

1946–1960 YILLARI ARASINDA MİLLETVEKİLLERİNİN SİYASİ BAKIŞ
AÇILARININ İNCELENMESİ

İsmet ÖZADAM
Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Dç. Dr. Türkmen TÖRELİ
Afyon 2007

1946–1960 YILLARI ARASINDA MİLLETVEKİLLERİNİN SİYASİ BAKIŞ
AÇILARININ İNCELENMESİ

İsmet ÖZADAM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Dç. Dr.Türkmen TÖRELİ

AFYON KOCATEPE

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

2007

	Sayfa
İÇİNDEKİLER.....	I
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	VI
ÖZET.....	VII
ABSTRACT.....	VIII
ÖZGEÇMİŞ.....	IX
TABLolar	X
KISALTMALAR.....	XI
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİNE TBMM ÜYELERİNİN BAKIŞLARI	
I. TÜRKİYE-ABD MÜNASEBETLERİ.....	2
A) 1946'DAN 1957'E KADAR.....	4
B) 1957'DEN 1960'A KADAR	17
C) TÜRKİYE-ABD İŞBİRLİĞİNİN İÇ POLİTİKAYA YANSIMASI	
1. Kore'ye Asker Gönderilmesi Usulüne Tepkiler.....	25
II. TÜRKİYE-SOYDET RUSYA MÜNASEBETLERİ.....	29
A) 1946'DAN NATO'YA	32
B) 1952'DEN 1957'YE KADAR MÜNASEBETLER.....	37
C) 1957 SONRASI	38
D) SOYDET TEHDİDİNİN İÇ POLİTİKAYA YANSIMASI	
1. TBMM'de Soydet Rusya İdeolojisi Komünizme Bakış	43
III. TÜRKİYE-YUNANİSTAN MÜNASEBETLERİ.....	51

A) TRUMAN YARDIMINDAN LONDRA KONFERANSINA.....	53
B) LONDRA KONFERANSI SONRASI VE KIBRIS.....	57
C) TÜRKİYE-YUNANİSTAN GERİLİMİNİN ÜLKE İÇİNE ETKİSİ	
1. 6-7 Eylül Vakaları.....	64
IV. TÜRKİYE-IRAK MÜNASEBETLERİ.....	70
A) 1947'DEN BAĞDAT PAKTINA.....	71
B) BAĞDAT'DAN IRAK İHTİLALİNE.....	73
V. TÜRKİYE-BULGARİSTAN MÜNASEBETLERİ	
A) SOSYALİZMDE TÜRKİYE-BULGARİSTAN MÜNASEBETLERİ.....	78
1. Bulgaristan'ın Gelen Göçmenlerin İskanı	79
İKİNCİ BÖLÜM	
İÇ POLİTİKA GELİŞMELERİNE TBMM ÜYELERİNİN BAKIŞI	
I. DOĞU BÖLGESİ ÜZERİNE	
A) MUSTAFA MUĞLALI VAKASI.....	84
1. İsmail Hakkı Çevik Takibatı.....	86
2. 1950 Affında Muğlalı Tartışması.....	88
3. 6-7 Eylül Sonrası Muğlalı.....	90
4. 11.Dönemde Muğlalı.....	91
B) KARAKÖPRÜ GÖRÜŞMELERİ.....	92
C) ÇEŞİTLİ OTURUMLARDA DOĞU TARTIŞMALARI.....	96
D) 2510 SAYILI İSKAN KANUNUNUN DEĞİŞİKLİĞİ GÖRÜŞMELERİNDE MİLLETVEKİLİ İFADELERİ.....	106
1. CHP Dönemi Değişikliklerinde Milletvekili İfadeleri.....	107
2. DP Dönemi Değişikliklerinde Milletvekili İfadeleri.....	110
II. EKONOMİ-SENDİKA VE İŞÇİ HAKLARI	

A) EKONOMİ.....	115
1. 1946-1960 Arası Ekonomi Tartışmaları.....	117
2. Uluslar arası Para Fonu.....	123
3. Yabancı Sermaye Yatırım Kanunu.....	124
B) SENDİKA VE İŞÇİ HAKLARI.....	129
1. 1947 İşçi Sendika Kanun Görüşmeleri ve Sendikalar Üzerine İfadeler..	129
2. İşçilere Ücretli Hafta Tatili Süreci ve Sendikalar Üzerine İfadeler.....	134
3. Sendika Uzlaştırma Komisyonu ve 1957’de Kapatılan Sendikalar.....	137
4. Yıllık Ücretli İzin Verilmesi.....	139
III. DİN VE MİLLİYETÇİLİK	
A) SİYASETTE DİN ÖĞESİ.....	141
1. DP’nin Seçim Propagandalarında Din	141
2. CHP’nin Dini Anlayışının Yargılanması.....	142
3. Eğitim ve Din.....	144
4. Basında İrtica Tartışmaları	147
5. DP-MP(CMP) Arasında Din.....	148
6.163.Madde.....	150
7. Diğerleri.....	151
B) MİLLİYETÇİLİK ÜZERİNE FİKİRLER.....	154
1. Milli Eğitim Bütçe Görüşmelerinde Milliyetçilik.....	155
2. Ankara Üniversitesi Vakalarında Milliyetçilik.....	156
3. Halkevleri Üzerinden Milliyetçilik	159
4. Dil Üzerinden Milliyetçilik	160
5. Sait Bilgiç ve Milliyetçilik.....	163

IV. ÜNİVERSİTE-BASIN	
A) ÜNİVERSİTELER.....	167
1. CHP Döneminde Üniversiteler.....	168
2. DP Döneminde Üniversite Tartışmaları.....	171
3. Turhan Feyzioğlu, Nail Kubalı Vakaları.....	173
B) BASIN	177
1. Basın Kanunları	
a. 20.9.1946 Basın Kanunu Görüşmeleri.....	179
b. 14.7.1950 Basın Kanunu ve Sonradan Eklenen Maddeler.....	183
c. 1955 sonrası Basın Kanunları.....	185
2. Sıkıyönetimde Basın.....	188
3. Basına Resmi İlan	191
V. SEÇİM KANUNLARI.....	195
A) SEÇİM KANUNLARI DEĞİŞİKLİKLERİ	
1. CHP Dönemi Seçim Kanunu Değişiklikleri.....	196
2. DP Dönemi Seçim Kanunu Değişiklikleri.....	200
VI. ÖRFİ İDARE	
A) SIKIYÖNETİM DÖNEMLERİ	
1. Recep Peker Sıkıyönetimleri.....	205
2. 6-7 Eylül Sıkıyönetimleri.....	210
3. 1960 sıkıyönetimleri.....	214
VII. DP DÖNEMİNDE KANUNLAŞAN VE ÜZERİNDE YOĞUN TARTIŞMALAR YAŞANAN KANUN TASARILARI	
A) KÖY ENSTİTÜLERİ.....	219
1. CHP Döneminde Enstitülere Bakış.....	219

2. Enstitülerin Kapatılması.....	225
B) CHP’NİN GAYRİ MENKULLERİ.....	230
C) HALKEVLERİ.....	235
1. CHP Döneminde Halkevleri.....	236
2. Halkevlerinin Kapatılması.....	238
D) EZAN TARTIŞMALARI.....	243
E) MASON DERNEKLERİ.....	246
F) ATATÜRK’Ü KORUMA KANUNU.....	251
SONUÇ.....	258
KAYNAKÇA.....	260
EKLER	
1. T.C-ABD Yardım Antlaşması Kanun Tasarısı.....	263
2. Av.Eko.İş.Söz.Kanun Tasarısı.....	270
3. T.C-ABD Eko.İş.Ant.....	288
4. T.C NATO’ya Katılım Antlaşması.....	302
5. T.C-ABD İş.Bir Antlaşması 1959.....	309
6. T.C-Yunan Kral-Yugoslavya Antlaşması.....	314
7. Balkan Paktı Antlaşması.....	320
8. T.C-Irak Dostluk Antlaşması 1947.....	328
9. T.C-Irak Bağdat Paktı.....	361
10. Muğlalı Kom.Raporu.....	366
11. İthalat-İhracat Tabloları.....	373
12. Arapça Ezan Yasağı Kaldırılması Tasarısı.....	378

İmza

Tez Danışmanı : Yrd.Dç.Dr.Türkmen TÖRELİ

.....

Jüri Üyeleri :

.....

Prof.Dr.Sadık SARISAMAN

.....

Yrd.Dç.Dr.Fehmi AKIN....

.....

İsmet Özadam'ın "1946–1960 Yılları Arasında Milletvekillerinin Siyasi Bakış Açılarının İncelenmesi" başlıklı tezi 25.10.2007 tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Tarih Anabilim dalında, Yüksek Lisans Yeterlik tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü
Doç. DR. MEHMET KARAKAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

1946–1960 YILLARI ARASINDA MİLLETVEKİLLERİNİN SİYASİ BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ

İsmet ÖZADAM

Tarih Anabilim Dalı

Afyon Kocatepe

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

2007

Danışman: Yrd. Dç. Dr. Türkmen TÖRELİ

Tezde Türkiye Büyük Millet Meclisinde 1946–1960 yılları arasında görev yapan milletvekillerinin olaylara siyasi bakış açıları incelenmiştir. Milletvekillerinin bakış açıları görev yaptıkları dönemde gelişen iç ve dış politik gelişmelere göre değerlendirilmiştir. Değerlendirmede kullanılan başlıca kaynak Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıt tutanakları olmuştur. Zabıtlardan elde edilen sonuçlar üzerinde görülen husus bakış açılarının partileri göre şekillendiğidir. Genel kurulda konuşan milletvekilleri konuşmaları içinde partilerinin bir önceki dönemdeki ifade ettiği görüşlerin aksinde fikirler savundukları görülmüştür. Tutanaklar üzerine yapılan çalışmada milletvekillerinin siyasi bakış açılarının belirleyicisi olarak partilerinin savundukları görüşler ile özdeşleşmiş fikir öne sürdükleri görülmüş olup nadiren parti görüşleri ile çelişmişlerdir.

ABSTRACT

EXAMINATION OF THE DEPUTIES POLITICAL
LOOKINGS OF WHO WERW IN THE T.B.M.M FROM 1946-1960

İsmet ÖZADAM

Department Of History

Afyon Kocatepe

University, The Institute of Social Sciences

2007

Advisor: Yrd. Dç. Dr. Türkmen TÖRELİ

İn this master theses political lookings of the deputies who were in T.B.M.M from 1946 to 1960 were examined. Political lookings of the deputies werw examinede from the point of their periods interior and exterior politices. Main source of the examination of the period was the records of T.B.M.M. From these records, we understood that their parties shaped the political looking of deputres. Some of the deputies political ideas changed from their party, Bat this an extraordinary candita.

ÖZGEÇMİŞ

İsmet ÖZADAM

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans: 1996 Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Lise: Uşak Lisesi

İş 1996-Tarih Öğretmeni. Milli Eğitim Bakanlığı

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı :Almanya, 01.07.1973

Cinsiyet :Erkek

Yabancı Dil :Almanca

Tablolar Sayfası

Ek Tablo 1	:1946–1960 İthalat ve İhracat Tablosu	373
Ek Tablo 2	:1946–1960 Dış Ticaret Göstergeleri	374
Ek Tablo 3	:1946–1960 İhracatın İthalata Karşılama Oranı	375
Ek Tablo 4	:1946–1960 Geniş Ekonomik Gruplama	376
Ek Tablo 5	:1946–1960 Seçilmiş Ülkelerden İthalat-İhracat Oranı	377

KISALTMALAR TABLOSU

AÜDTCF	:Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
C	:Cilt
B	:Birleşim
B1 veya B2	:Baskı 1, Baskı 2
D	:Dönem
DAGMCA	:Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi
DP	:Demokrat Parti
HP(CHP)	:Cumhuriyet Halk Partisi
HP	:Hürriyet Partisi
MP(CMP)	:Cumhuriyetçi Millet Partisi
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
s	:Sayfa
TBMMD	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	:Türk Tarih Kurumu

ÖNSÖZ

“1946–1960 Yılları Arasında Milletvekillerinin Siyasi Bakış Açılarının İncelenmesi” konulu tezimin araştırma kapsamı milletvekillerinin gelişen siyasi olaylar karşısındaki his ve duygularıdır. Milletvekillerinin olaylara bakış açılarının en iyi yakalanabildiği mekân ise TBMM konuşma kürsüsüdür.

Meclis zabıtları üzerinden milletvekillerinin yaklaşımlarının incelenmesi çalışması siyasi tarih alanındaki çalışmaların temel başvuru kaynaklarından olmasındandır. Meclis zabıtlarını kıymetli yapan ilk gerçeklik Türkiye’nin 1.gücü olan yasama gücünün kullanıldığı ve bu gücün ne biçimde kullanıldığının kaydedildiği yerin TBMM genel kurulu oluşudur. İkinci gerçeklik olarak da ister konuşmacı isterse dinleyici olsun bütün milletvekillerinin ağzından çıkan olumlu, olumsuz her söylediklerinin zabıt kâtiplerince anında kaydedilmesidir.

İnceleme dönemimde gelişen olayları dikkate alarak çalışmamı iki bölüm üzerine oturttum. Birinci bölümde dış politika konularında milletvekillerinin konuşmalarından olaylara bakış açılarını yakalamaya çalıştım, ikinci bölümde ise en hararetli tartışmaların yaşandığı ve gündemi sürükleyen olayların gerçekleştiği iç politik gelişmelere milletvekillerinin tepkilerini vermeye gayret ettim.

Araştırma konusunun seçiminde ve çalışmanın bütün aşamalarında yardımları bulunan, çalışmamı fikirleri ile destekleyen danışman hocam Yrd. Dç. Dr. Türkmen TÖRELİ’ye teşekkür ederim.

Tezimde elde ettiğim neticelerin aynı dönem üzerinde çalışan veya çalışmayı düşünen kişilere faydalı olması dileğimdir.

GİRİŞ:

10 Kasım 1938'de Önder Atatürk'ün vefatına müteakip, Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni cumhurbaşkanı olarak İsmet İnönü'yü seçti. Yeni cumhurbaşkanı, seçilmesiyle beraber önceliğini dünyada ayak sesleri şiddetlenmiş olan dış politik gelişmelere vermek zorunda kaldı. Cumhurbaşkanı, Atatürk'ün son başbakanı Celal Bayar'ı yeni süreçte görevinden aldı.

Avrupa da iki baskıcı lider ülke yönetimlerine sahip olmuş, kıtanın ve sanayi ülkelerinin ellerinde bulundurdukları sömürge alanlarının yeniden taksimini gündeme getirmişlerdir.

Hitler Almanyası, Mussolini İtalyası, ve İmparatorluk Japonyası'nın saldırgan tutumları dünya savaşını başlatmıştır.

Almanya-İtalya ve Japonya'nın karşısında, İngiltere, Fransa, SSCB ve ABD yer alır. Harbi İngiltere, Fransa ve ABD'nin oluşturduğu çok partili siyasi hayata mensup, demokrasi idarelerinin kazanmış olması dünyada ki olası açılımlarında habercisidir. Başka bir deyişle demokrasi idareleri baskıcı türdeki yönetimleri altetmiştir. Ancak kazananların safında yer alan bir diğer galipte SSCB idi. SSCB tek partili komünist rejimi uygulayan bir ülkedir.

Savaşın devam ettiği yıllarda her iki grup Türkiye yi kendi taraflarında savaşı girmesi için, çeşitli girişim ve tehditlerde bulunmuşlardır. Türkiye'nin dış politikadaki tek söz sahibi İsmet İnönü'nün uyguladığı siyaset neticesinde, ülkemiz süreci harbe girmeden atlatmıştır. Ancak galip devletler savaşta yanlarında olmayan Türkiye'ye karşı, savaş sonrasında mesafeli yaklaşmışlardır.

Galip devletler arasında Postdam Konferansı sonrası anlaşmazlıklar baş göstermiştir. SSCB Avrupa'nın yeni ve en büyük gücü olarak etkinlik alanını genişletmek, sosyalist bir blok kurmak için hayat sahası oluşturması çalışmalarına göz yumulmasını istemektedir. SSCB'nin talepleri galip diğer devletler arasında kuşku ve endişe yaratmaya başlar.

Dünyanın geldiği nokta 1945 sonrası, dünya sahnesi kendi devletlerinin yaşamasını sağlayan ekonomik ve siyasi yapının bilincinde olan, birbirine rakip iki grubun kutuplaşması sürecinin başlangıcı olmuştur. ABD'nin başını çektiği liberal-kapitalist sistemin uygulayıcısı olan ülkeler ve karşılarında Sovyet Rusya liderliğinde

toplanmaya çalışan sosyalist dünya ülkeleri yaşanacak olan karşılıklı mücadeleye hızla hazırlanmaktadır.

Dünya ülkelerinden stratejik öneme sahip olan ülkeler ile doğal zenginliklere sahip olan ülkelerde ister istemez iki kutuplu yaşanacak olan mücadelede ya kendilerine taraf seçmek zorunda kalacaklar ya da imkânları nispetinde olaylardan uzak kalmaya çalışacaklardır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise söz konusu gelişmelere uzak kalmayı tercih etmiş, ancak her geçen gün artan Sovyet Rus tehdidi karşısında mecburi olarak kendisine daha az zarar vereceğini düşündüğü ABD önderliğindeki gruba katılmak için gayret sarf etmeye başlamıştır. ABD'ye yakınlaşma süreci Cumhuriyet Türkiye'nin 1923'den beri uyguladığı tarafsızlık politikasının da sonunu getirmiş, Türkiye, denge siyaseti uygulamaya başlamak zorunda kalmıştır.

Sovyet Rusya'ya karşı Türkiye'nin güvensizlik duymasını ülkemizin komünizm düşüncesine uzak olduğu şeklinde basit bir şekilde açıklamaya çalışmak doğru bir çıkarım olmaz. Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş felsefesi itibarıyla ekonomik ve siyasi açıdan ABD'nin başını çektiği ülkelerin ilkelerden olan kapitalist zihniyete de en az kominizm kadar mesafelidir. Ancak ateşin yakın olanının yakıcılığı Türkiye üzerinde daha fazla hissedildiği için Türkiye ABD'nin grubuna dâhil olmaya çalışacaktır.

Dış siyasi gelişmelerde kutuplu dünyanın oluşum sancuları yaşanırken Türkiye cesur bir adım atarak iç politikada çok partili siyasi yaşama geçme kararı vermiş ve uygulamıştır.

Atatürk'ün son başbakanı Celal Bayar'ın başını çektiği, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Körülü'nün dâhili olduğu grup CHP içinde muhalefete başlamıştır. Adı geçen dördünün CHP yönetimine takrir vererek başlattıkları hareket, CHP dışına taşmış ve Demokrat Parti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Demokrat Parti 1946 seçimlerine CHP karşısında katılmış ve kaybetmiştir. 1946 sonrası TBMM de etkin bir muhalefet yapan ve desteği hızla artan DP 1950, 1954, 1957 seçimlerinin galibi olarak 27 Mayıs 1960 ihtilaline kadar Türk Siyasi yaşamında etkin bir görev almıştır.

Demokrat Partiden sonra 1950 seçimlerinde meclise girmeyi başaran Millet Partisi ve Hürriyet Partisi siyasi yelpazenin sağında yer alan bölünmelerden meydana gelmiştir.

İç politikada çok partili hayat milletvekillerinin fikirlerinde değişimlere neden olmuş mudur? Milletvekillerinin düşünceleri ve olaylara bakış açıları nasıl gelişmiştir? Dış politik gelişmeler iç politikayı ve milletvekillerinin bakış açılarını değiştirebilmiş midir?

Milletvekillerinin siyasi bakış açılarını verebilmek için temel başvuru kaynağım, kayıtlı olan ve üzerinde kimsenin itiraz edemediği meclis genel kurul tutanakları olmuştur. Araştırmamda mümkün olduğunca meclis tutanaklarını, kullanmaya çalışmamın sebebi bir milletvekilinin konuşmasına karşı o fikri paylaşmayan diğer milletvekillerinin bakış açılarını dış etki yaşanmadan meclis kürsüsünden en doğal haliyle ifade etmiş olmalarındandır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ POLİTİKA GELİŞMELERİNE TBMM ÜYELERİNİN BAKIŞI

1.TÜRKİYE-ABD MÜNASEBETLERİ

Türk-Amerikan münasebetleri Osmanlı Devleti döneminde 7 Mayıs 1830 yılında imzalanan Ticaret antlaşması ile başlayıp devam ede gelmiştir¹. Türk-Amerikan münasebetleri, Osmanlı Devletinin İttifak devletlerinin yanında ABD karşısında yer alması neticesinde 20 Nisan 1917’de kesilmiştir.

I.Cihan Harbinde karşılıklı saflarda yer alan Amerika ve Osmanlı Devleti münasebetleri, İttifak devlerinin yenilmesi neticesinde Osmanlı Devletinin imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşmasına kadar durağan bir vaziyet alır. Mondros Ateşkes Antlaşması sonunda boğazların açılmasıyla başlayan süreçte İstanbul’a gelen işgal kuvvetleri donanması içinde ABD gemileri de bulunmaktadır.

Milli Mücadele’nin kazanılmasından sonra oluşan siyasi yapıda Türkiye- ABD münasebetleri yeniden düzenlenmiştir. Lozan antlaşmasından sonra Türkiye-ABD arasında 6 Ağustos 1923 tarihinde ayrıca genel bir antlaşma yapılmıştır².

II. Cihan Harbinin ayak seslerinin duyulmasından sonra Türkiye-ABD münasebetleri 1 Nisan 1939 tarihinde imzalanan ticaret antlaşması ile sıklaşır.

¹ Fahir ARMAOĞLU, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, 1.B, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.5.

² ARMAOĞLU, s.90.

II. Cihan Harbinde iki grup meydana gelir. İlki Almanya'nın başını çektiği grup, ikincisi ise ABD-İngiltere-Sovyet Rusya-Fransa gibi ülkelerden oluşan gruptur. Harp boyunca her iki taraf Türkiye'ye kendi yanlarında harbe iştirak etmesi konusunda tazyikte bulunmuşlardır. Dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü her iki tarafı da idare ederek oyalamış, Türkiye harbe girmeden süreci atlatmıştır.

Harbi ABD grubunun kazanmasıyla, galip devletler kendi aralarında dünya paylaşımı görüşmelerinde bulunmuşlar, görüşmelere dayalı olarak Sovyet Rusya tarafsız kalan Türkiye'ye Boğazlara yerleşmek istediğini nota ile bildirmiştir.

Sovyet Rusya karşısında Türkiye yalnız kalmıştır. İlk anda ABD ve İngiltere Türkiye'nin kendi yanlarında savaşa girmemiş olmasından dolayı, Sovyet Rus taleplerine karşı destek arayışına giren Türkiye'ye yakın davranmamışlardır. Türkiye yalnız kaldığını 25 Nisan 1945'de toplanan BM kuruluş çalışmalarının yürütüldüğü San Fransisko şehrinde temsilcisi Nihat Erim vasıtasıyla yoğun olarak hissetmiştir³. Postdam Konferansı 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında toplandı. 7 Ağustos 1945'de Sovyet Rusya Boğazlar üzerindeki taleplerini nota olarak Türkiye'ye bildirdi.

ABD-İngiltere ikilisine karşı Sovyet Rusya'nın Yalta konferansı kararlarını kendi emellerine uygun olarak yorumlaması neticesinde galip ülkeler arasında karşılıklı olarak kuşkular oluşmaya başlamıştı.

Galip devletlerin Postdam Konferansında Türkiye'nin sahip olduğu boğazlar üzerinde başlayan fikir ayrılıkları giderek belirginleşmeye başladı. ABD-İngiltere ikilisine karşı, Rusya kendi amaçları doğrultusunda ayrıca bir politika belirleyerek boğazlara yerleşme amacını gerçekleştirmek istedi.

Bütün bu gelişmelerin içinde göz ardı edilmemesi gereken nokta ABD başkanı Roosevelt'in 12 Nisan 1945'de aniden ölümü neticesi yeni ABD başkanı Harry Truman olduğudur⁴.

İngiltere ve Sovyet Rusya arasında yaşanan Yunanistan gerginliği ve ABD'nin İngiltere'yi desteklemesi neticesinde tamamen gerginleşen ABD-Sovyet Rusya münasebetleri üzerine Türkiye, Sovyet Rusya'ya karşı yavaş yavaş ABD desteğini almaya başladı.

³ Mehmet GÖNLÜBOL, A.Halük ÜLMAN, A.Suat BİLGE, Duygu SEZER, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, 9.B, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s.191.

⁴ Cüneyt AKALIN, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye*, 1.B, Kaynak Yayınları, İstanbul Mayıs 2003, s.71.

Nisan 1946'da ABD, Türkiye'nin vefat eden büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini en büyük zırhlısı Missouri ile İstanbul'a gönderdi. Zırhlının İstanbul'a gelişi ABD'nin Sovyet Rusya'ya Türkiye politikası konusunda üstü örtülü bildirimidir⁵. ABD gemisinin yurda gelişi basında büyük yankı buldu, ABD'ye ait gemiler İstanbul'a gelince kalabalık bir halk kitlesi ve üniversiteliler tarafından karşılandı⁶.

7 Mayıs 1946 tarihinde ABD, Türkiye'nin savaş esnasında kullanmış olduğu, Ödünç Verme ve Kiralama kanunundan kaynaklanan bütün borçların silinmesine dair antlaşmayı imzaladı.

21 Temmuz 1946'da Türkiye'de ilk kez çok partili seçim gerçekleştirilir. Seçimleri büyük çoğunlukla CHP aldı. Ağustos 1946'da meclis yeni yasama yılını açtı. Bundan sonraki bölüm konumuzun dâhilinde olduğundan 1946–1960 yıllarına ait meclis görüşmeleri içersinde yer alan ABD konusuna milletvekillerinin ve yetkililerin yaklaşımlarını vereceğiz.

A) 1946'DAN 1957'E KADAR

1.Kasım.1946 tarihli yasama yılı açış konuşmasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü “Yeni dünyanın büyük ve şanlı demokrasisi ile aramızdaki dostluk karşılıklı olarak geliştirilmektedir⁷” diye konuşur.

İnönü'nün konuşması aslında gelecekte oluşması beklenen sıkı Türk-ABD münasebetlerinin de temennisi olarak görülebilir. Nisan 1946'da ABD zırhlısı Missouri'nin İstanbul'a gelişi Sovyet Rusya'ya karşı ABD'nin bir tavrı olarak görülmekle beraber Türkiye, Sovyet Rusya tehdidine karşı ABD'nin resmen ve hukuken bir antlaşma ile kendisini desteklemesini istemektedir.

Yunanistan içinde baş gösteren iç savaş ve iç savaşa destek vererek ülkede komünist bir ihtilal olması için çaba sarf eden Sovyet Rusya, Bulgaristan ve Yugoslavya da bulunan komünist örgütlerin ülkeye sızmalarına yardım etti. İngiltere durumdan rahatsız oldu. Yunanistan, Aralık 1946'da BM ye başvurarak ülkesine karşı olan

⁵ Feroz ve Bedia Turgay AHMAD, *Türkiye'de Çok Partili Hayatın Kronolojisi*, 1.B, Bilgi Yayınevi, Ankara Temmuz 1976, s.18.

⁶ Ahmet Emin YALMAN, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim(1922–1971)*, 1.B, Pera Turizm Yayınları, İstanbul 1997, s.1351.

⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 2, Birleşim 1, sayfa 4.

sızmalar hususunda yardım istedi⁸. İngiltere, 24 Şubat 1947’de, ABD dışişleri bakanlığına Yunanistan da ki birliklerini Mart sonunda geri çekeceğini, Yunanistan ve Türkiye’nin savunmasının batı için önemli olduğunu, Türkiye’ye mutlaka askeri ve maddi yardım yapılması gerektiğini bildirdi⁹.

ABD Başkanı Truman, acil olarak Türkiye ve Yunanistan’a 400 milyon dolarlık bir yardım için kongreye teklif gönderdi. Teklif ABD Kongresinde 22 Mayıs 1947’de yasalaştı. Türkiye payına ise 100 milyon dolar 30 Haziran 1948’e kadar olan süre için verildi.

Truman teklifinin daha ileri boyutu olan Avrupa’nın kalkınması için alınması gereken tedbirler ve düşünceler üzerine ABD Dışişleri Bakanı Marşal, 5 Haziran 1947’de Harvard Üniversitesinde açıklamalarda bulunur. Marşal’ın Avrupa’nın kalkınması için Avrupalı ülkelerin ekonomik işbirliğine gitme düşüncesine katılan 16 Avrupalı ülke, 12 Temmuz 1947’de Paris’te bir araya geldiler.

Truman yardımın antlaşmasının onaylanması TBMM’de görüşülür.

Dışişleri Bakanı Hasan Saka, 1 Eylül 1947 tarihli TBMM birleşimde, ABD ile yapılan ve kamuoyunda Truman Doktrini adıyla tanınan antlaşmayı, onanması için meclis genel kuruluna sevk eder¹⁰. (Antlaşma metni için bak ek1) Saka konuşmasında, ABD Kongresinin 22 Mayıs’ta Yunanistan ve Türkiye’ye yardımı içeren antlaşmayı onayladığını, Türkiye ile ABD arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde imza edildiğini, imza edilen bu antlaşmanın meclis tarafından onaylanması için tasviplerini ister. Hasan Saka, Truman Doktrini adıyla anılan bu antlaşmanın ülkeyi ABD’ye ekonomik ve siyasi olarak bağladığı ve içinde ülke bağımsızlığını tehdit edici hükümler bulunduğu yönünde bazı basın kuruluşlarında görüşler öne sürüldüğünü, yaptıkları incelemelerde ise ABD’nin tamamen hüsnü niyet sahibi olduğunu tespit ettiklerini bildirir¹¹. Saka, Türkiye’nin II. Cihan Harbi boyunca ve sonrasındaki iki yılda çektiği iktisadi müşkülattan dolayı ABD’den yardım talep ettiğini, ABD’nin de yardımda bulunmaya karar verdiğini, yapılan yardım antlaşmasının maddelerinden anlaşılacağı üzere ABD’nin bizim aleyhimize hiçbir maksat taşımadığının görüleceğini söyleyerek, ABD hükümetine Türkiye Cumhuriyeti adına kürsüden teşekkürleri ifade eder.

⁸ Fahri ARMAOĞLU, *Siyasi Tarih 1914–1980*, C.1, 7.B, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991, s.430.

⁹ AKALIN, s.116.

¹⁰ TBMMTD, D.8, C.6, B.79, s.552.

¹¹ TBMMTD, D.8, C.6, B.79, s.553.

Kocaeli CHP milletvekili Nihat Erim, ABD'nin II. Cihan harbi sonrası kendi kıtasına çekilmeyerek Avrupa'da faal bir rol oynamasının mühim olduğunu, Türkiye ve Türkiye ile beraber tehlikeye maruz kalan ülkelerin ABD yardımı olmadan tehlikeden kurtulamayacaklarını, ABD'nin şampiyonluğunu yaptığı fikirlerin, Cumhuriyetimiz kurulduğundan beri Cumhuriyet hükümetlerinin savunduğu fikirler ile aynı olduğunu söyledikten sonra, TBMM'nin görüşülmekte olan yardım kanunu kabul etmesi durumunda, Türkiye-ABD münasebetlerinin yeni bir devreye girmiş olacağını ifade eder¹².

Seyhan milletvekili Kasım Gülek, ABD'nin II. Cihan Harbinden iktisaden güçlenerek çıktığını, Dünya'da sulhe yardım yapabilecek başlıca ülkenin ABD olduğunu söyler. Gülek, ABD yardımının bağımsızlığımızı zedelediğini iddia eden basına cevap olarak da "ABD'nin bize yaptığı yardımın bağımsızlığımıza zerrece zararı yoktur, öyle olsa idi Türkiye bunu kabul etmez idi"¹³ şeklinde değerlendirir. DP İstanbul milletvekili Enis Akaygen, antlaşmayı tamamen tasvip ettiklerini söyler¹⁴.

Yapılan oylama neticesinde kamuoyunda Truman yardımı olarak bilinen ABD'nin Türkiye yardım antlaşması 12 Temmuz 1947'den itibaren geçerli olmak üzere kabul edilir¹⁵.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1947 yılı yasama açış konuşmasında ABD ile dostluğumuzun ilerlediğini, her geçen gün kuvvetlendiğini söyler¹⁶.

Truman yardımından sonra ABD'nin Avrupa'nın ekonomik kalkınmasını sağlamak liberal-kapitalist düzeni canlandırmak, Sovyet Rusya'ya karşı Avrupalı ülkeleri kendi aralarında ve ABD ile daha fazla ekonomik bütünlüğe iterek konumunu sağlamlaştırmak düşüncesinden Marshall Planı adıyla bilinen süreç başladı. Süreçte Avrupalı ülkeler kendi arasında yardımın ne şekilde kullanılabileceği üzerine ABD'nin istemiş olduğu gibi 16 katılımcı ile "Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı"nın (CEEC) düzenlediler¹⁷. Avrupalı ülkeler ve ABD, Türkiye'nin Truman yardımından faydalanmış olduğundan ve Türkiye'nin yapabileceği üretimin Avrupa kalkınması üzerine bir faydası olmayacağını düşündüklerinden Türkiye'yi ilk anda plan dışında tutmuşlardır. Türkiye'nin ABD'ye doğrudan müracaatla plana katılmak için girişimlerde bulunduğu,

¹² TBMMTD, D.8, C.6, B.79, s.554.

¹³ TBMMTD, D.8, C.6, B.79, s.555.

¹⁴ TBMMTD, D.8, C.6, B.79, s.556

¹⁵ TBMMTD, D.8, C.6, B.79, s.557.

¹⁶ TBMMTD, D.8, C.7, B.1, s.4.

¹⁷ ARMAOĞLU, Siyasi Tarih, s.444.

Marşal yardımı meclis görüşmelerinde, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak tarafından açıklandı.

Zonguldak milletvekili Emin Erişirgil, 2 Şubat 1948 tarihli birleşimde dünya gündeminde sıkça konuşulan Marşal Planının ülkemizde nasıl tatbik edileceğine dair dışişleri bakanına soru sorar. Dışişleri bakanı yaptığı açıklamada, Marşal planı olarak bilinen Avrupa Kalkınma Projesi için 12 Temmuz'da Avrupa'da 16'ların konferansta toplandığını, konferans sonucunda ortaya çıkan planın ABD'ye gönderildiğini bildirir¹⁸. Bakan yaptığı açıklamada 16'ların ABD'ye bildirdikleri maddelerin Avrupalı ülkelerin kendi ülke ekonomilerinde görülen aksaklıkları yenmek için yaptıkları çalışmaları, tedbirleri, dünya ticaretinin canlanması için atılması gereken adımların önerilerinden oluştuğunu açıklar. Bakan toplantı devam ettiği esnada Türkiye'ye üretim durumu kapasitesi ve ekonomisini iyileştirme için yapılacak temel çalışmalar için sorulan sorulara yazılı olarak cevap verdiklerini ve toplamda ülkemizin 615.000.000 dolarlık ilk yardıma ihtiyaç duyduğunu bildirdiklerini açıklar¹⁹.

Sadak, 16'ların tespitlerinin toplam 22 milyar dolar olarak ABD'de de Harriman Komitesine gönderildiğini, komitenin Avrupa Kalkınma Planı adı altında inceleme yaptığını, incelemelerin neticesinde yardımın 17 milyar dolar olarak belirlenerek ABD başkanı Truman tarafından kongreye sunulduğunu bildirir. Sadak, Amerikalıların Avrupa İş Birliği İdaresi ismiyle bir yapılanmaya gittiklerini, yardım taleplerinin aşamalı olarak bu kurum üzerinden düzenleneceğini, Amerika kıtasında bulunabilen talep edilen yardım malzemelerinin aynı olarak verileceğini vs hususlarda açıklamalarına devam eder. Sadak, ABD'nin yardım düzenlemeleri için 16 ülkeye ayrı ayrı broşür bastırıldığını, henüz ilgili broşürün kendilerine gelmediğini söyler. Bakan, edindikleri duymalara göre broşürde Türkiye bütçesinin %50'sinin savunma giderlerine gittiği, ülkede ulaşım imkânlarının kötü durumda bulunduğu, 1947 sonrası altın stokunun %30 oranında eridiği, Türkiye'nin 16'lara sunduğu program da yer alan üretim tahminlerini bir kısmının Avrupa'nın Kalkınmasını ilgilendirmediğinden sadece Avrupa'nın kalkınmasını ilgilendiren bölümlerin dikkate alındığının öğrenildiğini²⁰, ABD'nin tespitlerine göre Türkiye'den Avrupa'ya ihraç edilebilecek hiçbir ihtiyaç

¹⁸ TBMMTD, D.8, C.10, B.37, s.4.

¹⁹ TBMMTD, D.8, C.10, B.37, s.5.

²⁰ TBMMTD, D.8, C.10, B.37, s.8.

maddesinin Avrupa Kalkınmasına önemli bir ehemmiyet arz etmediğinin²¹ yazılı olduğu bilgilerine ulaşabildiklerini açıklar.

Sadak, Amerikalılarla yardımlar üzerine yaptıkları görüşmelerde Amerikalıların her defasında Marşal programının amacının doğrudan para ve kredi anlamına gelmediğini, 16'ların ihtiyaçlarını ve kalkınmaları için gerekli olan malzemeleri kendi aralarında temin ederek kalkınmaya çalışmalarının esas olduğunu geri kalan açıkların ise ABD tarafından temini hususunda yardımcı olunacağını hatırlattıklarını söyler²². Sadak, ABD ile yaptıkları görüşmelerde ülkenin ihtiyaç duyduğu makineler konusunda ABD'nin peşin alın teklifine karşın, kendilerinin var olan altın stokunun ülkenin en kötü günleri için zaruri olduğunu açıkladıklarını, alınabilecek makineleri bize kredi ile vermelerinin daha uygun olacağı yönündeki kendi görüşlerinin ABD'ye iletildiğini ve görüşmelerin devam ettiğini bildirir²³.

Meclisin 16 Nisan 1948 tarihli birleşiminde Sinop milletvekili Yusuf Kemal Tengirşek, dışişleri bakanına yaptığı son dış geziler ve temaslar hakkında soru yöneltir²⁴. Dışişleri Bakanı Sadak, verdiği cevapta Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nı düzenlemek için yapılan toplantılarda Amerikan yardımı ile Avrupa Kalkınma Programı arasında irtibat kurmaktan daha ileri bir mahiyet taşıyacağını anlaşıldığını, bu sebepten İngiltere ve Fransa devletlerin teşviki ile Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatının komitesinin 15 Mart ta toplanma kararı alındığını, ülkemizi temsilen de kendisinin katıldığını bildirir. Toplantıda 16'lar arasında ekonomik alanda işbirliğini arttırmak için alınan kararların takibinin yapıldığını, ülkelerin Amerikanın Avrupa'nın kalkınması için ayırdığı yardımlardan dolayı duydukları memnuniyetleri dile getirdiklerini bildirir²⁵. Sadak, 16'ların Avrupa Kalkınma İşbirliği teşkilatı Teşekkülünün bir genel sekreter ve icra kurulu atamayı düzenlendiğini söyler.

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 8 Temmuz 1948 tarihinde Avrupa Ekonomik İşbirliği sözleşmesinin ek maddelerinin onaylanması hakkında gerçekleşen oturumunda söz alarak ek maddeler üzerine açıklamalarda bulunur²⁶. (Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi için bak ek2) Sadak, Avrupa ekonomik işbirliği sözleşmesiyle, Amerika-Türkiye ekonomik işbirliği sözleşmesi hakkında kısaca bilgi

²¹ TBMMTD, D.8, C.10, B.37, s.9.

²² TBMMTD, D.8, C.10, B.37, s.10.

²³ TBMMTD, D.8, C.10, B.37, s.11.

²⁴ TBMMTD, D.8, C.11, B.48, s.43.

²⁵ TBMMTD, D.8, C.11, B.48, s.44.

²⁶ TBMMTD, D.8, C.12, B.85, s.998.

vermek istediğini söyler. Sadak 1947’de ABD başkanı Truman’ın Harward Üniversitesindeki açıklamalarıyla başlayan süreçte Avrupa’yı kalkındırmak için yaptığı çağrıya 16 Avrupalı ülkenin katıldığını, katılımcıların yapılacak yardımın üzerinde müzakerelerde bulunduğunu ve çıkan sonucun Amerika’ya bildirildiğini hatırlatır. Sadak, Amerikanın yapılan planı iki şartla onayladığını söyler. İlki Avrupalı devletlerinin kendi aralarında bir işbirliği sağlamak için bir teşkilat kurmaları gerektiğini, ikinci olarak ise yardım alacak Avrupalı devletlerin ABD ile ayrı ayrı anlaşmalar yapmaları şartını getirdiğini belirtir²⁷. (Türkiye ile ABD arasında 4 Temmuz 1948’de İmzalanan Ekonomik İşbirliği Antlaşması için bak ek3) Sadak, görüşülmekte olan ek kanun tasarısının ABD isteği doğrultusunda, 16 Avrupalı devlet tarafından imzalandığını hepsinde de aynı maddelerin yer aldığını açıklar. Anlaşmaya gelinen aşamada ABD, Türkiye’nin peşin parayla ABD’den malzeme alabilecek ülkeler listesine almışken hükümetin yaptığı görüşmeler neticesinde Türkiye’nin, ABD’den kredi ile malzeme alacak ülkeler listesine dâhil olduğu bilgisini verir. Sadak, ABD-Türkiye İktisadi İşbirliğinin gelişmesi için maddelerin tasvibini ister.

Meclisin 20 Aralık 1948 tarihli oturumunda Sinop milletvekili Yusuf Kemal Tengirşek, dışişleri bakanından son zamanlarda yurt dışına yaptığı seyahatlerin sonuçlarını sorar²⁸. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 3. BM toplantısına katıldıklarını, doğrudan Türkiye’yi ilgilendiren bir konu bulunmadığını söyleyerek dünya meseleleri üzerine yapılan konuşmaları kısaca açıklar²⁹.

Türkiye-ABD arasında Export-İmport Bankası arasında verilmesi kararlaştırılan 30 milyon dolarlık antlaşmanın onanmasına yönelik kanun tasarısı görüşmeleri 24 Aralık 1948 tarihinde yapılır. Tasarı üzerine söz alan Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, ABD’nin teşviki ile kurulan Avrupa’yı kalkındırma çalışmaları çerçevesinde Marşal yardımı alacak ülkelerin üç gruba ayrıldığını açıklar. Buna göre ilk grup bağış yardımı alacak ülkeler, ikinci grup kredi ile yardım alacak ülkeler, üçüncüsü ise peşin paralarıyla mal alacak ülkeler olup Türkiye’nin ikinci gruba dâhil ülkelerden olduğu bilgisini verir³⁰. Onaylanmakta olan 30 milyon dolarlık antlaşmaya ilk grup ülkelerin dâhil olduğu, bu paranın kullanımı yapıldıktan sonra diğer 30 milyon dolarında serbest bırakılacağını, alınacak paraların geri ödenmesine 6 ay sonra başlanacağını, %2,5 faiz

²⁷ TBMMTD, D.8, C.12, B.85, s.999.

²⁸ TBMMTD, D.8, C.14, B.21, s.153.

²⁹ TBMMTD, D.8, C.14, B.21, s.154.

³⁰ TBMMTD, D.8, C.14, B.23, s.283.

uygulanacağını ve faizin 1952'den itibaren işlemeye başlayacak olup 1956'dan sonra faiz ödemelerinin taksitler halinde gerçekleştirileceğini ifade eder.

Eskişehir DP milletvekili Kemal Zeytinoğlu, yardım miktarı konusunda hükümeti eleştirir. Ülkemizin daha fazla yardıma ihtiyacı var iken hükümetin lakaydı ve yanlış rakamları ABD'ye bildirmesinden sonra böyle az bir yardım alınması olayının yaşandığını iddia eder³¹. Diğer milletvekilleri yardımın teferruat konularına itiraz ederler.

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 16 Mart 1949 tarihli oturumunda gelişen dış münasebetler konusunda meclisi bilgilendirmek için açıklama yapar³². Sadak, Avrupalı 16 ülkenin Marşal yardımının bitmesinden sonra oluşabilecek açığı kapatmak ve Avrupa'nın ekonomik gelişimini arttırmak için tedbirler alınması ve ortak hareket edilebilecek konular üzerinde uzlaşılması arayışında olduklarını bildirir. Sadak, Avrupalı 16 ülkenin düşündüklerini gerçekleştirmek için Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı çalışmaları dâhilinde işlerin yürütülmesini düşündüklerini esas hedefin Avrupa'nın ekonomik kalkınması olduğu yönünde görüş birliğine varıldığını, bunun için ilk hedefin ihracatın dolar yönünde artırılması olduğu üzerinde anlaştıkları bilgisini verir.

DP adına konuşan Fuat Köprülü, yapılanları desteklediklerini ülkede bazı basının Truman yardımını "Türkiye kendini 100 milyon dolara sattı" şeklinde haber yaptığını, Türk insanının hiçbir zaman bu tür kötü niyetli yayınlara itibar etmeyeceğini belirtir³³.

DP Afyon milletvekili Hasan Dinçer, milli eğitim bakanının cevablaması istemiyle 2 Mayıs 1949 tarihli birleşimde soru yöneltir³⁴. Dinçer, sorusunda İstanbul'a gelen bir Amerikan gemisi mürettebatı ile İstanbul'da bulunan Y.M.C. A lisan dersaneleri öğrencilerinin katılımıyla parti tertip edildiğini ve kız öğrencilerimiz ile gemi mürettebatı arasında uygunsuz davranışlar olduğu haberinin *Yeni Sabah* gazetesi tarafından haber yapıldığını anlatarak vakayı sorar. Bakan Tahsin Banguoğlu, partinin

³¹ TBMMTD, D.8, C.14, B.23, s.284.

³² TBMMTD, D.8, C.17, B.56, s.29.

³³ TBMMTD, D.8, C.17, B.56, s.34.

³⁴ TBMMTD, D.8, C.19, B.79, s.24.

yapılmış olduğunu ancak iddia edildiği gibi bir içki kullanımı ve uygunsuz davranış yapılmadığının tespit edildiğini söyler³⁵.

ABD'nin Marşal yardımlarından kısmen yararlanan Türkiye, Sovyet Rus tehlikesine karşı askeri güvenceler veya işbirliği isteyen çeşitli çabalarda bulunmuştur. Türkiye bir anlamıyla bağlayıcı resmi bir Türk-Amerikan askeri işbirliği için uğraşmaya başlamıştır. Atlantik ittifakının kurulma çalışmalarının ayak sesleri duyulduğunda Türkiye-Yunanistan'la birlikte 24 Kasım 1948'de kurulmakta olan pakta alınmalarını resmen istedi³⁶. Türkiye'nin talebi Orta Doğu komutanlığı veya Akdeniz Paktına dâhil edilmeleri çalışmalarına alınacağı gerekçesiyle reddedildi. 4 Nisan 1949'da NATO, batılı 12 ülkenin katılımıyla kuruldu³⁷.

Türkiye'nin NATO'ya katılamamış olması iç siyasette tedirginlik oluşturur. Dönemin Kocaeli CHP milletvekili İsmet İnönü'nün danışmanlarından Nihat Erim, günlüklerinde olaya değinir. Erim, NATO'nun kuruluşu esnasında ABD'de bulunan Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın NATO'ya alınmamızla alakalı talimat dışında konuştuğunu şikâyet eder bir tarzda belirttikten sonra, ABD başkanı Truman'ın İnönü'ye gönderdiği mektup konusuna değinir³⁸.

Türkiye'nin 24 Kasım 1948 tarihinde NATO'ya alınma talebinin reddedilmesinden sonra, 4 Nisan 1949'da NATO'nun Türkiyesiz kurulmuş olması Türkiye'yi Sovyet Rusya karşısında askeri anlamda tek başına kalmış hissine iter. Türkiye'de bundan sonraki bütün hükümetlerin amacı arada nabız yoklayarak NATO'ya katılma fırsatı elde etmeye çalışmaktır.

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, meclisin 11 Mayıs 1949 tarihli birleşiminde ABD başkanı Truman ile Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü arasında gerçekleşen karşılıklı mektuplar hakkında bilgi verir³⁹. İnönü, mektubunda ABD başkanına samimi dostluğu ve derin hayranlığı teyit için mektubu gönderdiğini, Truman'ın takip ettiği siyasette Türkiye'ye verdiği önemin kendisinin uyanık bir siyasetçi olduğunu gösterdiğini yazdığını belirtir⁴⁰.

³⁵ TBMMTD, D.8, C.19, B.79, s.25.

³⁶ AKALIN, s.245.

³⁷ ARMAOĞLU Fahri, *Siyasi Tarih*, s.449.

³⁸ Nihat ERİM, *Günlükler 1925-1979*, C.1, 1.B , Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.338.

³⁹ TBMMTD, D.8, C.19, B.84, s.305.

⁴⁰ TBMMTD, D.8, C.19, B.84, s.306.

Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1949 tarihli yasama yılı açış konuşmasında, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın ABD gezisinden olumlu düşünceler ile geldiğini ABD ile aramızdaki dostluğun giderek artmaya devam ettiğini belirtir⁴¹.

12 Aralık 1949 tarihli birleşimde Necmettin Sadak, Avrupa konseyinin kurulması hakkındaki kanun tasarısının onayında konuşur⁴². Sadak, Avrupa düşüncesine giden süreç hakkında bilgi verdikten sonra Türkiye'nin de Konseye davet edildiğini açıklar. DP adına söz alan Manisa milletvekili Yunus Muammer Alakant partisinin anlaşmasının onaylanmasına tamamen muafık olduklarını söyler⁴³.

16 Şubat 1950 tarihli birleşimde dışişleri bakanlığı bütçe görüşmelerinde söz alan DP İstanbul milletvekili Fuat Köprülü, dış politika konusunda iktidar ile tam bir mutabakat içinde olduklarını belirtir⁴⁴. Köprülü, ABD'nin dünyanın hiçbir yerinde emperyalist amaç için de olmadığını yaşananların gösterdiğini söyler⁴⁵. DP sözcüsü, “Amerikan hükümetine ve milletine ülkemize yaptıkları yardımlardan dolayı samimi teşekkürlerimizi bildiririz” diye konuşur⁴⁶.

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, yaptığı konuşmada ABD ile münasebetlerinin her geçen gün geliştiğini ve kendilerinin de durumdan memnun olduklarını söyler⁴⁷.

14 Mayıs 1950'de Türkiye'de gerçekleşen seçimlerde iktidar el değiştirir. Muhalefet partisi olan DP çoğunlukla iktidara gelir. Yeni iktidara gelen partinin ABD politikasında CHP döneminde izlenen politikadan hiçbir fark yoktur. DP sözcülerinden olan ve yeni hükümette Dışişleri Bakanı olan Fuat Köprülü, muhalefet yıllarında meclis görüşmelerinde CHP'nin ABD ve NATO politikalarını tamamen onayladıklarını belirten konuşmalar yapmıştı.

9.dönem TBMM'de seçimleri kazanan DP Başbakanı Adnan Menderes, hükümet programı üzerinde yaptığı konuşmada “**Büyük dostumuz ABD** ile münasebetlerimizi samimiyet havası içinde geliştirmeye devam edeceğiz⁴⁸” açıklamasında bulunur. Menderes'in yaptığı konuşmadan anlaşılacağı üzere Türkiye-

⁴¹ TBMMTD, D.8, C.21, B.1, s.7.

⁴² TBMMTD, D.8, C.22, B.16, s.178.

⁴³ TBMMTD, D.8, C.22, B.16, s.181.

⁴⁴ TBMMTD, D.8, C.24, B.48, s.729.

⁴⁵ TBMMTD, D.8, C.24, B.48, s.730.

⁴⁶ TBMMTD, D.8, C.24, B.48, s.731.

⁴⁷ TBMMTD, D.8, C.24, B.48, s.736.

⁴⁸ TBMMTD, D.9, C.1, B.3, s.31.

ABD münasebetlerinde bir değişiklik olmayıp, CHP döneminde başlanan ilişkilerin geliştirilmesine devam edilecektir.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1950 yılı yasama yılı açış konuşmasında⁴⁹ ABD'nin Türkiye'yi Atlantik Paktının Akdeniz müdafaasıyla ilgili askeri planlamaya davet ettiğini açıklar⁵⁰. Yapılan temaslar neticesinde Akdeniz güvenliğinin sağlanacağını iddia eder. Bayar konuşmasının devamında ABD ile olan münasebetlerimizin her geçen zaman güçleneceğini belirtir.

Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın, açıklamalarından anlaşılacağı üzere ABD ve İngiltere Türkiye'yi NATO'ya almaya değil, oluşturmayı düşündükleri Akdeniz Komutanlığı veya Orta Doğu komutanlığına ikame etmeye çalışmaktadırlar. Türkiye'nin CHP'den beri takip ettiği politika ise nihai olarak NATO'ya katılabilmektir. Türkiye NATO'ya katılım için fırsat kollamaya devam etmektedir.

Kore Meselesi ABD ve Sovyet Rusya arasında Postdam Konferansında görüşülen konulardan olmuştur. Anlaşmaya Kore'nin kuzeyi Sovyet Rus vesayetinde kalacak, 38.enlemin güneyi ise ABD vesayeti altında kalacaktı. Kuzey Kore'de oluşan Sovyet Rusya'ya bağlı sosyalist devlet 25 Haziran 1950 tarihinde Sovyet Rusya'nın talimatı ile 38. enleme geçerek Güney Kore'ye saldırdı. Gelişmeler üzerine BM teşviki ile Güney Kore'ye yardımcı olmak için, çoğunluğunu ABD'nin teşkil ettiği, bir milletlerarası kuvvet kurulması yönünde çağrıda bulundu⁵¹. Döneminin Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman hatıralarında, Başbakan Menderes'in BM'nin asker istemesini NATO'ya girmemize köprü olabilir diye değerlendirdiğini yazar⁵². Türkiye BM'nin dolaylı olarak ABD'nin asker çağrısına uyarak 25 Temmuz 1950 tarihinde 4500 kişilik bir tugayı göndereceği kararını BM Genel Sekreteri Trgve Lie'ye bildirir⁵³. (Kore meselesi ayrı bir bölüm halinde işlenmiş olduğundan bu bölümde fazla ayrıntıya girilmeyecektir) Türkiye'nin Kore savaşına asker göndermesi uzun zamandır beklediği NATO'ya katılım kapısını açacak mıdır? Yalman, Menderes'in Kore sonrası devamlı olarak NATO'ya katılım için başvurduğunu ifade eder⁵⁴. Demokrat Partililer, asker

⁴⁹ TBMMTD, D.9, C.2, B.1, s.4.

⁵⁰ TBMMTD, D.9, C.2, B.1, s.11.

⁵¹ Mim Kemal ÖKE - Erol MÜTERCİMLER, *Düşler ve Entrikalar*, 2.B, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s.63.

⁵² YALMAN, s.1536.

⁵³ Rıfıkı Salim BURÇAK, *On Yılın Anıları*, Ankara 1998, s.61.

⁵⁴ YALMAN, s.1538.

gönderilmesi meselesini gerek meclis görüşmelerinde gerekse hatıralarında, DP'nin BM idealine bağlılığından kaynaklandığını öne sürerler⁵⁵. Muhalefetin asker gönderme şekline ise itirazı vardı. Askerler hükümet kararı ile gönderilmiş olup meclis onayı alınmamıştı. Hükümet uluslar arası taahhütlerden BM anayasası gereğince askerin gönderildiğini belirterek ayrıca meclis kararına gerek olmadığını savunur⁵⁶.

Kore'ye asker gönderilmesinden sonra başta Cumhurbaşkanı Bayar'ın olmak üzere yetkililerin ABD'lileri Türkiye'nin NATO'ya alınması konusunda çeşitli görüşmelerde ikna etmeye çalıştıkları görülür⁵⁷.

DP milletvekili Necip Bilge, 9 Mayıs 1951 tarihli birleşimde ABD Senatosunun 5 Nisan 1951 tarihli oturumunda Türkiye'nin NATO'ya alınması hususunda sözler sarf edildiğini bunun ne anlama geldiğini Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'den sorar⁵⁸. Dışişleri Bakanı 4 Nisan 1951 tarihinde ABD başkanı Truman'ın Türkiye'nin içinde bulunduğu bazı ülkelerin askeri vs kaynaklardan yararlanmaları hususunda düzenlemeler yapılmasını gerektiğini söylediğini, konunun ABD senatosundan Temsilciler Meclisine gönderildiğini bildirir⁵⁹.

Aynı konu üzerinde Kocaeli milletvekili Ethem Vassaf, İngiltere Lordlar kamarasında ülkemizin NATO'ya katılımı üzerine İngiltere Dışişleri Bakanı Morrison'un bazı söyler sarf ettiğini belirterek, dışişlerinin konu hakkındaki bilgisini sorar⁶⁰. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, İngiliz meslektaşının Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması konusunda çalışmalar yapıldığını ifade ettiğini, ancak bunun yanı sıra Türkiye'nin Orta Doğu savunmasında üzerine düşen rolü oynamasını ziyadesiyle arzu ettiklerini bildirdiklerini ifade etmiştir⁶¹. Köprülü, İngiliz meslektaşına NATO'ya alınmamızdan sonra Orta Doğu müdafaası üzerinde yapabileceklerimiz hususunda görüşmelere başlayabileceğimizi söylediğini bildirir.

NATO Bakanlar Konseyi'nin 16–20 Eylül 1951 tarihinde Ottawa'da yapılan toplantısında Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak çağrılmalarına karar verilir⁶².

⁵⁵ BURÇAK, s.62.

⁵⁶ TBMMTD, D.9, C.3, B.17

⁵⁷ Mehmet SARAY, *Türkiye'nin NATO'ya Girişi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay, Ankara 2000, s.99.

⁵⁸ TBMMTD, D.9, C.7, B.74, s.151.

⁵⁹ TBMMTD, D.9, C.7, B.74, s.152.

⁶⁰ TBMMTD, D.9, C.9, B.102, s.231.

⁶¹ TBMMTD, D.9, C.9, B.102, s.232.

⁶² GÖNLÜBOL ve diğerleri, s.520.

1 Kasım 1951 tarihli meclis yasama yılı açış konuşmasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Ottawa’da yapılan Atlantik konseyi üye ülkeleri toplantısında üye bütün ülkelerin onaylaması şartıyla Türkiye’nin NATO’ya alınması kararı alındığını bildirir⁶³. Bayar askeri alanlarda görüşmelerin başladığını, gündeme Orta Doğu savunmasının geldiğini, Türkiye’nin Orta Doğu savunması üzerine düşen görevi yerine getireceğini taahhüt ettiğini söyler. Bayar, Orta Doğu’da kurulması düşünülen tertibe Orta Doğu ülkelerinin katılmalarının kendi menfaatleri için olumlu olacağını söyler.

19 Aralık 1951 tarihli TBMM birleşiminde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, hükümetin takip ettiği dış politika üzerine açıklamalar yapar⁶⁴. Köprülü, NATO’ya katılmamız için, tüm üye ülkelerin meclislerince onaylanması sürecinin devam ettiğini bildirir. Köprülü Orta Doğu Komutanlığı meselesine değinerek Sovyet Rusya’nın Orta Doğu komutanlığını kurmayı düşünen Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa’ya birer nota vererek yapılan emperyalizmin yayılması amacını güttüğünü bildirdiğini ifade eder. Köprülü Orta Doğu komutanlığının askeri amaçlı olduğunu, katılmak isteyen bütün Orta Doğu ve Atlantik üyelerine açık olduğunu, amacın sadece savunma amaçlı olduğunu, komutanlıkta herkesin eşit söz hakkına sahip olacağını açıklar. Dışişleri Bakanı, Mısır ile İngiltere arasında yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı pakta davet edilen Mısır’ın teklifi reddettiğini söyler⁶⁵. Köprülü, NATO meselesi ile Orta Doğu Komutanlığının birbirlerinden ayrı şeyler olduğunu, aynı anda gündeme gelmesinden dolayı yanlış anlamalar olabileceğini bildirir.

Köprülü, ABD den 1951 yılında direkt 17,5 milyon dolar yardım temin edildiğini, aşamalı olarak kredinin 45 ve 70 milyon dolara yükseltileceğini ifade eder⁶⁶.

CHP sözcüsü Faik Ahmet Barutçu, Köprülü’nün açıklamalarından sonra hükümet ile dış politikada tamamen birlikte olduklarını söyler⁶⁷.

Türkiye’nin NATO’ya katılıma davet edildiği 16–20 Eylül 1951’den sonra Sovyet Rusya, a Türkiye’ye nota vermek suretiyle emperyalizmin ülkesi sınırlarında üs kurmasından duyduğu rahatsızlığı, üslerin Sovyet Rusya sınırlarına gelmesine neden olan Türkiye’nin de üslerin yaratacağı sorumlulardan mesul olacağını bildiren notası Ankara’ya 3 Kasım 1951’de verildi. Türkiye, cevabin ötesinde Sovyet Rusya’nın

⁶³ TBMMTD, D.9, C.10, B.1, s.15.

⁶⁴ TBMMTD, D.9, C.11, B.19, s.226.

⁶⁵ TBMMTD, D.9, C.11, B.19, s.229.

⁶⁶ TBMMTD, D.9, C.11, B.19, s.232.

⁶⁷ TBMMTD, D.9, C.11, B.19, s.235.

vicdanını yokladığında, Türkiye'nin NATO'ya dâhil olma sürecini anlayabileceğini bildiren ve gerçekte Türkiye'nin NATO'ya girmesinde en büyük etkenin Rusya olduğunu ima eden cevabi notasını 12 Kasım 1951'de verir⁶⁸.

18 Şubat 1952 tarihli TBMM birleşimin de NATO'ya katılım Antlaşması Kanun Tasarısı görüşülür⁶⁹.(Kuzey Atlantik Antlaşmasına T.C katılmasına dair antlaşma için bak ek4) Köprülü, ABD tarafından NATO'ya davet edildiğimizi, tasarının meclisce kabulüyle bunun kesinlik kazanacağını ifade eder. Köprülü, NATO gelişimi hakkında bilgi verir. Nisan 1949'da 12 ülke arasında imzalanan antlaşma ile NATO'nun kurulduğunu, kuruluşun tamamen BM kaidelerine ve ilkelerine uygun olduğunu, savunma amaçlı bir yapılanma olup üyelerinin olağanüstü durumlarda birbirlerine askeri olarak işbirliği anlamına geldiğini, NATO'nun savunduğu fikirlerin Türkiye'nin uzun zamandan beri ifade ettiği fikirler ile çakıştığını, Eylül 1951 Ottawa toplantısında Türkiye ve bazı ülkelerin üyeliğe davetlerinin kararlaştırıldığını, ülkemizin de eşit şartlarda NATO'ya katıldığını bildirir⁷⁰.

CHP grubu adına söz alan Faik Ahmet Barutçu, NATO'ya katılım çalışmalarının 1947 yılından beri sistematik olarak devam ettiğini, NATO'ya katılımın milli bir politika olduğunu, hükümeti başarılarından dolayı tebrik ettiklerini söyler⁷¹.

Başbakan Adnan Menderes'in konuşması kısa sürer. Başbakan heyecanından dolayı kısa konuşabildiğini ifade eder⁷².

Katılım hususunda milletvekilleri lehte konuşmalarla devam ederler. Oylama katılan 410 milletvekilinden 409'u kabulüne karşın, Seyhan milletvekili Cezmi Türk'ün 1 çekimser oyuyla sonuca gidilir.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1952 yılı yasama açış konuşmasında NATO'ya katılımımızın başarı olduğunu İzmir'de Atlantik Paktının Güneydoğu Kanadının Karargâhının kurulmuş olduğunu, ABD ile münasebetlerimizin her geçen gün ilerlediğini bildirir⁷³.

⁶⁸ TBMMTD, D.9, C.11, B.15, s.89.

⁶⁹ TBMMTD, D.9, C.13, B.41, s.313–346.

⁷⁰ TBMMTD, D.9, C.13, B.41, s.315.

⁷¹ TBMMTD, D.9, C.13, B.41, s.318.

⁷² TBMMTD, D.9, C.13, B.41, s.340.

⁷³ TBMMTD, D.9, C.17, B.1, s.20.

1 Aralık 1954 tarihli yasama yılı açış konuşmasında Cumhurbaşkanı Bayar NATO'ya girmemizin gerek bize, gerekse NATO'nun diğer ülkelere faydalarına değinir⁷⁴.

B) 1957'DEN 1960'A KADAR

Türkiye'nin NATO'ya girdiği tarihten sonra ABD-Türkiye münasebetleri giderek artmıştır. NATO'ya girilmesinden sonra NATO üzerine mecliste konuşmaların 1957 yılına kadar azaldığı görülmektedir. Konu üzerine konuşulmamasının nedeni NATO'ya iktidar ve muhalefet partilerinden hiç kimsenin bir itirazı olmadığı gibi tüm partilerin ABD'yi olmazsa olmaz olarak görmelerinden dolayı NATO ile alakalı hiçbir faaliyetin itiraz uğramamış olmasından kaynaklanır. 1957 yılına kadar gerek ABD'nin gerekse NATO'da başı çeken İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin Orta Doğu'da yaşadıkları problemler dikkatlerin o noktalara çevrilmesine neden oldu.

ABD'nin Orta Doğu'da yaşanan Süveyş Krizi, Arap-İsrail savaşları, Lübnan karışıklıkları karşısında kendi etki alanını Orta Doğu'da Sovyet Rusya kaptırmamak için 5 Ocak 1957'de gerektiği anda Orta Doğu'ya müdahalesine izin ve maddi katkı isteyen başkan Eisenhower'in kendi adıyla anılan doktrini ABD kongresinde kabul edildi⁷⁵. Türkiye doktrini desteklediğini 22 Mart 1957'de ilan eder⁷⁶.

1957 genel seçimlerinde sonra güç kaybeden DP, güç kazanan muhalif partiler olan CHP, CMP, HP özellikle DP'nin Orta Doğu siyasetini yürütüş biçimi üzerine itiraz seslerini yükseltince gündeme ister istemez NATO-ABD gelir.

1957 yılında Suriye'nin Sovyet Rusya'dan aşırı silah alımına gitmesi ve ülkesinde Sovyet Rusya'ya üs tahsis etmesi Türkiye-Suriye-Sovyet Rusya münasebetlerinde gerilim yaratır⁷⁷. Türkiye'nin, Suriye sınırına asker yığıldığı haberleri üzerine, Sovyet Rusya Türkiye'yi üstü örtülü biçimde füze kullanmaya varacak

⁷⁴ TBMMTD, D.10, C.2, B.1, s.17.

⁷⁵ ARMAOĞLU, Siyasi Tarih, s.503.

⁷⁶ ARMAOĞLU, s.90.

⁷⁷ Tayyar ARI, *Orta Doğu*, 1.B, Alfa Yayınları, İstanbul Ekim 2004.,s.282.

safhalara tehdit etmiştir⁷⁸. Sovyet Rus tehdidinden sonra ABD Dışışleri Bakanlığı bir bildiri yayınlarken her halükarda müttefiki Türkiye'yi savunacağını ilan eden bir bildiri yayınlar⁷⁹. 1957 sonrası Türkiye-ABD münasebetleri NATO'nun Orta Doğu'da Sovyet Rus yayılmasını engellemek için yaptıkları faaliyetler ile öne çıkar. Ancak DP iktidarının 1957 seçimleri sonrası iç politikada yaşadığı zorluklar yürüttüğü dış politikanın ne kadar sağlıklı olduğu hususunun muhalif partilerce sorgulanması sonucunu doğurmuştur. Türkiye Orta Doğu savunması hususunda kendi güneyini garantiye almak için Bağdat Paktını güçlendirmeye çalışmış, ABD'nin pakta katılımını sağlamaya çalışmıştır. DP başbakanı Adnan Menderes'in Irak lideri Nuri Said ile yakın münasebetleri dış politikanın uygulanmasında muhalefete mensup partiler tarafından olumlu bulunmamıştır. Muhalefet ülke politikalarının kişiler üzerine inşa edilmemesi gerektiğini öne sürer.

Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 25 Şubat 1958 tarihinde bakanlığının bütçesi görüşmelerinde ABD'nin NATO dâhilinde ülkemize yıllık 200 milyon dolar yaptığını, bugüne kadar alınanların bir milyar yedi yüz milyon dolara yaklaştığını açıklar⁸⁰. Zorlu, ABD Marşal yardımından dolayı Türkiye insanının yardımları daima şükranla yad edeceğini söyler⁸¹. Zorlu, Sovyet Rusya'nın balistik füzeleri geliştirerek tehdit alanını genişlettiğini, bunun karşısında kendilerinin ABD'den ülkemiz savunması ve NATO savunması için füze rampaları kurulması taleplerinin olduğunu açıklar. Zorlu, Orta Doğu gelişmelerinde kendilerinin müttefiki ABD ile ortak hareket edeceklerini, Sovyet Rus tehdidinin Bağdat Paktı ve hür dünyaya mensup ülkeler için tehdit olmasına izin vermeyeceklerini söyler. Zorlu, Suriye'nin Rusya'ya üs vermesinin Türkiye'yi rahatsız ettiğini söyler⁸².

CHP grubu adına söz alan Necati İlter, Sovyet Rusya'nın balistik tehditleri karşısında ülkemizin füze rampa taleplerinin yerinde olduğunu ve desteklediklerini söyler⁸³. İlter, Bağdat paktının yaşatılması için NATO'dan İsrail'in feda edilmesi taleplerinin yanlış olduğunu öne sürer. İlter, Orta Doğu'da büyük ülkelerin faaliyet sahası olduğunu, oynanmak istenen rol üzerinde dikkatli olunması gerektiğini iddia eder. Necati İlter, DP'nin Bağdat Paktı konusunda hata yaptığını öne sürerek, paktın

⁷⁸ GÖNLÜBOL ve diğerleri, s.405.

⁷⁹ ARMAOĞLU, s.251.

⁸⁰ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.616.

⁸¹ TBMMTD, D1.1, C.2, B.46, s.620.

⁸² TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.610.

⁸³ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.621.

amacının Türkiye'ye kuzeyden gelecek bir saldırıya karşı koruma amaçlı kurulduğunu ancak DP'nin son uyguladığı politikalarda Bağdat Paktı'nın yönünün güneye çevrilerek kaygan Orta Doğu sahasına müdahale eder durumuna geldiğini, gelinen vaziyetin pek de iyi olmadığını iddia eder⁸⁴.

İlter'e cevap vermek için kürsüye gelen Fatin Rüştü Zorlu, kendilerinin İsrail'i feda etmediklerini söyleyerek, İlter'i bir tarafa yamanmak istemekle suçlayarak, ne tarafa yamanmak istediğini sorar⁸⁵.

Necati İlter, Bağdat Paktı politikasının hayalciliğe kurban edildiğini öne sürer, İlter Irak'ın Türkiye'ye ödemesi gereken petrol parasının alınmadığını hatta unutulduğunu, Irak'da bulunan Türk azınlığının haklarının göz ardı edildiğini ancak DP iktidarınca vakanın görülmek istenmediğini iddia eder⁸⁶. CHP sözcüsü Sovyet Rusya'nın balistik üstünlüğünü engellemek için ABD'nin 2500 km menzil içinde bulunan rampalara ihtiyaç duyduğunu, pek çok NATO üyesinin ülkesine rampa kurulması istemini tereddütle karşıladığını Türkiye-İngiltere ve Hollanda'nın ise kabul ettiğini belirtir. İlter, rampaların ülkemize kurulması konusunda iktidar ile mutabık olduklarını söyler⁸⁷. İlter, Mısır ve İsrail-İngiltere-Fransa arasında meydana gelen vakalardan sonra Türkiye'nin İsrail Büyükelçisini çektiğini hatırlatarak Türk siyasetinin kaygan Orta Doğu zemininde yaptığı hareketlere dikkat etmesini önerir⁸⁸.

26 Temmuz 1958 tarihli TBMM birleşiminde Dışişleri Bakanı vekili Namık Gedik, Orta Doğu hadiseleri üzerine milletvekillerinin soru önergesini yanıtlar⁸⁹. Gedik, Lübnan Devlet Başkanı Şamun'un 14 Temmuz 1958'de ülkesinde meydana gelen vakalardan dolayı ABD başkanından yardım istediğini, ABD'nin o güne kadar 8000 deniz piyadesini ülkeye çıkardığını bildirir. Bakan sözlerinin devamında Irak'ta son zamanlarda üzücü hadiseler meydana geldiğini, Bağdat Paktı toplantısı İstanbul'da düzenlendiği sırada ülkede darbe yapıp Nuri Sait'in devrildiğini, buna rağmen İstanbul'da bulunan Pakistan, İran ve Türkiye temsilcilerinin toplantıyı gerçekleştirdiğini, toplantıda son zamanlarda Orta Doğu'da meydana gelen olayların değerlendirildiğini, toplantı sonunda üç ülkenin müşterek olarak fikirlerini barıştan yana

⁸⁴ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.628.

⁸⁵ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.622.

⁸⁶ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.632.

⁸⁷ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.633.

⁸⁸ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.630.

⁸⁹ TBMMTD, D.11, C.4, B.86, s.819.

beyan ettiklerini bildirir⁹⁰. Gedik, Bağdat Paktı üyelerinin ABD'nin Lübnan politikasını desteklediklerini açıklar. Namık Gedik, karışıklığın gerçekleştiği diğer bir yerinde Ürdün olduğunu, Ürdün'ün talebi üzerine Kıbrıs'ta konuşlanmış bulunan İngiliz kuvvetlerinin Ürdün'e BM anayasasının 51.maddesine dayanarak çıktıklarını açıklar. Bakan ayrıca Bağdat Paktı devlet başkanlarının 28 Temmuz 1958'de Londra'da ABD Dışişleri Bakanının katılımıyla toplanacakları haberini verir⁹¹.

Meclisin 21 Ağustos 1958 tarihli birleşiminde Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Başbakan Adnan Menderes son dış yardımlar ve izlenen dış politika ile alakalı açıklamalar yaparlar⁹².

İlk açıklamayı Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü yapar. Zorlu, Orta Doğu'da gelişen Lübnan, Ürdün, Irak ihtilali, Nasırcılık hareketleri meselelerinin gerçekleştiğini, Türkiye'nin tutumunun ise sulhden yana olduğunu, Türkiye'nin bağlı bulunduğu Bağdat Paktı ve NATO antlaşmaları çerçevesinde vakalara kendi güvenliği açısından baktığını, Orta Doğu'ya önemli miktarda komünist sızması olduğu yönünde bilgiler verir. Zorlu, gerek ABD'nin Lübnan harekâtının gerekse İngiltere'nin Ürdün harekâtının ülkemiz tarafından BM anayasası ve NATO antlaşması çerçevesinde desteklendiğini söyler⁹³.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Zorlu'nun açıklamalarından sonra partisinin görüşlerini açıklamak için kürsüye gelir. İnönü, son zamanlarda Orta Doğu'da yaşanan Lübnan, Ürdün, İsrail, Irak meselelerine değindikten sonra, Irak ihtilalinden akabinde DP iktidarının Irak'a müdahaleye heveslendiğini, kışkırtıcı açıklamalar yaptığını, DP'nin tutumunun ABD basın organlarınca bile engellenmeye çalışıldığını, DP iktidarının Irak üzerinden Türkiye'yi bir yanlışa götürmesinin ABD tarafından engellendiğini iddia eder⁹⁴. İnönü, DP iktidarının Irak'a müdahale etmeye kalkmasının NATO antlaşması çerçevesinde Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda yardımla mükellef olan ABD ve İngiltere'yi tedirgin ettiğini, İngiltere ve ABD'nin Türkiye'nin Irak'a müdahalesini engellediklerini, CHP olarak kendilerinin ABD ve İngiltere'nin davranışını doğru bulduklarını ve desteklediklerini söyler⁹⁵. CHP lideri, NATO'yu kendi hususi meselelerimiz için vasıta olarak kullanabileceğimiz hayline kendimizi kaptırmamamız gerektiğini hatırlatır.

⁹⁰ TBMMTD, D.11, C.4, B.86, s.821.

⁹¹ TBMMTD, D.11, C.4, B.86, s.822.

⁹² TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.828.-896.

⁹³ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.834.

⁹⁴ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.843.

⁹⁵ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.844.

İnönü'nün konuşmasından sonra tekrar kürsüye gelen Zorlu, Orta Doğu hadiseleri üzerine İnönü'nün bir makale yazdığını ve Türkiye'nin ABD'yi Lübnan'a gitmesi hususunda neden teşvik ettik sorusunu basın yoluyla gündeme getirdiğini belirterek, Türkiye'nin ABD'yi Lübnan'a gitmesi için teşvik etmediğini hadisenin milletlerarası bir mesele olduğunu Türkiye'nin sadece Lübnan'a giden askerlere antlaşmalar çerçevesinde aktarımda yardımcı olduğunu bildirir⁹⁶.

Tekrar kürsüye gelen İnönü, Zorlu'nun ABD askerlerine aktarımda yardımcı olduklarını söylediğini, ancak İstanbul'da bulunan NATO genel sekreterinin Adana üssünün ABD askerlerince kullanılmasının bir NATO meselesi olmadığını açıkladığını, o halde ABD askerlerinin neye dayalı olarak Adana üssünü kullandıkları sorusunun cevaplanması gerektiğini, ABD askerleri Adana üssünü kullandığına göre ABD ile ayrı bir antlaşmanın varlığının ortaya çıktığını hükümetin bunu derhal meclise bildirmek zorunda olduğunu söyler⁹⁷. Zorlu, İnönü'ye cevaben üssün NATO dâhilinde verilmediğini, ABD'nin istemi üzerine kendilerince verildiğini ve bunu saklamadıklarını söyler⁹⁸.

ABD'nin Türk siyasi hayatında tartışılmaya başladığı 1957 sonrasında, muhalefetin ABD'ye tanınan üsleri kullanma yetkisi ile başlayan sorgulama süreci giderek keskinleşir. İnönü'nün sözlerinden anlaşılacağı üzere muhalefet ABD askerlerine Lübnan'a çıkarken Adana üssünü kullandırma hakkı tanınmasının NATO antlaşmalarına uymadığından, Türkiye-ABD arasında imzalandığı iddia ettikleri ve hükümetin kamuoyuna açıklamadığı bir antlaşmanın varlığına inanırlar ve dile getirmeye çalışırlar.

ABD varlığının muhalefet partilerince sorgulanması veya DP iktidarının ABD ile imzaladığı antlaşmaların ülke hâkimiyeti üzerinde tereddüt oluşturmasından dolayı huzursuzluk duymaları giderek artar.

1959 yılı ve 1960 yılında DP'nin meclise sevk ettiği iki yeni ABD antlaşması muhalefetin söylemini daha da keskinleştirmesine ve yapılmak istenenlerin amaçlarının sorgulanmasına neden olur. Yasalardan ilki Türkiye ile ABD arasında imzalanmış olan ticari antlaşmanın meclis gene kurullarında görüşülmesinde ortaya çıkar.

⁹⁶ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.848.

⁹⁷ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.854.

⁹⁸ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.855.

19 Ocak 1959 tarihinde Türkiye ile ABD arasında imzalanan istimlâk ve mal teatisi antlaşmasının onaylanması görüşmeleri yapılır⁹⁹. İçişleri Bakanı Namık Gedik, ABD ile 15 Ocak 1957 tarihinde antlaşmanın imzalandığını, temel gayesinin Amerikan sermayesini ülkeye getirerek yatırımların artması olarak düşünüldüğünü ifade eder¹⁰⁰. Gedik ABD sermayesinden ülkemizde yatırımda bulunarak malları milli kanunlara istimlâk edilmek suretiyle el konulmuş bölümüne ABD hükümeti talebi halinde Türkiye el konulan malın meblağını ödemeyi ve değer tespiti hususunda hakem heyetinin belirleyeceği miktarı kabul edeceğini taahhüt ettiğini bildirir¹⁰¹.

Trabzon milletvekili Sabri Dilek, maliye bakanının sunduğu metin ile kendisinin ABD kaynaklarından edindiği metnin maddeleri arasında farklar bulunduğunu, ABD’li sermayedarlara imtiyazlar verildiğini öne sürerek antlaşmayı eleştirir¹⁰².

DP Rize milletvekili İzzet Akçal, ABD’nin amacının iktisaden geri kalmış memleketleri inkişaf kaydettirmek olduğunu, görüşülmekte olan antlaşmanın benzerini ABD’nin 30’a yakın ülke ile yaptığını izah eder¹⁰³.

Birinci müzakerenin bitmesinden sonra 26.birleşimde maddelerin görüşülmesine devam edilip 23 Mart 1959 tarihinde tasarı üzerindeki görüşmeler neticelenir. İlk görüşmede olduğu gibi muhalefete mensup milletvekilleri antlaşmanın ABD lehine koşullar sağladığını savunmaya devam etmişlerdir. İktidar yetkilileri ve milletvekilleri ise ABD’nin antlaşmayı 30’a yakın ülke ile yapmış olduğundan bir sakıncası bulunmadığını gelecek yatırımcıların teminat isteme hususunda kaynaklandığını ifade ederler. Görüşlerde değişiklik olmayınca meclisin 27 Mart 1959 tarihli birleşiminde kanun tasarısının oylamasından önce söz alan CHP Kars milletvekili Sırrı Atalay kabul ettirilmek istenen tasarının bir nevi kapitülasyon olduğunu ifade ederek CHP olarak desteklemeyeceklerini belirtir. Oylama neticesinde tasarı yasalaşır¹⁰⁴.

Muhalefetin, ABD ile imzalanan ve 27 Mart 1959 tarihinde meclis tarafından kabul edilen Ticari İşbirliği Antlaşması üzerindeki kuşkuları henüz gitmemişken, DP Bağdat Paktı üyeleri ile ABD’nin birebir imzaladığı yeni bir savunma ve işbirliği antlaşmasını meclis gündemine getirir. Antlaşmanın gerekçesi Londra’da 28 Temmuz 1958 tarihinde toplanan Bağdat Paktı üyelerinin son yıllarda Orta Doğu’da artan

⁹⁹ TBMMTD, D.11, C.6, B.26, s.493.

¹⁰⁰ TBMMTD, D.11, C.6, B.26, s.494.

¹⁰¹ TBMMTD, D.11, C.6, B.26, s.495.

¹⁰² TBMMTD, D.11, C.6, B.26, s.500.

¹⁰³ TBMMTD, D.11, C.6, B.26, s.513.

¹⁰⁴ TBMMTD, D.11, C.8, B.53, s.147.

komünist tehlikeye karşı ABD'nin desteğini askeri alanda yanlarına çekme isteğinden kaynaklanır. ABD Bağdat Paktına üye ülkelerle antlaşmaları birebir imzalar. Türkiye'de antlaşmayı 5 Mart 1959 tarihinde Ankara'da imzalar. Gerçekte Türkiye NATO'ya zaten üye iken böyle bir antlaşmanın pek de anlamı yoktu. Ancak antlaşmanın gerekçesinde olan bir cümle muhalefetin komisyon çalışmalarında şiddetli itirazlarına neden olmuştur. Antlaşmanın gerekçesinde Pakt azalarının emniyetini korumak için ABD'nin "**bilvasıta saldırılar**" gerçekleştiğinde, antlaşmayı imzalayan ülkelerin yardımına gideceği yazmakta idi. Muhalefete mensup CHP milletvekilleri bilvasıta'dan kastın ülke içindeki muhalefet anlamına da gelebileceğini öne sürerek DP'yi iktidarı kaybetmemek için ABD desteği ile iktidarda kalmaya çalışmakla suçlanmışlardır¹⁰⁵. 9 Mayıs 1960 tarihli muhalefetin katılmadığı TBMM birleşiminde antlaşma onaylanmıştır.(T.C ile ABD arasında İş Birliği Antlaşması için bak ek5)

Türk-ABD münasebetleri II. Cihan Harbinden sonra Sovyet Rusya karşısında yalnız kalan Türkiye'nin arayışlarından doğmuş, Türkiye ısrarla BM, ABD, NATO üçlemesine katılmak için çaba sarf etmiştir. Türkiye 1 Eylül 1947'de Truman Yardım Antlaşmasını, 8 Temmuz 1948'de Marşal Yardım Antlaşmasını, 18 Şubat 1952'de NATO'ya katılım antlaşmaları meclis tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

NATO'ya katılım dâhil bütün gelişen ABD-Türkiye münasebetleri mecliste temsilcisi bulunan bütün siyasi partilerce desteklenmiştir. 1957 yılına kadar ülkedeki Amerikan varlığı veya Amerika yapılan ikili antlaşmalar meclis desteğine sahiptirler.

1957 sonrası Orta Doğu'da gelişen Batı-Sovyet Rusya çekişmesi veya Arap dünyası ile İsrail arasında meydana gelen savaşlarda DP iktidarının tutumu muhalefet partilerince sorgulanmaya başlanmıştır. DP'nin sorgulanması ile birlikte muhalefet ABD'nin Türkiye üzerinden gerçekleştirdiği askeri operasyonlarında hangi antlaşmalar dâhilinde olduğunu sorgulamaya başlamıştır. Lübnan'a asker çıkararak ABD'nin NATO esaslarına göre hareket etmediğinin anlaşılmasından sonra başta CHP olmak üzere muhalefet partileri ABD'nin hangi antlaşma ile üsleri kullandığını sorgulamışlar ve iktidarın ABD ile kamuoyuna açıklanmamış bir antlaşması olduğunu dile getirmişlerdir. Türkiye'nin NATO'ya katılımından rahatsız olan Rusya'nın 1951 yılında Türkiye'ye verdiği notadan sonra cevap veren dönemin dışişleri bakanı Fuat Köprülü o zamanlar

¹⁰⁵ GÖNLÜBOL ve diğerleri, s.309.

açılacak olan üsler hususunda sadece ülkemize bir tecavüz vaki olduğunda üslerimizi müttefiklerimize açacağız¹⁰⁶ sözü geçerliliğini yitirmiş oluyordu.

Adana üssünün ABD'ye NATO antlaşmaları dışında açılmış olması ve hangi antlaşma uyarınca ABD'nin Adana üssünden Lübnan'a asker gönderdiğinin iktidar tarafından açıklanamamış olması muhalefetteki kuşkuları arttırmıştır. Lübnan meselesinin sıcaklığı devam ederken Irak İhtilali karşısında DP'nin müdahaleye varabilecek bir tutum içine girmesi tartışmaları alevlendirmiştir.

DP iktidarının 1959 yılı içinde ABD kökenli sermayeyi ülkeye getirmeye yönelik imzaladığı antlaşmanın içeriği de muhalefet tarafında kapitülasyon anlamına geldiği dolayısıyla şiddetle eleştirilmiştir. ABD'li sermayeyi teşvik kanunu mecliste 27.3.1959 tarihinde onaylanır.

DP 9 Mayıs 1960 tarihinde Bağdat Paktı sonrasında ABD ile imzalanan karşılıklı askeri ve işbirliği antlaşmasının onayını meclisten alır. Antlaşma metninde yer alan Türkiye'nin bilvasıta saldırıya uğraması durumunda ABD'nin müdahale edeceği yönündeki açıklama, DP şahsında ABD'nin niyetlerinin olumsuz biçimde yargılanmasına neden olmuştur. (Bak ek 5)

1957 yılına kadar gelişen Türk-ABD münasebetleri iyi bir şekilde seyrederken, 1957 sonrası ABD'nin Orta Doğu müdahalelerinde Türkiye üslerini NATO kapsamı dışında kullanması ile ABD ve niyetleri Türk kamuoyunda sorgulanmaya başlamıştır.

C) TÜRKİYE-ABD İŞBİRLİĞİNİN İÇ POLİTİKAYA YANSIMASI

1. Kore'ye Asker Gönderilmesi Usulüne Tepkiler

Kore Asya'nın güneyinde yer alıp kıta dışından herhangi bir gücün Asya'ya çıkmayı istemesi durumunda kullanabileceği stratejik bir atlama noktasıdır.

¹⁰⁶ TBMMTD, D.9, C.11, B.15, s.90.

II. Cihan Harbinin bitmesinden sonra müttefiklerin kendi aralarında dünya'yı egemenlik alanlarına bölme görüşmelerinde yer alan ülkelerden bir tanesi de Kore'dir. ABD ve Sovyet Rusya arasında Potsdam Konferansında üzerinde uzlaşılan mutabakata göre Kore 38.enlem dairesi esas alınarak Kuzey ve Güney olarak ikiye bölündü. Kuzeydeki kısım Sovyet Rus hâkimiyet alanı, güneyde yer alan kısım ise ABD hâkimiyet alanı olarak tanındı¹⁰⁷.(17 Temmuz–2 Ağustos 1945)

Müttefiklerin dünya paylaşımı üzerinde anlaşamamaları neticesinde bir tarafta ABD'nin başını çektiği ve yanında BM ile NATO'nun katılımcılarının oluşturduğu bir grup oluştu. Diğer tarafta başına Sovyet Rusya'nın çektiği Varşova Paktı ve Komiform üyelerinin oluşturduğu grup ortaya çıktı. 1949 sonuna doğru Çin'de komünistlerin iktidarı ele geçirmeleri Sovyet Rusya bloğunu 1960'lı yıllara kadar rahatlatan bir oluşum olarak sosyalist dünyanın güçlenmesi hedefine doğru hareketlerinde rahatlık sağladı.

Antlaşmalardan sonra Kore fiilen ikiye bölünmüş olarak varlığını sürdürdü. ABD ve BM iki Kore'yi birleştirmeyi denediler ve bunun için Güney Kore'de 10 Mayıs 1948'de seçim düzenlediler. Seçimler neticesinde Syngman Rhee başkanlığı kazandı. Kore'nin Asya'ya stratejik bir atlama taşı olması nedeniyle Sovyet Rusya bunu ABD'nin Güney Asya'ya oradan da Asya'ya atlama çabası olarak gördüğünden, kendi hâkimiyeti altında bulunan Kuzey Kore'de Ağustos 1948'de seçimleri yaptırarak Kuzey Kore Halk Cumhuriyetinin kurulduğunu ilan ettiler¹⁰⁸.

Seçimlerden sonra bekleme sürecine giren Kore meselesi, Ağustos 1949'dan sonra Çin'de komünistlerin kesin hâkimiyetlerini sağlamalarından sonra Sovyet Rusya'ya beklediği fırsatı verdi. Sovyet Rusya, 25 Haziran 1950 tarihinde Kuzey Kore kuvvetlerine Güney Kore'ye girmeleri yönünde talimat verdi. Sovyet Rusya'nın gayesi ABD varlığını Asya kıtasından uzaklaştırarak kendi stratejik üstünlüğünü kıtada tam olarak sağlamaktır.

Kuzey Kore kuvvetlerinin saldırıları üzerine BM, üyelerine saldırıya uğramış olan Güney Kore için oluşturulacak askeri kuvvete katılımları yönünde çağrıda

¹⁰⁷ ARMAOĞLU, Siyasi Tarih, s.454.

¹⁰⁸ AKALIN, s.153.

bulundu¹⁰⁹. Türkiye, BM'ye 25 Temmuz 1950'de oluşturulacak askeri kuvvete bir tugay seviyesinde katılacağını açıklar¹¹⁰.

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi iç siyasette, askerın gönderilmesi şekli üzerinde tartışma yaratır. DP hükümeti asker gönderme kararını meclis onayıyla değil, hükümet kararnamesi olarak yaptığından muhalefet tarafından eleştiriye tabi tutulur.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1950 yılı yasama yılı açış konuşmasında Türkiye'nin BM kararlarına uyarak Kore'ye asker göndermeye karar vermiş olmasının, üstüne düşen görevi yerine getirdiğini gösterdiğini söyler¹¹¹. Bayar, asker göndermemizin BM ideallerine ilkelerine bağlılığımızdan kaynaklandığını bildirir.

MP milletvekili Osman Bölükbaşı ve Mardin milletvekili Kemal Türkoğlu, 11 Aralık 1950 tarihli birleşimde Kore'ye asker gönderilmesi hususunda Başbakan Adnan Menderes hakkında gensoru açılmasını isterler¹¹². Gensoruda hükümetin anayasaya aykırı olarak 4500 kişilik birliği Kore'ye gönderdiğini, askerlerin hükümet kararı ile değil meclis onayıyla yurtdışına gönderebileceği, meclisin yasama çalışmalarına başlamasından beri hükümetin Kore meselesi üzerine meclise hiçbir izahatta bulunmadığını belirtir.

Başbakan Adnan Menderes ise gönderme kararının bağlı bulunduğumuz ve daha önceki hükümet döneminde onaylanmış olan BM yasasının 43.maddesi çerçevesinde yapıldığını, BM'nin asker gönderme kararına bizden önce pek çok ülkenin iştirak etmiş olduğundan bahisle yapılanın tamamen kanuni olduğunu savunur¹¹³. Menderes ,ayrıca BM emrine Kore'ye gönderilmek üzere verilen askerlerin bizim ülkemizin başka bir ülkeye harp ilan ettiği anlamına gelmediğini belirterek, asker gönderme için harp ilan edilmemiş olduğundan meclisten izin alınmasına gerek olmadığı kanaatine sahip olduğunu açıklar¹¹⁴.

MP adına Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, ülkede yapılan herhangi bir uygulamanın meclis kubbesi altında konuşulmayacağını düşünmediğini ifade ederek Menderes'in mecliste görüşülmesine gerek olmadığı şeklindeki konuşmasına cevap

¹⁰⁹ ÖKE ve diğerleri, s.63.

¹¹⁰ BURÇAK, s.61.

¹¹¹ TBMMTD, D.9, C.2, B.1, s.10.

¹¹² TBMMTD, D.9, C.3, B.17, s.136.

¹¹³ TBMMTD, D.9, C.3, B.17, s.138.

¹¹⁴ TBMMTD, D.9, C.3, B.17, s.139.

verir¹¹⁵. Bölükbaşı, BM Genel Sekreterinin yardım isteyen telgrafının okunduğu oturumda kendisinin de bulunduğunu, ne BM genel sekreterinin isteminin nede BM anayasasının 39, 40, 41.maddelerinin ülkeleri asker göndermeye mükellef tutamayacağını Başbakan Adnan Menderes'in maddeleri yanlış aksettirdiğini söyler¹¹⁶. MP milletvekili ülkelerin anayasalarının kendilerine verdiği yetkide belirtildiği üzere meclisten izin almak suretiyle istediği kadar asker gönderebileceğini, kendilerinin sorumluluk altında bulunan milletvekilleri olarak ülkenin taahhüt altına girdiği bir hususta meclis onayı istemelerinin en tabi hakları olduğunu ifade eder¹¹⁷.

Mardin milletvekili Kemal Türkoğlu göndermenin bakanlar kurulu kararına göre yapıldığını ifade eden Başbakan Adnan Menderes'e, kararı neden Resmi Gazete'de yayınlamadınız diye sorar¹¹⁸. Başbakan Adnan Menderes, başbakanın görevinin resmi gazete takipçiliği olmadığı şeklinde cevap verir¹¹⁹.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Kore'ye asker gönderme meselesinin kanuni gerekçeler uygun olduğunu söyledikten sonra, asker göndermemizi engellemek için Bulgaristan'ın muhacirler meselesi ile ülkemizi sıkıştırmaya çalıştığını söyledikten sonra hükümetlerinin milletin verdiği imza yetkisi ile çalıştığını ifade eder¹²⁰.

DP İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk tarihinden örnekler vermek suretiyle Rus çarlığının Orta Asya ve Osmanlı topraklarını adım adım almasını anlattıktan sonra günümüzde hudut kavramının değiştiğini Rus yayılmayıcılığının bütün dünyayı dolayısıyla Türkiye'yi tehdit ettiğini söyleyerek Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinin kendi hududunu savunmakla aynı anlama geldiğini söyleyerek muhalefetin asker gönderme düşüncesinde haksız olduğunu öne sürer¹²¹.

Farklı partilere mensup milletvekilleri görüşlerini partileri doğrultusunda ifade ederler. Yeni bir görüş öne sürülmez. Gensoru oylaması iktidarın çoğunluk oylarıyla reddedilir.

Görüşmelerden anlaşılacağı üzere iktidara mensup milletvekilleri Kore'ye asker gönderilmesi için meclis kararına gerek olmadığını yapılanın BM ideallerine bağlılıktan kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Muhalefete mensup milletvekilleri Kore'ye asker

¹¹⁵ TBMMTD, D.9, C.3, B.17, s.139.

¹¹⁶ TBMMTD, D.9, C.3, B.17, s.140.

¹¹⁷ TBMMTD, D.9, C.3, B.17, s.141.

¹¹⁸ TBMMTD, D.9, C.3, B.17, s.151.

¹¹⁹ TBMMTD, D.9, C.3, B.17, s.152.

¹²⁰ TBMMTD, D.9, C.3, B.17, s.169.

¹²¹ TBMMTD, D.9, C.3, B.17, s.182.

gönderilmesine karşı olmamakla birlikte göndermeden önce meclis onayının gerekli olduğundan bahisle, meclisin asker gönderme konusunda bilgilendirilmemesini de eleştirirler.

Kore savaşı 5 Mart 1953'de Sovyet Rus lideri Stalin'in ölümünden sonra hız kaybetti. Sovyet Rusya 27 Temmuz 1953'de ateşkes antlaşmasını imzaladı. Antlaşmada savaşın başladığı 1950 yılındaki sınırlara geri çekilmesi Kuzey'in Rus, Güney'in ABD egemenliğinde devam etmesi kararı onaylandı. Savaştan çıkan tek sonuç Sovyet Rusya'nın ABD'yi Asya'dan uzaklaştıramamış olmasıdır¹²².

Türkiye Kore'ye gönderdiği ilk birlikten sonra kuvvetlerini zaman göre değiştirmiştir. Kuveytlerimizin Kore'de en yoğun olarak çarpıştıkları ve destan yarattıkları yer Kunuri Muharebeleri olmuştur. Kore'de toplam 937 şehit, 2068 yaralı ve 228 kayıp askerimiz olmuştur¹²³. Kayıplarımız konusu milletvekilleri tarafından dışişleri bakanına sorulmuştur.

16 Şubat 1955 tarihli TBMM birleşiminde Trabzon milletvekili Sabri Dilek, Kore'de Çin elinde esir olduğu basın kuruluşlarınca ifade edilen askerlerimiz hakkında dışişleri bankalığının bir girişimi olup olmadığı hususlarını sorar¹²⁴. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, düşman elinde bulunup esir listelerinde gösterilen askerlerimizin iadelerinin milletlerarası hükümlere göre gerçekleştirildiğini söyledikten sonra kayıp olan 166 askerimiz olduğunu bildirir¹²⁵. Sorunun tarihine dikkat edilirse Kore savaşının bittiği tarihten 2 yıl sonra bile Çin elinde esirlerimiz bulunmaktadır. Köprülü'nün cevabı ile kabul edilen Çin elindeki askerlerimizin durumu bir daha meclis gündemine gelmediğinden akıbetleri hakkında sağlıklı bilgi yoktur.

Gensoru görüşmelerinden sonra Kore'ye giden askerler hakkında ayrıca görüşme yapılmaz. Çeşitli zamanlarda Kore'de savaşmış bulunan askerlere maaş bağlanması veya tedavi imkânı sağlanması gibi konularda gündeme gelirler.

¹²² ARMAOĞLU, *Siyasi Tarih*, s.455.

¹²³ Mustafa ALBAYRAK , *Türk Siyasi Tarihinde DP*, 1.B, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004,.s.416.

¹²⁴ TBMMTD, D.10, C.56, B.41, s.135.

¹²⁵ TBMMTD, D.10, C.56, B.41, s.136.

II. TÜRKİYE-SOVYET RUSYA MÜNASEBETLERİ

Coğrafi konumun zorunluluğundan son 7 yy.dır devam eden Türk-Rus münasebetleri 1711 Prut Savaşı sonrasında devamlı Türkler aleyhine gelişme göstermiştir. Rus Çarlığının Balkanlar veya Kafkaslar üzerinden sıcak denizlere inme politikası kesintisiz bir biçimde her Rus hükümdarınca takip edilmiştir.

Rus çarlarının1750–1916 arasında Türk devleti aleyhine ilerleme politikalarında üç husus dikkati çeker. İlki Ruslar kendi iç meselelerini halledip güçlendiklerinde sadece Osmanlı aleyhine değil, aynı zamanda Orta Asya Türk Dünyası üzerinde de ilerlemişlerdir. İkincisi Ruslar Osmanlı üzerine ilerlemeye başlamadan önce Osmanlı ülkesinin içinde karışıklık çıkarıp ülkeyi zayıf düşürmek için kendisine yakın gördüğü dini, etnik grupları (Slav-Ortodoks-Ermeni-Bulgar-Sırp) kışkırtmak suretiyle hedefine en kısa zamanda ulaşmaya çalışmıştır¹²⁶. Üçüncü husus ise Osmanlı devleti Rusya'yı 1750 sonrası tek başına durduramayacağını anladığı için Kırım Savaşında olduğu gibi devamlı suretle Avrupalı ülkelerin gücüne ihtiyaç duymuştur.

Milli Mücadelede Türkiye'nin, ABD, İngiltere, Yunanistan, Fransa ve İtalya'ya karşı mücadelesinde yeni kurulan Sovyet Rusya Devleti, jeopolitik olarak yakınlarına güçlü kapitalist ülkelerin yerleşmesini istemediğinden TBMM mücadelesine destek vermiştir. Sovyet Rusya'nın ikinci beklentisi ise Ankara Hükümetinin sosyalist bloğa kaymasıdır.

II. Cihan Harbine kadar Türkiye-Sovyet Rusya münasebetleri diplomatik kurallar içinde devam etmiştir. II. Cihan Harbinin başlamasından sonra oluşan her iki blokta Türkiye'yi kendi yanında savaş sokabilmek için çalışmışlardır. Türkiye her iki bloğun isteğini de uymamış ve savaşa katılmadan süreci atlattır. Türkiye'nin savaş boyunca her iki bloğu da idare etme politikası savaştan sonra oluşan yapıda yalnız kalmasına neden olmuştur.

19 Mart 1945'de Sovyet Rusya, Türkiye'ye 7 Kasım 1945'de bitecek olan 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık paktını feshettiğini bildirdi¹²⁷.

¹²⁶ Hans KOHN (Çev: Ağâh Oktay Güner), *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, 3.B, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1991, s.99.

¹²⁷ GÖNLÜBOL ve diğerleri, s.191.

Harbin sonunda galip müttefikler Postdam konferansında Türkiye'nin Boğazları da söz konusu olmuş, ABD ve İngiltere, Sovyet Rusya'nın Boğazlardan tam geçiş serbestisine sahip olması yönünde karar alarak bunu 2 Kasım 1945'de Türkiye'ye bildirdiler¹²⁸. Türkiye tamamen yalnız kalmıştır.

Sovyet Rusya, ABD-İngiltere ikilisiyle Avrupa paylaşımı hususunda anlaşamaz ve yollarını ayırmaya başlar. ABD'nin BM kurulmasındaki ısrarı ve Sovyet Rusya'nın karşı çıkışı; Yunanistan'daki iç savaşa sosyalist Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluk'un Sovyet desteğiyle müdahale ederek iç savaşa giden süreci başlatmaları; Ocak 1946'da Sovyet Rusya'nın BM'ye başvurarak, Yunanistan'da olan İngiliz kuvvetlerinin bir an önce çekilmesini istemesi¹²⁹ müttefikler arasında derin uçurumların başlamasına neden olmuştur. Eski müttefikler arasında 1946'da başlayan Yunanistan mücadelesi 12 Mart 1947 tarihinde ABD devletinin Truman Doktrinini uygulamasına neden olacak süreci başlatmış, buda Sovyet Rusya'nın geri adım atmasına neden olmuştur.

Sovyet Rusya'nın, 19 Mart 1945'de Türkiye'ye bildirdiği 1925 Saldırmazlık Antlaşmasını yenilememe kararının peşinden¹³⁰, 7 Ağustos 1945'de boğazlarda hak talebine ilişkin ilk notası Ankara'ya ulaştı¹³¹. Türkiye-Sovyet Rusya münasebetleri bu safhadan sonra toprak taleplerini geri aldığı 30 Mayıs 1953 tarihine kadar gergin bir safhada devam etmiştir¹³².

1945 sonrası gelişen Türk-Sovyet Rusya münasebetleri bir önceki sayfada açıkladığımız çarlık politikalarıyla neredeyse özdeştir. Çarlık döneminde sıcak denizlere inmeyi hedefleyen politikaların yerini Sovyet Rusya döneminde petrol alanlarına inme olgusu almıştır. Çarlık Rusyası Osmanlı ile savaşa girmeden önce Osmanlı içindeki etkileyebildiği etnik-dini grupları ayaklandırma çalışmaları yaparak hedefine kısa sürede ulaşmayı amaç edinmiş, Sovyet Rusya ise Türkiye'de ki insanları etkilemek için bu sefer milliyetsizliği içeren komünist propagandası yoluyla ülkede kendine taraftar edinmeye çalışmıştır. Son gerçeklik Osmanlı Devleti Çarlık Rusyasıyla baş edemeyeceğini bildiğinden devamlı bir Avrupalı güce dayanmış, Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri ise Sovyet Rusya'ya karşı ABD ve NATO'ya dayanmaya çalışmışlardır.

¹²⁸ ARMAOĞLU, *Siyasi Tarih*, s.405.

¹²⁹ ARMAOĞLU, *Siyasi Tarihi*, s.431.

¹³⁰ Faik Ahmet BARUTÇU, *Siyasi Hatıralar*, C.2, B.1, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001, s.713.

¹³¹ ARMAOĞLU, *Siyasi Tarihi*, s.427.

¹³² BURÇAK, s.170.

Açıkladığımız nedenlerden Sovyet Rusya münasebetlerini iki bölümde incelemeye çalışacağız ilki Türk-Sovyet Münasebetleri TBMM üyelerinin bakışları, ikincisi ise ülkemize Sovyet Rusya'dan yansıyan komünizme, milletvekillerinin bakışları.

A) 1946'DAN NATO'YA

Recep Peker hükümet programını meclisin 14 Ağustos 1946 tarihli oturumunda sunarken, Sovyet Rusya ile çeyrek asırdır devam eden iyi münasebetlerin 19 Mart 1945 tarihinde Rusya'nın 1925'den beri yürürlükte olan saldırmazlık ve dostluk antlaşmasını yenilememesi neticesinde yeni bir antlaşma üzerinde mutabakat olmadığını bildirir. Peker, Rusya'nın Türkiye'nin milletlerarası alanda tesis ettiği alandaki dostluklardan hiçbir zarar görmeyeceğini bu konuda endişe etmemesi gerektiğini belirtir¹³³. Başbakan, 8 Ağustos'ta Rusya'nın nota vererek Boğazları birlikte savunma teklifinde bulunduğunu söyleyince meclisten asla, asla sözleri yükselir. Peker, Türkiye'nin hükümlerlik haklarını ve toprak bütünlüğünü her şeyin üzerinde tuttuğunu bunun değişmez bir esas olduğunu, Boğazlar meselesini ise müttefikler vs ilgili devletler ile 1936 tarihli Montrö çerçevesinde tadilini görüşebileceklerini söyler¹³⁴.

Peker'in sözünü ettiği, Türkiye'nin milletlerarası alanda kurduğu münasebetlerin Rusya'ya karşı olmadığı sözünden kastı ABD ile olan münasebetlerdir. Türkiye II. Cihan Harbinde ABD'de den "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" çerçevesinde 95 milyon dolarlık askeri malzeme yardımı almış, ABD Mayıs 1946'da Türkiye'nin 4.5 milyon dolar ödemesi halinde 95 milyon dolarlık borcunu sileceğini bildirir¹³⁵. Diğer gelişme ise Türkiye'nin ABD'de vefat eden büyükelçisi Münir Ertegün'ü cenazesini Türkiye'ye getirme bahanesi ile ABD'nin en büyük zırhlısı Missouri ile Nisan 1946'da İstanbul'a göndermesidir. Missouri, İstanbul limanına demirleyince İstanbul

¹³³ TBMMTD, D.8, C.1, B.3, s.29.

¹³⁴ TBMMTD, D.8, C.1, B.3, s.30.

¹³⁵ AKALIN, s.197.

Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi gençliği ABD'lileri karşılamak için limana giderler¹³⁶.

CHP Erzincan milletvekili Behçet Kemal Çağlar, Rus notasına değinerek Türk milletinin cevabının hazır olduğunu “Ya İstiklal, Ya ölüm” dediklerini söyler. Çağlar notayı verenlere teşekkür ederek Türk partilerini ve milletini tek safta birleştirmiş olduklarını açıklar¹³⁷.

CHP Eskişehir milletvekili Yavuz Abadan, dış politik gelişmeler konusunda Türk milletinin tek bir yürek olduğunu muhalefet partisi yetkililerinin de o gün basına beyan vererek dış politika konusunda iktidarı desteklediklerini belirtir¹³⁸.

CHP Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu, “Biz seçimlerle uğraşırken Rusya boğazları isteyip, radyo yayınları ile ülkeyi karıştırmaya çalışıyor” der. Türk Milleti bütün varlığı ile Milli Şef İsmet İnönü'nün etrafında toplanmalıyız şeklinde konuşur¹³⁹.

1946–1950 yılları arasında meclisin yasama yılının başlangıcı dolayısıyla cumhurbaşkanının yaptığı konuşmalar Türk-Rus münasebetlerinin nasıl bir seyir halinde olduğunu gösteren önemli konuşmalardır.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1946 yasama yılı açış konuşmasında, II. Cihan Harbinden sonra milletlerarası bir konferansta Montrö Boğazlar Sözleşmesi üzerine görüşmeler yapılmış olmasını iyi niyetli olarak anlamaya çalıştıklarını, Türkiye'nin sözleşmenin yeni şartlara uygun bir biçimde tadiline karşı olmadığını ifade eder. İnönü, Türkiye'nin toprak bütünlüğü esasına sağlayan, toprak bütünlüğü konusunu tartışma meselesin yapılmadığı bütün değişiklikleri geniş yüreklilikle karşılayacağını söyler¹⁴⁰.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, meclisin 1 Kasım 1947 tarihli birleşiminde “Birinci toplantıyı Açılış Söylevinde” Rusya ile Türkiye arasında iyi münasebetlerin gelişmesini temenni ettiğini, ancak Sovyetler Birliği tarafından haksız tarife uğradığımızı, haksız istekleri bulunduğunu söyleyerek, Rusların taleplerinden vazgeçmesini temenni eder¹⁴¹.

¹³⁶ YALMAN, s.1351.

¹³⁷ TBMMTD, D.8, C.1, B.3, s.49.

¹³⁸ TBMMTD, D.8, C.1, B.3, s.51.

¹³⁹ TBMMTD, D.8, C.1, B.3, s.56.

¹⁴⁰ TBMMTD, D.8, C.2, B.1, s.3.

¹⁴¹ TBMMTD, D.8, C.7, B.1, s.4.

İsmet İnönü 1948 yılı ve¹⁴², 1949 yılı açılış konuşmalarında¹⁴³ Rusya ile alakalı sadece “Rusya ile değişen bir şey yok” diyerek konuya değinir.

İnönü’nün konuşmaları, ülkenin uyguladığı dış siyasetin en iyi göstergesi olması açısından değerlendirildiğinde üzere Türkiye’nin 1947’den sonra Rusya politikasında 1950 yılına kadar bir değişim söz konusu olmadığı görülür. Cumhurbaşkanı’nın “Değişen bir şey yok” sözleri Rusların hala Boğazlar üzerindeki ortaklık taleplerinden vazgeçemedikleri anlamına gelmektedir. Türk-Rus münasebetlerinin olağan hale gelemsi için öncelikle Rusya’nın boğazlar üzerindeki taleplerinden vazgeçtiğini resmen bildirmesi gerekmektedir.

1947’den 1953 yılına kadar Türk-Rus münasebetleri durağan bir hal aldı, ilgili zaman zarfında ise Türkiye batı bloğuyla münasebetlerini sıkılaştırmak suretiyle Rusya’yı gündemde arka sıralara attı. Türkiye 19 Şubat 1947’de IMF’ye üye oldu¹⁴⁴, 12 Temmuz 1947’de Türkiye, Amerika ile Truman Doktrini antlaşmasını yaptı¹⁴⁵, 4 Temmuz 1948’de Türkiye-Amerika Marshall planına katılım konusunda anlaşılardı¹⁴⁶.

1946 çok partili hayata geçilmesinden sonra Recep Peker hükümetlerince, Rusya’nın Boğazlar üzerindeki toprak taleplerinden vazgeçmemiş olmasından dolayı Aralık 1947’ye kadar Trakya illeri ve İstanbul sıkıyönetimle idare edilmiştir¹⁴⁷.

1950’de ülkede iktidar değişimi yaşanmış ancak Rusya’ya bakış açısında değişim meydana gelmemiştir. Yeni hükümetin Başbakanı Adnan Menderes hükümet programını okuduğu 29 Mayıs 1950 tarihli birleşimde, Rusya kelimesini hiç kullanmamış sadece memleketi içeriden yıkmaya çalışan aşırı sol cereyanları kökünden temizlemek için gereken kanuni tedbirleri alacağız diye konuşmuştur¹⁴⁸.

MP Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, Adnan Menderes hükümetinin programını sert biçimde eleştirdiği konuşmasında dış politika konusuna gelince, ülkemizin içinde yabancıya alet olan yıkıcı sol cereyanları kesinlikle reddettiklerini,

¹⁴² TBMMTD, D.8, C.13, B.1, s.5.

¹⁴³ TBMMTD, D.8, C.21, B.1, s.4.

¹⁴⁴ TBMMTD, D.8, C.4, B.46, s.248.

¹⁴⁵ ARMAOĞLU.,s.164.

¹⁴⁶ ARMAOĞLU.,s.170.

¹⁴⁷ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.227.

¹⁴⁸ TBMMTD, D.9, C.1, B.3, s.9

ülkeyi bir Rus müstemlekesi haline getirmeye çalışan sol cereyanlara karşı hükümetin bütün tedbirlerini destekleyeceklerini bildirir¹⁴⁹.

1950 sonrası yeni seçilen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1950’de birinci toplantıyı açılış söylevinde Rusya ile alakalı olarak “Sovyetler Birliği ile iyi olmasını temenni ettiğimiz münasebetlerde geçen seneye göre bir değişiklik yok¹⁵⁰” diyerek, eski Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 1948 yılından 1950 yılına kadar açılış konuşmalarında söylediğinin aynısını ifade ederek Sovyet Rusya ile herhangi bir gelişme yaşanmadığını teyit eder.

Gerilen Türk-Rus münasebetlerinin diğer yansımaları da Türkiye’yi bir hayli uğraştırmıştır. Stalinist Rusya, Türkiye üzerinde istediklerini yaptıramayınca Bulgaristan’ı kullanmıştır. Bulgaristan 10 Ağustos 1950 tarihinde, Türkiye’ye bir nota vererek ülkesinde bulunan 250.000 Türk’ü üç ay içinde çıkaracağını bildirmiştir¹⁵¹. Rusya’nın amacı mümkün olduğunca Türkiye’ye sıkıştırıp, batı bloğuna kaymasını engellemektir.

İlk Adnan Menderes hükümetinin istifa etmesinden sonra oluşan ikinci Menderes hükümetinin program görüşmelerinde MP Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, Türkiye’yi tehdit eden kuvvet Rusya’dır, Rusya’nın başında bulunduğu komünist cephedir diyerek Rusya hakkındaki fikirlerini tekrar eder¹⁵².

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1951 tarihli yeni yasama yılının açıs konuşmasında Sovyet Rusya adını hiç zikretmemiş sadece ima etmiştir. Bayar, II. Cihan harbinden sonra istenen sulh devrinin temin edilemediğini Türkiye’nin de bağlı olduğu hür dünya idealini büyük tehlikenin tehdit etmeye devam ettiğini söyler¹⁵³.

Türkiye’nin CHP hükümetlerinden beri takip ettiği NATO’ya girme çabaları, DP hükümetleri döneminde de devam etmiş 1951 yılında yapılan görüşmeler neticesinde Türkiye 17 Ekim 1951 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşmasına girişine dair protokolü Londra’da imzalamıştır¹⁵⁴.

¹⁴⁹ TBMMTD, D.9, C.1, B.4, s.58.

¹⁵⁰ TBMMTD, D.9, C.2, B.1, s.12.

¹⁵¹ Ayın Tarihi 201, . Ağustos 1951, s.41.

¹⁵² TBMMTD, D.9, C.6, B.59, s.109.

¹⁵³ TBMMTD, D.9, C.10, B.1, s.14.

¹⁵⁴ Resmi Gazete, 19 Şubat 1952, s.8048.

Türkiye'nin NATO'ya girmesi Rusya tarafından iyi karşılanmadı. 3 Kasım 1951'de Rusya, Türkiye'ye rahatsızlığını nota vermek suretiyle bildirdi¹⁵⁵. Rus notası TBMM gündemine geldi. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, nota ve gelişmeler hakkında TBMM'ye 10 Aralık 1951 tarihli birleşimde bilgi verdi¹⁵⁶. Köprülü Rusya'nın notasında Türkiye'nin NATO'ya katılmak suretiyle emperyalist cepheye dâhil olduğunu, NATO'nun Türkiye'de kuracağı askeri üslerle Türkiye'nin Rusya'ya taarruz için imkân verdiğini, üslerin Türkiye üzerinde oluşturacağı mesuliyetlerin kendisine ait olduğu konularının yer aldığını bildirir. Köprülü, Rus notasına karşın 12 Kasım notasıyla karşılık verdiklerini notada ülkemizin Birleşmiş Milletler Anayasası dâhilinde NATO'ya üye olduğunu, NATO'ya üye olmanın temel hedefimizin toprak bütünlüğünü sağlamak olduğunu, hatta Rusya'nın vicdanını yoklaması durumunda mesuliyetin kime ait olduğunu anlayacağını bildirdiklerini ifade eder¹⁵⁷.

Dışişleri Bakanı, 12 Kasım tarihli Türk notasından sonra Sovyet Rusya'nın 30 Kasım 1951 tarihinde aynı konuyla alakalı ve ilk notasından pek de farklı görüşleri içermeyen ikinci bir nota verdiğini notasında, Türk-Sovyet münasebetlerinin ağır bir şekilde zedeleneceğini mesuliyetin ise Türkiye'de olduğunu bildirdiğini ifade eder¹⁵⁸. Köprülü ikinci notaya cevap vermediklerini, çünkü ilk notaya ekleyecekleri başka bir hususun meydana gelmediğini söyler. Konuşmasının sonuna doğru Köprülü'nün üsler meselesine değindiği bölümdeki görüşler ilginçtir. Köprülü, Rusya'nın Türkiye'de kurulacağını iddia ettiği üsler hususunda "Topraklarımızda asla başka bir ülkeye üs vermek düşüncesinde olmadığımızı, bir tecavüz vaki olduğunda kendi üslerimizi müttefiklerimize açacağız" şeklinde konuşur¹⁵⁹.

Köprülü'nün üs kurulmasına izin vermedik sözü ilerleyen zamanlarda geçerliliğini yitirmiştir.

¹⁵⁵ TBMMTD, D.9, C.11, B.15, s.89.

¹⁵⁶ TBMMTD, D.9, C.11, B.15, s.89-90.

¹⁵⁷ TBMMTD, D.9, C.11, B.15, s.89.

¹⁵⁸ TBMMTD, D.9, C.11, B.15, s.90.

¹⁵⁹ TBMMTD, D.9, C.11, B.15, s.90.

B) 1952'DEN 1957'YE KADAR MÜNASEBETLER

Karşılıklı notalardan sonra Türk-Rus münasebetleri durağan bir hal almıştır. 23 Şubat 1953 Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya arasında Balkan Antantı imzalandı¹⁶⁰. Rusya'da 5 Mart 1953 tarihinde Stalin öldü. 30 Mayıs 1953'de Rusya, Türkiye'ye toprak talebinden vazgeçtiğini bildirdi¹⁶¹.

Rusya'nın toprak talebinden vazgeçmesi, Türkiye tarafından olumlu karşılandı ancak yine de Rusya'nın niyetleri konusunda endişe vardı. Rusya'nın toprak talebinden vazgeçmesi Türk-Rus münasebetlerinde olumlu bir gelişme olmakla birlikte her iki ülkenin milli mücadele sonrası gelişen dostluğu tesis etmesi mümkün değildi, çünkü Türk-Rus münasebetlerinin artık ABD-NATO gibi bir ortağı vardı.

Türk tarafının Rusya'nın toprak taleplerinden vazgeçmesine rağmen duyduğu kuşkuyu en iyi Cumhurbaşkanı Bayar'ın 1 Kasım 1953 tarihinde mecliste yeni yasama yılı açılış konuşmasında bulmak mümkündür. Bayar, konuşmasında sekiz aydır Türk-Rus münasebetlerinde bir yumuşama görüldüğünü, ancak maddi deliller mevcut olmadıkça bir karara varmanın mümkün olmadığını, zahiri sulhun arkasında yıkıcı faaliyetlerin devam edebileceğini söyler¹⁶².

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, meclisin 27 Şubat 1955 tarihli birleşiminde Rus Dışişleri Bakanı Molotov'un, 8 Şubat 1955 tarihinde Sovyet Birliği Yüksek Şura toplantısında Türkiye'ye uzattıkları dostluk elinin karşılıksız kaldığı sözlerini sarf ettiğini, Rusya ile münasebetlerimizin ıslah gerektirdiğini, ancak Türkiye'nin hür dünyanın emniyet meseleleri ile sıkı sıkaya bağlı olduğunu, Türk-Rus münasebetlerinin Rusya'nın hür dünya memleketleri ile olan münasebetleri dâhilinde gelişeceğini söyler¹⁶³.

Dışişleri Fuat Köprülü'nün konuşmasında net olarak Türk-Rus münasebetlerinin, Rusya'nın hür dünya memleketleri ile olan münasebetleri doğrultusunda gideceği sözü, Türk-Rus münasebetlerinin 3. ortağı ABD-NATO'yu işaret etmektedir.

¹⁶⁰ TBMMTD, D.10, C.5, B.51, s.912.

¹⁶¹ GÖNLÜBOL ve diğerleri, s.397.

¹⁶² TBMMTD, D.9, C.25, B.1, s.16.

¹⁶³ TBMMTD, D.10, C.5, B.51, s.917.

Meclisin 27 Şubat 1955 tarihli birleşiminde Köprülü'den önce CHP grubu adına konuşan Antalya milletvekili Burhanettin Onat, iktidarın TBMM ile dış politika konusunda yakından irtibat halinde olması gerektiğini ancak hükümette böyle bir yaklaşım göremediklerini söyler¹⁶⁴. Onat konuşmasının son bölümünde ise hükümetin ve hariciyenin dış politika hususunda takip ettiği realist politikayı takdir ettiklerini belirtir¹⁶⁵.

25 Şubat 1956 tarihli dışişleri bakanlığı bütçe görüşmelerinde muhalefete mensup milletvekillerinin neredeyse Sovyet Rusya'ya hiç değinmedikleri görülür. Gazeteci kökenli Konya milletvekili Ziyad Ebuziyya, Rusya ve Bulgaristan ile olan vaziyetimiz malum diyerek milletvekillerinin konu üzerindeki umumi kanısı gösterir¹⁶⁶. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü ise konuşmasında NATO; Balkan Paktı, Bağdat Paktı meselelerine değinirken Rusya'ya hiç değinmez¹⁶⁷.

C) 1957 SONRASI

1957 yılı hariciye bütçesinin görüşüldüğü 25 Şubat 1957 tarihli oturumunda Dışişleri Bakanı vekilli Ethem Menderes, komünizm tehdidinin sınırlarımız yakınında bulunduğunu yakın şarkın olaylara gebe kalabileceğini söyler¹⁶⁸. Ethem Menderes, Orta Şark'da komünist cephenin bölgeyi ele geçirmek için faaliyetlerde bulunduğunu¹⁶⁹, orta şarkta komünizmin herhangi bir muhtemel saldırıya girişmesi halinde ABD başkanı Eisenhower'in silahlı karşılık verileceğini söylediğini¹⁷⁰ aktarır.

¹⁶⁴ TBMMTD, D.10, C.5, B.51, s.908.

¹⁶⁵ TBMMTD, D.10, C.5, B.51, s.909.

¹⁶⁶ TBMMTD, D.10, C.10, B.44,s.733.

¹⁶⁷ TBMMTD, D.10, C.10, B.44, s.739–756.

¹⁶⁸ TBMMTD, D.10, C.17, B.46, s.800.

¹⁶⁹ TBMMTD, D.10, C.17, B.46, s.801.

¹⁷⁰ TBMMTD, D.10, C.17, B.46, s.802.

HP adına Kocaeli milletvekili Turan Güneş, Sovyetlerin bize dost gözükmeye çalışmasının bir anlamı olmadığını davranışların sözlerden daha geçerli olduğunu ifade eder¹⁷¹.

DP grubu adına Basri Aktaş Rus komünist partisi 20.Kongresinde Kruçev'in Orta Doğu olaylarına değindiğini¹⁷², Stalin sonrası Rus yönetiminde Macaristan vakalarında görüldüğü üzere hiçbir değişikliğin olmadığını, garp âlemi ile Rusya arasında soğuk savaşın devam ettiğini söyler¹⁷³.

Ethem Menderes'in Orta Şarkın yeni olaylara gebe olduğu sözü Suriye-Mısır-Rusya yakınlaşmasına işarettir. Suriye'de 1950 sonrası Suriye Komünist partisi gelişmiş, 1954 seçimlerinde partinin lideri Halid Bektaş milletvekili seçilerek Arap Dünyasında ilk seçilmiş komünist milletvekili olmuştur. ABD-İngiliz desteği altında güçlenen İsrail'e karşı Suriye ve Mısır, Rusya ile münasebetlerini sıkılaştırmışlardır. Suriye 1957 yılında Rusya'dan yoğun bir silah alımına girişmiştir. Gelişmeler Türkiye-Suriye çatışmasına varacak boyuta yükselmiştir. Suriye Türkiye'yi sınıra silah yığmakla suçlamıştır¹⁷⁴. Rusya Türkiye'yi Suriye'ye karşı silahlı müdahaleye karşı uyarılmış ve üstü örtülü tehdit etmiştir¹⁷⁵.

Ortadoğu'da gelişen hadiseler karşısında Türkiye 1955 yılında kurucularından olduğu Bağdat Paktını sağlamlaştırmaya çalışmıştır.

Cumhurbaşkanı Bayar 1957 yasama yılı açış konuşmasında Rusya meselesine değinmemiştir¹⁷⁶.

Başbakan Adnan Menderes, 4 Aralık 1957'de Türkiye-Suriye gerginliğinin iki ülkenin gerginliği olmayıp, iki bloğun gerginliği olduğunu söyler¹⁷⁷. Menderes, Suriye meselesi dolayısıyla Rusya Devlet Başkanı Bulganin ile görüştiklerini, Türkiye'nin kendi emniyetiyle beraber mensubu bulunduğu müdafaa cephesini de emniyetini korumak gayesinde olduklarını söylediğini ifade eder¹⁷⁸.

¹⁷¹ TBMMTD, D.10, C.17, B.46, s.807.

¹⁷² TBMMTD, D.10, C.17, B.46, s.811.

¹⁷³ TBMMTD, D.10, C.17, B.46, s.813.

¹⁷⁴ ARI, s.282.

¹⁷⁵ GÖNLÜBOL ve diğerleri, s.405.

¹⁷⁶ TBMMTD, D.11, C.1, B.10, s.10.

¹⁷⁷ TBMMTD, D.11, C.1, B.10, s.62

¹⁷⁸ TBMMTD, D.11, C1, B10, s. 62.

CHP grubu adına konuşan İsmet İnönü, Sovyetlerin Türkiye-Suriye meselesini kışkırttıklarını Suriye'nin Türkiye'ye parlamasının arkasında Sovyetlerin olduğunu düşündüğünü belirtir¹⁷⁹.

HP adına konuşan Fethi Çelikbaş, komşular üzerinden Türkiye'ye gelen tehdide karşı hükümetin yanında olduklarını bildirir¹⁸⁰.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, bakanlığının bütçesinin görüşüldüğü 25 Şubat 1958 tarihli birleşimde, Sovyet Rusya'nın atom bombası konusunda kaydettiği ilerlemenin tehdit alanını genişlettiğini, Rusya'nın Türkiye'yi Suriye tecavüzcüsü gibi göstermeye çalıştığını belirtir¹⁸¹. Zorlu, Suriye'nin Rusya'ya üs vermiş olmasının kendilerini üzdüğünü, Orta Şarkta büyük bir Sovyet Rus sızması olduğunu söyler.

CHP grubu adına konuşan Sivas milletvekili Necati İter, Türkiye'nin son NATO toplantısında Suriye'nin komünistlerin yani Rusya'nın eline geçtiğini söylediğini, hâlbuki Suriye'nin Mısır'la birleşmesinden sonra ülkesinde komünist partiyi yasakladığını belirtir. İter, Arap âleminin kendi arasında meydana gelen ikili yapıda dâhili bulunduğumuz Bağdat Paktının zorlanmaması gerektiğini meseleyi BM'ye havale etmenin daha doğru davranış olacağını, gündemdeki asıl konu olan füze rampaları meselesi üzerindeki fikirlerinin de iktidar ile aynı olduğunu sadece rampaları kendi ülkelerine yaptırmış diğer NATO ülkeleriyle aynı yönetmelikler çerçevesinde idare edilmesi gerektiğini ifade eder¹⁸².

Fatin Rüştü Zorlu, konular içinde Sovyetlerin Orta Doğu'ya sızarak tehdit unsuru haline geldiklerini sık sık ifade eder¹⁸³.

Zorlu, 1959 dışişleri bütçesinde Rusya'nın Orta Doğu'ya sızmaya çalışmaya devam ettiğini¹⁸⁴, Berlin meselesinde ultimatom verdiğini, dünyada iki blok arasında nükleer silahların denemelerinin azaltılması konusunda anlaşılmaya çalışıldığını, Rusya'nın askeri vs gücünün Türkiye'yi kendi güvenliğini Rusya ile baş başa görüşüp temin ettirecek bir mahiyet taşımadığını söyler¹⁸⁵.

¹⁷⁹ TBMMTD, D.11, C.1, B.10, s.69.

¹⁸⁰ TBMMTD, D.11, C.1, B.10, s.85.

¹⁸¹ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.610.

¹⁸² TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.621.

¹⁸³ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.833.

¹⁸⁴ TBMMTD, D.11, C.7, B.48, s.1338.

¹⁸⁵ TBMMTD, D.11, C.7, B.48, s.1341.

CHP grubu adına konuşan Kasım Gülek, dış politika meselesini milli mesele olarak ad ettiklerini bu sebepten iç politika dışı konuşacağını ifade eder¹⁸⁶. Gülek, Rusya'nın nükleer silahlar ve Sputnik ile uzay çalışmalarında ilerlediğini hür dünyanın da aynı alanda yetişmesi gerektiğini söyler¹⁸⁷. Gülek, komünizmin Orta Doğu'ya sızma çalışmalarının yeni olmadığını, Türkiye'nin Suriye ve Irak da ki komünist sızmalara karşı önleyici tedbir almasının olağan olduğunu, yalnız komünizm deyince hemen genellemeye gidilmemesi gerektiğini, istiklal ve milliyetçilik hareketlerinin zaman zaman yanlış bir şekilde komünizm olarak değerlendirildiğini söyleyerek, son 21.Komünizm Kongresinin Nasır aleyhine olduğunu bildirir¹⁸⁸. Gülek, Nasır'ın milliyetçiliğinin son zamanlarda görülmesinin marifet olmadığını, marifetin bunu önce görülmesi gerektiğini söyleyerek üstü kapalı bir biçimde DP'nin komünizm yaklaşımı konusundaki dış politikasını eleştirir.

1 Kasım 1959 yasama yılı açış konuşmasında Bayar, Rusya'nın son zamanlarda yapmaya çalıştığı şahsi temasların iyimserlik havası oluşmasına katkıda bulunduğunu söyler¹⁸⁹. Bayar doğu-batı blokları arasındaki silahsızlanma çalışmalarından söz eder.

25 Şubat 1960 tarihli birleşimde dışişleri bütçesi görüşmelerinde İsmet İnönü, "Sovyet Rusya ile iyi münasebetler tesis etmek isteriz, cihan harbinin araştırılması taraftarıyız, ancak taviz politikasının barış aramanın tam ters yolu olduğuna kaniyiz" diye açıklar¹⁹⁰.

İktidar mensubu dışişleri bakanı Zorlu'nun ifadelerinde önceki döneme göre Rusya ile alakalı farklı bir söz bulunmaz sadece dönemin havasını yansıtan silahsızlanmaya değinmiştir.

Türk-Rus münasebetlerinde 1946–1960 arası siyasi yaşamda hissedilen gerginliklerin yeri TBMM olmuştur. Milletvekillerinin ve ilgili bakanların konuşmalarından konuyu takip etmek mümkündür.

46–60 arası zaman diliminde görüşmelere göre gelişmeler 3 dilime ayrılabilir. İlki Sovyetlerin Postdam sonrası Boğazları üzerinden toprak talebi (8 Ağustos 1945), Türkiye'nin NATO üyesi olmasından sonra elinin güçlenmesi neticesinde 30 Mayıs 1953'de Rusya'nın toprak talebinden vazgeçmesidir. İkinci dönem 30 Mayıs 1953'le

¹⁸⁶ TBMMTD, D.11, C.7, B.48, s.1357.

¹⁸⁷ TBMMTD, D.11, C.7, B.48, s.1360.

¹⁸⁸ TBMMTD, D.11, C.7, B.48, s.1361.

¹⁸⁹ TBMMTD, D.11, C.10, B.1, s.14.

¹⁹⁰ TBMMTD, D.11, C.12, B.47, s.499.

başlayıp Türkiye-Suriye gerginliğinin başladığı 1957 yılı ortalarına kadar devam eden durağan dönem. Üçüncüsü ise 1957 Türkiye-Suriye gerginliğinden sonra başlayan Rusya'nın Orta Doğu'ya yerleşme çabalarından sonra meydana gelen gergin ortam, 11 Nisan 1960'da Türk-Sovyet dışişleri bakanlıkları arasında yüksek seviyede toplantı yapılması kararı alınan sürece kadar devam eder.

1957 sonrası Orta Doğu'da gelişen hadiseler sadece Türkiye ile ilgili olmayıp Arap-İsrail Savaşları, Suriye-Mısır Birleşik Arap devleti denemeleri, Rusya'nın Arap ülkelerinde gelişen komünist partileri iktidara getirecek ortam hazırlama politikaları etkili olmuşlardır.

Meclisteki bütün siyasi partileri ve siyasi partilerin milletvekilleri Türkiye'nin Sovyet Rus tehdidi altında olduğu konusunda hiçbir an şüphe etmemişlerdir. Milletvekilleri ve siyasi partiler meclisin en gergin olduğu 11.dönemde dahi Rusya karşıtı politikalar konusunda hükümeti desteklemişlerdir.

Türk-Rus münasebetlerinin tekrar olağan hale gelmesi için zaman zaman Rusya'nın çeşitli yollarla Türkiye'ye göndermeler yapmasına, meclisteki milletvekillerini tepkileri artık Türkiye'nin bir grubun parçası olduğu, Rusya'nın Türkiye'nin dâhil olduğu grupla ne kadar iyi münasebetleri olursa Türkiye ile de aynı oranda münasebetlerinin düzeleceğini söylemeleri, Türk-Rus münasebetlerinin 3.ortağını işaret etmektedir, 3.ortak NATO-ABD eksenidir.

Meclis üyelerinin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini zikrederken kullandıkları isimlendirmelerde milletvekillerinin bakış açılarında SSCB'nin devlet olarak niteliği üzerine düşüncelerini yakalamak mümkün oluyor. Milletvekilleri Sovyet Rusya, Moskof ülkesi, Rusya, Sosyalist Rusya, Stalinist Rusya, Sovyetler Birliği isimlendirmelerini kullanıyorlar. Her milletvekilinin konuşmasının içinde Sovyet Rusya hakkında konuşurken, Osmanlı-Rus Çarlığı münasebetlerinden kalan terimleri kullanıyor olmaları, Rusya'nın Sovyet Cumhuriyet olmaktan çok milletvekillerince Çarlık Rusya'nın kılık değiştirmiş biçimi olarak görüldüğünün en iyi örneklerindedir.

D) SOVYET TEHDİDİNİN İÇ POLİTİKAYA YANSIMASI

1. TBMM’de Sovyet Rusya İdeolojisi Komünizme Bakış

Bir önceki bölümde işlediğimiz Türk-Sovyet Rusya münasebetlerinde TBMM’de var olan siyasi partilerin Sovyet Rusya’nın tehditleri, niyetleri, davranışları konularında aynı yönde düşünüyorlar ve iktidarları Sovyet Rusya politikaları konularında destekliyorlar.

Bu bölümde ise milletvekillerinin Sovyet Rusya’nın uyguladığı sosyal sitem olan komünizme karşı iç politikada ifade ettikleri görüşleri vermeye çalışarak, milletvekillerinin görüşlerinin dış politikada yakaladıkları uyumu iç politikada da yakalayıp yakalamadıkları hususu ile ülkede gelişmeye çalıştığı iddia edilen komünist örgütlenmeler konusundaki görüşlerini vermeye çalışacağız.

14 Ağustos 1946’da Recep Peker hükümet programı görüşmeleri devam ederken söz alan CHP Seyhan Sinan Tekelioğlu, Türkiye’nin parti mücadeleleriyle meşgulken Rus Radyosunun, parti mücadelelerini yayınları ile kızıdırma gayreti içine girerek kendisi için uygun ortam oluşturmaya çalıştığını öne sürer¹⁹¹.

İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Türk milletini yükselten hususlar üzerine konuşma yaparken gençlerin, toplumların imanından bahseder¹⁹². Tanrıöver’e göre Türk gençliğine iki şey iman vermektedir; bunlar dinimiz ve Türklüğümüzdür şeklinde konuşur. Tanrıöver, Türk Gençliği arasında yayılması için uğraşılan komünizm düşüncesine Türk Gençliğinin asla itibar etmeyeceğini belirtir¹⁹³. Tanrıöver, Yunanistan, İran ve İspanya’da komünizmin ülkelere getirdiği felaketlerden iç savaşlardan bahsettikten sonra, ülkemizde aynısının olmaması için milli eğitimde gençlere dinimizin, milliyetimizin, tarih şuurumuzun aktararak felaketin önünün tıkanabileceğini iddia eder.

24 Aralık 1946 tarihli Milli Eğitim bütçe görüşmelerinde Başbakan Recep Peker, “Konuşulan bazı fena tesirlerin etkisinden toplumu korumanın yolu olarak manevi, mefkurevi varlıklara önem isnat edildi, doğrusu ise fena tesirlere karşı millet

¹⁹¹ TBMMTD, D.8, C.1, B.3, s.56

¹⁹² TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.438.

¹⁹³ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.439.

duygusunun ikamesidir¹⁹⁴,” “Komünizme karşı dini kuvvetlendirmek tehlikenin birinden kaçarken diğerine yakalanmak anlamına gelir¹⁹⁵” şeklinde konuşur.

29 Ocak 1947 tarihli birleşimde Giresun CHP milletvekili Ahmet Ulus, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer’e son zamanlarda İstanbul’da görülen komünist tahrikleri hakkında sıkıyönetim komutanlığınca yapılan soruşturmanın neticelerini sorar¹⁹⁶.

İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer soruya cevabında, ülkede o tarihe kadar yapılan komünist unsurların ve partilerin geçmişini anlatır¹⁹⁷. 1945 yılı anlatımlarında Tan gazetesini, Şefik Hüsnü’nün Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisini, Esat Adil’in Türkiye Sosyalist Partisini bunlara bağlı sendikal örgütlenmeler ve basın kuruluşlarını bulunduğunu, basın alanında aşırı neşriyatlara başlamaları neticesinde dergi-gazetelerinin ve partilerin sıkıyönetim mahkemesince kapatıldığını söyler¹⁹⁸. Sökmensüer, Şefik Hüsnü tarafından 1945 Nisan’ın da sosyalist genel merkezine yazılmış bir rapor ele geçirildiğini, raporda sosyalist hücrelerin ülke içinde CHP’ye karşı Demokrat Cephe namında bir cephe yaratılmaya çalışıldığının yazılı olduğunu bildirir. İçişleri bakanı, sosyalistlerin ülkede faaliyetlerini genişletmek için her türlü demokratik gelişmeyi kullanmayı kendileri için araç olarak gördüklerini, *Tan*, *Yurt* ve *Dünya*, *Adımlar* dergilerini kullanarak fikirlerini yaymaya çalıştıklarını belirtir. Sökmensüer, ev aramalarında elde edilen mektuplarda Tefvik Rüştü Aras ve Zekeriya Sertel’in mektuplarının bulunduğunu, mektup içeriklerinden anlaşıldığına göre *Görüşler Dergisi* çerçevesinde sosyalist hücrelerin başındaki Sertel’ler ile Menderes, Bayar, Fevzi Çakmak arasında görüşmeler gerçekleştiğini, sosyalistlerin meclisten çekilmek ve Mareşal’i kullanmak suretiyle ülkede bir ihtilal yapmak niyeti içinde olduklarının açığa çıktığını izah eder¹⁹⁹. Sökmensüer, okuduğu mektupların tamamında sosyalistlerin DP’yi kullanarak CHP’yi yıpratmak ve ülkede sosyalist ihtilali gerçekleştirmek istedikleri yönünde okumalarına devam eder²⁰⁰.

29 Aralık 1947 tarihli birleşiminde Milli Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerinde söz alan CHP milletvekili Cemil Sait Barlas, son günlerde üniversitelerde meydana gelen vakaların kendilerini üzdüğünü söylediikten sonra mecliste iki parti kurulduğunda

¹⁹⁴ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.445.

¹⁹⁵ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.446.

¹⁹⁶ TBMMTD, D.8, C.4, B.37, s.66.

¹⁹⁷ TBMMTD, D.8, C.4, B.37, s.66–67.

¹⁹⁸ TBMMTD, D.8, C.4, B.37, s.68.

¹⁹⁹ TBMMTD, D.8, C.4, B.37, s.72.

²⁰⁰ TBMMTD, D.8, C.4, B.37, S.74.

hangimiz sola oturacak diye dövüştük, evvela bunun manasını anlamak lazım, Türk bünyesi bakımından solcudur, Türk devleti kurulduğu günden beri devletçidir, solcudur, solcu bir parti rejimimiz vardır ancak sapına kadar milliyetçi bir parti ve devletiz şeklinde konuşur²⁰¹. Barlas devamında “komünizme karşı mücadele edeceğiz diye oraya yeşil bayrak girmesine de izin vermeyeceğiz” der.

Denizli milletvekili Reşat Aydın, 14 Ocak 1948 tarihinde üniversitelerde görülen komünist hareketlenmeler konusunda başbakanlığa soru yöneltir. Aydın’ya cevabı Başbakan Yardımcısı Faik Ahmet Barutçu verir. Barutçu tüm tedbirlerin alındığını kısaca ifade eder. Aydın, kürsüye gelerek ADTCF meydana gelen vakalardan endişelendiklerini, komünizm denilen ütopyanın sadece Moskof imparatorluğunun kurulması için istila aracı olduğunu²⁰², çünkü Romanoflar ile bugünkü kızıl nizam arasında hiçbir fark olmadığını, kahraman Türk milletinin yarattığı tek rejimin ise Kemalizm olduğunu belirtir²⁰³.

CHP Zonguldak milletvekili Orhan Seyfi Orhun, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesin de ki üç komünist profesörün durumunu sorar. (3.5.1948)

Sivas CHP milletvekili Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemseddin Sirer, gelişmeler hakkında bilgi verdikten sonra, yabancı ideolojilerin ülkemiz üniversitelerinde yaşayamayacaklarını söyler²⁰⁴.

Orhun, üniversitelerde yapılanmaya çalışan komünist görüşlere izin verilmemesi gerektiğini, öğretim görevlilerini ifade ettiklerinin üniversite muhtariyeti ile alakası bulunmadığını, üniversiteler kanununun 3.maddesinin Türk devrim ülkelerine bağlı ve mili vatandaşlar yetiştirmek olduğunu söyler²⁰⁵.

Meclisin birleşimleri içinde farklı CHP’li milletvekilleri üniversitelerde kominizmin aldığı halden ve bunlara bulaşan öğrenciler hakkında fikir beyan ederler veya konu hakkında ilgili bakanlıklara soru yöneltirler²⁰⁶.

Rize CHP milletvekili Fahri Kurtuluş, “İnkılâp Tarihi Enstitüsünün gayelerinden biri komünizme karşı yayın yapmak olmalıdır oysa Hasan Ali Yücel döneminde Köy Enstitülerinde ve Ankara Üniversitesinde komünist yapılanmaya göz yumuldu,

²⁰¹ TBMMTD, D.8, C.8, B.26, s.608.

²⁰² TBMMTD, D.8, C.9, B.30, s.27.

²⁰³ TBMMTD, D.8, C.9, B.30, s.28.

²⁰⁴ TBMMTD, D.8, C.11, B.54, s.249.

²⁰⁵ TBMMTD, D.8, C.11, B.54, s.249.

²⁰⁶ TBMMTD, D.8, C.12, B.66; TBMMTD, D.8, C.16, B.52; TBMMTD, D.8, C.20, B.106

Atatürkçülük kuru şekilde işlendi yabancı profesörler eliyle milli kültür ve milli hayat aleyhine tavır aldılar alttan alta kominizmi desteklediler” der.

Mecliste 9.dönem meclisine gelindiğinde CHP iktidardan düşmüş yerine çoğunlukla Sökmensüer’in komünist kişilerle görüşüklerini iddia ettiği DP iktidar olmuştu.

Başbakan Adnan Menderes, hükümet programını okuduğu birleşimde “Solun kökü temizlenecektir” diyerek meseleye değinir²⁰⁷.

DP Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu, Arapça ezanın serbest bırakıldığı meclis oturumunda “Adnan Menderes komünizme karşı dine sarılarak, komünizme vaki olan kaleyi tamamıyla ve mutlak olarak kurtarmıştır²⁰⁸” şeklinde konuşarak, DP’nin içinden komünizme karşı din unsurunun öne çıkarılması gerektiğini belirten milletvekilleri safına katılmıştır. Tekelioğlu’nun bunu söylemesindeki ilginçlik Tekelioğlu’nun 8.dönemde CHP milletvekili iken yenilenen seçimlerde CHP listesinde yer bulamayınca, DP listelerinden seçilmiş olmasıdır. Eski CHP’li Tekelioğlu, komünizme karşı CHP’nin teklifinin milliyetçilik vurgusu olduğunu, DP’nin ise komünizme karşı dini de kullanmak istediği açığını yakalayan bir milletvekilidir.

DP’nin seçimleri kazanmasından sonra Adnan Menderes’in “Devr-i Sabık Yaratmayacağız” sözünü gerçekleştirmek için meclisin 13 Temmuz 1950 tarihli oturumunda gerçekleşen af kanunu tasarısı görüşmelerinde komünizm ve geçmiş zamanda komünizme bulaşmış kişilerin af kanun tasarısı kapsamına girmeleri hakkında görüşler beyan edilir²⁰⁹. Gümüşhane DP milletvekili Kemal Yörükoğlu, af kanunun yerinde bir uygulama olduğunu, ancak siyasi suçluların af kapsamı dışında tutulmasının doğru olmadığını siyasi suçluların af kapsamın alınması gerektiğini söyler²¹⁰. Yörükoğlu, komünistlerin TCK’nin 142 ve 143.maddelerince mahkûm edildiğini maddelerin açık olmadığını bu sebepten 142 ve 143 mahkûmlarının da af kapsamın alınmasını ister²¹¹.

Ankara DP milletvekili Ömer Bilen’de, siyasi suçlulara af ister. Gereğesini açıklarken öncelikle kanunda hedeflenen adalet gereğince, ikinci olarak ise

²⁰⁷ TBMMTD, D.9, C.1, B.3, s.9.

²⁰⁸ TMMMTD, D.9, C.1,B.9, s.188.

²⁰⁹ TMMMTD, D.9, C.1, B.22

²¹⁰ TMMMTD, D.9, C.1, B.22, s.604.

²¹¹ TMMMTD, D.9, C.1, B.22, s.605.

komünistlikten mahkûm olmuş olan insanlardan iftiraya uğramış olanlar olabileceğini söyleyerek düşüncesini savunur²¹².

DP Çorum milletvekili Ahmet Başbüyük, komünistlikten suçlu görülenlerin affına başka bir açıdan yaklaşır ve DP'nin geçmiş dönemde Şükrü Sökmensüer'in yaptığı suçlamalara atıfta bulunurcasına kendisinin Mecitözün'de cumhuriyet savcılığı yaparken kaymakamlık makamının kendisi hakkında merkeze komünist olduğuna dair istihbarat gönderildiğini belirttikten sonra, 142.maddeye göre yargılanmış bazı suçluların mağdur edilmiş olabileceklerini söyler²¹³.

Tasarı üzerine konuşan Adalet Bakanı Halil Özyörük, tutukluların sayısını verirken, komünistlikten tutuklu olanlarında sayısını verir. Adalet bakanın verdiği bilgilere göre cezaevlerinde komünistlik propagandasından 103, casusluk faaliyetlerinden 88 olmak üzere 191 kişinin ilgili suçtan tutuklu bulunduğu görülür²¹⁴.

DP Seyhan milletvekili Remzi Oğuz Arık'ta affa taraftardır, ancak Arık, Nazım Hikmet'in vatanperver olarak da gösterilmeye çalışılmasından şikâyet eder²¹⁵. Arık, askeri suç işleyenlerinde affa dâhil edilmesini ister. Arık istemi ile Nazım'da af kapsamına alınacaktır.

Milli Eğitim Bakanı, Nazım Hikmet meselesine açıklık getirerek onun işlediği suçtan dolayı af kapsamı dışında olduğunu, Nazım'ın komünistlikten değil, askeri isyana teşvik etmek suçu olan 94.maddeden mahkûm olduğunu hatırlatarak askeriye isyan mikrobuna bulaştırmak isteyen birini nasıl affederiz şeklinde konuşur²¹⁶.

DP'li milletvekillerinin çoğunluk oylarıyla askeri suç işleyenlerde af kapsamına alınır ve Nazım'a da af yolu gözükür.²¹⁷

Komünizmin ülkede durumu hakkında müteakip defalar soru önergeleri görülür. Soru önergelerinin dışında bir dönem köy enstitülerini komünizm yatakları olduğu ve bu dönemde Hakkı Tonguç ve Hasan Ali Yücel'in suçlu olduğu yönünde konuşmalar yapılmıştır²¹⁸.

²¹² TMMMTD, D.9, C.1, B.22, s.606.

²¹³ TMMMTD, D.9, C.1, B.22, s.611.

²¹⁴ TMMMTD, D.9, C.1, B.22, s.616.

²¹⁵ TMMMTD, D.9, C.1, B.23, s.694.

²¹⁶ TMMMTD, D.9, C.1, B.23, s.696.

²¹⁷ TMMMTD, D.9, C.1, B.23, s.698.

²¹⁸ TMMMTD, D.9, C.3, B.22, s.4.; TMMMTD, D.9, C.13, B.49, s.23 ; TMMMTD, D.9, C.9, B.101, s.203; TMMMTD, D.9, C.25, B.2, s.92.

1952 yılı milli eğitim bakanlığı bütçe görüşmelerinde Gümüşhane milletvekili Ahmet Kemal Varınca, milli eğitim bakanına Paris'e tahsile giden öğrencilerin dönerken ülkeye komünizm ve frengi hastalıklarını getirdiğini söyleyerek, öğrencilerin Paris'ten başka yerlere gönderilmesini ister²¹⁹.

Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller 14 Kasım 1952 tarihinde, milli eğitim bakanı Tevfik İleri'ye komünist takibatına uğrayan öğrenciler hususunu sorar²²⁰. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, ortaokul ve lise düzeyinde komünistlik suçlamasıyla takibata uğrayanların rakamlarını verir. Buna göre 1948'de 3, 1949'da 4, 1950'de 5, 1951'de 16, 1952'de 4 olarak rakamları verir²²¹.

10.Dönem TBMM'de komünizm üzerine beyanların, soruların azaldığı görülmektedir. 10.dönemde komünistlere en yoğun suçlamaların yapıldığı dönem veya olay 6-7 Eylül vakalarının meclisteki görüşmelerinde görülmektedir.

Başbakan Adnan Menderes 20 Şubat 1955 bütçe görüşmeleri esnasında komünizmi kendilerinin yani DP'nin ezdiğini söyler²²². Konuşmanın üzerinden 7 ay geçip, 6-7 Eylül vakaları gerçekleştiğinde ise Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü vakayı komünistlerin yaptığını öne sürer. İki hükümet üyesinin verdikleri bilgiler arasında çelişki gözükmemektedir.

6-7 Eylül vakalarının görüşüldüğü 12 Eylül 1955 tarihli ve müteakibindeki oturumlarda yapılan görüşmelerde iktidar kanadı olayların suçlusu olarak komünist hücre örgütlerini göstermişlerdir. DP Burdur milletvekili Mehmet Özbey, Yunanistan'ın Kıbrıs nedeniyle yükselttiği gerginlikten dolayı nümayiş yapmak isteyen Türk gençlerinin arasına sızan komünistlerin vakaları tahrik edip yönlendirdiklerini iddia etmiştir²²³.

DP'li bakanlar, olayları komünistlerin gerçekleştirdiğinden bahsetseler de, DP'nin Rum kökenli milletvekili Aleksandros Hacıpulos gerçekleşen olayların polislin görmeme isteğinden büyüdüğünü söyler²²⁴.

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Türkiye'nin son zamanlarda yaptığı faaliyetlerle komünizme karşı Orta Doğu'da set vazifesi gördüğünü, İstanbul'da gelişen olayların

²¹⁹ TMMMTD, D.9, C.13, B.49, s.25.

²²⁰ TMMMTD, D.9, C.17, B.4, s.157.

²²¹ TMMMTD, D.9, C.17, B.4, s.158.

²²² TBMMTD, D.10, C.5, B.44, s.40.

²²³ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.671.

²²⁴ TMMMTD, D.10, C.7, B.80, s.676.

aniden hız kazanmasına dikkat edildiğinde işin arkasında komünistlerin olduğunun kolaylıkla anlaşılabilirliğini ifade ederek suçu tamamen komünistlere atar²²⁵.

10 Şubat 1956 tarihinde CHP milletvekili Turgut Göle, başbakanlığa yönelik olarak bir soru önergesi verir. Göle önergesinde, 12 Ağustos 1955 tarihinde Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün bir basın toplantısında muhalefete mensup milletvekilleri komünist gibi davranıyorlar sözünü sorar²²⁶. Fuad Köprülü, sözlerinin Turgut Göle tarafından tahrif edildiğini söyler. Turgut Göle, ülkedeki hiçbir partinin beşinci kol faaliyeti olmadığını, komünistlerin gayelerinin ülkeyi Rusya peyki yapmak olduklarını bu sebepten ülkedeki hiçbir partinin bu amaç içinde olmadığını söyler²²⁷. Başbakan Adnan Menderes, Köprülü'nün sözlerinin tahrif edildiğini, Halk partisine mensup vatanperverler için söylenmediğini ifade eder²²⁸.

Sovyet Rusya'nın 8 Ağustos 1945 tarihinde Boğazları ortak savunmaya yönelik Türkiye'ye nota vermesi, milletlerarası sahada Türkiye-Sovyet Rusya münasebetlerinin gerginleşmesine yol açtı. Gerginlik sonucunda Türkiye içi siyasette de siyasi partiler ülke içinde faaliyet gösteren ve Sovyet düşüncesinin uzantısı olan komünist düşünce sahiplerine karşı giderek şiddetlenen bir söylem ve hareket yolu izlemeye başladılar.

Türkiye içinde Sovyetlere yakınlığı ile tanınan Zekeriya Sertel'in çıkardığı *Tan Gazetesi* ve *Görüşler* dergisi öne çıkmakta idi. *Görüşler* dergisi milletlerarası alanda Sovyetler Birliği ile yakınlaşmayı savunucu makaleler neşretmekte idi. *Tan* ve *Görüşler* Dergisinin gerginleşen Türkiye-Sovyet Rusya münasebetlerine yaklaşımı tarzı daha çok dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü suçlayıcı mahiyette idi. 3 Aralık 1945 gecesi CHP İstanbul il başkanı Alâeddin Tiritöğlü'nun organize ettiği üniversiteli gençler, 4 Aralık 1945'de *Tan Gazetesi* ve matbaasını, sosyalist eğilimli *La Turpuie* ve *Yeni Dünya* dergilerinin makinelerini parçaladılar²²⁹.

Milletvekillerinin konuşmalarından anlaşıldığı üzere, meclis üyelerinin komünist düşünceye bakış açıları, ülkede gelişmeye çalışan kominizmin amacının, Türkiye'yi Sovyet Rusya boyunduruğuna sokmak için halkın ikna edilmesi yönünde kullanılan bir propaganda veya psikolojik yıldırma politikası olduğu yönündedir.

²²⁵ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.685.

²²⁶ TBMMTD, D.10, C.10, B.35, s.134.

²²⁷ TBMMTD, D.10, C.10, B.35, s.136.

²²⁸ TBMMTD, D.10, C.10, B.35, s.137.

²²⁹ Serhan YÜCEL, *Demokrat Parti*, 1.B, Ülke Kitapları, İstanbul 2001, s.51.

Ülkedeki komünist örgütlenme çalışmalarına karşı iktidara gelebilmiş CHP-DP partilerinin yanı sıra iktidara gelememiş TKP, MP, HP'nin de düşünceleri müsamahakâr olunmaması ve şiddetle takip edilmesi yönündedir.

Komünizm argümanı sadece ülke içindeki yasa dışı örgütlenmelere karşı değil aynı zamanda ülke içindeki en büyük iki parti arasında suçlama konusu teşkil etmiştir. İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, 29 Ocak 1947 tarihli TBMM birleşiminde, DP'nin önde gelen isimlerinden olan Mareşal Fevzi Çakmak, Menderes ve Bayar'ın Sertel'ler vasıtasıyla komünistlerle işbirliği yaptıkları yönündeki istihbarat raporlarını öne sürmesi, nefret edilen komünist düşüncesini muhalefete bulaştırmak suretiyle gözden düşürme çabası olarak görülmüştür.

Konu hakkında İnönü'nün damadı ve dönemin gazetecilerinden olan Metin Toker kitaplarında, 1946 seçimlerinden sonra Ulus'ta makale yazan Falih Rıfkı Atay'ın "Seçimlerden sadece DP ve Moskova şüphe etmektedir" diye yazdığını, Türk siyasi literatüründe **Moskovacılık suçlamasının ilk kez CHP'li aşırıları tarafından DP'ye karşı** icat edilmiş olduğunu bildirir²³⁰.

DP'nin komünistler ile yakın olduğu yönündeki iddialarının öne sürülmesinin diğer bir nedeni de DP'nin 1946 yılında yapılan seçimlerde listelerinde iki sosyalist kökenli kişiliğe yer vermiş olmasından kaynaklanır. Kayseri DP listesinin en başında bağımsız olarak, geleceğin Türkiye İşçi Partisi milletvekili olacak olan Doç. Dr. Mehmet Ali Aybar yer alırken, Nazım Hikmet'in avukatlığını yapmış olan Mehmet Ali Sebük de DP listelerinden milletvekili adayı olmuştur²³¹.

Görüşme içeriklerinde görülen bir diğer husus komünist yapılanmanın daha çok üniversitelerde, basında, sendikalarda ortaya çıktığıdır. CHP'nin kendi milletvekilleri eski bakanları Hasan Ali Yücel'i ve onun işbaşına getirdiği kadroların üniversiteler, köy enstitülerinde komünist örgütlenme gerçekleştirdiğini ima eden konuşmalar yaparlar.

Ülke içindeki komünist örgütlerin varlığı iktidarlarca suç atma merkezi işlevini de görmüştür. 6-7 Eylül vakalarının gerçekleşmesinden sonra yapılan meclis görüşmelerinde Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü olayları komünistlerin gerçekleştirdiğini iddia etmişti. Komünistlerin ülke içinde 1955 yılında bütün İstanbul'u ayağa kaldıracak ve hızla yayılacak bir gelişmeyi organize edebilme kabiliyetleri olması mümkün

²³⁰ Metin TOKER, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973 Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, C.1, B.2, Bilgi Kitabevi, Ankara Şubat 1990, s.112.

²³¹ YÜCEL, s.56.

değildir, çünkü daha önceki meclis oturumlarında ülkedeki komünist örgütler üzerine bilgi veren çeşitli bakanların verdikleri rakamlar sayısal olarak hiçbir zaman yüzü geçmemiştir. Görüşmelerde ayrıca Büyükada gelişmelerini anlatan Rum kökenli DP milletvekili Aleksandros Hacıpulos'un açıklamalarında rahatlıkla vakaların polis müsamahası ile geliştiği görülmektedir.

III. TÜRKİYE-YUNANİSTAN MÜNASEBETLERİ

Milli Mücadele sonrası Türk-Yunan münasebetlerinde görülen tartışma konuları; ülkelerinde karşılıklı olarak bulunan ekalliyetlerin varlığı, hakları; sınır komşuları olmalarında dolayı yaşanan kısa süreli gerginlikler; dünyadaki savaşların iki komşu üzerindeki etkileri; Kıbrıs çekişmeleri; Balkan Paktı olarak sıralanabilir.

1946 sonrası Türk Siyasi yaşamında Yunanistan tartışması şekillendiren meclis görüşmelerini inceleyebilmek için gelişmelerin evveliyatını vermek gerekir.

Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan azınlıklar meselesi Lozan Antlaşmasının ilgili hükümlerine göre belirlenmiş olup Batı Trakya ve İstanbul'da bulunan Türk-Yunan kökenli kişiler antlaşmada öngörülen nüfus mübadelesi uygulamalarının dışında tutulmuşlardır²³². Mübadele dışı kalan nüfus iki ülke arasında sıkıntılı dönemler yaşandığından devamlı gündeme gelen veya üzerinde hadiseler yaşanan olgular olmuştur.

Kıbrıs Osmanlı Devleti egemenliğine 1571 yılında Venediklilerin elinden alınmak suretiyle girmiş ve o tarihten sonra Osmanlı Devletinin her yeni yeri fethettiğinde uyguladığı iskân politikası ile adaya Türkiye'den Yörük-Türkmen aşiretleri göçürülmeye başlanmıştır. 1878 Osmanlı-Rus harbini fırsat bilen İngiltere Osmanlıların sıkışık durumundan yararlanarak adayı Osmanlı Devleti ile 4 Haziran 1878 yılında imzalanan antlaşma ile fiilen yönetimine almıştır. Osmanlı devletinin ada üzerindeki hukuki varlığı Osmanlı devletinin I.Cihan Harbinde Almanya'nın yanında yer alması neticesinde İngiltere'nin adayı kendine bağladığı yönündeki bildirisinden

²³² Tuncer BAYKARA, *T.C.İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, Üniversite Kitapevi, İzmir 1995, s.109.

sonra sona ermiştir. T.C Devleti Lozan Antlaşmasının 20.maddesinde Kıbrıs'ı İngiltere'nin 5 Kasım 1914'de ki ilhakını kabul ettiğini beyan eder.

Yunanistan'da Filiki Eterya ile başlayıp Etniki Eterya adını alması ile devam eden Yunan Cemiyeti 1894 yılında kendisi için belirlediği gelişim planı içinde Kıbrıs'a da yer vermiş, Kıbrıs'ın Yunanistan'ın bir parçası olmasını hedef edinmiştir. Cemiyetin Yunan toplumu içindeki sistematik çalışmasından sonra cemiyetin düşünceleri Yunan toplumu tarafından kabul görmeye başlamış ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması konusunda milli mutabakat zemini oluşturulmuştur. Yunan toplumunun Kıbrıs davasını benimsemesinden sonra Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar çeşitli defalar Türklerin içinde yer almadığı referandumlar yaparak dünya kamuoyunu ada halkının Yunanistan'a bağlanmak istediği yönünde görüşlerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Yunanlıların Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak için gösterdikleri çaba geçen zamanlara artmış İngiltere'nin değişen iç siyasi yapısı içindeki değişiklikleri gözeten Yunanlılar tezlerini devamlı canlı tutmaya çalışmışlardır²³³.

A) TRUMAN YARDIMINDAN LONDRA KONFERANSINA

II. Cihan Harbinde Almanya'nın işgaline uğrayan Yunanistan'a, 1945 Ocak ayında İngiliz kuvvetleri çıktı. İngiliz kuvvetlerinin adaya çıkmış olması Sovyet Rusya'yı rahatsız etti. Yunanistan içinde faaliyet gösteren komünist partiler ve diğer partiler arasındaki çatışmalar Sovyet Rusya'nın desteği ile arttı.1946 Mart ayından sonra Yugoslavya, Bulgaristan'da bulunan komünist hücre örgütleri Yunanistan'da sosyalizmi savunan EAM'cılara yardım ve ülkeye sosyalist düzeni getirmek için girdiler. Yunanistan, ABD-İngiltere ikilisi ile Sovyet Rusya arasında güç mücadelesine sahne oldu²³⁴. İngiltere ABD'ye 1947 Mart ayından itibaren Yunanistan'daki birliklerini

²³³ ÖKE ve diğerleri, s.533.

²³⁴ ARMAOĞLU, Siyasi Tarih , s.430.

çekeceğini, Yunanistan ve Türkiye'nin batı savunması için önemli yerler olduğunu bildirdi²³⁵.

ABD, Yunanistan'dan çekilen İngiliz kuvvetlerinin yarattığı boşluğu doldurmak için 22 Mayıs 1947'de Kongreden Truman yardımı olarak bilinen ve Yunanistan'a 300 milyon dolar, Türkiye'ye ise 100 milyon dolarlık yardım kararı aldı. Türkiye ve Yunanistan'ın batının en büyük gücü ABD'nin yanında yer almaları ve bu tarihten sonra kendi aralarındaki davranışlarında en önemli karar verici ülke ile üçlü münasebetler Truman yardımı çerçevesinde başlamış oldu.

4 Eylül 1947 Çanakkale milletvekili İhsan Karesioğlu, dışişleri bakanına Garbi Trakya'da bulunan Türklerin durumuyla alakalı soru sorar²³⁶. Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Türk dışişlerinin Garbi Trakya'da bulunan Türk ekalliyeti ile ilgilendiğini söyler. Dışişleri Bakanı Yunanistan şu an karışık vaziyette bulunduğunu, ülkede etkili olan komünist parti Vizöz Patris'in yayın organlarında Garbi Trakya'da yaşayan Türkler aleyhine yayın yaptığını, yaptığı yayınlarda Türkiye'nin Garbi Trakya ile alakalı siyasi emeller beslediğini öne sürdüğünü bildirir²³⁷. Saka, Yunanistan hükümeti ile yapılan temaslar neticesinde Garbi Trakya'da bulunan ırkdaşlarımızın korunması üzerinde mesafe kaydedildiğini, Yunanistan hükümetinin ülkesinin her yerinde olduğu kadar Türk ekalliyetide korumaya çalıştığını ifade eder. Saka, Yunanistan'da ki iç karışıklığa dikkat çekerek Yunanistan'ın müşkül durumda bulunduğunu, komünistlerin ülkenin pek çok noktasında tahribat yaptığını Türk ekalliyetinin de ülke içindeki yaşanan sıkıntılardan etkilendiğini ifade eder.

Sinop milletvekili Cevdet Kerim İncedayı, dışişleri bakanından Kıbrıslı gençlerin Atatürk'ün sağlığında cumhuriyetin 10 yılı münasebetiyle bir şişeye kendi kanlarını doldurarak cumhuriyetin sınırları dışında kalmalarından dolayı duydukları üzüntüyü bildirdiklerini ifade ettikten sonra, adı geçen şişenin hazırlanmakta olan Anıtkabir temeline veya münasip bir yere konulup konulamaması ile ilgili olarak ne düşünüldüğü sorar²³⁸. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, bahsedilen şişenin halen CHP arşivinde saklandığını, şişenin ne yapılacağına kararının ise Anıtkabir'in bitmesinden sonra verilebileceğini ifade eder. Dışişleri Bakanı Sadak, son günlerde ülkemizde Kıbrıs için nümayiş yapıldığını hatırlattıktan sonra şöyle der **“Türkiye'nin Kıbrıs diye**

²³⁵ AKALIN, s.116.

²³⁶ TBMMTD, D.8, C.6, B.81, s.630.

²³⁷ TBMMTD, D.8, C.6, B.81, s.631.

²³⁸ TBMMTD, D.8, C.23, B.33, s.288.

bir meselesi yoktur, çünkü Kıbrıs İngiliz hâkimiyetinde olan bir adadır ve İngiltere'nin adayı devretmek gibi bir hesabı yoktur"²³⁹.

9.dönem TBMM'de Yunanistan konusu yine üzerinde çok konuşulan bir mesele olmuştur. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü 20 Haziran 1950 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grup Toplantısında yaptığı konuşmada **Türkiye'nin Kıbrıs diye bir meselesi yoktur**, hariciyemiz de böyle bir hadisenin mevcudiyetinden haberdar değildir şeklinde konuşmuştur²⁴⁰.

Köprülü, birlikte NATO'ya gireceğimiz Yunanistan ile bağlarımızın kuvvetlendiğini söyler²⁴¹. Köprülü'nün iktidarın kuvvetli kişilerinden olarak Yunanistan üzerine konuşurken dikkat edilen nokta, Kıbrıs meselesini hiç gündeme getirmemeye çalışmasıdır.

Trabzon CHP milletvekili Faik Ahmet Barutçu, dışişleri bakanından son zamanlarda Ankara'da ve Atina'da yapılan görüşmeler hakkında meclise bilgi vermesini 26 Mayıs 1952 tarihli birleşimde ister²⁴².

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, NATO'ya Yunanistan ile birlikte girmemizden sonra münasebetlerimizin sıklaştığını, ticari alanlarda ve vize meseleleri üzerine görüşmeler gerçekleştirdiklerini açıklar²⁴³.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1952 yılı yasama açış konuşmasında²⁴⁴, Yunanistan'a giden dışişleri bakanı ve başbakana gösterilen ilgiden memnun olduklarını, Türk-Yunan dostluk ve işbirliğinin her geçen gün ilerlediğini bildirir.

Cumhurbaşkanı Bayar'ın sözünü ettiği Yunanistan ile ilişkilerimizin her gün ilerlediği sözünün anlamı 1953 yılında kendini gösterir. Sovyet Bloğu dışında kalan Yugoslavya ile NATO üyesi Yunanistan ve Türkiye arasında karşılıklı işbirliği antlaşmaları yapılması için görüşmeler başlamıştır. Girişimi ABD ve İngiltere desteklemektedir. ABD ve İngiliz desteğinin nedeni ise Balkanlar da sosyalist bir ülkenin dâhil olduğu paktın Sovyet Rusya'nın Balkanlara inmesini engelleyecek bir yapıya kavuşmasının yanı sıra Varşova Paktına dâhil diğer ülkelere Yugoslavya

²³⁹ TBMMTD, D.8, C.23, B.33, s.288.

²⁴⁰ ALBAYRAK, s.425.

²⁴¹ TBMMTD, D.9, C.11, B.19, s.232.

²⁴² TBMMTD, D.9, C.15, B.76, s.351.

²⁴³ TBMMTD, D.9, C.15, B.76, s.353.

²⁴⁴ TBMMTD, D.9, C.17, B.1, s.20.

üzerinden örnekleme yaparak karşıtlığın nedenin düşünceler değil, Sovyet Rus siyaseti olduğunu gösterebilme fırsatıdır.

28 Şubat 1953 tarihli TBMM birleşiminde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasında akdedilen dostluk ve işbirliği antlaşması hakkında bilgi verir²⁴⁵. Köprülü, antlaşmanın sabah 11.00’de imzalandığını bildirir. Köprülü dış siyasetimizde her gün iftihar edilecek başarılar elde edildiğini söyler. Başbakan Adnan Menderes’te imzalanan antlaşma ile dünya sulhuna hizmet ettiklerini belirtir²⁴⁶.

Meclisin 18 Mayıs 1953 tarihli birleşiminde 28 Şubat 1953 tarihinde Türkiye-Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanmış olan dostluk ve işbirliği antlaşmasının görüşmeleri yapılır²⁴⁷. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, antlaşma metinlerinde görüldüğü üzere yapılmak istenenin hiç kimsenin aleyhine olmadığını, sadece kendi aralarındaki sulhu ve barışı ve emniyeti sağlamak için yapılmış bir antlaşma olduğunu savunur. Milletvekillerinden aleyhte hiçbir konuşma olmaz.(T.C ile Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya arasında 28 Şubat 1953 tarihli Dostluk Antlaşması için bak ek6)

Meclis tarafından onaylanan dostluk ve işbirliği antlaşmasından sonra ülkelerin heyetleri arasında müzakereler devam eder ve Bled’de üç ülke arasında imzalanacak olan Balkan Paktı antlaşmasının yolu açılır.

1 Kasım 1954 tarihli yasama yılı açış konuşmasında Cumhurbaşkanı Bayar, “Balkan İttifakı Yunanistan ve Yugoslavya ile müşterek eserimizdir²⁴⁸” diye konuşur. Bayar’ın sözüne ettiği antlaşma 9 Ağustos 1954’de Bled’de ülkeler arasında imzalanmış olan Balkan Paktıdır. (T.C ile Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya arasında 9 Ağustos 1954 tarihli Bled Antlaşması için bak ek7)

Türkiye-Yunanistan-Yugoslavya arasındaki imzalanan Balkan Paktı antlaşmasının meclisteki tasdiki görüşmeleri 16 Şubat 1955 tarihli birleşimde gerçekleştirilir²⁴⁹. Dışişleri komisyonu adına konuşan Füzünan Tekil, 23 Şubat 1953 tarihinde aynı ülkeler arasında dostluk ve işbirliğini öngören bir antlaşmanın gerçekleştiğini, 9 Ağustos 1954 tarihinde aynı ülkeler arasında Bled’de antlaşmanın İttifak Siyasi İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşmasına dönüştürüldüğünü

²⁴⁵ TBMMTD, D.9, C.20, B.56, s.1375.

²⁴⁶ TBMMTD, D.9, C.20, B.56, s.1378.

²⁴⁷ TBMMTD, D.9, C.22, B.84, s.297.

²⁴⁸ TBMMTD, D.10, C.2, B.1, s.17.

²⁴⁹ TBMMTD, D.10, C.5, B.41, s.144.

görülmekte olan onayında 9 Ağustos 1954 tarihinde imzalanmış olan antlaşmanın tasdiki anlamına geleceğini ifade eder²⁵⁰.

Erzurum milletvekili Bahadır Dülger, antlaşmanın Türkiye'nin komşuları iyi geçinmek istemesinin ve Türkiye ile komşularının muhtemel bir taarruzda birbirlerini koruyacaklarını taahhüt ettiği anlamına geldiğini söyler²⁵¹. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, antlaşmanın geçmişini açıkladıktan sonra antlaşma ile üç ülkenin birbirlerine vaki olacak saldırılar karşısında yardımlaşmayı taahhüt ettiklerini açıklar²⁵². TBMM gerçekleşen onayın ardından antlaşma yürürlüğe girer.

Balkan Paktının imzalanmış olması Sovyet Rusya'yı rahatsız etmiştir. Sovyet Rusya, Balkan Paktının iki nedenle kurulmuş olduğunu, ilkinin Balkanlarda sosyalist bloğun kırılması olduğunu, ikincisinin ise pakta katılan ülke topraklarında Sovyet Rusya'ya karşı NATO üsleri kurmak olduğunu öne sürer²⁵³.

Türkiye ile Yunanistan arasında Truman Yardımı ile başlayan birliktelik, 1954 yılında imzalanmış olan Balkan Paketi antlaşmasına kadar iktidarların Yunanistan'ı incitmemeye gayret göstermesinden devamlı olumlu yönde gelişmiştir. CHP dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın ve DP'li Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün "Türkiye'nin Kıbrıs diye bir meselesi" yoktur açıklamaları bunun en iyi göstergesidir veya dönemin şartlarında Türkiye'nin konjonktüre göre hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Aynı dönemlerde ise Yunanistan ve Kıbrıs'taki Etniki Eteryacıların geliştirdiği Enosis hareketi taraftar kazanmış ve adanın Yunanistan'a katılımı yönünde milletlerarası alanda çalışmalar yapmışlardır. Yunanistan, Kıbrıs meselesini kendi amaçları doğrultusunda BM gündemine taşımaya çalışmış o yönde faaliyetlerde bulunmuştur. BM ,Yunanistan'ın Kıbrıs'ın gündem maddesi olarak kurulda görüşülmesi talebini 1954 Aralık'ta rededer²⁵⁴.

Yunanistan'ın BM'e başvuru yaptığı esnada ise Türkiye ile aralarında Balkan Paktına giden süreç devam ediyordu. Stalin'in, 5 Mart 1953'de ki ölümünden sonra Yugoslavya ile Sovyet Rusya arasında başlayan görüşmeler zamanla hızlandı. Yugoslavya devlet başkanı Tito, Bağdat Paktının kurulmasından sonra yaptığı

²⁵⁰ TBMMTD, D.10, C.5, B.41, s.145.

²⁵¹ TBMMTD, D.10, C.5, B.41, s.146.

²⁵² TBMMTD, D.10, C.5, B.41, s.148.

²⁵³ GÖNLÜBOL ve diğerleri, s.239.

²⁵⁴ ARMAOĞLU, Siyasi Tarih, s.531.

açıklamalar ile 24 Şubat 1955’de kurulan Bağdat Paktı oluşumunu eleştirmiştir. Tito’nun tutumu, Balkan Paktının işlerliğini yitirdiği anlamına geliyordu²⁵⁵.

B) LONDRA KONFERANSI SONRASI VE KIBRIS

1955 yılında EOKA örgütünün Atina ve Selanik’te başlattığı gösterileri Kıbrıs’a taşıması sonucunda örgüt, adanın İngiltere’den Yunanistan’a bağlanmasını sağlamak için terör faaliyetlerine başlamıştır. İngiltere, Yunan hareketleri karşısında yalnız kalmamak ve olayı başka bir yöne çekmek için Türkiye ve Yunanistan’ı Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Ağustos ayı içinde Londra’ya davet etti²⁵⁶. 29 Ağustos’ta Londra’da başlayan toplantılar Türkiye içinde 6–7 Eylül vakalarının gelişmesi üzerine dağıldı. Londra konferansına katılan Türkiye üç yeni oluşumu başlatmış oluyordu. İlki Türkiye, Kıbrıs meselesiyle doğrudan ilgilenmeye başladı. Daha önceki bölümlerde CHP ve DP dışişleri bakanları açıklamalarında Kıbrıs diye bir meselenin var olmadığını söylüyordu. İkincisi İngiliz taktiği ile taraf oluyordu, üçüncüsü ise Kıbrıs’ın Londra’da üç ülke arasında görüşülmüş olmasıyla vakanın uluslar arası bir hale getirilmesinde pay sahibi oluyordu.

6–7 Eylül olayları Türk iç siyasetinde oluşturduğu tartışmaların yanı sıra, dış siyasetimizde de olumsuzluklara yol açmıştır. 6–7 Eylül olayları bundan sonraki bölümde ayrıca işlendiğinden bu bölümde üzerinde fazla durulmayacaktır.

25 Şubat 1956 tarihli dışişleri bütçe görüşmelerinde söz alan CMP Kırşehir milletvekili Ahmet Bilgin, Londra Konferansına ve Kıbrıs meselesine değinir. Bilgin Türkiye’nin Lozan konferansı ile Kıbrıs’ı İngilizlere bıraktığını, İngiltere’nin bizi Londra Konferansına davet etmesine hükümetin kayıtsız şartsız katılmasının doğru olmadığını söyler. Bilgin, İngiltere’nin Londra konferansını tertip etmesiyle Kıbrıs’ın yapısında değişiklik yapmak istediğinin açığa çıktığını öyleyse Kıbrıs üzerine gelişmelerin Kıbrıs’ın eski sahibi İngiltere ve Türkiye arasında olması gerektiğini, adaya hiçbir zaman hukuken sahip olamamış olan Yunanistan’ın hiçbir şekilde masaya

²⁵⁵ GÖNLÜBOL ve diğerleri, s.249.

²⁵⁶ ÖKE ve diğerleri, s.310.

oturtulmayıp meselenin kesilip atılması gerektiğini öne sürer²⁵⁷. Bilgin, hükümetin kendisinin belirttiği gibi Yunan tarafının görüşmelere hiç sokulmadan görüşmelerin yapılması gerektiğini ancak hükümetin öyle yapmayarak hata yaptığını öne sürer²⁵⁸.

DP İstanbul milletvekili Hikmet Bayur, İngiltere'nin Rumlara haklar vereceğini Rumlarında verilenlerle yetinmeyerek zaman içinde bağımsızlıklarını kazanacaklarını iddia ederek Türkiye için doğru olanın adanın taksimi olduğunu söyler²⁵⁹.

Muğla milletvekili Zeyyad Mandalinci, Kıbrıs'ın Türk devletinin ve müdafaasının vazgeçilmez bir parçası olduğunu, adada 100.000 Türkün yaşadığını, Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin hayatının Türkiye'de yaşayan 24 milyon insanın hayatı bütünleşik olduğunu söyler. Ebuziyya, Yunanistan için Kıbrıs'ın son hedef olmadığını bunu 12 Ada'da iyi anladıklarını Yunanlıların Kıbrıs sonrası isteklerinin bitmeyeceğini iddia eder²⁶⁰.

Konya milletvekili Ziyad Ebuziyya, Kıbrıs meselesinde hükümeti desteklediklerini söyledikten sonra Kıbrıs politikası konusunda yapılanları eleştirir. Ebuziyya, 1955 yılına kadar Türkiye'nin Kıbrıs davası yokmuş gibi davrandığını 1955'den sonra ise başbakan beyanı ile Türkiye'nin Kıbrıs'ta tepki göstermeye başladığını ve doğru olanında bu olduğunu söyler. Ancak tepkiler neticesinde meydana gelen 6-7 Eylül hadiselerinin ise dış itibarımız ile Londra öne sürdüğümüz bütün fikirlerin askıda kalmasına neden olduğunu, 6-7 Eylül olayları dolayısıyla ilan edilen örfi idarenin basın kuruluşlarına Kıbrıs konularında yayın yapmasına izin vermediğini ancak aynı süreçte Yunan basınının Kıbrıs gelişmeleri hakkında büyük dünyaya propaganda yaptıklarını söyler²⁶¹.

Fatin Rüştü Zorlu, Londra'da İngilizler ile yaptıkları görüşmelerde Kıbrıs'ın Türkiye için hayati ehemmiyet taşıdığını açıkladıklarını, İngiltere'nin adayı bırakmaya kara verdiğinde Kıbrıs'ın ancak Türklere verilebileceğini ifade ettiklerini, Kıbrıs'ın asla Yunanistan'ı ilgilendirmediğini, Yunanistan'ın ancak mütecaviz olabileceğini ifade eder. Zorlu, konuşmasının sonunda siyasetlerinin ana hatlarını verir. Buna göre İngiltere

²⁵⁷ TBMMTD, D.10, C.10, B.44, s.720.

²⁵⁸ TBMMTD, D.10, C.10, B.44, s.721.

²⁵⁹ TBMMTD, D.10, C.10, B.44, s.721.

²⁶⁰ TBMMTD, D.10, C.10, B.44, s.727.

²⁶¹ TBMMTD, D.10, C.10, B.44, s.732.

adadan çıkacaksa Kıbrıs Türkiye'nin olacaktır, Türkiye'nin dışında bu talepte bulunan olursa karşılıklarını çıkaracaklarını söyler²⁶².

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Kıbrıs üzerindeki fikirlerini söylerken bir anlamda Türkiye'nin takip ettiği politikayı açıklar. Köprülü, Kıbrıs'ı İngiltere'nin bırakmak istemesi durumunda bunu sadece Türkiye'ye yapabileceğini, Kıbrıs üzerinde Yunanlıların hiçbir hakkı olmadığını, suni şekilde alevlendirilmeye çalışılan Kıbrıs meselesini evvelden görülemeyecek vahamette sonuçlar doğurabileceğini ifade eder²⁶³. Köprülü, İngiltere'nin adayı atayacağı bir vali ile yönetmek istediğini valiye bağlı seçimle Türk-Yunan kesimlerinden temsilcilerin oluşturacağı bir parlamentonun varlığını istediğini Türkiye'nin bu teklifi reddettiğini açıklar. Yunan tarafının ise self determinasyon istediğini Makarios'un amacına ulaşmak için EOKA'cılarla tedhiş hareketlerine girerek self determinasyona zorlama amacında olduklarını belirtir²⁶⁴.

Gümüşhane milletvekili Sabri Özcan San, Kıbrıs Türklerinin son günlerde heyecanlarını elleriyle bastırarak bir haber beklediklerini söyler²⁶⁵.

25 Şubat 1957 hariciye bakanlığı bütçe görüşmelerinde Dışişleri Bakanı vekili Etem Menderes, Kıbrıs meselesini Yunanistan'ın talepleri neticesinde çıkmaza sokulmak istendiğini, Yunanistan'ın self determinasyon için çabalamaya devam ettiğini belirttikten sonra Kıbrıs konusunda yakında müzakerelere başlanacağını ifade eder²⁶⁶.

HP adına konuşan Turan Güneş, partilerinin Kıbrıs konusunda fikirlerinin değişmeyeceğini temel anlayışlarının "Adada bulunan 120.000 Türkü, Yunanistan idaresine bırakmamaktır" olarak özetler²⁶⁷.

HP Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş, hükümetin 24 Ağustos 1955'de Kıbrıs konusunda uyguladığı politikanın Kıbrıs'ta var olan durumun muhafazasından yana olduğunu, mevcut durum muhafaza edilemeyecekse Kıbrıs'ın anavatanı Türkiye'ye geçmesi düşüncesini savunduklarını ancak gelinen noktada BM'in üç tarafa aralarında anlaşmaları yönünde karar verdiğini söyleyerek, hükümetin Kıbrıs politikasının inişli çıkışlı olduğunu öne sürer²⁶⁸.

²⁶² TBMMTD, D.10, C.10, B.44, s.739.

²⁶³ TBMMTD, D.10, C.10, B.44, s.752

²⁶⁴ TBMMTD, D.10, C.10, B.44, s.753.

²⁶⁵ TBMMTD, D.10, C.10, B.44, s.755.

²⁶⁶ TBMMTD, D.10, C.17, B.46, s.801.

²⁶⁷ TBMMTD, D.10, C.17, B.46, s.812.

²⁶⁸ TBMMTD, D.10, C.17, B.46, s.816.

Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 25 Şubat 1958 tarihli hariciye bütçesi görüşmelerinde Türkiye-İngiltere-Yunanistan arasında 1954 yılından beri ihtilaf bulunduğunu söyler²⁶⁹. Dışışleri Bakanı, Yunanistan'la iyi komşuluk münasebetlerinin sürdürülmesi için adayı taksime Türkiye'nin razı olduğunu söyler. Zorlu Kıbrıs politikasında bizden olanı, bizi isteyen bayrağımız altında yaşatmak ve bizim emniyetimiz için gerekeni elde etmeyi talep etmekteyiz şeklinde özetler.

CHP grubu adına konuşan Necati İlder, DP'nin uzak görüşlü olmayan bir siyaset takip ettiğinden, Kıbrıs meselesinin Yunanistan'la aramızda telafisi mümkün olmayan bir soğuma sürecini başlattığını, Yunanistan ile dâhil olduğumuz Balkan Paktından artık söz edilemeyeceğini belirtir²⁷⁰. İlder, bir sonraki konuşmasında taksim tezini desteklediklerini söyler²⁷¹.

DP adına söz alan Basri Aktaş Kıbrıs'ın taksim doğru olacağını, bıkmadan yorulmadan bu düşüncüyü her yerde ifade edeceklerini söyler²⁷².

Bursa milletvekili Haluk Şaman, 16 Nisan 1958 tarihinde Kıbrıs'ta son zamanlarda gelişen hadiseler üzerine dışışleri bakanından bilgi ister. Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, meclisten kapalı oturum ister. Kapalı oturum isteği kabul edilir ve görüşmeler gizli yapılır²⁷³.

Fatin Rüştü Zorlu Dışışleri Bakanı olarak, 28 Şubat 1959 tarihli birleşimde Kıbrıs hadiseleri hakkında bilgi verir, olaylara galip mağlup arama açısından bakılmaması gerektiğini dünyanın geçirdiği son zamanlardaki olaylardan sonra Kıbrıs'ta geline anlaşıma şeklinin BM'in ve 20. Asır insanlığının galibiyeti olduğunu söyler²⁷⁴. Zorlu, Zürich'de 3 taraf arasında varılan anlaşma metinleri hakkında bilgi verir. Verilen bilgilere göre Kıbrıs cumhuriyeti kurulacak. Dışışleri Bakanı, Zürich'de Kıbrıs üzerine üç anlaşma üzerinde mutabakata varıldığını birincisinin Kıbrıs Devleti kuruluşu olduğunu, ikincisinin Türkiye-Yunanistan ve İngiltere'nin ada üzerinde garantörlük anlaşması olduğunu, üçüncüsünün ise Kıbrıs Cumhuriyet, Yunanistan ve Türkiye arasında ittifak anlaşması olduğunu açıklar. Bakan anlaşmaların maddeleri hakkın da da bilgi verir. Buna göre reisicumhur muavini Türk olacak, sivil idarecilerin %30'u, 200.000 kişilik Kıbrıs ordusunun % 40'ı, iç güvenlik kuvvetlerinin % 40'ı, meclis

²⁶⁹ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.615.

²⁷⁰ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.620.

²⁷¹ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.628.

²⁷² TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.636.

²⁷³ TBMMTD, D.11, C.4, B.81, s.495.

²⁷⁴ TBMMTD, D.11, C.7, B.48, s.1350.

üyelerinin %30'u Türk olacak, Kıbrıs devletinin başka hiçbir devletle birleşmeyecek, beş büyük şehirde Türklerin müstakil belediyeleri olacak²⁷⁵. Zorlu diğer hususları da açıkladıktan sonra gelinen noktanın iyi bir yer olduğunu anlatarak meclise konu üzerindeki izahatını tamamlar²⁷⁶.

CHP adına konuşan Kasım Gülek, Kıbrıs meselesinde bir anlaşma noktasına gelinmiş olmasının iyi olduğunu, bakanın açıklamalarından anladıkları kadarıyla fedakârlığın büyüğünün Türkiye tarafından yapıldığının anlaşıldığını, antlaşma metni meclise geldiğinde ayrıca değerlendireceklerini ifade eder²⁷⁷.

Ankara CHP milletvekili Bülent Ecevit, hükümetin 7–8 yılda Kıbrıs konusunda çok değişik görüşler savunduğunu, bugünkü neticeye razı olacak olduktan sonra bunun yıllar önce kabul edilebilecek şartlar olduğunu iddia eder²⁷⁸.

4 Mart 1959 tarihli birleşimde hükümet takip ettiği Kıbrıs politikasında meclisin onayını ister²⁷⁹. İsmet İnönü, Kıbrıs'ın İngilizlerde kalmasının uygun olacağını ifade edildiğini ancak ilerleyen zamanlarda adanın taksiminden başka yol kalmadığının söylendiğini ancak hükümetin son temasları neticesinde o ana kadarki politikanın terk edilerek yeni bir yol bulmak için çalışmalar yapıldığını, yeni yolda taksimden vazgeçilerek iki halkın birleşik bir adada yaşama çarelerinin aradığını belirtir²⁸⁰. Adanın Yunanistan'a geçmesinin kesin olarak bertaraf edildiği, Türk unsurunun haklarının korunduğu, Kıbrıs'ın mecburi bağımsızlığına iden müzakere çalışmalarını bu şartla altında desteklediklerini söyler.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Birleşik Kıbrıs devletinin kurulma çalışmalarının başarı olduğunu Yunanistan'ın veya Enosisçilerin aday iltihaktan vazgeçtikleri anlamına geldiğini, Enosisçilerin Yunanistan'a bağlanmak için propaganda yapmaları halinde Türk Cumhurreisi muavinin garantör ülkeleri adaya çağırma hakkı bulunduğunu açıklar. Garantör ülkeler Türkiye, Yunanistan İngiltere'dir²⁸¹.

CHP milletvekili Kasım Gülek, Kıbrıs'ın milli mesele olduğunu ancak antlaşmanın zayıf tarafları bulunduğunu ifade eder. Gülek, ada topraklarının %40'ının

²⁷⁵ TBMMTD, D.11, C.7, B.48, s.1351.

²⁷⁶ TBMMTD, D.11, C.7, B.48, s.1356.

²⁷⁷ TBMMTD, D.11, C.7, B.48, s.1367.

²⁷⁸ TBMMTD, D.11, C.7, B.48, s.1375.

²⁷⁹ TBMMTD, D.11, C.8, B.50, s.21.

²⁸⁰ TBMMTD, D.11, C.8, B.50, s.22.

²⁸¹ TBMMTD, D.11, C.8, B.50, s.24.

Türklerin elinde bulunduğunun, Türklerin maddeden zayıf olduğunu yarın maddi zorluktan topraklarını Rumlara satmaya başladıklarında ortaya çıkacak sonucun sorgulanması gerektiğini beyan eder²⁸². Hükümetin istediği tasvip oylarla gerçekleşir, ancak 130 red vardır.

1960 yılı bütçe görüşmelerinde CHP Ankara milletvekili Bülent Ecevit, Kıbrıs'ta yaşayan Türklere karşı sorumluluklar aldığımızı ve bunları en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmamız gerektiğini ifade eder²⁸³.

Türk-Yunan münasebetlerinde Truman yardımı ile başlayan yakınlaşma ivmesi her iki ülkenin 28 Şubat 1952'de NATO üyesi olması ile zirve noktaya çıkmıştır. NATO ortaklığı sonrası ABD ve İngiliz desteği ile sosyalist bloktan ayrılan ancak halen sosyalist olan Yugoslavya'nın kazanılması için başlatılan Balkan Paketi ile Türk-Yunan münasebetlerinde yine göreceli bir yaklaşma meydana gelmiştir.

İngilizlerin Orta Doğu komutanlığı çerçevesinde tartışmaya açtıkları Kıbrıs meselesi Yunanlılar tarafından fırsat bilinerek kamuoyu oluşturup, cemiyet faaliyetleri yoluyla propaganda yaparak İngilizlerin Kıbrıs'ı kendisine bırakmasını sağlamaya çalışmıştır. Yunanistan meseleyi BM gündemine aldirmek için oldukça uğraşmış ve sonunda kısmen de olsa başarılı olmuştur. Yunanistan taleplerini normal yollardan karşılayamayınca adada Makorios'un direktifleriyle EOKA örgütünü kullanarak terör faaliyetlerine girişmiştir.

Türkiye 1955 yılı Londra görüşmelerine kadar Kıbrıs diye bir meselenin olmadığını farklı iktidar mensubu dışişleri bakanları ağızyla ilan etmiştir. 1955'de İngiltere'nin daveti ile 26 Ağustos–6 Eylül 1955 tarihleri arasındaki Londra toplantılarına katılarak Kıbrıs konusunda resmen taraf olmaya başlamıştır.

Türkiye Londra toplantılarında Türkiye İngiltere'nin adayı bırakması istemesi durumunda adanın sadece kendine bırakılabileceğini söyleyerek Yunanistan'ın mütecaviz konumunda olduğu iddiasını öne sürmüştü ve adanın tamamını istemiştir. 25 Şubat 1958'de ise Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü, Kıbrıs için en iyi çözümün taksim olduğunu söyleyerek konunun takipçisi olacaklarını söyler. 28 Şubat 1959'da ise Zorlu adanın taksiminden vazgeçildiğini adada Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulacağını söyleyerek kurulması düşünülen cumhuriyette Türklerin konumlarını izah eder.

²⁸² TBMMTD, D.11, C.8, B.50, s.30.

²⁸³ TBMMTD, D.11, C.12, B.47, s.503.

1955 sonrası Türkiye'nin Kıbrıs politikalarına dikkat edilirse ilk söylediği ve savunduğu politika ile 1960'da meclisten onayını istediği Kıbrıs politikası arasında oldukça fark vardır. DP'nin takip ettiği değişken politika muhalefet tarafından eleştirilmiştir. Muhalefet politikanın çok değiştiğinden şikâyet ederek hükümetin takip ettiği Kıbrıs siyaseti konusunda istediği güven oylamasında red oyu kullanmıştır.

1947'de CHP milletvekili Cevdet Kerim İncedayı'nın sorusunda açığa çıkan, Kıbrıslı gençlerin Ata'ya bir şişe içinde kanlarını göndermiş olmaları meselesinden itibaren TBMM'de görev yapan her milletvekilinin gerçekte kafasında yatan düşüncenin Kıbrıs'ın Türkiye'ye bağlanması olduğu rahatlıkla görülür. Diğer bir husus milletvekilleri Yunanistan ile dostluk havasında yaşamak istediklerini her beyan ettiklerinde devamlı 12 Ada'lar üzerinden Yunanistan politikasına örnek vererek Yunan isteğinin adalarla sınırlı kalmayacağını iddia ederler.

TBMM üyelerinin şaşılacak düşünceleri arasında adanın Yunanlılara bırakılmasından ise İngilizlerde kalması gerektiğini ifade eden konuşmalar yapmalarıdır. Yunanistan'a verilmesine karşı çıkılan adanın İngiltere'de neden kalması gerektiği hususunda hiç birinin doyurucu bir konuşması bulunmamaktadır.

1957 sonrası oluşan mecliste Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun, Kıbrıs konusundaki açıklamalarına karşılık veren ve eleştiren iki CHP milletvekili giderek öne çıkar; eski dışişleri çalışanı Necati İlter ve Ankara milletvekili Bülent Ecevit.

C) TÜRKİYE-YUNANİSTAN GERİLİMİNİN ÜLKE İÇİNE ETKİSİ

1. 6–7 Eylül Vakaları

Türkiye ile NATO müttefiki Yunanistan arasında Kıbrıs nedeniyle yaşanan gerilimin Türk iç politikasına yansması 6–7 Eylül vakalarıdır.

Türkiye-Yunanistan-İngiltere arasında Kıbrıs anlaşmazlığına çözüm bulmak için İngiltere 29 Ağustos 1955’de Londra’da toplantı düzenler. Taraflar arasında toplantı devam ederken İstanbul’da Kıbrıs Türk’tür Cemiyeti ile Üniversitelilerin oluşturduğu bir cemiyet, son zamanlarda Kıbrıs’taki Türk kitesine karşı yapılan saldırıları protesto etmek için miting ve yürüyüş düzenlediler.

Protesto devam ederken kitlenin aniden artması, göstericilerin kontrolden çıkması protesto hareketini, İstanbul’da yaşayan Rum kökenli T.C vatandaşlarının gayrimenkullerine ve iş yerlerini yağma hareketine dönüştürdü. İstanbul’da başlayan ve kontrol altına alınmakta zorlanan hadiseler İzmir’e sıçradı. Hükümet İstanbul, İzmir ve Ankara’da örfi idare ilan etti.

Türkiye’de yaşanan hadiselerin duyulmasından sonra Londra’da devam eden toplantı 7 Eylül 1955’de son buldu.

Hükümet örfi idare ilanın uzatılması ve meclis tarafından tasdiki için olağanüstü toplantı istemiyle meclisi birleşime çağırdı.(12 Eylül 1955)12 Eylül 1955 tarihli TBMM birleşiminde hükümetin 6–7 Eylül vakaları nedeniyle Ankara-İstanbul-İzmir için ilan etmiş olduğu sıkıyönetim kararının meclisçe onaylanması istemiyle hükümetten gelen teklif görüşülür²⁸⁴.

CHP grubu adına konuşan İsmet İnönü, İstanbul ve İzmir’de bir kısım vatandaşların mülklerinin saldırıya uğramış olmasının üzücü olduğunu ancak olayların gelişimi esnasında hareket eden kalabalığın hiçbir mukavemet ile karşılaşmamış oldukları izleniminin olduğunu belirtir²⁸⁵. İnönü, sıkıyönetim idaresinin bir an önce sorumluları bulup adalete teslim etmesini beklediklerini söyler.

CMP grubu adına Kırşehir milletvekili Ahmet Bilgin konuşur. Bilgin, yapılanın T.C devletinin şerefine leke düşürecek bir olay olduğunu, İstanbul’da başlayan vakaların adalara kadar uzandığını, oluşumuna bakıldığında bunun bir tertibin eseri olduğu görüldüğünü, Türk zabıtasının izahı olmayan bir atalet içinde hareket etmiş olduğunun anlaşıldığını ifade eder²⁸⁶. Bilgin vazife ve salahiyet sahiplerinin ihmali olmadıkça vakaların çok kısa sürede zabıta tarafından bastırılacak bir vaka olduğunu iddia eder²⁸⁷.

²⁸⁴ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.668–694.

²⁸⁵ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.669.

²⁸⁶ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.670.

²⁸⁷ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.671.

DP Isparta milletvekili Mehmet Özbey, hareketi Yunan basının kışkırttığını, kışkırtılan Türk gençliğinin de tepki gösterdiğini, tepkiler arasına sızan komünist teşekküllerin vakayı çığırından çıkardığını iddia eder²⁸⁸. Özbey, tepkilerinin sebebinin Yunanistan ve Kıbrıs gelişmeleri ile bir alakası olmadığını, tamamen komünist hücre örgütlerinin tezgâhladığı olay olduğu iddiasını öne sürer. Özbey, hareketin gelişimine dikkat edilirse saldırganların balyoz gibi malzemeleri anında bulmalarının olayın komünist teşekküllerin tertibi olduğunu açıkça gösterdiğini öne sürer.

İstanbul milletvekili Ali Fuat Cebesoy, Kıbrıs gelişmeleri ve sonra Selanik'te Ata'nın evine bomba atıldığı haberinin yayılması üzerine gelişen hadislerde gizli teşekküllerin tahrikiyle geliştiğini, emniyet kuvvetlerinin gizli teşekküllere sızamamasının başarısızlık olduğunu ifade eder²⁸⁹.

DP İstanbul milletvekili Zakar Tarver'de konu üzerinde konuşur. Tarver aslen Ermeni kökenli Kemaliye doğumlu milletvekilidir. Siyaset öncesinde tıp eğitimi almış, Türkiye'nin ilk röntgen mütehassıslarındandır²⁹⁰. Tarver, memleketin büyük bir felakete maruz kalmış olduğunu, yapılan hareketin kara yobazlık olduğunu, harekette saltanat ve halifelik döneminin izlerinin görüldüğünü, ülkedeki bir kısım insanların hala laik cumhuriyeti anlayamamış olduklarını, ülkede dini düşünüşe sahip insanların değil çalışkan ve açık fikirli insanların önünün açık olduğunun hala bazı kesimlerce hazmedilmemesinin olayların çıkmasında etkili olduğunu söyler²⁹¹. Tarver, sözlerinin devamında Osmanlı'dan o güne kadar Türk devletine hizmet etmiş olan Ermeni kökenli ünlü insanların isimlerini ve faaliyetlerini saydıktan sonra ülkede geçmişten o güne kadar farklı milliyete mensup olmanın hiçbir ayrılığa neden olmadığını, yaşanan olaylarında ülke deki huzuru bozmasına izin verilmemesi gerektiğini söyleyerek konuşmasını bitirir²⁹².

DP İstanbul milletvekili ve aslen Rum kökenli olan Aleksandors Hacopulos söz alır²⁹³. Hacopulos "Dinimin Hıristiyan olması hasebiyle değil, bir Türk vatandaşı ve milletvekili olarak görüşüm gerçekleşen olaylar tarihimize vurulmuş kara bir lekedir"

²⁸⁸ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.671.

²⁸⁹ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.673.

²⁹⁰ Süleyman YEŞİLYURT, *Ermeni-Yahudi-Rum Asıllı Milletvekilleri*, 4.B, Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2005, s.115.

²⁹¹ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.673.

²⁹² TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.674.

²⁹³ YEŞİLYURT, s.126.

diye konuşur²⁹⁴. Hacopulos, olayların esnasında ve sonrasında iki şeyin kendisini üzdüğünü söyler. İlki olayların arkasından 8 Eylül'de yayınlanan Ulus gazetesinde kiliseleri papazlar yakmıştır iddiasının ortaya atılması, ikincisi ise İstanbul'da ki olaylar karşısında polisin gösterdiği müsamaha olduğunu Büyükaada örneğiyle açıklar²⁹⁵. Hacopulos, olayların gelişiminden ve evleri basan kişilerin ev sahiplerine yönelik olarak konuşmalarından olayların büyük bir tertip eseri olduğunu anlaşıldığını söyleyerek tertibi kimin yaptığını sorgular. Güvenlik kuvvetlerinin lakaydına değinen Hacopulos, İstanbul Yenimahalle'de gerçekleşen bir hadiseyi anlatır, buna göre göstericiler Yenimahalle de bir gayri-müslimin evine dağıtmak için geldiklerinde orada bulunan polisin göstericilere daha vakit erken bir saat sonra gelin dediğinin mahallelilerce duyulduğunu aktarır²⁹⁶.

İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, gelişmelerin üzücü olduğunu hadiselerde asıl hedefin Rumlar olduğunu söyler²⁹⁷. Tanrıöver, eğer İngiltere adayı bırakacaksa bize bıraksın der²⁹⁸.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, yaşananların üzücü olduğunu, gelişmesi muhtemel kışkırtmalardan haberdar olduklarını ancak zamanını tam olarak tespit edemediklerini söyler²⁹⁹. Köprülü, hadisenin Kıbrıs meselesi dolayısıyla galeyana gelmiş gençlerin nümayiş yaparlarken aralarına giren komünist tahrikçilerin çabalarıyla bir yağma hareketine dönüştüğünü ifade eder. Fuat Köprülü, hadiseyi çıkaranların müşterek olarak Türk-Yunan dostluğunu bozmaya çalıştıklarını söyler³⁰⁰.

Başbakan Adnan Menderes, son zamanlarda Kıbrıs konusunda gelişen hassasiyetlerin olduğunu, İstanbul'da olaylar başlamadan önce bir talebe teşekkülü ile Kıbrıs Türk'tür cemiyetinin basit bir protestosu şeklinde başladığını toplumda belirmiş olan hissiyat neticesinde katılımın hızla arttığını, polislerin ellerinden geldiğince müdahale etmeye çalıştığını, ancak polisin vicdani olarak arada kalmasından kaynaklanan zafiyetler görüldüğünü açıklar³⁰¹.

²⁹⁴ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.675.

²⁹⁵ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.676.

²⁹⁶ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.676.

²⁹⁷ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.681.

²⁹⁸ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.687.

²⁹⁹ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.684.

³⁰⁰ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.686.

³⁰¹ TBMMTD, D.10, C.7, B.80, s.689.

Örfi idarenin ilanından sonra 6–7 Eylül vakaları meclisteki rakip siyasi partiler ve mensubu milletvekillerince çeşitli görüşmeler arasında devamlı ifade edilen bir suçlama şekli olmuştur. Örfi idare ilanı esnasında görüldüğü üzere en büyük muhalefet partisi olan CHP ilk örfi uzatımına Ankara dışında sorumluların hızlıca yakalanarak adalete teslim edilmeleri temennisi ile destek vermiştir.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1955 tarihli yasama yılı açış konuşmasında Selanik’de Ata’nın evine saldırı olduğu yönündeki haberlerden gelişen 6–7 Eylül vakaları neticesinde hükümetin örfi idare ilan ettiğini, yapılan saldırıların çirkin olduğunu, suçluların en kısa zamanda yakalanarak adalete teslim edileceğini ifade eder³⁰². Bayar, 6–7 Eylül vakalarının yaşanmış olmasından dolayı Yunanistan’a üzüntülerini bildirdiklerini, iki devletin müşterek menfaatler dâhilinde dostluklarının devam etmesi gerektiğini belirtir³⁰³.

16 Aralık 1955 tarihli birleşimde Adnan Menderes hükümetinin programı görüşmelerinde İsmet İnönü, üç aylık örfi idare neticesinden bir sonuç çıkmadığını, Yunanistan’ın vakaları aleyhimize dünya kamuoyunda kullanmaya çalıştığını, Yunanistan’ın gerek NATO toplantılarında gerekse Avrupa Konseyi toplantılarında 6–7 Eylül olayları üzerinden politika yaptığını belirtir³⁰⁴. İnönü, Menderes’in zararların karşılanacağını vaat ettiğini, İzmir’de de 24 Ekim 1955 tarihinde tören yapılarak Yunan Bayrağının DP’li Çavuşoğlu eliyle göndere çekilmesinin Türk milletinde derin teessür uyandırdığını bildirir. İnönü, 6–7 Eylül vakaları nedeniyle hükümetin sesinin Yunanistan karşısında kısıldığını söyler³⁰⁵.

CMP adına konuşan Osman Bölükbaşı, 6–7 Eylül vakalarının tertipli olduğunu, gelişmeler neticesinde içişleri bakanının istifa ettiğini, İzmir’de bulunan Yunanistan konsolosluğu binasına bayrağı Türk yetkiliye çekirmek suretiyle Adnan Menderes’in milli haysiyeti cömertçe harcadığını söyler³⁰⁶.

6–7 Eylül mahkemelerinde bir sonuç çıkmaması üzerine muhalefet iktidarın olayda duyarsız davrandığını bir takım işleri örtmek istediği olarak algılayarak 6–7 Eylül üzerine hükümet hakkında gensoru önergesi vermiştir.

³⁰² TBMMTD, D.10, C.8, B.1, s.7.

³⁰³ TBMMTD, D.10, C.8, B.1, s.18.

³⁰⁴ TBMMTD, D.10, C.8, B.15, s.267.

³⁰⁵ TBMMTD, D.10, C.8, B.15, s.268.

³⁰⁶ TBMMTD, D.10, C.8, B.15, s.280.

CHP Kars milletvekili Mehmet Hazer, 13 Ocak 1956 tarihi birleşimde 6–7 Eylül vakaları dolayısıyla Başbakan Adnan Menderes hakkında gensoru açılmasını ister³⁰⁷. Görüşmelere geçilir.

Başbakan Adnan Menderes, istenenin iyi niyet olmadığını gensorunun arkasında elinde hiçbir delili olmayan CHP lideri İsmet İnönü'nün olduğunu ve amacın gerçekleri öğrenmek değil DP'yi yaralamak olduğunu iddia eder³⁰⁸. Eski içişleri Bakanı Namık Gedik ise CHP'nin amacının 6–7 Eylül vakaları ile kendisi arasında irtibat tesisi etmek gayesi ise kendisinin bunu nefretle iade ettiğini söyler³⁰⁹.

CHP grubu adına konuşan Malatya milletvekili Nüvit Yetkin başbakanın 6–7 Eylül sonrası sıkıyönetim istediği meclis görüşmelerinde suçluların en kısa zamanda yakalanacağını ifade ettiğini hâlbuki bugünkü konuşmasında dahi kesin tahkikat raporlarını sunamamış olmasının düşündürücü olduğunu ifade eder³¹⁰.

Menderes vakalarda 6000 kişinin sanık olduğunu 6 mahkemenin yargılamalarını yürüttüğünü meclisin takdir edeceği üzere bu kadar çok insanın bu kadar kısa sürede yargılamasının bitmesinin mümkün olmadığını ifade eder³¹¹.

CMP grubu adına konuşan Osman Bölükbaşı, vakalarda tek bir zabitanın düşmesinin kopmadığını, tek bir nümayişçinin burnunun kanadığına dair delilin bulunmadığını, zabitanın polisin neden copunu kullanmadığını sorgular³¹². Bölükbaşı, sorumlunun kim olduğu hususunda çeşitli yerel makam sahiplerini saydıktan sonra zabıtayı hareketsiz bırakan memurlar değil sadece hükümet üyeleri olabilir der³¹³.

HP grubu adına Manisa milletvekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, yaşananların elim olduğu hükümet üyelerinden mesullerin derhal meclis araştırmalarını hem kendileri hem de devletin itibarını korumak için istemeleri gerektiğini söyler³¹⁴.

Başbakan Adnan Menderes, Kıbrıs Türk'tür cemiyeti ile kendilerinin alakaları olmadığını, aksine Kıbrıs Türk'tür cemiyeti başkanın CHP tarafından milletvekili seçimlerinde iki yerden aday gösterildiğini öne sürer³¹⁵. Başbakan, neden nümayişçilere

³⁰⁷ TBMMTD, D.10, C.9, B.23, s.63.

³⁰⁸ TBMMTD, D.10, C.9, B.23, s.65.

³⁰⁹ TBMMTD, D.10, C.9, B.23, s.66.

³¹⁰ TBMMTD, D.10, C.9, B.23, s.66.

³¹¹ TBMMTD, D.10, C.9, B.23, s.68.

³¹² TBMMTD, D.10, C.9, B.23, s.71.

³¹³ TBMMTD, D.10, C.9, B.23, s.72.

³¹⁴ TBMMTD, D.10, C.9, B.23, s.74.

³¹⁵ TBMMTD, D.10, C.9, B.23, s.81.

müdahale edilmediği neden silah kullanılmadığı yönündeki suçlamalara ise Türk ordusu karşıdan gelen düşmanla mücadele eder, ordunun karşısına misli görülememiş milli heyecana kapılmış bir kitle çıkar ordu silahını hangi cepheye çevirsin şeklinde cevaplar³¹⁶. Gensoru iktidarın çoğunluk oyları ile reddedilir. 6–7 Eylül vakalarında zarar gören vatandaşların zararların tazmini için 28.2.1956 tarihli TBMM birleşiminde konu üzerinde hazırlanmış kanun tasarısı görüşülür. Görüşmelerin neticesinde tasarı kanunlaşır³¹⁷.

6–7 Eylül olayları, meclis görüşmelerinden anlaşılacağı üzere Kıbrıs konusunda toplumda meydana gelen hassasiyetler neticesinde organize bir grubun gerçekleştirmiş olduğu, amacını aşmış bir tepki hareketidir.

Hareketi kimin organize ettiği hususu en çok tartışılan konudur. Muhalefete mensup milletvekillerinin ve DP milletvekili olup Rum kökenli olan Aleksandors Hacıpulos'un sözlerinden ve gördüklerinden anlaşıldığı üzere olayları bastırmakla yükümlü olan polis ve zabıta kuvvetleri gelişmelere seyirci kalmışlardır.

İktidar her ne kadar olayları komünist örgütlerin tahrik ettiğini iddia etse de bu yönde ilerleyen yıllarda açık bir kanıt bulunamamıştır.

6–7 Eylül olayları 27 Mayıs 1960'da meydana gelen ihtilal sonucunda oluşan Yassıada mahkemelerinde dava başlıklarından birini teşkil etmiştir. Görülen davalarda tanıklar dönemin başbakanı Adnan Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı suçlamışlardır. Yassıada mahkemesinin 6–7 Eylül başlığı kararı 5 Mayıs 1961'de açıklandı. Buna göre davadaki 7 sanık beraat etmiş dava zaman aşımı nedeniyle düşmüş, Menderes ve Zorlu'ya 6 yıl, dönemin İzmir valisi Kemal Hadımlı'ya da 4.5 ay ceza verilmiştir³¹⁸.

³¹⁶ TBMMTD, D.10, C.9, B.23, s.84.

³¹⁷ TBMMTD, D.10, C.10, B.47, s.1063.

³¹⁸ ÖKE ve diğerleri, s.325.

IV. TÜRKİYE-IRAK MÜNASEBETLERİ

Irak Osmanlı Devletinin I.Cihan Harbindeki önemli savunma cephesidir. Irak'ta savunma hattı oluşturan Osmanlı kuvvetlerine karşı taarruzda bulunan İngiltere Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonra Musul'a girdi. Mondros sonrası Irak'ı tamamen İngiltere'ye kaptıran Osmanlı Devletinin Irak üzerindeki varlığı sona erdi. Irak İngiliz mandası altına girdi.

23 Ağustos 1923'de Faysal, Irak Krallığına getirildi.1925'de Irak parlamentosu toplandı.1926'da Türkiye-İrak arasında Ankara Antlaşması yapıldı. İngilizlerin Irak himayesi 1932 yılında sona erdi. II. Cihan Harbinde içinde Alman taraftarı bir ayaklanma olmakla birlikte İngiliz yardımı ile ayaklanma bastırıldı³¹⁹. Türkiye-İrak münasebetleri Türkiye'de çok partili hayat başlayana kadar 1926 Ankara Antlaşması çerçevesinde yürüdü.

A) 1947'DEN BAĞDAT PAKTINA

5 Eylül 1947'de Türkiye ile Irak arasında Dostluk İyi Komşuluk Antlaşmasına ek maddeleri kabulü görüşmeleri gerçekleştirilir³²⁰. CHP Seyhan milletvekili Kasım Gülek, Türkiye-İrak arasında yapılan antlaşmanın BM hükümleri çerçevesinde yapıldığını, antlaşmada işbirliğinin artırılması çalışmalarının yanı sıra Dicle ve Fırat su rejimi meseleleri üzerinde anlaşılmaya çalışıldığını belirtir³²¹. (T.C ile Irak arasında imzalanan İyi Dostluk Antlaşması için bak ek8)

Diyarbakır CHP milletvekili Vedat Dicleli, antlaşmadan duyduğu memnuniyeti ifade ettikten sonra antlaşmanın kendi bölgesini ilgilendirdiğini beyanla Fırat ve Dicle

³¹⁹ İslam Ansiklopedisi, "İrak", C5-II. cilt, MEB Yay İstanbul 1999, s.679.

³²⁰ TBMMTD, D.8, C.6, B.82, s.653.

³²¹ TBMMTD, D.8, C.6, B.82, s.654.

suları melesine değinerek ¼lkemizde de nehirler ¼zerine barajların yapılması gereğinden söz eder³²².

Dışışleri Bakanı Hasan Saka, ¼lkemizin Irak ile dostluğunu bu antlaşma ile geliştirmek istediğini s¼yledikten sonra antlaşmadaki su-baraj meselesine değinir. Saka, yaptığı açıklamada gerek Irak tarafında gerekse T¼rkiye tarafında barajların nerelerde kurulacağının iki ¼lkenin ortak ¼alıřmalarıyla belirleneceđini³²³, gelecekte işbirliğinin artırılması i¼in birtakım protokoller yapılacağını haber verir.

9.d¼nem TBMM'nin oluşumdan sonra Irak'ın tekrar g¼ndeme gelmesi T¼rkiye'nin 28 şubat 1952'de NATO'ya alınmasının ¼ncesinde ve sonrasında olur. NATO'ya ısrarla girmeye ¼alıřan T¼rkiye'ye İngiltere tarafından devamlı suretle Orta Doğu'da oluşturmayı d¼ř¼nd¼đ¼ komutanlıkta rol oynaması konusu hatırlatılır, bir anlamda İngiltere T¼rkiye'ye NATO'ya alınması konusunda vereceği desteğe karşın Orta Doğu'da d¼ř¼nd¼klerini ger¼ekleřtirme hususunda rol bi¼tiđini s¼rekli hatırlatır. Hatırlatmaların etkileri T¼rkiye cumhurbaşkanlarının yasama yılı a¼ıř konuşmalarında g¼r¼lmektedir. Cumhurbaşkanı İsmet İn¼n¼, 1947, 1948, 1949 yılı yasama a¼ıř konuşmalarında İngiltere ¼zerine fikirlerini beyan ederken Orta Doğu'da İngiltere tarafından ger¼ekleřtirilecek bir yapılanmanın ¼nemli olduğu s¼zlerini sarfetmiştir. 1950'de iktidarın değişmesinden sonra yeni se¼ilen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da 1950, 1951, 1952 ve diğer yıllarda İngiltere'nin Orta Doğu'da ki d¼ř¼ncelerinin ve yapılanmalarının destekleneceğini y¼n¼nde konuşmalar yapar.

İngiltere'nin hararetle istediği Orta Doğu d¼ř¼ncesi meclisin 9.d¼nem tutanaklarında da g¼r¼lebilir. Bu b¼l¼mde vermeye ¼alıřtıđımız meclis konuşmaları Irak-T¼rkiye arasında gelecekte oluşacak olan Bağdat Paktı d¼ř¼ncesinin ipu¼larını verir.

Kocaeli milletvekili Ethem Vassaf, İngiltere kamarasında ¼lkemizin NATO'ya katılımı ¼zerine İngiltere Dışışleri Bakanı Morrison'un bazı s¼yler sarf ettiğini belirterek s¼zler ¼zerinde dışışlerinin bilgi durumunu sorar³²⁴. Dışışleri Bakanı Fuad K¼pr¼l¼, İngiliz meslektaşının T¼rkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması konusunda ¼alıřmalar yapıldığını ifade ettiğini, ancak İngiliz meslektaşının bunun yanı sıra T¼rkiye'nin Orta Doğu savunmasında ¼zerine d¼ř¼n rol¼ oynamasını ziyadesiyle arzu

³²² TBMMTD, D.8, C.6, B.82, s.654.

³²³ TBMMTD, D.8, C.6, B.82, s.655.

³²⁴ TBMMTD, D.9, C.9, B.102, s.231.

ettiklerini ifade ettiğini aktarır³²⁵. Köprülü, kendilerinin NATO'ya alınmamızdan sonra, Orta Doğu müdafaası üzerinde yapabileceklerimiz hususunda görüşmelere başlayabileceğimizi ilettiğini söyler.

B) BAĞDAT'DAN IRAK İHTİLALİNE

Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Kasım 1951 tarihli meclis yasama yılı açış konuşmasında, Ottawa'da yapılan Atlantik konseyi üye ülkeleri toplantısında üye bütün ülkelerin onaylaması şartıyla Türkiye'nin NATO'ya alınması kararının alındığını bildirir³²⁶. Bayar, askeri alanlarda NATO ile görüşmelerin başladığını, gündeme Orta Doğu savunmasının geldiğini, Türkiye'nin Orta Doğu savunması üzerine düşen görevi yerine getireceğini bildirdiğini söyler. Bayar, Orta Doğu'da kurulması düşünülen tertibe Orta Doğu ülkelerinin katılmalarının kendi menfaatleri için olumlu olacağını söyler.

19 Aralık 1951 tarihli TBMM birleşiminde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, hükümetin takip ettiği dış politika üzerine açıklamalar yapar³²⁷. Köprülü, NATO'ya katılım için tüm üye ülkelerin meclislerince katılım şartnamesinin onaylanması sürecinin devam ettiğini bildirir. Köprülü, Orta Doğu Komutanlığı meselesine değinerek Sovyet Rusya'nın Orta Doğu komutanlığını kurmayı düşünen Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa'ya birer nota vererek yapılanın emperyalizmin yayılması amacını güttüğünü bildirdiğini ifade eder. Köprülü, Orta Doğu komutanlığının askeri amaçlı olduğunu, katılmak isteyen bütün Orta Doğu ve Atlantik üyelerine açık olduğunu, amacın sadece savunma amaçlı olduğunu, komutanlıkta herkesin eşit söz hakkına sahip olacağını açıklar. Dışişleri Bakanı, Mısır ile İngiltere arasında yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı pakta davet edilen Mısır'ın teklifi reddettiğini söyler³²⁸. Köprülü, NATO meselesi ile Orta Doğu Komutanlığının birbirlerinden ayrı şeyler olduğunu aynı anda gündeme gelmesinden dolayı yanlış anlamalar olabileceğini bildirir.

³²⁵ TBMMTD, D.9, C.9, B.102, s.232.

³²⁶ TBMMTD, D.9, C.10, B.1, s.15.

³²⁷ TBMMTD, D.9, C.11, B.19, s.226.

³²⁸ TBMMTD, D.9, C.11, B.19, s.229.

1 Kasım 1954 tarihli yasama yılı açış konuşmasında Cumhurbaşkanı Bayar³²⁹, Irak ile münasebetlerimizin geliştiğini Nuri Sait Paşa ile gerçekleştirilen fikir alışverişlerinin iyi bir noktaya gelmek üzere olduğunu bildirir.

Bayar'ın "Münasebetler iyi bir noktaya gelmek üzere" dediği gelişme İngiltere'nin NATO'ya katılımımız öncesi ve sonrası devamlı hatırlattığı Orta Doğu Komutanlığının bir şekli olabilecek olan Bağdat Paktı'dır. Bağdat Paktını İngiltere petrol bölgelerinde kendi menfaatlerini takip edebileceği bir üs olarak düşünürken, Türkiye kuzeyden Orta Doğu'ya ve kendi sınırlarına kadar uzanacağını düşündüğü komünist tehlikeyi engelleme duvarı olarak düşünür, Irak'ta ülkesinin komünist akımlara karşı askeri güvence bulacağı düşüncesi ile böyle bir oluşuma açık kapı bırakır. ABD ise İngiltere ile aynı amaçlar doğrultusunda olmakla birlikte Sovyet Rusya'nın Arap âleminde gelişen Nasırcılık akımı ile fiziki-coğrafi temas sağlamasının önünü kesmek için pakt düşüncesini destekler.

26 Şubat 1955 tarihli TBMM birleşiminde Irak ile imzalanmış olan Karşılıklı İşbirliği Antlaşmasının görüşmeleri yapılır. (T.C ile Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde imzalanan İş Birliği antlaşması için bak ek9) Dışişleri komisyonu adına söz alan Füzünan Tekil, 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'ta imzalanmış olan antlaşmanın tasdikini komisyonca uygun gördüklerini ifade eder³³⁰. Antlaşma hakkında açıklama yapan Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Türkiye'nin NATO'ya katılımından sonra komşularıyla iyi dostluklar tesis etmek için çabaladığını, tasdiki yapılacak olan antlaşma ile de Türkiye'nin sadece kendisinin değil aynı zamanda Orta Doğu'nun da sulhe olan ihtiyacının giderilmesi hususunda çalışmalar yaptığının delili olduğunu, Orta Doğu'da da sulh cephesi oluşturulmak istendiğini belirtir³³¹. Köprülü, antlaşmanın imzalanması çalışmalarını esnasında bir takım Orta Doğu ülkelerinin antlaşmanın huzur ve sükunu bozacakları, feveranı yaptıklarını, gerçeğin ise sulh cephesi genişlemez ise kendilerinin de saldırganın lokması olacağını iddia eder. CHP adına konuşan Kars milletvekili Turgut Göle, antlaşmanın hayırlı olmasını dileyerek hükümeti tebrik eder³³². İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, antlaşmayı değerlendirirken "Peygamberimiz ne düşünüyor? Mesuttur bizi tebcil ediyor" yaklaşımını öne sürer³³³. Başbakan Adnan

³²⁹ TBMMTD, D.10, C.2, B.1, s.17.

³³⁰ TBMMTD, D.10, C.5, B.50, s.807.

³³¹ TBMMTD, D.10, C.5, B.50, s.808.

³³² TBMMTD, D.10, C.5, B.50, s.812.

³³³ TBMMTD, D.10, C.5, B.50, s.816.

Menderes, Arap âleminde yükselen itiraz seslerin yerine katılımın daha doğru bir davranış olacağını ifade eder³³⁴.

Irak ile imzalanan 24 Şubat 1955 tarihli antlaşma Bağdat Paktı kurulmuş olur. 4 Nisan 1955’de İngiltere, 23 Eylül 1955’de Pakistan ve 3 Kasım 1955’de İran Bağdat Paktına katılırlar.

Arap dünyasında 1950’li yılların etkin ismi Mısır Devlet Başkanı Nasır, Bağdat Paktına İngiltere’nin katılımından sonra pakt hakkında fikirlerini söyler. Nasır, İngiltere’nin pakta katılmakta iki amacının olduğunu ilkinin İsrail’i korumak ikincisinin ise kendi sömürgeciliğini tekrar Arap dünyasında ikame etmek olarak basın aracılığıyla açıklar³³⁵.

Sovyet Rusya, Bağdat Paktına sert tepki vermiş, oluşumun kendisine karşı olduğunu söyleyerek pakta katılan ülkelere iyi gözle bakmayacağını bildirmiştir

1 Kasım 1955 tarihli yasma yılı açış konuşmasında cumhurbaşkanı Celal Bayar, Irak ile imzalanmış olan Bağdat antlaşmasının Orta Doğu’ya ve antlaşmayı imzalayanlara huzur getireceğini savunur³³⁶.

Irak’ın ve Türkiye’nin dâhil olduğu Bağdat Paktı 1957 sonrasında gelişen hadiseler nedeniyle mecliste muhalefet partilerini yoğun olarak eleştirdiği konulardan olmuştur.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 1958 yılı dışişleri bütçesi görüşmelerinde Bağdat Paktına değinir. Zorlu, konuşmasında Bağdat Paktının amacının Orta Doğu’da sulhu sağlamak olduğunu, ABD’nin 29 Kasım 1956 ve 9 Mart 1957’de yürürlüğe giren Eisenhower doktrini ile Bağdat Paktı üyelerine güvenlikleri üzerine teminata bulunduğunu hatırlar³³⁷. Sovyet Rus tehdidinin devam etmesi üzerine ABD’nin 25 Ekim 1957’de Sovyet Rusya’yı Orta Şark konusunda uyardığını silahlı bir harekâtın karşılığının aynen verileceğini ifade ettiğini belirtir³³⁸. Zorlu, Sovyet Rusya’nın Sputnik’i uzaya atması neticesinde, balistik füzeler konusunda Orta Doğu’da yoğun bir faaliyette bulunduğunu üstünlüğünü ispatlamak için propaganda yaptığını ifade eder³³⁹.

³³⁴ TBMMTD, D.10, C.5, B.50, s.817.

³³⁵ ARMAOĞLU, Siyasi Tarih, s.526.

³³⁶ TBMMTD, D.10, C.8, B.1, s7

³³⁷ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.607.

³³⁸ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.608.

³³⁹ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.611.

CHP grubu adına konuşan Necati İlter, DP'nin geleceği hesap edemeyen dış politika anlayışı yüzünden Bağdat Paktına istenen katılımın sağlanamadığını, aksine Arap âleminde aleyhimize hava estiğini, gelinen son noktada İngiltere ile Bağdat Paktı konusunda ayrı düştüğümüzü söyler³⁴⁰. İlter, güçlü ülkelerin Orta Doğu politikasına karşı, bizim Irak'ın Nuri Sait Paşa planını öne sürdüğümüzü ve Bağdat Planı için İsrail'in feda edilmesini NATO'dan istediğimizi ifade eder³⁴¹. İlter, Bağdat Paktı konusunda eleştirilerine devam ederek paktın kuruluş gayesinin Türkiye açısından kuzeyden gelebilecek olan bir saldırıya karşı hat gayesi taşıdığını, ancak gelinen süreçte paktın faaliyet alanının güneye çevrilerek kaygan Orta Doğu zeminine döndüğünü ve bunun ülkemiz için risk anlamına geldiğini iddia eder³⁴².

14 Temmuz 1958'de İstanbul'da Bağdat Paktı üye ülkeleri toplantısı çalışmaları için üyeler gelmeye devam ederken Irak'tan ihtilal haberi gelir. Irak İhtilalinde, Türkiye'nin Bağdat Paktı uygulamasındaki en büyük destekçisi olan Nuri Sait'in ve kardeşi ölmüştür.

Dışişleri Bakanı vekili Namık Gedik, mecliste Orta Doğu'da son zamanlarda gelişen hadisler üzerine soru yönelten milletvekillerine vekâleten baktığı dışişleri bakanlığı namına cevap verir. Gedik, Irak ihtilalinin üzücü olduğunu ancak İstanbul'da toplanan Bağdat Paktı üye ülkelerinin toplantılarına devam ederek Orta Doğu'da meydana gelen Lübnan, Ürdün vakalarını değerlendirdiklerini gelişmeler konusunda ABD'yi destekleme kararı aldıklarını söyler³⁴³.

Muhalefetin Irak İhtilali sonrası Bağdat Paktı hususunda iktidara eleştirileri yoğunlaşır. Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu'nun Lübnan, Ürdün, Irak ihtilali üzerine yaptığı açıklamalardan sonra kürsüye gelen CHP lideri İsmet İnönü, Bağdat Paktı konusunda ve Irak ihtilali gelişimi sonrasında iktidarın tutunduğunu iddia ettiği davranışları sert biçimde eleştirir. İnönü, Irak İhtilali sonrası iktidarın Bağdat'a müdahaleye kalktığını girişimin ABD ve İngiltere tarafından engellendiğini, Irak'a müdahale edebilmek için hükümetin NATO'yu vasıta olarak kullanmaya çalıştığını, hükümetin Bağdat örneğinde görüldüğü gibi hayalci düşünmesinin ülkemize zarar

³⁴⁰ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.619.

³⁴¹ TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.621.

³⁴² TBMMTD, D.11, C.2, B.46, s.628.

³⁴³ TBMMTD, D.11, C.4, B.86, s.822.

verebileceğini, felaket başlayana kadar hayalci insanların felaketin gelmeyeceklerini zannettiklerini ifa deden bir konuşma yapar³⁴⁴.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, İnönü'nün bütün iddialarını yalanlar³⁴⁵. Bağdat Paktı'nın ismini aldığı ülkenin bir iç karışıklık yaşaması ve iç darbe sonucu devrilmesi diğer üyeleri tedirgin etmiştir. Tedirginliğin en açık örneğini Bağdat Paktı sonrası kurulan CENTO'da ve antlaşmalarında görmek mümkündür. 24 Mart 1959'da yeni Irak yönetimi pakttan ayrıldığını bildirir. Pakt ismini aldığı başkent ülkesini ayrılmasından sonra isim değiştirmiş ve Merkezi Antlaşma teşkilatı adını almıştır. (Central Treaty Organization-CENTO)

Irak İhtilaline karşı bir müdahalede bulunulmaması eski Bağdat Paktı üyeleri, yeni CENTO kurucularını tedirgin eden bir husus olmuştur. Tedirginlik en fazla iktidarların iç isyanla devrilmesi düşüncesinin nasıl bertaraf edileceği üzerinde toplanır. Düşüncenin en iyi yakalanabildiği metin ise 9 Mayıs 1960 tarihinde TBMM'de kabul edilen T.C-ABD arasında işbirliği antlaşmasının gerekçesinde görülür³⁴⁶. Antlaşmanın gerekçesinde 14 Temmuz 1958'de Bağdat ihtilali sonrasında ABD'nin Bağdat Paktına üye ülkeleri koruyacağına dair bir bildirge yayınladığı, deklarasyonun hayatiyet kazanması içinde ABD'nin üye ülkelerle ikili güvenlik antlaşmaları yaptığını meclise sunulan antlaşmanın da ifade edilen düşünce doğrultusunda imzalandığı açıklamasında bulunulur. Gerekçenin devamında ise Pakt üyelerinin bilvasıta saldırıya uğraması durumunda ABD'nin üye ülkenin yardım istemesine cevap vermesi cümlesi yer alır³⁴⁷.(Bak ek5)

Türkiye-İrak münasebetleri çok partili hayat döneminde 5 Eylül 1947 tarihinde imzalanan işbirliği antlaşması ile gündeme gelmiş, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasından sonra müttefiklerinden İngiltere'ye yardımcı olacağını vaat ettiği Orta Doğu'da bir savunma paktı meselesi nedeniyle tekrar gündeme gelerek 1955 Bağdat Paktı Antlaşmasıyla neticelenmiştir. Irak ihtilalinin olduğu 14 Temmuz 1958 tarihine kadar Irak Türkiye gündeminde Bağdat Paktı ile özdeşleşmiştir. Yeni Irak yönetiminin 24 Mart 1959'da pakttan ayrıldığını bildirmesi paktın adının değişerek CENTO adını almasına neden olmuştur. 1960 yılına kadar Türkiye-İrak münasebetlerinde olumlu bir

³⁴⁴ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.844.

³⁴⁵ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.850.

³⁴⁶ TBMMTD, D.11, C.13, B.66, s.428.

³⁴⁷ TBMMTD, D.11, C.13, B.66, Ekler bölümü.

gelişme görülmemiştir, aksine Irak'ta yeni iktidara sahip subayların Nasırcı oluşu Türkiye'nin Irak yönetimine kuşku ile yaklaşmasına neden olmuştur.

V. TÜRKİYE-BULGARİSTAN MÜNASEBETLERİ

A) SOSYALİZMDE TÜRKİYE-BULGARİSTAN MÜNASEBETLERİ

II. Cihan Harbinden sonra Türk-Bulgar münasebetleri tamamen Sovyet Rusya'nın istediği biçimde şekil almıştır.

II. Cihan Harbinde Almanya Balkanlardan çekilip, yerine Sovyet Rus kuvvetleri dolmaya başladığında, Bulgaristan üzerindeki Sovyet Rus tahakkümü de başlamış oluyordu. Sovyet Rusya, 5 Eylül 1944'de Bulgaristan'a savaş ilan etti. 9 Eylül 1944'de Bulgaristan'da komünistlerinde dâhil bulunduğu Anavatan Cephesi darbe yaparak iktidarı ele geçirdi. 28 Ekim 1944'de Bulgaristan ve Sovyet Rusya arasında mütareke imzalandı³⁴⁸.

28 Ekim 1944'den sonra ülkedeki sosyalist partiler Sovyet Rusya'nın desteği ile baskılarını giderek arttırdılar. Bulgar Çiftçi Partisi lideri Nikola Petkov, vatana ihanet suçundan Eylül 1947'de idam edildi³⁴⁹. Petkov'un idamından sonra, Bulgaristan'da ki sosyalist parti ülke yönetimini dâhil olduğu sosyalist bloğun büyük hamisi Sovyet Rusya'nın direktifleri doğrultusunda belirledi.

1947 yılından sonra Türk-Bulgar münasebetleri Sovyet Rus ipoteği altına girmiş oldu. Türk-Bulgar münasebetlerinin iyileşmesi veya kötüleşmesi tamamen Türk-Sovyet Rusya münasebetlerinin geliştiği seyir üzerinde yürüdü.

³⁴⁸ ARMAOĞLU, *Siyasi Tarih*, s.397.

³⁴⁹ ARMAOĞLU, *Siyasi Tarih*, s.434.

Sovyet Rus ipoteği nedeniyle Türk-Bulgar münasebetlerinde özgün bir hal bulmak mümkün değildir. Bu sebepten Türk-Bulgar siyasi münasebetlerinin ne hal aldığı bu bölümde ayrıca işlenmeyecektir. Türk-Bulgar münasebetleri gelişimi için Türkiye-Sovyet Rusya münasebetlerine bakmak yeterli olacaktır.

Bulgaristan ile sınır gerginlikleri komünizm sonrası Türk-Bulgar münasebetlerinde sıkça görülen bir durumdur. Sabahattin Ali'nin Bulgar hududunda kaçmaya çalışırken vurulmuş olması, Nazım Hikmet'in Bulgaristan hududundan Sovyet Rusya'ya kaçmış olması, sınırlarımızda nöbet tutan askerlerimizin vurulması, askeri uçakların sınır ihlali dolayısıyla düşürülmesi sıkça görülen vakalardır.

Konuya örnek olması bakımından 20 Şubat 1948 tarihli TBMM birleşiminde CHP Diyarbakır milletvekili Vedat Dicleli'nin dışişleri bakanına yönelttiği soruda görmek mümkündür³⁵⁰. Dicleli 13 Şubat 1948 tarihli Ulus gazetesinde Bulgaristan semalarında iki uçağımızın düşürüldüğü haberinin gelişimini öğrenmek istediğini bildirir. İçişleri Bakanı Necmettin Sadak, haberin doğru olduğunu iki avcı uçağımızın düşürüldüğünü bir pilotun şehit düştüğünü, diğerinin ise Bulgar makamlarınca tutulduğunu bilgisine sahip olduklarını ifade eder. Sadak, uçaklarımızın birer kişilik avcı uçakları olduğunu, 9 Şubat'ta eğitim açmalı olarak İstanbul Yeşilköy'den havalandıklarını, yanlışlıkla hava şartlarının olumsuz etkisiyle Bulgar hava sahasına girdiklerini ve Bulgar hudut muhafızlarınca düşürüldüklerini söyler³⁵¹.

1. Bulgaristan'ın Gelen Göçmenlerin İskânı

Türk-Bulgar münasebetlerinin ülkemiz için en sıkıntılı dönemleri, Türkiye'nin Kore harbine katılma kararından sonra olmuştur. 30 Haziran 1950 tarihli TBMM birleşiminde Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, ülkemizin BM kararları çerçevesinde Kore'ye asker göndermeye karar verdiğini açıklar³⁵². Kore'ye Türkiye'nin katılımı batı ile bağlarının güçlenmesi anlamı taşıdığından Sovyet Rusya Türkiye'yi sıkıştırmak için

³⁵⁰ TBMMTD, D.8, C.10, B.45, s.254.

³⁵¹ TBMMTD, D.8, C.10, B.45, s.255.

³⁵² TBMMTD, D.9, C.1, B3.

Bulgaristan'ı kullanmaya karar verdi. Sovyet Rus düşüncesinden hemen sonra 10 Ağustos 1950 tarihli ve 304-50-1 sayıyla Bulgaristan Türkiye'ye nota vererek ülkesinde bulunan 250.000 Türkü 3 ay içinde Türkiye'ye göndereceğini bildirdi³⁵³.

Gelişmelerin bundan sonraki bölümünü TBMMTD takip edelim.

28 Haziran 1950 tarihli meclis birleşiminde Tekirdağ milletvekili Zeki Erataman, soru önergesi vererek, Bulgaristan'dan gelecek olan yurttaşlarımızın durumunu, yerleştirme işini yapacak olan Toprak İskân Genel Müdürlüğünün yerleştirme işine sahip çıkacak yeterliliği hususlarında bilgi ister³⁵⁴.

Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu, Bulgaristan'da bulunan yurttaşlarımızın ülkeye dönüşleri için CHP zamanında Bulgaristan ile akid edilmiş bir anlaşma bulunduğunu, anlaşma çerçevesinde serbest göçmen sıfatıyla yurda dönmek isteyenlere hak tanıldığını, ancak tatbikatın zaman zaman durdurulduğunu söyler³⁵⁵. Ağaoğlu, 1 Haziran 1950 itibarıyla 80.000 soydaşın ülkeye gelmek için müracaat ettiğini, başvuruların aslında II. Cihan Harbinden sonra yoğunlaştığını, konsoloslüğümüzün müracaatlar üzerine çalıştığını, serbest göçmen olarak gelmek isteyenlerin işlemlerinin daha kısa sürdüğünü, nedeninin ise serbest göçmenlerin devletten hiçbir yardım istemeyeceklerin dair taahhüdü bulunmaları veya ülke içinde bulunan akrabalarının kefil olması sonucu gerçekleştiğini ifade eder. Başbakan yardımcısı çeşitli Avrupa kamplarında bulunan 3383 soydaşın ülkeye girişinin kabul edildiğini, 2612'sinin girdiğini geriye kalan 772 şahıs hakkında Hamburg konsolosluğu vasıtasıyla işlemlerin takip edildiğini bildirir³⁵⁶.

Zeki Erataman, bakandan söz alarak Bulgaristan'da bulunan 800.000 soydaşımızın cefa altında sıkıntılar çektiklerini, ağır muameleler gördüklerini, komünist olmaya zorlandıklarını, DP hükümetinin ne yaparsa yapsın o sene vatandaşlarımızı ülkeye getirmesi gerektiğini ifade eder³⁵⁷.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1 Kasım 1950 yasama yılı açış konuşmasında Bulgaristan'ın ülkesinde bulunan 250.000 Türk'ü göçe zorladığını, mallarını elinden aldığını, Türkiye'ye insanları vizesiz sokmaya çalıştığını, Türkiye'ye göndermek için

³⁵³ Ayın Tarihi s.204, Kasım 1950, s.116

³⁵⁴ TBMMTD, D.9,C.1,B.14, s.280.

³⁵⁵ TBMMTD, D.9, C.1, B.14, s.281.

³⁵⁶ TBMMTD, D.9, C.1, B.14, s.282.

³⁵⁷ TBMMTD, D.9, C.1, B.14, s.283.

uğraştığı Türk kitlesinin arasına başka unsurları da sokmaya çalıştığını ifade eder³⁵⁸. Bayar, meseleyi tek başına çözemedikleri takdirde BM'lere başvuracaklarını münasebetlerin normalleşmesi durumunda usulünce verilmiş vizelerle vatandaşlarımızı ülkeye kabul edeceğimizi bildirir.

Sinop Milletvekili Server Somuncuoğlu, Bulgaristan'dan yurda gelecek olan Türk göçmenlerini sayısı ve geride kalan gayrimenkullerinin bedellerinin alınması hakkında Bulgar makamları ile yapılan görüşmelerin son durumunu sorar³⁵⁹. Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Bulgaristan'ın emri vaki yaparak başlattığı zorunlu göç sonrasında temel anlaşmazlık noktasının düzenli alım ve vizeli alım konularında olduğunu, Bulgaristan'dan ülkeye gönderilen 1000 kadar vizesiz kişinin Bulgaristan'a iade edilmeye çalışıldığını ancak Bulgaristan'ın bunları kabul etmediğini, bunun üzerine hükümetin 7 Temmuz 1950'de sınırı kapattığını bildirir³⁶⁰. Bulgarlarla kısmen anlaşma sağlanması neticesinde 2 Aralık 1950'de sınırın açıldığını, o günden beri 18847 vatandaşın yurda alındığını imkânlar nispetinde alımların devam edeceğini söyler. Köprülü vatandaşların geride kalan gayrimenkullerinin ne olacağını 1925 yılında imzalanmış olan Türk-Bulgar antlaşması hükümlerine göre yapıldığını, gayrimenkullerin durumu hakkında görüşmelerin devam ettirilmeye çalışıldığını ifade eder³⁶¹.

Bakanın cevabından sonra söz alan Erataman, Türkiye'nin 1950 yılında hür dünyanın ideallerini savunacağını beyan ettikten sonra göç meselesinin Bulgar tarafından kasti olarak meydana getirildiğine inandığını belirtir³⁶².

Tekirdağ milletvekili, göçmenler üzerindeki sorularını farklı bakanlıklara yönelterek konunun takipçisi olmaya devam eder. 17 Ocak 1951 tarihli meclis birleşimde ise Tarım bakanına konu hakkında sorular yöneltir³⁶³. Tarım Bakanı Nihat Eğriboz, verdiği cevapta 1943–1949 yılları arasında 1500 göçmenin ülkeye geldiğini; 1950 yılında 7000 göçmenin CHP döneminde, 50.000 göçmenin DP döneminde ülkeye geldiğini; 1950'den sonra vizeli olarak günlük 600–800 arasında göçmenin giriş yaptığını; 1951 Şubat'a kadar tahminen 40.000 göçmenin ülkeye alınmış olacağını; 12'şer gün süre Edirne misafirhanelerinde kalan kişilere ortalama 750'şer lira masraf

³⁵⁸ TBMMTD, D.9, C.2, B.1 , s.12.

³⁵⁹ TBMMTD, D.9, C.4, B.26, s.52.

³⁶⁰ TBMMTD, D.9, C.4, B.26, s.54.

³⁶¹ TBMMTD, D.9, C.4, B.26, s.55.

³⁶² TBMMTD, D.9, C.4, B.26, s.56.

³⁶³ TBMMTD, D.9, C.4, B.31, s.230.

edildiğini; BM yetkililerinin yakın zamanda ülkemize gelerek göçmenler için yapabilecekleri yardımlar hususunda çalışmalar yapılacağını bildirir. Tarım Bakanı göçmenlerin nerelere yerleştirileceği hususunda ise nüfusu az, tarıma elverişli alanları düşündüklerini, çalışmaların devam ettiğini söyler³⁶⁴.

Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller ve Trabzon milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu, göçmenlerin durumuyla alakalı Tarım Bakanı Nedim Ökmen'e soru yöneltirler³⁶⁵. Ökmen cevabında; 1 Ocak 1950'den 26 Nisan 1951 tarihine kadar 118.071 kişi geldiğini; Edirne, İstanbul, İzmir ve Tekirdağ'da 1400 insanı idare edebilecek geçici misafirhaneler yapıldığını; 2510 sayılı kanuna göre iskânlarının yapılmaya çalışıldığını; köylere yerleştirilenlere tohumluk, arazi yardımlarında bulunulmasının düşünüldüğünü; Marşal Yardımı kaleminden göçmen iskânı için 30 milyon dolar kredi temin edilerek kullanıma açıldığını; 1951 bütçesinde 1.700.000 liranın göçmenlere yardım için ayrıldığını; Bulgaristan'da 500.000 Türk, 300.000 Müslüman Pomak bulunduğunun tahmin edildiğini; Yunanistan' a sığınmış 2500 ve Ürdün'den 250, Avrupa kamplarından 500 göçmenin daha ülkeye gelme ihtimalleri olduğunu; göçmenlerin ilk anda yerleştirilecekleri yerlerin Ankara, Kayseri, Konya, Kırşehir, Sivas, Yozgat olarak tespit edildiğini bildirir³⁶⁶.

11.dönem meclisinde Van milletvekili Sait Erdiç 1956–1959 yılları arasında ülkeye gelen göçmenlerin rakamlarını sorar³⁶⁷. İmar İskân Bakanı M.Berk, verdiği cevapta ilgili yıllarda toplam 116.831 nüfusun ülkeye giriş yaptığını bunlardan 61 ailenin iskân kanununa tabi tutulduğunu geri kalanın ise serbest göçmen olmasından dolayı devletçe yerleştirilmelerinin ve yardım görmelerinin mümkün olmadığını bildirir. Berk, 61 iskâna tabi ailenin 7'sinin Bursa'ya, 11'inin Konya'ya, 6'sının Kayseri'ye, 7'sinin İstanbul'a, 3'ünün Eskişehir'e, 2'sinin Niğde'ye, 25'inin ise Hakkâri'ye yerleştirildiğini açıklar³⁶⁸.

Meclis tutanaklarından, milletvekillerinin konuşmalarından ve ilgili bakanların açıklamalarında anlaşıldığı üzere Bulgaristan'ın 10 Ağustos 1950 tarihinde ülkemize nota vermek suretiyle ülkesinden dışarı sürmeye çalıştığı Türk nüfusu 1950–1951 yıllarında hükümeti en çok meşgul eden hadiselerden bir tanesi olmuştur. Bulgaristan

³⁶⁴ TBMMTD, D.9, C.4, B.31, s.233.

³⁶⁵ TBMMTD, D.9, C.7, B.74, s.140.

³⁶⁶ TBMMTD, D.9, C.7, B.74, s.141–145.

³⁶⁷ TBMMTD, D.11, C.10, B.13, s.350.

³⁶⁸ TBMMTD, D.11, C.10, B.13, s.351.

tüm nüfusu vizesiz sürgün biçiminde sınır kapılarına yığılınca Türkiye'nin 7 Temmuz 1950'de sınırı kapattığı, Bulgaristan ile anlaşma imkânı bulununca 2Aralık 1950'de sınırın tekrar açılarak sadece vizeli geçişlere imkân verildiği anlaşılmakta. Gelen göçmenler iki statüye ayrılmışlardır. İlk grup serbest göçmenler özellikleri Türkiye'de akrabalarının istemesiyle gelip, ülkeye girdikten sonra iskânları hususunda devletin yardım garantisi olmayan ailelerden oluşur. İkinci grup göçmenler, özellikleri ülkeye geldikten sonra devletçe köylere yerleştirilip ilk anda tarım faaliyetlerine başlamaları için yardım edilen ailelerden oluşur.

Göçmenlerin maddi külfeti konusunda sıkıntı yaşayan Türkiye BM müracaat etmiş, Marşal yardımından 30 milyon dolar kredi göçmenlerin masraflarına kullanılan dış yardımlardır. Göçler incelediğimiz dönem olan 1960 yılına kadar devam etmiştir.1960 yılına kadar takriben 350.000 göçmen ülkeye giriş yapmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ POLİTİKA GELİŞMELERİNE TBMM ÜYELERİNİN BAKIŞI

I.DOĞU BÖLGESİ ÜZERİNE

A) MUSTAFA MUĞLALI VAKASI

İstiklal Harbi komutanlarından Mustafa Muğlalı'nın, 3.Ordu komutanlığı yaptığı esnada görev mıntıkasında gerçekleşen bir vaka çok partili hayata geçilmesinden sonra muhalefet-iktidar arasında tartışma yaratan konulardan olmuştur.

1943 yılında 3.Ordu Komutanı Mustafa Muğlalı, görev sahasında olan Van ili Özalp ilçesinde İran-Türkiye hududu yakınlarındaki köylüler arasında karşılıklı kaçakçılık ve sınır tecavüzleri yaşandığı şikâyetlerinin artması üzerine bölgeye giderek tahkikat yapar. Muğlalı, bölgedeki görevli askerlere soruşturma izni vererek sorumluların en kısa zamanda tespitini, sınır tecavüzlerinin engellenmesini, kaçakçılığın önünün kesilmesi talimatlarını verir.

Hadiselerin soruşturulması sırasında zanlı görülen 33 kişi tutuklanır ve kaçakçılık yaptıkları güzergâhları göstermeleri için sınır bölgesine götürülür. Sınır bölgesine varıldığında gelişen hadiseler üzerine bilgiler çelişki içerir. Bir bilgiye göre sınır bölgesine gelinmesinden sonra 32 kişi İran tarafından açılan ateş sonucunda öldürülür, diğer bilgiye göre ise 32 kişi görevli askerlerce öldürülür.

DP Eskişehir milletvekili İsmail Hakkı Çevik, 1947'den sonra verdiği önergeyle Muğlalı meselesini meclis gündemine taşımış, davanın takipçisi olarak ölenlerin masum vatandaşlar olduklarını, sorumluların cezalandırılması gerektiğini dile getirmiştir.

DP'nin önemli isimlerinden Samet Ağaoğlu'nun, döneme ilişkin hatıralarında İsmail Hakkı Çevik'in, CHP'den Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemseddin Sirer ile görüştüğünü, Sirer'in Çevik'e ülke itibarının zarar görmemesi açısından sorusunu geri almasını istediğini, Çevik'in de buna meyillendiğini ancak Bayar ve Menderes'in buna karşı çıktıklarını yazar¹.

Nihat Erim, 1948 yılında Cumhurbaşkanı İnönü'nün en yakın danışmanlarından birisidir. Erim, günlüklerinde Muğlalı vakasına değinir. Erim'in günlüklerine göre meselenin CHP gündemine girmesi 1945 yılında olmuştur. Hatıralarında Erim, CHP Van milletvekili Muzaffer Koçak'ın, 1945 yılında parti grubuna konuyla alakalı taktir verdiğini, 1948'de mahkeme başlayınca İnönü'nün endişe ederek "Suçlular ceza görsün, fakat iş gürültüye boğulmasın yoksa bunun sonu Ağrı harekâtının hesabının sorulmasına gider Şarkı kaybederiz" dediğini aktarır².

Meclis araştırma komisyonu raporlarına göre hadise, bir vatandaşın adalet ve içişlerine yazdığı dilekçeler sonucu resmi makamlar gelişmeler haberdar olmuş, olayın basit bir sınır meselesinden kaynaklanmadığı, 33 kişinin askerlerce öldürüldüğü iddiası üzerine soruşturulmaya başlanılmıştır (1943). 1948 yılında soruşturma komisyonu davayı askeri mahkemeye göndermiş, mahkeme 1945'de emekli olan Muğlalı'nın yargılamasını 1950 yılında bitirmiştir. Mahkemelerde Muğlalı ile birlikte 42 subayda yargılanır. Muğlalı, ifadelerinde yakalanan eşkıyaların öldürülmesi emrini kendisinin verdiğini, başka bir kimsenin suçlanmasına gerek olmadığını açıklar. Mahkeme kararına göre Muğlalı'nın rütbeleri sökülecek, emekli maaşı kesilecek ve idam edilecektir. Mahkeme görüldüğünde Muğlalı 70 yaşındadır. İdam cezası bozular, tekrar mahkeme süreci başlamışken Muğlalı Cebeci askeri hastanesinde vefat eder³. Cenazesi İstanbul' a gömülür.

¹ Samet AĞAOĞLU, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, 2.B, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s.244.

² ERİM, s.307.

³ Kemal BAĞLUM, *Anıpolitik (1945-1960)*, B.1, Bilgi Yayınevi, Ankara Mayıs 1991, s.84.

1.İsmail Hakkı Çevik Takibatı

DP Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik ve DP milletvekili Fikri Apaydın tarafından, 26 Kasım 1948 tarihinde Başbakanlığa yönelik olarak Van il Özalp ilçesinde geçtiği iddia edilen bir vaka hakkında soru önergesi verilmiştir⁴. Önergede 1942 yılında Van ili Özalp ilçesi kırsalında 33 vatandaşın Özalp kaymakamı ve Jandarma komutanı tarafından mahkeme kararı olmaksızın kitle halinde kurşuna dizildikleri iddiası öne sürülmüş ve bu konuda cevap istenmiştir. İsmail Hakkı Çevik, sorusunu 1 Aralık 1948 Çarşamba günü yenilemiştir⁵.

Konu hakkındaki soruyu Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, 3 Aralık 1948 tarihinde sözlü olarak yanıtlamıştır⁶. Milli Savunma Bakanı, Eskişehir milletvekilinin sorusunu kısa olarak iki aşamada cevaplamıştır, buna göre bakan hudutta 33 kişinin ölümü ile neticelenen bir vaka olduğunu, askeri mahkemenin vakayı soruşturduğunu belirtmiştir.

Milli Savunma Bakanının cevabına müteakip İsmail Hakkı Çevik söz almış, yazılı olarak yönelttiği sorusu hakkında bilgilerini meclis kürsüsünden açıklamıştır. İsmail Hakkı Çevik'in iddiasına göre, basit bir hudut meselesi olarak gelişen hadise daha sonra 33 masum vatandaşın Türk askerlerince kurşuna dizilmesiyle sonuçlanmıştır. Eskişehir milletvekili, hadisenin 1943 yılında Van cezaevinde mahkûm halde bulunan İbrahim isimli vatandaşın cumhurbaşkanlığına, TBMM başkanlığına, adalet bakanlığına, içişleri bakanlığına yazdığı dört adet arzuhalden sonra açığa çıktığını belirtir. Arzuhalin meclise ulaşmasından sonra TBMM dilekçe komisyonu vakanın gelişimini içişleri bakanlığından sorar. İçişleri Bakanlığı Polis Vazife ve Salahiyetleri kanununun lağvedilmiş 18.maddesine dayanılarak Özalp kazasının Miranengiz, Mirahur ve Harapsonik köylerinden 32 kişinin kaçakçılara ve eşkıyalara yataklık ettiklerinden zannıyla gözaltına alındıklarını ve bunların 6-7 gün Özalp kazasında alıkonulduktan sonra, huduttaki geçit yerlerini göstermek üzere bir jandarma müfrezesiyle birlikte hududa sevk edildiklerini belirtir. Hududa varılmasından sonra ise karşı huduttan yani

⁴ TBMMTD, D.8, C.13, B.11, s.2.

⁵ TBMMTD, D.8, C.14, B.13, s.3.

⁶ TBMMTD, D.8, C.14, B.14, s.7.

İran tarafından ateş açıldığını ve bilmukabele bizim müfrezelerinde onlara ateş açması neticesinde arada kalan 32 vatandaşın öldükleri yönünde cevap verildiğini aktarır⁷.

İsmail Hakkı Çevik, dilekçe komisyonunu ve içişleri bakanlığını suçlar, Eskişehir milletvekiline göre arzuhali gönderen kişi ölümlerin kasıtlı biçimde askerler tarafından gerçekleştirildiğini bildirmesine rağmen içişlerinin TBMM dilekçe komisyonuna gönderdiği cevapta ölümlerin kastı yönüne değinilmeden, ölümlerin kaza ve tedbirsizlik olarak nitelendirildiğini öyle olsa bile içişleri bakanlığının vakayı adli makamlara bildirmesi gerektiğini söyler. Sözlerinin devamında Eskişehir milletvekili bir vatandaşın ihbarının 5,5 sene komisyonda tutulduğunu belirterek komisyonu suçlar, İsmail Hakkı Çevik komisyonların ellerine gelen dilekçe ile alakalı durumları en fazla 1,5 ay tutabileceklerini söyler⁸.

Açıklamalarına devam eden İsmail Hakkı Çevik, önceki verdiği bilgilerin resmi bilgiler olduğunu, gerçeklerinin ise farklılık gösterdiğini söyleyerek vakayı şu şekilde özetler; Türkiye Milanengiz köyünden 15 kişi İran hududunu geçerek Belasur köyünün sığırlarını sürüp içeriye getirmişlerdir. 3–4 gün sonra Belasur köyü halkı Özalp kaymakamına başvurmuşlar ve hayvanlarının iadesini istemişlerdir. İade imkânı bulunmayınca Belasur köylüleri 30–40 kişi silahlanarak huduttan 20 km içerde bulunan Özalp kaza merkezine yaklaşarak Milanengiz köyünün bütün hayvanlarını sürüp gitmişlerdir. İsmail Hakkı Çevik, silahlı Belasur köylülerinin hududu 20 km yakın bir surette geçerek kaza merkezine kadar girdiklerini kaymakamın, jandarmanın, hudut karakolunun habersiz olduğunu öne sürerek hepsini eleştirir. İsmail Hakkı Çevik vaziyeti kurtarmak düşüncesi içinde jandarma kumandanı Vasfi Bayraktar'ın üç köyden 33 vatandaşı eşkıyaya yataklık suçundan tevkif ettiğini 6–7 gün sonra ise bunları Koçkıran deresinde makineli tüfek ateşi ile kurşuna dizdiğini iddiasını öne sürer. Milletvekili hadisenin üzücü olduğunu kendisinin çok müteessir olduğunu bu tür hareketlerin Atatürk İnkılâbıyla kurulan medeni Türkiye'ye yakışmadığını mahkeme gelişmeleri hakkında ise bakanın kendilerini bilgilendirmesini beklediğini faillerin bulunması çalışmalarında hükümetin gerekli çabaları göstermesini beklediğini ifade eder⁹.

⁷ TBMMTD, D.8, C.14, B.14, s.8.

⁸ TBMMTD, D.8, C.14, B.14, s.8.

⁹ TBMMTD, D.8, C.14, B.14, s.9.

Vakanın TBMM de muhalefet tarafından bu şekilde yansıtılmasından sonra CHP hükümeti harekete geçmiş askeri mahkemece yapılan soruşturma neticesinde vur emrini veren kişinin kendisini olduğunu kendisinin dışında bir sorumlu aranmamasını gerektiğini ifade eden dönemin 3.Ordu komutanı Muğlalı suçlu bulunarak idama mahkûm edilmiştir. İdam cezası 20 yıl ağır hapis cezasına çevrilmiş. Askeri Yargıtay 20 yıla itiraz ederek mahkemenin sanık aleyhine tekrar görülmesini istedi ancak Mustafa Muğlalı, 1951 yılında Cebeci askeri hastanesinde 70 yaşında duruşmalar tekrar başlamadan vefat etmiştir¹⁰.

Eskişehir milletvekili İsmail Hakkı Çevik tarafından TBMM gündemine taşınan, ve oradan askeri mahkemeye taşınan vaka Mustafa Muğlalı'nın mahkûmiyetine ve ölümüne rağmen tartışma konusu olmaktan çıkmamıştır. 1950 iktidar değişiminden sonra meclis görüşmelerinde çeşitli milletvekilleri 33 vatandaş vakasına atıfta bulunarak konuşmalar gerçekleştirmişlerdir. 1950 sonrası 33 vatandaş vakasını gündeme getirilmeye çalışılması meydana geldiği dönemdeki CHP'yi veya dönemin Cumhurbaşkanı İnönü'yü sıkıştırmaya yönelik bir hareket olarak da görülebilir. DP, HP, CMP milletvekilleri Muğlalı meselesini siyasi literatürde bir klişe haline getirmişlerdir. Doğu meseleleri konuşmalarında, İnönü'nün suçlanmasında, insan hakları üzerine görüşmelerde CHP'ye yönelik devamlı Muğlalı meselesini ima eden ithamlar yapılmıştır. Muğlalı meselesini devamlı gündemde tutmaya çalışan milletvekili olarak Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci öne çıkar. Ekinci, ilerleyen sayfalarda verdiğimiz zamanlarda soru önergeleri vererek meseleyi devamlı canlı tutmaya çalışmıştır. Ekinci'nin amacı dönemin CHP'li içişleri bakanı ve başbakanını mahkûm ettirmektir.

2.1950 Affında Muğlalı Tartışması

Meclisin en etkili hatiplerinden olan Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, 1950 yılında Adnan Menderes'in kurduğu hükümet programı görüşmelerinde söz aldığı konuşmasının bir noktasında CHP'ye yüklenmek suretiyle bir dönemler ülkede bir kumandanın emriyle 33 vatandaşın kurşuna dizildiğini belirterek cinayetin

¹⁰ BAĞLUM, s.86.

üzerinde yıllarca durulamadığından kendileri gibi cinayetlerin aydınlatılmasını isteyen kişilere “Küfürbazlar bizden ne istiyor” şeklinde dönemin CHP hükümetince suçlandıklarını belirtir¹¹. Bölükbaşı, DP iktidarının başlamasından sonra 13.07.1950 tarihinde meclis gündemine gelen “Bazı suç ve cezaların affı” hakkındaki adalet komisyonu raporlarının 2.maddesine ilave yapılmak suretiyle 1946’dan sonra memurlardan nüfuzlarını kullanarak suistimalde bulunan memurlar ile bakanlardan adam öldürme, işkence yapma dâhilinde suçlu görülen kimselerin af kapsamına alınmamasını sağlayacak bir değişiklik teklifini Mardin milletvekili Kemal Türkoğlu ile birlikte verir¹². Teklif konusunda söz alan Bölükbaşı, Doğu bölgesi milletvekillerine af kanununun zaman aşımı konusunda tekliflerini desteklenmesini isteyerek ölen 33 vatandaşın hesabının sorulması gerektiğini af kanununun adalet komisyonu raporuna göre çıkması halinde vatandaşları kurşuna dizdiren valiler ile komutanların affedileceğini söylemektedir¹³.

DP’den Ankara milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ, Bölükbaşı’nın, 33 vatandaşın öldürülmesi olayının, DP tarafından çıkarılmak istenen af kanununun ile üzerinin kapatılmak istendiği yönünde imalarda bulunduğunu, hâlbuki 33 vatandaşın öldürülmesi işini meclis gündemine taşıyan partinin 1950 öncesi kendileri olduğunu, onların çabalarıyla vakanın askeri mahkemeye intikal ettiğini ve suçlu görülen komutanın tutuklu bulunduğunu mahkemesinin neticelenerek idam hükmüne varıldığını beyan eder¹⁴. Çiçekdağ, aynı konuşmasında geçmiş CHP iktidarını 33 vatandaş vakasının üzerini örtmeye çalışmakla suçlar¹⁵.

Ekinci, 9.meclis döneminde 33 vatandaşın ölümünden sorumlu olan konusunda ilgili adalet ve içişleri bakanlıklarına sorular yöneltti¹⁶.

Gümüşhane milletvekili Kemal Yörükoğlu, başbakanlığa Ulus gazetesinde ülkenin doğu illerinde meydana gelmesi muhtemel bir hareketlenmeden bahseden makale üzerine soru yöneltir¹⁷. Sorusuna Samet Ağaoğlu’nun cevap vermesinden sonra söz alarak kürsüye gelen Kemal Yörükoğlu, doğu meselesinde DP’nin hassas olduğunu

¹¹ TBMMTD, D.9, C.1, B.4, s.15

¹² TBMMTD, D.9, C.1, B.22, s.651.

¹³ TBMMTD, D.9, C.1, B.22, s.652.

¹⁴ TBMMTD, D.9, C.1, B.22, s.658.

¹⁵ TBMMTD, D.9, C.1, B.22, s.659.

¹⁶ TBMMTD, D.9, C.4, B.26, s.52; TBMMTD, D.9, C.4, B.36, s.448.

¹⁷ TBMMTD, D.9, C.15, B.69, s.103.

yörede meydana gelebilecek asayişsizlik vakalarını demokrasi içinde kalarak çözeceklerini, asayışı sağlamanın yönteminin vatandaşları yabancı unsurlar gibi kurşuna dizdirmek olmadığını söylerken CHP Kars milletvekili Sırrı Atalay, Yörükoğlu'na söz almadan oturma sırasından "33 vatandaş kurşuna dizilirken sen de orada cumhuriyet savcısı idin. Neden vazifeni yapmadın?" şeklinde sorar. Yörükoğlu, kendisinin vazifesini yaptığını belirterek Atalay'ın suçlaması karşısında Muğlalı'yı milli kahraman gibi 1945 koluna takarak Van'a gelen kişinin İnönü olduğu suçlamasında bulunur¹⁸.

3.6–7 Eylül Sonrası Muğlalı

1956 yılına kadar gündeme gelmeyen Muğlalı vakası CHP'nin 6–7 Eylül vakalarından dolayı DP'yi şiddetle eleştirmesinden sonra 1956 yılında tekrar gündeme gelir. Vakanın gündeme gelmesine neden TBMM'nin 15.8.1956 görüşmelerinde DP'li sözcülerin kelimeleri aralarında gizlidir. Genel kurulda söz alan DP milletvekili Kemal Yörükoğlu, CHP'nin 6–7 Eylül vakaları dolayısıyla hukuk devletinin yoksunluğundan bahsetmeye hakkı olmadığını çünkü iktidarı döneminde yaşamış olan bir Muğlalı vakasının üzerine örtmeye çalıştığını söyler.

Aynı görüşmedeki sözlerine devam eden Van milletvekili Kemal Yörükoğlu, vakanın gerçekleştiği dönemde kendisinin Van adliyesinde görev yaptığını 33 vatandaşın tutuklanmasını döneminin valiliğine resmi yazıyla sorduğunu belirterek kendisinin vakaya müdahale ettirilmediğinden bahseder. Yörükoğlu, kendisinin vakanın uzağında tutulmaya çalışıldığını anladığında gelişmeler hakkında Adalet Bakanlığına yazılı münacatı bulunduğunu bildirir. Gelişmeleri bilgisi dâhilinde açıklayan Van milletvekili öldürülen 33 vatandaşın Van bölgesinde sıklıkla görülen İran hududundan Türkiye'ye veya Türkiye içlerinden İran hududuna geçen kişilerin birbirlerinin hayvanlarını gasp ederek kendi buldukları bölgelerin pazarlarında sattıklarını yöre yetkilerinin vakalardan haberdar olmalarına rağmen engellemek yerine karşılıklı misillemeyi teşvik ettiklerinden dolayı hadiselerin önüne geçilemediğini söyler. Yine bir vakanın izlerinin kapatılmaya çalışılması esnasında yöreye gelen Muğlalı Paşa'nın emriyle çeşitli köylerden tutuklanan 33 vatandaşın ki, bunlar hakkında kesin delil

¹⁸ TBMMTD, D.9, C.15, B.69, s.108.

yoktur, tutuklanmalarına müteakip planlı bir şekilde hududa yakın mıntıkada öldürüldüklerini ifade eder. Konuşmasının devamında döneminin iktidarını ve partisini olayı örtbas etmek için çalıştığını vakanın ancak DP'li Eskişehir milletvekili İsmail Çevik tarafından TBMM gündeme getirilmesine müteakip soruşturmanın peşinden yargılamanın gerçekleştiğini söyler¹⁹.(Muğlalı Vakası üzerine komisyon raporları için bak ek10)

Yine aynı oturumda konu üzerinde söz alan farklı milletvekilleri gelişmiş olan bu hadiseyi kınadıklarını bildirerek dönemin yetkililerini hükümetini, CHP'yi suçlayan konuşmalar yapmışlardır. Dönemin muhalefet partilerinden CMP mensubu milletvekilleri olan Kırşehir milletvekili Tahir Taşer, vakada asıl sorumluluğunun dönemin hükümetinin ve zihniyetinin eseri olduğunu iddia ederek 1950'de DP tarafından çıkarılan 5677 sayılı af kanunuyla dönemin yetkilerinden hesap sorulamayacağını söyler²⁰.

Oturumun devamında söz alan farklı milletvekilleri de vakanın vahamet ve cinayet olduğu yönünde konuşmalar yapmışlardır. Konuşma yapanlar İçel milletvekili Azizi Köksal, Bursa Milletvekili Müfit Erkuyumcu, Diyarbakır milletvekili HP mensubu Mustafa Ekinci, arzuhal encümeni reisi Abdurrahman Fahri Ağaoğlu, Zonguldak milletvekili Sebati Ataman'dır²¹. Bunların dışında farklı bir yaklaşımla konuşan Çankırı Milletvekili Kenan Çığman Muğlalı davasının başladığında kendisinin Muğlalı ile görüştüğünü bu görüşmede Muğlalı'dan edindiği intibaya göre emri veren asıl kişinin İnönü olduğu sonucuna ulaştığını ifade eder²².

4.11.Dönemde Muğlalı

11.dönem TBMM gündeminin 13 Aralık 1957 tarihli oturumunda Van-Özalp vakasıyla alakalı komisyonun çalışmalarıyla alakalı kısa bir görüşme olur²³. Yapılan konuşmalarda kimlerin suçlu olduğunun bulunması, zamanaşımının söz konusu olup

¹⁹ TBMMTD, D.10, C.13, B.91, s.383–388.

²⁰ TBMMTD, D.10, C.13, B.91, s.389–391.

²¹ TBMMTD, D.10, C.13, B.91, s.391–398.

²² TBMMTD, D.10, C.13, B.91, s.392.

²³ TBMMTD, D.11, C.1, B.14, s.141–143.

olmadığı hususunda rapor hazırlanması gerektiği, davanın geniş kapsamlı olmasından ve yüzlerce kişiyle görüşmeyi gerektirmesinden dolayı Rize milletvekili İzzet Akçal, 6 aylık süre uzatımı isteminde bulunur. Görüşmeler neticesinde ise uzatma üç ay olarak verilir. İzzet Akçal, daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere DP milletvekillerinin yaptığı suçlamaların aynısını yaparak 32 kişinin öldürülmesi hadisesinin emrinin Ankara'dan verildiğini iddia etmiştir²⁴.

Ölüm emirlerinin Ankara'dan verildiği iddiası meclis görüşmelerinin farklı oturumlarında heyecanın yükseldiği durumlarda ifade edilmiştir. 10 Haziran 1957 tarihli meclis birleşiminde Fevzi Bozer'in affı görüşmelerinde İsmet İnönü şiddetli bir konuşma yapınca, konuyla alakası olmamasına rağmen İşletmeler Bakanı Samet Ağaoğlu cevabi konuşmasının heyecanı içinde İnönü'ye yönelik olarak Muğlalı hadisesini kastettiğini çağrıştıracak biçimde “Ne yaparsınız vilayetlere emir vererek hesapsız, kitapsız vatandaşları kurşuna mı? Dizdirirsiniz” demiştir²⁵.

1943 yılında Van ili Özalp ilçesinde 33 kişinin ölümüyle sonuçlanan sınır hadisesi, 1948 yılında yargıya taşınmış, 1950 yılında ise askeri mahkeme ölümlerinin sorumluluğunu üstlenen döneminin 3.Ordu Komutanı Mustafa Muğlalı'yı idama mahkûm etmiştir. İdam kararı bozulmuş 20 sene hapse çevrilmiştir. Üst mahkemenin 20 yılın az olduğu yönündeki itirazından sonra mahkeme tekrar görüşülmeye başlandığında Muğlalı tutuklu bulunduğu halde 70 yaşında vefat etmiştir.

Yargı sürecinin başlamasından sonra gerek cumhurbaşkanı İnönü, gerekse ana muhalefet partisi genel başkanı Celal Bayar sorumluların cezasını çekmesi gerektiğini girişte belirttiğimiz kaynaklarda ifade etmişlerdir.

Muğlalı hadisesi CHP'nin muhalefeti yıllarında sık sık diğer partilerin CHP'yi suçladıkları bir olgu haline gelmiştir.

1960 ihtilali sonrası Muğlalı'nın mezarı İstanbul'dan Ankara'da ki devlet mezarlığına nakledilmiştir. 6 Mayıs 2004 tarihinde Van-Özalp Jandarma sınır taburunun adı Mustafa Muğlalı taburu olmuştur.

²⁴ TBMMTD, D.11, C.1, B.14, s.141.

²⁵ TBMMTD, D.10, C.20, B.79, s.112.

B) KARAKÖPRÜ GÖRÜŞMELERİ

Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci; 33 vatandaş vakası dışında 1936 yılında ve müteakibinde çeşitli doğu illerinde Abidin Özmen tarafından yargısız ölümler gerçekleştirildiği iddiasını sürekli gündeme getirmeye çalışmıştır. Ekinci'nin ısrarlı takipleri sonucu; 9, 10, 11 meclisleri dönemlerinde vakanın soruşturulması yönünde komisyonlar kuruldu.

Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci; 17 Aralık 1952 tarihli oturumunda iddiasını soru biçiminde gündeme aldırılmaya çalışır²⁶. Aynı yöndeki sorusunu Ekinci; 19 Aralık 1952 tarihli oturumda yenilemiş ancak adalet bakanının bulunmasını yeterli görmeyerek işleri bakanında olduğu bir oturumda soruşturmanın gelişimi hakkında bilgilendirilmek istemiştir²⁷. Soruşturmanın gelişimi hakkında bilgi almaya çalışan Ekinci farklı oturumlarda üst üste sorularını yenilemiştir²⁸.

Ekinci'nin iddialarına göre 1936 yılında Birinci Umumi müfettiş Abidin Özmen tarafından farklı doğu illerinden vatandaşlar sanık diye tutuklanmışlar ve öldürülmüşlerdir. Mustafa Ekinci, sorumlunun sadece Özmen olmadığını, Özmen'in sadece Diyarbakır halkasını teşkil ettiğini, döneminin işleri bakanı ve başbakanın da sorumlular olduğuna kani olduğunu söyler. 26 Aralık 1952 tarihli oturumda iddialarını yenileyen Ekinci'ye Adalet Bakanı cevap verir²⁹.

Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, iddiaların bakanlığınca araştırılması için vakanın geçtiği yer olan Diyarbakır Cumhuriyet savcısına talimat verildiğini vakanın soruşturulması sonucunda 1937 yılında Diyarbakır Karaköprü civarında meydana gelen katil gasp suçlarının bulunması için dönemin işleri bakanı Şükrü Kaya'nın yanında, Birinci Ordu müfettişi Kazım Orbay, Birinci umumi müfettiş Abidin Özmen'in olduğu halde bölgeye giderek Diyarbakır, Mardin valileri ve yedinci kolordu komutanın iştirakiyle bir toplantı gerçekleştirildiğini, toplantı sonucunda Şükrü Kaya'nın suçluların yakalanması için askeri harekât emri verdiğinin tespit edildiğini açıklar.

²⁶ TBMMTD, D.9, C.17, B.5, s.166.

²⁷ TBMMTD, D.9, C.17, B.6, s.214.

²⁸ TBMMTD, D.9, C.17, B.10; TBMMTD, D.9, C.17, B.12; TBMMTD, D.9, C.17, B.17; TBMMTD, D.9, C.17, B.20

²⁹ TBMMTD, D.9, C.18, B.22, s.433.

Osman Şevki Çiçekdağ, tespitlerde adı geçen en üst konumdaki kişinin döneminin İçişleri Bakanı olması dolayısıyla Anayasa hükümlerine göre tahkikat açılıp açılmayacağı hususunda tayin ve takdir yetkisinin TBMM olduğu sonucuna varıldığını belirtir. Adalet bakanı, kendilerinde olan soruşturma dosyasını başbakanlığa gönderdiklerini başbakanlığında, konu hakkında soruşturma açılıp açılmayacağına karar vermesi için dosyayı TBMM gönderdiğini belirtir³⁰.

Çiçekdağ'ın cevabından sonra söz alan Ekinci, kendi elindeki bilgilere göre bir konuşma yapar. Konuşmanın içinde Diyarbakır Milletvekili, sorusuna verilen cevaptan memnuniyet duyduğunu davanın asıl kendi nesillerinin davası olmadığını aynı zamanda gelecek nesillerinde davası olduğunu belirtir. Diyarbakır milletvekili 1926–1937 yılları arasında işlenen cinayetlerden 85'lik ihtiyarların, kanayaklı çocukların sürüldüğünden bahsetmek istemediğini söyler.

Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci, Özmen tarafından Diyarbakır, Mardin illerinin köylerinde 10'u geçkin insanın tutuklu iken yargılanmadan infaz edildiklerini anlatır. Ekinci, Diyarbakır köylerinden tutuklanan 3 vatandaşın öldürüldüğünü cenazelerinin ailelerine verilmeyerek öldürüldükleri yerlere gömüldüklerini belirtir. Açıklamalarına devam eden milletvekili Mardin hududunda toplam 103 vatandaşın ayrı ayrı zamanlarda öldürüldüklerini iddia eder.

Ekinci, DP'nin vakanın üzerini örtmeyeceğine emin olduğunu söyler³¹. Ekinci geliştiğini iddia ettiği vakaların sorumlularından adını verdiği Abidin Özmen'in 50 seçimlerinde Bursa CHP milletvekili adayı olduğunu açıklar, Ekinci bu dönemde gelişen hadiseler hakkında CHP yönetimine ağır suçlamalarda bulunur. Milletvekili, CHP'nin fena idaresinin bittiğini artık DP'nin bu tür hareketleri izin vermeyeceğini inandığını aktarır³². Ekinci meclis genel kurulundan dönemin başbakanı, içişleri bakanı ve Abidin Özmen sorumlu bulduklarından Divan-ı Ali'ye verilmeleri için gerekli sürecin başlatılması hususunda destek vermelerine ister.

³⁰ TBMMTD, D.9, C18, B.22, s.432–433.

³¹ TBMMTD, D.9, C18, B.22, s.433–434.

³² TBMMTD, D.9, C18, B.22, s.433–434.

Ekinci'nin iddialarını araştırmak için TBMM'nin 9 Ocak 1953 tarihli oturumunda komisyon seçimi yapılır³³. 9.dönemde çalışmalarını tamamlayamayan komisyonun çalışmaları 10.TBMM dönemine kalır. 13 Şubat 1956 tarihinde toplanan TBMM genel kurulunda bir önceki dönemden kalan komisyonun yenilenmesine karar verilir ve tekrar seçim yapılarak yeni bir komisyon oluşturulur³⁴.

Meclisin 14 Kasım 1956 tarihli oturumunda HP Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci konuyla alakalı teşkil olunan komisyonun çalışmalarının ne durumda olduğunu sorar³⁵. Meclis Başkan Vekili bakanlar kurulundan cevap verecek bakanın o an orada bulunmamasından dolayı Mustafa Ekinci'ye sorusunun bir daha ki birleşimde cevaplanabileceğini söyler.

Ekinci meclisin 19 Kasım 1956 tarihli oturumunda komisyon çalışmalarının neden geciktirildiği, neden bir sonuca varılamadığı hususunda soru yöneltir³⁶. Riyaset divanı adına reis vekili Fikri Apaydın Ekinci'ye cevap vermeye çalışır. İlk komisyonun 1953 yılında kurulduğunu ancak komisyonun çalışmalarını tamamlamadan 54 seçimlerinin gerçekleşmesi nedeniyle yeni bir komisyonu teşkili ile çalışmalara 10.dönemde devam edildiğini ve halen komisyonun görev başında olduğunu aktarır³⁷. Aynı oturumda söz alan Ekinci, amacının hak adalet davası olduğunu meseleyi meclis gündemine taşımaktaki amacının 1946 öncesi yörede gerçekleşen hadiselerin o zaman ki zihniyetin eseri olduğunu göstermek amacıyla hareket ettiğini yoksa davayı istismar etmek gibi bir gaye içinde olmadığı şeklinde açıklamalarda bulunur³⁸.

Ekincinin sözlerinden anlaşılacağı üzere kendisinin amacı “o günkü zihniyet” olarak nitelediği CHP ve uygulama biçimlerini gündeme getirmek, gündeme gelmesinden sonra ise yapılacak olan araştırma komisyonu raporlarına göre dönemde adı geçen kişileri mahkûm ettirmektir. Ekinci, sözleri sarf ettiğinde Hürriyet Partisi mensubu Diyarbakır milletvekilidir.

³³ TBMMTD, D.9, C.19, B.25, s.96.

³⁴ TBMMTD, D.10, C.10, B.36, s.4.

³⁵ TBMMTD, D.10, C.14, B.3, s.66.

³⁶ TBMMTD, D.10, C.14, B.5, s.83.

³⁷ TBMMTD, D.10, C.14, B.5, s.84.

³⁸ TBMMTD, D.10, C.14, B.5, s.84.

Ekinci'nin konuşmalarından sonra 1956'da konuyla alakalı oluşturulan komisyonu namına konuşan İçel milletvekili Hüseyin Fırat, raporlarını 10–15 gün içinde vermeye çalışacaklarını ifade eder³⁹.

Aynı konu 1957 seçimlerinden sonra yine TBMM gündeminde yerini bulmuştur. Meclisin 11.döneminin 11 Nisan 1958 tarihli oturumunda 1937'de Diyarbakır ve Mardin'de öldürüldüğü iddia edilen kişilerin durumu hakkında soruşturmanın devamı için bir komisyon teşkiline karar verilir. Oylamalara geçilmesinden sonra yeni komisyon oluşturulur. Komisyon üyeleri Hüseyin Fırat(İçel), Hamdi Sancar(Denizli), Sami Soylu(Konya), Mehmet Kartal(Malatya), H.Hayati Ülkün(Nevşehir) şeklinde gerçekleşir⁴⁰.

1950 seçimlerinden sonra Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci'nin, Diyarbakır-Mardin-Urfa yörelerinde 1940–1950 yılları arasında gerçekleştiğini iddia ettiği yargısız infazlar hakkındaki ısrarlı takibi kendisinin milletvekili olduğu 9 ve 10.dönem meclislerinde gündeme giren konulardan olmuştur. Bir kaç kez komisyon oluşturulmasına karşın araya seçimlerin girmesi, komisyonun süre uzatım talepleri gibi nedenlerden dolayı raporların tanzim edilemediği anlaşılıyor. 11.dönem meclisinde ise Mustafa Ekinci'nin olmaması ve 11.dönem meclisinin CHP-DP mücadelesinin zirve noktasına ulaştığı bir dönem olduğu için konu bir sonuca bağlanmamıştır.

C) ÇEŞİTLİ OTURUMLARDA DOĞU TARTIŞMALARI

Meclis tutanaklarının incelenmesinde çok partili hayata geçilmesinden sonra farklı oturumlarda ve gündemlerde doğu meselesi üzerinde konuşmalar olduğu görülmektedir. Konu başlığı doğu olan oturum bulunmamaktadır. Doğru meselesiyle alakalı görüşmeler daha çok eğitim-bayındırlık bütçeleri söz konusu olduğunda satır aralarında ifade edilmektedir. Doğru meselesinin gündeme getirilmesinde diğer bir yöntem bölge milletvekillerinin özellikle 1950 seçimlerinden sonra milletvekili oldukları yörelerdeki hizmet akışı hakkında ilgili bakanlıklara yönelttikleri yazılı veya

³⁹ TBMMTD, D.10, C.14, B.5, s.85.

⁴⁰ TBMMTD, D.11, C.3, B.58, s.258.

sözlü sorulardır. Ancak yazılı ve sözlü sorularda istenen umumen hizmet akışı olduğu için doğu meselesi adı altında bahisler bulunmamaktadır.

Meclisin 29 Aralık 1947 tarihli oturumunda 1948 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sürerken milletvekillerinin doğuya yaklaşım tarzlarıyla kendileri aralarındaki farklılıkları bulmak mümkündür⁴¹.

Milli Eğitim-Milli Kültür üzerine konuşmaların geçtiği oturumunda CHP Diyarbakır milletvekili İhsan Hamit Tiğrel, CHP'nin milliyetçilik üzerine yaklaşımlarını anlatırken Avrupa ülkelerinde gelişen milliyetçilik akımlarını açıklayıp kendi partisi CHP'nin milliyetçilik anlayışına sözü getirerek CHP milliyetçilik anlayışının ırkçılık olmayıp tarih ve mukadderat birliğine dayanan, dil birliği ve kültür birliğini hedef aldığını söyler. Konuşmasının devamında Tiğrel Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan 20 milyon vatandaşın temelde yer alan dil birliği ve kültürel birlik ile teçhiz edilmesi gerektiğini ifade eder. Tiğrel temel parti anlayışını belirttikten sonra ülkenin bazı kesimlerinde henüz dil birliğinin sağlanamamış olduğunu insanlarımızın kendi ana dillerini unutarak başka bir dille karşımıza çıktıklarını açıklar⁴². Tiğrel konuşmasına devam ederken, Behçet Kemal Çağlar oturduğu yerden cevap vererek “Onlar Türktürler” der. Tiğrel konu üzerinde hassasiyetle durulması gerektiğini “Onların yani doğu bölgesinde yaşayan ve ana dili Türkçe iken bunu unutmuş olan ve başka bir dil kullanan kitlelerin bizlerden ayrı olmadıklarını anlamak mecburiyetindeyiz” şeklinde konuşmasına devam ederken araya Yozgat milletvekili Kemal Cenap Berksoy girerek, “Ayrı olmadıklarını kendilerinin anlamaları lazım” şeklinde atışmada bulunur⁴³. Yozgat milletvekilinin araya girmesinden sonra Tiğrel sözlerine devam ederek İdris-i Bitlisi ile Türk camiasına giren bu memleket halkını bizim ihmal ettiğimizi belirtir. Tiğrel şimdiye kadar olduğu gibi bölgeyi cehalet ve dalalet içinde bırakmanın doğru olmadığını söyledikten sonra acil olarak yapılması gerekenleri belirtir. Acil olarak yapılması gereken işler içinde kendisinin konuşmasının ilk bölümünde belirttiği gibi yöreye Türk milliyetçilik anlayışının temel unsuru olan kültürümüzün acilen yayılması gerektiğini söyler. Vakanın acil olduğunu tedbirler konusunda geç kalınmaması gerektiğini aksi takdirde kaybımızın çok ağır olabileceğini belirtmektedir. Tiğrel,

⁴¹ TBMMTD, D.8, C.8, B.26, s. 577–626.

⁴² TBMMTD, D.8, C.8, B.26, s.598.

⁴³ TBMMTD, D.8, C.8, B.26, s.598.

dünyada pek çok şeyin değiştiğini kuzey, güney ve batı istikametlerinden bu kütlenin tesir altında bırakılmak istenildiğini bunları engellemek içinde bu kitleyi kendimize yaklaştırmak ve içimize almak mecburiyetinde olduğumuzu söyler. Görüşmelerin konusu Milli Eğitim Bakanlığı olduğundan Tiğrel, Milli Eğitim Bakanına hitaben ilgili bölgelere eğitimin hızla verilmesi gerektiğini ancak bunun tek başına yeterli olmayacağını bayındırlık hizmetlerinin de ekonomik iyileştirmeler yoluyla meselenin halledilebileceğini belirttikten sonra konuşmasının son bölümünde refaha kavuştuğumuz zaman harici tesirlerin etkisinden kurtuluruz şeklinde bitirir⁴⁴.

Meclisin 13 Temmuz 1950 tarihli oturumunda “Bazı suç ve cezaların affı” hakkındaki kanun tasarısı görüşmeleri münasebetiyle yapılan konuşmalarda doğu meselesi gündeme gelmiştir. Gündeme gelen konular dönem değişip 1950 genel seçimlerini CHP kaybedip DP kazandığından, söylenen sözlerin ve yapılan karşılıklı suçlamaların mahiyeti de keskinleşmiştir.

Adı geçen kanun tasarısı görüşmelerinde söz alan Millet Partisi Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı, af kanunun daha önce doğu bölgesinde meydana geldiğini iddia ettiği bazı hadiselerin sorumlularını da kurtaracağını belirterek, adı geçen kanuna ek madde teklifinde bulunmuş, insan öldürülmesinden suçlu görülen çeşitli memur, amir takımının işledikleri suçların zamanaşımı süresinin af kanunun yürürlüğe girmesiyle başlamasını isteyen bir teklif verir.

Bölükbaşı konuşmasında, 33 vatandaşın öldürüldüğü Van-Özalp vakalarının daha önceki iktidar olan CHP tarafından gizlendiğini komisyonlarda bekletildiğini belirterek DP'nin de adı geçen af kanunu ile CHP döneminde işlenmiş kanunsuz uygulamaları af kapsamına aldığı iddia etmektedir⁴⁵. Bölükbaşı, Dersim vakalarında eşkıya takip etme bahanesiyle komutanların çocukları süngüden geçirdiğini iddia etmektedir. Konuşmasını ağırlaştıran Bölükbaşı, ana konunun af kanunu olması dolayısıyla iddia ettiği Dersim katliamlarında ölen kadın ve çocukların faillerinin affedilmesi olanağı doğduğunu söyledikten sonra suçlamalarını daha da ağırlaştırarak “Bu tarihimizden silinmeyecek bir hadisedir” demektedir⁴⁶. Bölükbaşı, Şark milletvekillerine yönelik olarak “Gelin siz de konuşun, bunların hepsini unutacak

⁴⁴ TBMMTD, D.8, C.8, B.26, s.599.

⁴⁵ TBMMTD, D.9, C.1, B.22, s.652.

⁴⁶ TBMMTD, D.9, C.1, B.22, s.653.

mısınız?” diye hitap eder. DP’yi suçlayarak yeni devir açılması bahanesiyle geçmişte yapılan insan öldürmelerinin üzerinin iktidar partisi DP tarafından kapatılmak istendiğini öne sürer⁴⁷.

Diyarbakır DP milletvekili Mustafa Ekinci, Bölükbaşı’ndan sonra söz alarak kendilerinin garp, şark diye bir meseleleri olmadığını, DP iktidarının zamanaşımına uğramış suçların dışında kalanları takip ettiğini belirtir. Ekinci, sabık iktidarın doğu illerinde bazı suçlar işlediğini söyler⁴⁸. Ekincinin sözünü ettiği sabık iktidarın suçları nelerdir diye düşünüldüğünde kendisinin ilerleyen zamanlarda Van-Özalp vakaları ile Diyarbakır Karaköprü meseleleri dolayısıyla hükümete verdiği yazılı sorulardan neyi kastettiğini anlamak mümkündür.

1950 seçimleri sonrasında doğu meselesi, meclis görüşmelerinde DP-CHP arasında karşılıklı suçlama konusu olur. CHP Urfa milletvekili Hasan Oral’ın adının geçtiği bir silah kaçakçılığıyla alakalı görüşmelerde, Adalet Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu 4 Mayıs 1938 tarihli İçişleri Bakanlığının 1.Müfettişliğinin raporunda Hasan Oral ailesinin mensubu olduğu aşiretin yöre üzerinde etkili olduğunu, Siverek’teki bazı kimseler ile Hasan Oral’ın Garbe naklini isteyen bir rapor olduğunu beyan eder⁴⁹. Bakan, sözlerinin devamında Hasan Oral hakkında 1942, 1947, 1948 yıllarında çeşitli raporlar bulunduğu bu raporlarda öz olarak Hasan Oral’ın, Ali Fuad Bucaki’den daha tehlikeli bir kimse olduğu, yörede olan pek çok cinayette adının geçtiğini, Suriye’den Türkiye’ye giriş yaparak birkaç jandarma erini şehit eden ve tekrar Suriye tarafına geçen Kâhtalı Osman Sabri’nin geldiği zamanlarda Hasan Oral’ın evinde kaldığının tespit edildiğini özetler⁵⁰. CHP Urfa milletvekili Hasan Oral, tüm suçlamaları reddeder.

Oral hakkındaki suçlamalarda söz alan Yozgat Milletvekili Avni Doğan, ülkede şark-garp gibi bir mesele olmadığını belirttikten sonra örneğin Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci’nin babasının Diyarbakır İttihat Ve Terakki temsilcisi olduğundan ve ailesinin Şeyh Said’e karşı silah kullanmış bir aile olduğundan bahseder⁵¹. Doğan, halen 1.Müfettişlik sınırları içinde yer alan bölgede örneğin Hakkâri’de Türkçe konuşan

⁴⁷ TBMMTD, D.9, C.1, B.22, s.653.

⁴⁸ TBMMTD, D.9, C.1, B.22, s.654.

⁴⁹ TBMMTD, D.9, C.7, B.75, s.195.

⁵⁰ TBMMTD, D.9, C.7, B.75, s.196.

⁵¹ TBMMTD, D.9, C.7, B.75, s.197.

180'den fazla insan bulunamayacağını, müfettişlik sahasında 1.220.000 insan yaşadığını, bunlardan 780.000 kişinin kırmanca, 100.000 Kürtçe, 100.000 Arapça, 150.000 kişide Türkçe konuşuyor diye rakamlar verir⁵². Konuşmasının devamında silah kaçakçılığının davasının ülkenin her yerinde görülebildiğini söyleyen Avni Doğan Şark Vilayetleri davasını partiler üstü totalim demektedir⁵³.

Van milletvekili İzzet Akın ve Gümüşhane Milletvekili Kemal Yörükoğlu, 16 Nisan 1952 tarihinde Ulus gazetesinde Hüseyin Cahit imzasıyla yayınlanan makalede, Horasan'dan alındığı söylenen bir mektuptaki iddialar hakkında hükümete soru yöneltirler. Sözde mektubu yazan kişi asayişin doğuda bozulduğunu, doğu bölgesinde tüm köylülerin harekete hazır bir ordu gibi davranışlar gösterdiklerini, İran'dan doğu bölgesine silahlar ve makineli tüfekler sokulduğunu, bölgede devlet otoritesinin tamamen kaybolduğu öne sürer⁵⁴.

Kemal Yörükoğlu, sorusu içinde sadece gazete haberi hakkında bilgi istemeyip DP öncesi dönemde doğu bölgesinde devletin gerçekleştirdiği uygulamalar üzerinde CHP'nin yönetim yıllarını suçlayıcı görüşlerini de aktarır. Yörükoğlu'na göre CHP döneminde doğu bölgesinde hükümet otoritesini sağlamak adı altında zulüm ve işkenceye dayanan kan kokan bir terör idare sistemi tatbik edildiğini, CHP'nin yaptıklarının zevkine doyamamış olduğu iddiasını öne sürer⁵⁵. DP Gümüşhane milletvekili Yörükoğlu, CHP'nin asılsız haberler üretmek suretiyle kendi döneminde yaptığı zulüm ve işkenceleri, DP'ye de yaptırmaya çalışacağı ortam hazırlamak istemekle itham eder.

Sorulara cevap veren Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu soruları birleştirerek cevap verir. Samet Ağaoğlu verdiği cevapta, ülkede bulunan silahların kaynaklarına inebildiklerini söyledikten sonra bunların içinde mili mücadeleden bugüne kadar kalanlar olduğu gibi, sınır boylarından kaçak olarak giren silahlar bulunduğunu açıklar. İran'dan geldiği iddia edilen makineli tüfekler meselesinin doğru olmadığını yaşanan dünya şartları içinde her ülkenin makineli silahları kendisinde bulundurma zorunluluğundan bahseder. Başbakan Yardımcısı, sözünün devamında son üç yılda ele geçen silahların rakamlarını verir buna göre 1950 yılında 486 harp tüfeği, 4096 tabanca

⁵² TBMMTD, D.9, C.7, B.75, s.198.

⁵³ TBMMTD, D.9, C.7, B.75, s.198.

⁵⁴ TBMMTD, D.9, C.16, B.69, s.103.

⁵⁵ TBMMTD, D.9, C.16, B.69, s.104.

toplanmış, 1951’de harb tüfeği 795, tabanca 6019, 1952’de 292 harp tüfeği 1 tabanca toplanmış⁵⁶. Ağaoğlu sözlerinin devamında Doğu’da silahlanmanın giderek azaldığını, herhangi bir isyan hareketi içinde bir unsurun bulunmadığını doğuda yaşayan vatandaşların hiçbir şekilde Hüseyin Cahit’in yazdığı gibi bir tehlike içinde bulunmadıklarını bildirir⁵⁷.

Başbakan yardımcısının cevabından sonra söz alan Van milletvekili İzzet Akın, gazetede ki makalesinden dolayı Hüseyin Cahit’i suçlayarak Cahit’in doğu milletvekili olmasına rağmen yöreyi bilmediğini söyler. Akın, eski iktidarın doğu bölgesi hakkında görüşlerinin değişmediğini gördüklerini bu makale dolayısıyla bir kez daha anladığını söyler. Akın, maziyi karıştırmak istemediğini ancak önceki zamanlarda doğu bölgesinde bazı hadiseler meydana geldiğini, döneminin hükümetinin bunlara karşı tedbir alırken ihtiyaçtan ziyade şiddete başvurduğunu, karşısında bir vatandaş kitlesi değil, düşman varmış gibi davrandığını iddia ederek, pek çok masum vatandaşa hain damgası vurulduğunu, tehcirler yapılarak yöre halkının ecdat topraklarının yasak bölge ilan edildiğinden şikâyetle bulunmuştur⁵⁸. Van milletvekili, Hüseyin Cahit’e yönelik olarak yöre halkı üzerine sataşmalarına son vermesini, artık yöre halkının bu tür oyunlara gelmeyeceğini, DP iktidarı zamanında yöre halkının azizi hürriyetlerine ve benliklerine kavuştuklarını ifade eder.

Gümüşhane DP milletvekili Kemal Yörükoğlu, Hüseyin Cahit’in yazdığı makaleyi esas alarak yaptığı konuşmada DP iktidarı döneminde Doğu’da asayiş meselesi olmadığını, CHP döneminde ise asayiş sağlama yönteminin vatandaş kanı akıtmak olduğu iddiasını tekrar eder⁵⁹.

Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci, Diyarbakır Karaköprü ölümlerini dile getirdiği 26 Aralık 1952 tarihli TBMM oturumunda CHP döneminde doğu bölgesinde takip edilen politikanın fenalığından, 1926–1937 yılları arasında işlendiğini iddia ettiği cinayetlerden bahseder⁶⁰.

Döneminin gazetelerinden olan İstiklal Gazetesinin 18 Kasım 1952 tarihli yayını içeriğinden rahatsız olan Diyarbakır milletvekili Mustafa Remzi Bucak, Adalet

⁵⁶ TBMMTD, D.9, C.16, B.69, s.104.

⁵⁷ TBMMTD, D.9, C.16, B.69, s.106.

⁵⁸ TBMMTD, D.9, C.16, B.69, s.107.

⁵⁹ TBMMTD, D.9, C.16, B.69, s.108.

⁶⁰ TBMMTD, D.9, C.18, B.22, s.433.

Bakanına yönelik olarak gazetenin memleket bütünlüğünü parçalayıcı yayını ve bir kısım vatandaşları diğer vatandaşlar aleyhine kışkırttığı iddiasını öne sürerek bakandan konu hakkında bir takibat yapıp yapılmadığını sorar⁶¹.

Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, askeri mahkemece başlanan soruşturmanın 12 Mart 1953 tarihinde Cumhuriyet Savcılığına devredildiğini ve halen devam edildiğini söyleyerek cevabını bitirir⁶².

Adalet bakanından sonra cevap alan Remzi Bucak, İstiklal gazetesinde iddia edildiği gibi Urfa'da yayınlanan bir gazetede Urfa'da Kürtlerin ihtilale davet edildiği haberinin yalan olduğunu hadisenin basit bir şiirin yorumlanmasının farkından ileri geldiğini iddia eder. Şiirde Kürt Beyleri tabiri ve pislik içinde yüzen İslam bu mu? Sözleri bulunmaktadır. İstiklal gazetesinin haberi geçerken Zelihaların memleketi Kürdistan şeklinde verdiğini gazetenin haberinin zararlı olduğunu bildirir⁶³. Milletvekili, sözlerine devamla ülkedeki bazı neşriyatların doğu meselesini tahrik ettiklerini ve milli bütünlüğe zarar verdiklerini söyler.

Bucak, 18 Ağustos 1952 tarihli Dünya gazetesinin başmakalesinde üç önemli noktanın partiler arasında, partiler üstü bulunması zaruretinden bahsedildiğini ilk zaruret olarak da doğu meselesinin gösterilmiş olmasını eleştirir⁶⁴. Bucak, yine 25 Nisan 1953 tarihli Dünya gazetesinin bir yazısında doğu'da tekrar şeyhlik, ağalık, derebeylik rejimine dönüşler yapıldığının öne sürülerek DP döneminin suçlanmaya çalışıldığını gerçekte derebeyleri, aşiret ağaları ve şeyhleri listesine alan partinin CHP olduğunu söyler.

Söz alan CHP Ordu milletvekili Atıf Topaloğlu, Remzi Bucak'ın konuşmasını başka yönlere çektiğini ülkede, doğu-batı meselesinin bulunmadığını ülkede tek bir milletin bulunduğunu, onunda Türk milleti olduğunu, onun dışında bir millet kabul etmediklerini ifade eder⁶⁵. Remzi Bucak, tekrar söz alarak CHP'nin doğu bölgesi üzerine 25 sene kâbus gibi çöktüğünü söyler⁶⁶.

⁶¹ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.104.

⁶² TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.105.

⁶³ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.106.

⁶⁴ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.107.

⁶⁵ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.107.

⁶⁶ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.108.

Diyarbakır Yusuf Azizoğlu, Adalet ve İçişleri Bakanlarına yönelik olarak 3 Ocak 1953 tarihli Hürriyet, 29 Mayıs 1953 tarihli Ulus, 25 Nisan 1953 tarihli Dünya gazetelerinin haberlerinde “Kürt, Kürtler, Kürdistan” tabirlerini kullanılması suretiyle doğulu vatandaşlar aleyhine diğer vatandaşları düşman eden yorumlar hakkında takibat yapılıp yapılmadığını sorar⁶⁷.

Azizoğlu'nun sorusunu, İçişleri Bakanı Vekili Ethem Menderes cevaplar. Menderes verdiği cevapta ülkede “Kürt diye bir vatandaş kitlesinin zümre, unsurun bulunmadığını” belirttikten sonra ilgili adli mercilerin adı geçen yayınlarda suç unsuruna rastlamadıklarından dolayı takibat yapmadıklarını ifade eder. Menderes bu tür yayınlardan rahatsız olduklarını bu tür yayınları önleyici kanuni tedbirlerin alınması gerektiğini söyler⁶⁸.

Doğu meselesinde ortaya çıkan bir diğer vaka ise II. Cihan Harbinin sıkıntılarının etkilerinin ülke genelinde görüldüğü bir zamanda doğu sınırlarının kontrol altında tutulmasının zorluğudur. Irak-Suriye-İran-Türkiye coğrafyası içinde birbirlerine akraba aşiretlerin varlığı ve bu aşiretlerin Osmanlı döneminin alışkanlıklarını devam ettirerek sınırlar arasında sık yer değiştirmeleri idari-askeri bakımdan aksaklıklara neden olmaktadır. Aşiretlerin yer değiştirmeleri yer değiştiren aşiretlerin hukuki statüsü yaşamış oldukları illerin milletvekillerince meclis gündemine getirilmeye çalışılmıştır.

Konunun ortaya çıkışı TBMM'nin 16 Kasım 1953 tarihli oturumunda CHP Mardin milletvekili M. Kamil Boran'ın içişleri bakanına yönelik olarak sorduğu sorusunun cevabında ortaya çıkar⁶⁹. Boran, sorusunda bundan önceki zamanlarda 400 Cizre'li ailenin açlık-darlık dolayısıyla Irak tarafına geçtiklerini bir süre sonra vatan hasretine dayanamayarak geri döndüklerini, ancak dönen bu kişilerin yerli yetkili makamlarca hudut dışına çıkarıldıklarını, bu kişilerin eksik yaptıkları devlet hizmetlerini yapmak suretiyle tekrar içeri alınmalarının mümkün olup olmadığını sorar⁷⁰.

İçişleri Bakanı Ethem Menderes, geçmişte zikredilen sebeplerden bazı vatandaşların Irak tarafına 1944–1945 yıllarında geçtiklerini geçen ailelerin Huveyri

⁶⁷ TBMMTD, D.9, C.25, B.5, s.261.

⁶⁸ TBMMTD, D.9, C.25, B.5, s.262.

⁶⁹ TBMMTD, D.9, C.25, B.5, s.267.

⁷⁰ TBMMTD, D.9, C.25, B.5, s.266.

aşiretinden olduklarını, Huveyri aşiretinin çoğunluğunun Irak tarafında yaşadığını, söz edilen ailelerin vatandaşlığa geçmeleri için kanunda belirtilen T:C vatandaşlığına kabul edilme şartları çerçevesinde başvuruda bulunmaları gerektiği şeklinde cevap verir.

Kamil Boran, verilen cevaptan sonra söz alarak aldığı cevaptan tatmin olmadığını söyledikten sonra bilerek veya bilmeyerek adı geçen insanların hudutlar dışında tutularak Türklüklerin kaybedilmesine sebep olduğunu ifade eder⁷¹.

Boran'dan sonra söz alan Başbakan Adnan Menderes, DP döneminde hiçbir vatandaşın sınır dışına çıkarılmadığını, konuya gündeme getiren Kamil Boran'ın sorusunun DP'yi sıkıştırmaya yönelik olduğunu, hakikatin sıkışacak olanın ise soruyu gündeme getirenlerin olduğu şeklinde CHP'yi hedef alan bir konuşma yapar. Başbakan, yaptığı konuşmasında adı geçen aşiret mensuplarının sınır dışına çıktıkları dönemde yani CHP döneminde 6 Aralık 1945 tarihli merkezle-bölge arasında meydana gelen bir muharebeden alıntılar yaparak okumaya başlar. Menderes'in elinde okuduğu muharebede, Irak'a geçen aşiretin ana dilinin Arapça olduğu, günün birinde yurda geri gelmelerinde bir fayda olmadığı, iadeleri hakkında yapılan teşebbüsün takip edilmemesi, bakanlıktan gelecek emre göre hareket etmelerini bildirildiğini okur⁷².

Boran, aldığı cevaplardan tatmin olmadığını bu insanların yurda alınması gerektiğini temel gayenin bu insanların Türklüklerini kaybetmelerini engellemek olduğunu ifade eder. Menderes, Boran'a cevap olmak üzere kişilerin tekrar vatandaşlığa geçiş için taleplerinden sonra, Irak hükümeti ile temasa geçildiğini Irak'ta kaldıkları süre içinde askerliklerini yapıp yapmadıkları gibi pek çok konunun araştırıldığını temaslar neticesinde oluşan duruma göre davranılacağı şeklinde cevap verir⁷³.

TBMM'nin 26 Mayıs 1954 tarihli hükümet programı görüşmelerinde söz alan Diyarbakır milletvekili İhsan Hamit Tiğrel, memleketi Şark-Garp diye ikiye ayıran Şarkta keyfi muameleleri iktidarları zamanında yapmış olan CHP devirlerinin geride kaldığını, Şark vilayetleri halkının DP döneminde ABD başkanı Rossvelt'in belirttiği gibi "korkudan kurtulma hürriyetine" kavuştuklarını iddia eder⁷⁴. Tiğrel sözlerinin devamında yörede gelişmesi muhtemel tehlikelere karşı en iyi tedbirin yörenin iktisaden

⁷¹ TBMMTD, D.9, C.25, B.5, s.268.

⁷² TBMMTD, D.9, C.25, B.5, s.268.

⁷³ TBMMTD, D.9, C.25, B.5, s.269.

⁷⁴ TBMMTD, D.10, C.1, B.4, s.58.

ve irfanen yükseltilmesi olduğunu öne sürer. İhsan Hamid Tigrel, Diyarbakır'a ve yöreye CHP döneminde gerekli hizmetlerin yapılmadığını, 4 yıllık DP iktidarında kendi seçim bölgesinde Diyarbakır'da 80 okul açılarak önemli aşama kaydedildiğine değinir⁷⁵.

Van milletvekili Sait Erdiñ, TBMM'nin 7 Mayıs 1958 tarihli oturumunda işleri bakanına soru yönelterek, yörelerinde yapılan köy-mezra isim değışiklikleri alakalı rahatsızlığını dile getirir⁷⁶. Sait Erdiñ, rahatsızlığının nedeni ise Türkçeleştirilen köy isimleridir. Erdiñ köy isimlerinin Türkçe ile telifinin mümkün olmadığını söyleyerek 1958 yılında aynı uygulamaya Van illinde devam edilip, edilmeyeceğini öğrenmek ister.

İşleri Bakanı Namık Gedik yazılı verdiği cevapta, köy, mahalle toplam 884 yer isminin yabancı ad taşıdığından valilikçe yapılan çalışmaların neticesinde değıştirildiğini bildirir⁷⁷.

CHP iktidarları meclis görüşmeleri içinde pek öne çıkmayan doğu meselesi, çok partili hayata geçişinin akabinde DP iktidarları döneminde öncekine göre kıyas edilemeyecek oranda artmıştır.

Yörede ne yapılması gerektiği hususunda partiler ve milletvekilleri arasında karşılıklı suçlamalar olmasına rağmen fazla farklılık görülmez. Millettekileri yöreyle dil ve kültür etkileşiminin arttırılmasını, eğitim-sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının önemli fayda sağlayacağına inanırlar.

DP'li işleri bakanı Ethem Menderes ve CHP milletvekili Atif Topaloğlu'nun millet anlayışına yaklaşımları tamamen örtüşmektedir. Ethem Menderes ülkede kürt diye bir zümrenin bulunmadığını söylerken, Atif Topaloğlu'da ülkede tek bir milletin var olduğunu onun da Türk milleti olduğunu söyler.

Meclis görüşmelerinden anlaşılacağı üzere doğu tartışmalarının yer aldığı oturumlarda gerek DP'li milletvekillerince gerekse bölge milletvekillerince en çok suçlanan CHP olmuştur. CHP'yi doğu hususunda en amansız 9.dönemden itibaren suçlayan milletvekili ise MP Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı'dır. Çeşitli

⁷⁵ TBMMTD, D.10, C.1, B.4, s.59.

⁷⁶ TBMMTD, D.11, C.4, B.65, s.54.

⁷⁷ TBMMTD, D.11, C.4, B.65, s.54.

konuşmacıların iddiasına göre CHP iktidarında yöre insanına hürriyet vermemiş, baskı altında tutmuş, yöreyi terör idare sistemi altında tutmuş olmakla itham edilir. DP'liler CHP'yi aşiret reislerini listelerine alarak milletvekili yapmak suretiyle feodal yapıya hizmet ettikleri hususunda suçlar.

Bölgede olan aşiretlerin sınırların diğer taraflarında olan akrabalarıyla münasebetlerinin canlı olduğu görülmektedir. Sınırdaki canlılığın güvenlik zafiyeti yarattığı endişeleri sık sık ifade edilmiştir.

Doğu milletvekillerinin Kürt, Kürdistan gibi tabirlerden rahatsız oldukları konuşmalarından anlaşılıyor. Ancak dikkat çekici husus tabirleri kullanan basın bir bölümünün CHP'ye yakın basın organlarından olan Ulus ve Dünya olmasıdır.

Van milletvekili Sait Erdinç'in, köy isimlerinin Türkçeleştirilmemesi istemi, incelediğimiz 1946–1960 yılları arasındaki genel eğilime aykırı düşmektedir. Farklı partilere mensup gerek bölge milletvekilleri gerekse diğer milletvekillerinin üzerinde hassasiyetle durdukları dil-kültür birliğinin sağlanması düşüncesine tezat olarak öne çıkan bir istektir.

D) 2510 SAYILI İSKÂN KANUNUNUN DEĞİŞİKLİĞİ GÖRÜŞMELERİNDE MİLLETVEKİLİ İFADELERİ

Meclis görüşmelerinin içinde özellikle Doğu bölge milletvekillerinin en sık gündeme getirmeye veya hakkında bilgi edinmeye çalıştıkları hususlardan bir tanesi yörelerinden farklı yerlere nakledilmiş olan kimselerin durumları veya daha önce yaşadıkları yörelerine dönebilmeleri konusunda neler yapılabileceği, neler yapıldığı hususunda sorularından oluşur.

İskân başlığı altında toplamaya çalıştığımız bilgiler TBMM'de tek bir oturum içinde değil yöre milletvekillerinin faklı meclis dönemlerindeki sorularından oluşmaktadır. Konu hakkında meclisçe 1946–1960 yılları arasında tek başlık altında yapılmış bir görüşme yoktur. Görüşmelerin önemli kısmı da 1934 yılında çıkarılmış olan 2510 sayılı iskân kanununun maddelerinin tadili esnasında gerçekleşmiştir.

1.CHP Dönemi Değişikliklerinde Milletvekili İfadeleri

İskân kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hususunda mecliste 18 Haziran 1947 tarihli oturumda görüşmeler yapılır⁷⁸. Değiştirmelerde amaç daha önce boşaltılmış olan bazı bölgelerin iskâna açılmasıdır.

Söz alan Tunceli milletvekili Necmettin Sahir Sılan, 1934'te çıkarılan 2510 sayılı İskân kanunuyla zamanın dış politik gelişmelerinden dolayı yasak bölge ilan edilen yerlerin halkının başka yörelere göç ettirilmesi kanunun uygulandığını söyler. Sılan Tunceli'nin de bazı yerlerinin ilgili kanunun verdiği yetki doğrultusunda çıkarılan 20 Mayıs 1937 tarih ve 2/6662 sayılı, 6 Ağustos 1938 tarih ve 2/9409 tarihli kararnamelerle boşaltıldığını hatırlatır. Tunceli milletvekili görüşmekte oldukları kanunla dönüşlerin yolunun açıldığını bunun da CHP'nin insan haklarına olan saygısının ifadesi olduğunu söyler.

Sılan, görüşülmekte olan kanunun ayrıntılarına girerek bazı hususların gözden geçirilmesini ister, buna göre iskâna açılmayan yasaklı bölgelerde arazisi olan kimselerin ziraat faaliyetlerini sürdürebilmeleri için belirli zamanlarda bölgelere girişlerine izin verilmesi yöredeki gayrimenkullerin durumunun netliği kavuşturulması gibi temennilerde bulunur⁷⁹.

Kanun teklifini hazırlayan komisyon adına konuşan Kastamonu milletvekili Muzaffer Akalın, kanun hakkında açıklama yaptıktan sonra iskâna tekrar açılan yerlerin hukuki durumuna değinir.

Akalın, kendisinden önce konuşan Tunceli milletvekilinin temenni şeklinde ifade ettiği yasak bölgelerde hükümet iznine bağlı olarak yerleşmemek şartıyla toprağın işlenmesi izninin mümkün olmadığını kanunun çıktığı tarih olan 1934 yılında ilgili toprakların bedeli ödenmek suretiyle kamulaştırıldığını ilgili sebepten hiç kimsenin benim arazimdir diyerek ziraat izni istemeye hakkı olmadığını açıklar⁸⁰. Komisyon başkanı, iskân edildikleri yerlerden dönmek isteyen kişilerin yeni kanunla eski

⁷⁸ TBMMTD, D.8, C.6, B.75, s.406.

⁷⁹ TBMMTD, D.8, C.6, B.75, s.407-408.

⁸⁰ TBMMTD, D.8, C.6, B.75, s.412.

memleketlerine dönebilecekleri, hala yasaklı konumu süren yerlere dönmek isteyenlerin ise imkânlar dâhilinde komşu illere yerleştirilebileceklerini açıklar⁸¹.

Tunceli milletvekili Necmettin Sahir Sılan, 16 Nisan 1948 tarihli meclis oturumunda Sağlık Bakanından 5098 sayılı kanunla yasak bölge statüsünden çıkmış bölgelere dönen veya dönmeye çalışan kişilere ne miktarda yardım edildiği konularında soru yöneltir⁸². Sağlık Bakanı Behçet Uz, 3033 haneden 16388 kişinin eski bölgelerine dönebilmeleri için bakanlıkça ücretsiz nakledildiklerini bildirir. Kanunda sadece yasaklı bölge halkına ücretsiz nakil imkânı tanınmış olmasından kanun kapsamına girmeyen 1848 haneden 10457 kişinin ücretsiz nakil imkânından yararlanamadığını belirtir. Bakan dönen ailelere 800 ton yemeklik buğday verildiğini, 1947 bütçesinden 142361 lira masraf yapıldığını, 1948 bütçesinde ise masraflar için 179560 lira ayrıldığını bildirir⁸³. Uz, 1947 yılında kabul edilen 5098 sayılı kanunun çıkmasından sonra yasaklılığı devam eden bölgelerin Ağrı, Tunceli, Zeylan, Sason olduğunu açıklar.

25 Haziran 1948 tarihli birleşimde Tunceli Milletvekili Necmettin Sahir Sılan, İskân Kanununun bazı maddelerinin teferruatında değişiklik isteyen kanun tasarısı verir⁸⁴. 28 Haziran 1948 tarihli oturumunda Sılan'ın istediği değişiklikler kabul edilir⁸⁵.

Doğu'da iskân meselesinin başka bir boyutu Balkan göçmenlerinin doğu illerine yerleştirilme denemelerinde görülür. Konunun gündeme gelmesi CHP Diyarbakır milletvekili Osman Ocak, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanından Diyarbakır'a yerleştirilen göçmenlerin durumuyla alakalı sorusunun cevaplanmasında görülebiliyor.

Osman Ocak, bakandan Diyarbakır'a kaç göçmenin yerleştirildiğini, kaç köy ve evin yapıldığını şu an kaçının meskûn olduğunu, 2510 sayılı İskân kanunu ile batıya nakledilen nüfustan 5098 sayılı kanun ile Diyarbakır'a geri dönenlerin durumlarını, geri dönenlerin toprakları üzerindeki tasarruf hakları konusunda meydana gelen uygulama hatalarını gündeme getirir⁸⁶.

Ocak'ın sorusuna cevap veren Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Maraş Milletvekili Kemali Beyazıt, iskân faaliyetlerin koordineli bir şekilde 6 yıllık bir

⁸¹ TBMMTD, D.8, C.6, B.75, s.413.

⁸² TBMMTD, D.8, C.11, B.48, s.46.

⁸³ TBMMTD, D.8, C.11, B.48, s.47-48.

⁸⁴ TBMMTD, D.8, C.12, B.76, s.378.

⁸⁵ TBMMTD, D.8, C.12, B.77, s.392.

⁸⁶ TBMMTD, D.8, C.14, B.25, s.347-348.

program dâhilinde gerçekleştirilmeye çalışıldığını bunun ilk uygulama sahası olarak da Diyarbakır'ın seçildiğini, 1938–1942 yılları arasında 85611 dekar toprağın tevzi edildiğini, 1937–1939 yılları arasında Romanya ve Bulgaristan'dan getirilen 1363 haneden 5452 nüfusun Diyarbakır merkez, Bismil, Ergani, Çınar ilçelerine yerleştirildiğini ifade eder⁸⁷. Diyarbakır'a yerleştirilen göçmenlerin Diyarbakır merkez köylerinden 8 tanesine 755, Bismil ilçesinde 7 köye 769, Çınar'da 2 köye 173, Ergani'de iki yerde 50 adet ev yapıldığı rakamlarını verir. Yerleştirilen göçmen nüfusun 1941–1942 yılları arasında meydana gelen aşırı kuraklık ve süne haşeresi sebebiyle yerleştirildikleri yerleri bırakarak Eskişehir, Konya, Kocaeli ve yurdun diğer yerlerine göç ettiklerini bildirir. Bakan, tabii şartların oluşmasından sonra batı illerine giden göçmenlerin tekrar geri getirilerek 1176 haneden 4374 nüfusun adı geçen yerlere yerleştirildiğini 178 hanenin getirilme çalışmalarına devam edildiğini, dönenerlere iskânları hususunda yardımlar gerçekleştirildiğini ifade eder⁸⁸. Bakan 1937–1945 yılları arasında yapılan yardımların nüfus başına 370 liraya tekabül ettiğini bildirir. Diyarbakır milletvekilinin sorusu içinde bulunan 2510 sayılı kanun çerçevesinde toprak uygulamaları sonucunda göç eden kitlenin sattığı topraklardan veya çeşitli şekillerle satın alınan topraklardan 40783 dekarı yerli halka, 85711 dekarı göçmenlere, 60163 dekarı da hazineye kalan toprakları izah eder⁸⁹. Bakan, konuşmasının son bölümlerinde Diyarbakır milletvekilinin sorusunda belirttiği gibi gidenler, dönener arasında toprak dağıtımında veya yerleştirmede karışıklık bulunmadığını Danıştay'a açılan bazı davalar sonunda uygulama değişikliğine gidildiğini bildirir.

Diyarbakır milletvekili Osman Ocak, bakandan sonra yaptığı konuşmada doğuya yerleştirilen göçmenlerden verim alınamadığını pek çoğunun çiftçilik ile değil arabacılık ile uğraştığını göçmenlere daha önce tahsis evlerinin içinden 600'e yakınının boşaldığını ve harap olduğunu ifade ettikten sonra buralara yerli halktan insanların yerleştirilebileceğini belirtir⁹⁰. Ocak, 2510 sayılı kanun ile batıya nakledilen ve 5098 sayılı kanunun verdiği haklar çerçevesinde doğu illerine dönen ailelerin yerleştirilme ve

⁸⁷ TBMMTD, D.8, C.14, B.25, s.348

⁸⁸ TBMMTD, D.8, C.14, B.25, s.348

⁸⁹ TBMMTD, D.8, C.14, B.25, s.349

⁹⁰ TBMMTD, D.8, C.14, B.25, s.350

toprak edinmelerinin önündeki hukuki gerekçelerin gözden geçirilmesinin faydalı olacağı yönünde belirterek konuşmasını bitirir⁹¹.

2.DP Dönemi Değişikliklerinde Milletvekili İfadeleri

9.dönemde yeni bir meclis oluşmasından sonra doğuda yasaklı bölge olgusuna bakış açılarında değişim görülür. Yeni DP iktidarı milletvekilleri yasak bölge kavramına yeni yaklaşımlar beklediklerini ifade eden soru önermeleri verirler.

DP Diyarbakır milletvekili Yusuf Azizoğlu, 28 Haziran 1950 tarihli oturumunda başbakanlıkça cevaplanması istemiyle bir yazılı soru verir⁹². Azizoğlu sorusunda, 2510 sayılı kanunla batıya nakledilen ve 5098 sayılı kanunla dönüşlerine izin verilen ailelerin olmasının yanı sıra 5098 sayılı kanunda memnu bölge adı altında bazı yerlere dönüşlerin izin verilmediğini belirterek, hükümetten memnu bölgelerin yerleşime açılıp açılmayacağını hususunu sorar. Sorusunun içinde Azizoğlu, bir önceki iktidarı suçlayarak eski devrin kötü idaresinin çok defa suni olarak yarattığı bazı hadiseler sebebiyle alınan yersiz tedbirlerin artık değişen dönemle birlikte dayanacak hukuki ve idari mesnetlerini kalmadığını belirtir.

Azizoğlu'na, cevabı başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu verir. Ağaoğlu, verdiği cevapta iki tür yasak bölge kaldığını bunun ilkinin askeri yasak bölge olduğunu ve hangi sebeplerce oluşturulduğunun zaten milletvekillerince bilindiğini ikinci tür yasak bölgenin ise idari yasak bölge olduğunu ve bu hususta açıklamalar yapacağını belirtir⁹³. Ağaoğlu, idari yasak bölgeler olan Sason, Ağrı, Zilan, Tunceli olduğunu, eşkıya hareketinin tekrar olmaması için böyle bir tedbirin alınmış olduğunu ancak kendi vatandaşlarının yaşadığı bölgeleri yasaklı ilan edilmesinin kendilerince ayıp kabul edildiğini kanunun verdiği yetki ile en kısa zamanda adı geçen bölgelerin iskâna

⁹¹ TBMMTD, D.8, C.14, B.25, s.351.

⁹² TBMMTD, D.9, C.1, B.14, s.292.

⁹³ TBMMTD, D.9, C.1, B.14, s.292.

açılacağını belirtir⁹⁴. Askeri yasak bölgeler konusunda Milli savunma Bakanlığınca çalışmalar devam edildiğini söyleyerek sözlerini⁹⁵ bitirir.

Tunceli Milletvekili Hıdır Aydın, 29 Ocak 1951 tarihinde Tarım ve İçişleri Bakanına 5098 sayılı kanun ile dönüşlerine izin verilen akabinde hükümetçe Tunceli memnu bölgelerine yerleşime izin veren kararın uygulanmasından sonra vatandaşların durumuyla alakalı soru iletir⁹⁶.

Tarım Bakanı Nihat Eğriboz cevabında, Tunceli yasak bölgesinden 1084 haneden 5203 nüfusun, boşaltılmış bölgesinden 1659 haneden 8228 nüfusun batıya nakledildiğini, 5098 sayılı kanunla bunların Tunceli iline döndüklerini, sonradan 669 hanede 3261 nüfus tekrar garba döndükleri bilgisini verir⁹⁷.

Peşinden bilgi veren İçişleri Bakanı Rüknettin Nasuhioğlu, Bakanlar Kurulu Kararı ile iskâna açılan Tunceli, Ağrı, Zeylan, Sason bölgelerine o güne kadar 1740 haneden 8188 nüfusun döndüğü bilgisini verir⁹⁸. İçişleri Bakanı, emniyet, güvenlik, hayat standardının yükseltilmesi çalışmalarının ise imkânlar dâhilinde yürütüldüğü açıklar.

Bakanlardan sonra söz alan Tunceli Milletvekili Hıdır Aydın, sadece Tunceli’de 2510 sayılı kanuna dayanılarak 183 köyün garbe göçürüldüğünü bunlardan batı illerinde tutunabilenlerin geri gelmediğini, geri gelenlerinin en büyük derdinin arazi meselesi olduğunu beyan eder. Hıdır Aydın konuşmasında, geri gelenlerin arazi sahibi olmalarının kolaylaştırılmasını⁹⁹ zirai tohumluk konularında köylülere yardımcı olunmasını ister. Aydın, Birinci Cihan Harbinde Tunceli insanının damarlarındaki akan asil kan gereğince Türklüğe yaraşır bir biçimde, vatani işgalci ırz, namus, din düşmanı Bolşeviklere karşı müdafaa ettiklerini düşmanı kovalarken Erzurum’un kurtuluşunda da pay sahibi olduklarını söyler. Tunceli Milletvekili, eski iktidarın, yeni hükümetin Bulgaristan göçmenlerine aldığı tedbirlerin onda birini kendi zamanında Tunceli insanı için almadığı suçlamasında bulunur¹⁰⁰.

⁹⁴ TBMMTD, D.9, C.1, B.14, s.292.

⁹⁵ TBMMTD, D.9, C.1, B.14, s.293.

⁹⁶ TBMMTD, D.9, C.4, B.36, s.448.

⁹⁷ TBMMTD, D.9, C.4, B.36, s.449.

⁹⁸ TBMMTD, D.9, C.4, B.36, s.450.

⁹⁹ TBMMTD, D.9, C.4, B.36, s.451.

¹⁰⁰ TBMMTD, D.9, C.4, B.36, s.452.

Tunceli Milletvekili Hıdır Aydın, TBMM'nin 22 Haziran 1951 tarihli oturumunda 5098 sayılı İskân Kanunu çerçevesinde yasaklı bölgelere halkın geri geldiğini ancak idari yasaklı bölgelere iskâna hala izin verilmediğini bunun ancak bir yasa ile mümkün olduğundan kendisince bir kanun teklifi hazırladığını beyan ederek gerek iktidardan gerekse genel kuruldan destek ister¹⁰¹. İçişleri Bakanı Halil Özyörük, Aydın'dan sonra söz alarak hükümetin zaten böyle bir çalışması olduğunu bakanlıklar arasında koordinasyonun sağlanmaya çalışıldığını ifade ederek kendilerince hazırlanan çalışmaların meclise gelmesinin beklenmesinin daha verimli bir sonuç doğuracağını söyler¹⁰².

İçişleri Bakanı Halil Özyörük'ün, 22 Haziran 1951 tarihli oturumda sözüne ettiği kanun teklifi 1 Ağustos 1951 tarihli oturumda gündeme gelir¹⁰³. Tasarıda memnu bölgelerin iskâna açılması, dönmek isteyenlere nakdi ve aynı yardım düzenlemeleri yer alır.

Tunceli Milletvekili Hıdır Aydın söz alarak, eski iktidarın şef idaresi dolayısıyla insan hak ve hürriyetlerinin takyit edilmiş olduğunu yeni iktidara gelen DP döneminde ise askeri bölgeler hariç diğer yerleri iskâna açmak, cesaretinin tebrik edilmesi gerektiğini söyler¹⁰⁴. Aydın, garbe nakillerin bir Türkün diğer bir Türk'e yapamayacağı, yakıştıramayacağı uygulama olduğunu iddia eder. Milletvekili, 1938'de nakledilen insanları üç gruba ayırır. Bunlar yasaklı bölge halkı, boşaltılmış bölge halkı ve serbest bölge halkıdır. Hıdır Aydın, yasaklı ve boşaltılmış bölge insanların çıkan kanunlar ile geri dönerek hükümetlerden destek görmek suretiyle yerleşmeye çalıştıklarını ancak serbest bölge halkının arazilerinin ellerinden çok ucuza alınarak mağdur edildiklerini söyler¹⁰⁵. Mağdur durumda olan vatandaşların arazi durumlarının iyileştirilmesini ve yardım edilmesi gerektiğini rakamlarla güçlendirmeye çalışır.

Tunceli'nin bazı yörelerinin iskana açılması isteğini ifade eden Tunceli milletvekili Hıdır Aydın'dan sonra kürsüye gelen Diyarbakır milletvekili Yusuf Kamil Aktuğ, Tunceli'nin bazı bölgelerinin o anki ekonomik nedenler, kültürel ve insanı hizmetlerin yetersizliğinden dolayı iskana kapalı kalmasının faydalı olacağı iddiasını şu

¹⁰¹ TBMMTD, D.9, C.8, B.93, s.314.

¹⁰² TBMMTD, D.9, C.8, B.93, s.315.

¹⁰³ TBMMTD, D.9, C.9, B.107, s.458.

¹⁰⁴ TBMMTD, D.9, C.9, B.107, s.459.

¹⁰⁵ TBMMTD, D.9, C.9, B.107, s.460.

sözleriyle savunur “İsviçre’nin en medeni köylüsünü Tunceli bölgesine iskan edersek yine onların eşkıyalık yaptığını görürüz¹⁰⁶”. Aktuğ, Hıdır Aydın’ın bahsettiği gibi ekonomik şartların iyileştirilmesi ve hizmet ağının oluşturulması neticesinde Tunceli’nin iskâna açılmasının faydalı olacağını söyler.

Diğer Tunceli milletvekili Hasan Remzi Kutlu, söz alarak yasak bölge halkından dönenlere sağlanan maddi ve arazi imkânlarının serbest ve boşaltılmış bölge halklarına da sağlanmasının gerekli olduğunu çünkü iki gruba dâhil insanların mağara kovuklarında yaşamlarını geçirmeye çalıştıklarını dile getirir¹⁰⁷.

Tunceli milletvekillerinin konuşmalarına cevap olmak üzere kanun komisyonundan Erzurum milletvekili Sabri Erduman, Tunceli milletvekillerinin boşaltılmış bölge ve serbest bölge insanların mağduriyetleri konusunda haklı olduklarını komisyon olarak kendilerinin de aynı kanata sahip olduklarını ancak bütçe imkânların buna müsaade etmediğini ifade eder¹⁰⁸.

Tunceli milletvekili Hıdır Aydın, kanuna ek yapılmak suretiyle iskana açılan tüm yörelere yerleşecek tüm vatandaşlara aynı ekonomik yardımların yapılmasını istemeye devam eder kendisine Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci destek verir. Ekinci ve Aydın’ın ek madde tekliflerine karşı maliye bakanı Hasan Polatkan, bunun altından kalkılmaz bir yük olduğunu ifade ederek komisyondan gelen kanun tasarısının aynen kabul edilmesi yönünde görüş bildirir¹⁰⁹. Genel kurul ek maddenin yani Tunceli milletvekili Hıdır Aydın’ın istediği gibi mali hakların iskan olunmak isteyen tüm vatandaşlara sağlanması talebinin kabul edilmesiyle sonuçlanır. Ek madde tasarının kanun tekniğine uygun olarak hazırlanması için komisyona gönderilir¹¹⁰. Tunceli milletvekili Hıdır Aydın’ın üzerinde ısrarla durduğu maddi desteğin veya hak kaybına uğramış kişilerin hakların tazmini meselesi hakkında vermiş olduğu ek madde TBMM’nin 3 Ağustos 1951 tarihli oturumunda komisyondan gelerek kabul edilmiştir. Komisyon üyelerinden sadece Yozgat milletvekili Niyazi Alıcılı, muhalif oy kullanmıştır¹¹¹. Genel kurul kanunlaşması yönünde oy kullanmıştır.

¹⁰⁶ TBMMTD, D.9D, C.9, B.107, s.462.

¹⁰⁷ TBMMTD, D.9D, C.9, B.107, s.462.

¹⁰⁸ TBMMTD, D.9D, C.9, B.107, s.468.

¹⁰⁹ TBMMTD, D.9D, C.9, B.107, s.469.

¹¹⁰ TBMMTD, D.9D, C.9, B.107, s.470.

¹¹¹ TBMMTD, D.9D, C.9, B.108, s.519.

1952 yılının bütçe görüşmelerinin toprak ve iskân işleri bölümünde 5098 sayılı kanun ve kanun genişletilmesiyle oluşan iskân alanlarının 3 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen 5826 sayılı kanunda öngörülen köy kurma vs hizmetlerinin sağlanması için iki buçuk milyon lira tahsisat konulmasına yönelik 55 milletvekilinin teklifi görüşülmüş, Başbakan Adnan Menderes cevap vererek önergeye katıldıklarını, bir mahzuru bulunmadığını beyan etmiştir¹¹².

20 Şubat 1953 tarihli bütçe görüşmelerinin iskân genel müdürlüğüyle alakalı bölümlerinde söz alan Tunceli Milletvekili Hıdır Aydın, geçen sene bütçesine 55 arkadaşının teklifi ile iki buçuk milyonluk bir iskân yardımı konduğunu teklif edilen miktarın komisyondan bir buçuk milyon olarak geri geldiğini ancak kendi seçim bölgesinden 248 ailenin bu yardıma müracaat etmesine rağmen hiç kimseye ilgili kalemde yardım verilmediğini belirterek nedenini bakandan sorar¹¹³.

Tunceli milletvekili Hıdır Aydın, 1 Ağustos 1951 tarihli meclis oturumunda görüşülen iskan kanun tasarısında gördüğü eksiklikleri belirtmişti. Aydın, memnu bölgelere yerleşemeyen vatandaşlar ve meydana gelmiş maddi kayıpların tazmini meselesinin takipçisi olmuş meclisin 1 Temmuz 1953 tarihli oturumunda kendisinin verdiği kanun değişikliği önerisini genel kurula kabul ettirerek 6093 sayılı kanunun yürürlüğü girmesini sağlamıştır¹¹⁴.

10.dönem meclisinin Tunceli milletvekili Fethi Ülkü, garptan dönen ailelere ne kadar yardım yapıldığı üzerine soru yöneltir¹¹⁵. Devlet Bakanı Osman Kapani cevap vererek, 2510 sayılı kanunla 3380 ailenin batıya nakledildiğini, 1947 tarihinde kabul edilen 5098 sayılı kanun ile 1374 ailenin geri gelerek Tunceli'ye yerleştiğini, bunlardan 417 ailenin bölgelerinde yasaklılığın devam ettiğinden dolayı civara yerleştirildiklerini, Ağustos 1951 tarihli 5826 sayılı kanun ve 8 Temmuz 1953 tarihinde kabul edilen 6093 sayılı kanun çerçevesinde Tunceli bölgesine eskilerle beraber yekûnda 2215 ailenin iskân için müracaat ettiğini bildirir¹¹⁶. Müracaatlardan 1813'ü komisyonlarca uygun görüldüğü, iskânları karara bağlanan 299 aileye aile başına takriben 100'er lira yardım edildiğini bildirir.

¹¹² TBMMTD, D.9, C.13, B.46, s.643–645.

¹¹³ TBMMTD, D.9, C.20, B.48, s.581–582.

¹¹⁴ TBMMTD, D.9, C.24, B.99, s.17–18.

¹¹⁵ TBMMTD, D.10, C.3, B.19, s.149.

¹¹⁶ TBMMTD, D.10, C.3, B.19, s.150.

Askeri ve idari nedenlerden dolayı 1934 yılında 2510 sayılı kanun çıkarılmıştır. Kanunda gerekli görülen illerde hükümetin askeri yasak, idari yasak, boşaltılmış bölge uygulaması yapmasına ve alanlardaki farklılıklara göre arazi ücretlerinin hak sahiplerine ödenmek koşuluyla vatandaşların batı illerine göçürülmesine yetki verilmektedir.

Kanun 1947 yılına kadar uygulanmıştır. 1947 yılından itibaren ise CHP ile başlayıp DP ile devam eden süreçte kanunun maddelerinin tadiline başlanmıştır. 1947 yılında çıkarılan 5098, 1951 yılında çıkarılan 5826 ve 1953 yılından çıkarılan 6093 sayılı kanunlarla yasaklı yerler yerleşime aşamayla açılmışlardır.

Batıya gönderilmiş olan nüfusun kanunlarda gerçekleştirilen düzenlemeler neticesinde geri gelmeleri toprak rejimi üzerinde ters etkilerde bulunmuştur. Batıya göçürülenlerin topraklarının satılmış olması veya hazineye geçmiş olması dönenlerle araziye sahip olanlar arasında çekişmelere yol açmıştır. Geri gelmek isteyenlerin nakilleri, nakillerinin masrafları, ilk anda yerleşim için inşaat malzemesi ve tohumluk yardımları bütçede yekûn teşkil etmiştir. Dönenler olduğu gibi batı illerinde tutunarak geriye gelmeyen ailelerde mevcuttur.

1950 sonrası 2510 sayılı iskân kanununun maddelerinin tadil görüşmelerinde yasaklı illerin iktidar milletvekilleri ağır ifadelerle iskân kanunu uygulayacak ortamın geliştiricisi olarak gördükleri CHP'yi ağır biçimde suçlamışlardır.

İskân kanununun görüşmelerinde ortaya çıkan bilgilere göre Bulgaristan ve Romanya'dan gelen göçmenleri doğu illerine yerleştirme çalışmaları yapılmış, ancak gerek o yıllarda coğrafyada yaşanan olumsuz iklim koşulları gerekse gelen göçmenlerin yöreye uyum sağlayamaması neticesinde göçmenler peyderpey batı illerine gitmişlerdir.

II. EKONOMİ-SENDİKA VE İŞÇİ HAKLARI

A) EKONOMİ

1946–1960 arası Türk siyasi hayatının toplum hayatına yansıyan en etkin yönü olan ekonomi sıklıkla tartışma meselesi olmuştur. Türk ekonomisinin 1946–1960 yılları

arasındaki en bariz özelliği ülke ihtiyaçlarını karşılayacak derecede üretim ve kaynak yaratma gücünü sahip olmayan bir ekonomik yapı olmasından kaynaklanır. 1946–1950 arası CHP hükümetlerinin, 1950–1960 arası ise DP ekonomik politikaları birbirlerinden farklı olduklarını iddia etseler de yönetimleri süresince ülke ekonomisine uzun soluklu rahatlama getirecek herhangi bir yapısal dönüşüm gerçekleştirebildiklerini söylemek zordur. İncelediğimiz dönem olan 1946–1960 arası Türk ekonominin en bariz özelliği devamlı surette dışa açık büyüyen bir görüntü sergilemesidir¹¹⁷.

1946–1960 yılları arasında iki kez devalüasyona gidilmiş olup bunun ilki CHP iktidarınca, 7 Eylül 1946’da bir doların karşılığı 1.28 tl’den, 2.80 tl’ye¹¹⁸, ikincisi DP döneminde 4 Ağustos 1958’de bir dolar karşılığı 2.82 tl’den, 9.45 tl’ye çıkarılarak gerçekleştirilmiştir¹¹⁹.

CHP, 1946 sonrası oluşan dünya ekonomik şartlarına uyum sağlamak için 1946 yılında “5 Yıllık Sanayi Planı”, 1948 yılında da Türkiye İktisat Kongresi düzenleyerek devletin ekonomideki ağırlığının azaltılmasını talep eden İstanbul Tüccarlar Derneğiyle temasları olmuştur. Anlaşılacağı üzere CHP bir taraftan kalkınma planı uygulamak diğer taraftan da özel sektörle görüşerek serbest piyasaya üzerinde denetimlerini azaltmak ve bazı alanlardan çekilmek istemektedir¹²⁰.

DP döneminde, ekonomide hızla büyüebilmek düşüncesi 1954 yılına kadar iyi bir seyir halinde giderken plansız yatırımlar, tarımdan istenen verimin elde edilememesi, ihraç-ithal dengesinin devamlı ithalat yönüne gelişmesi, ülke gelirlerinin ülkeye sunulan ithal malların kullanımını sağlayacak birikime sahip olamaması gibi nedenlerden 1956 sonrasında ülke ekonomisinde hızlı bir daralma yaşanmış döviz, altın, lastik, petrol, ilaç gibi temel ihtiyaçlarda darboğaza girilmiş ve karaborsacılık ülkede yaygınlaşmıştır¹²¹.

CHP-DP hükümetlerinin ortak iddiaları kendilerinin, yürütme erkine sahip oldukları dönem içinde ekonominin iyi yönde olduğu iddialarını savunmalarıdır. Her sene bütçe görüşmelerinde hükümet savunmada, yaptığının doğru olduğunu ekonominin

¹¹⁷ Gülten KAZGAN, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, 2.B, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1988.

¹¹⁸ Korkut BORATAV, Editör Sina AKŞİN, “İktisat Tarihi” ,Yakınçağ Türkiye Tarihi, C.1, 4.B, Cem Yayınları, İstanbul 2001, s.342.

¹¹⁹ YÜCEL, s.133.

¹²⁰ Agm, s.349.

¹²¹ ALBAYRAK, s.358.

gelişmesi için her türlü tedbirin alındığını meclis kürsüsünden ifade ederken, muhalefette ekonominin topluma yansıyan olumsuz yönlerinden örnekler vermekte hükümetin halkı rahatlatacak bir ekonomik görüşe ve uygulama kabiliyetine sahip olmadığı yönünde eleştirilerini sıralamaktadır. Bu süreç meclisin iki büyük partisi arasında ilgili dönemde süreklilik gösteren bir söylem biçimi olmuştur. Örneğin 26 Aralık 1946 tarihli bütçe görüşmelerinde Menderes, Kit'leri eleştirip lüzumsuzluğuna değinirken, kendi iktidarı döneminde ülkede Kit artışı CHP döneminden fazla olmuştur¹²².

Ülke ekonomisi üzerinde 1946–1960 yılları arasında en çok konuşulan veya etkin olan vakalar Marşal yardımı, Milletlerarası Para Fonu, Yabancı Sermaye Yatırım Kanunu, Altın-Döviz Stoku, Planlı-Plansız Ekonomi tartışmalarıdır.

Altta meclis zabıtlarından vermeye çalışacağımız milletvekillerinin ekonomi üzerindeki düşünceleri olayların biraz daha aydınlamasına yardımcı olacaktır. Ekonomik meseleler her dönem ülke bütçesi görüşmelerinin uzun süren konuşmalarından olduğundan vermeye çalışacağımız örnekler daha çok çarpıcı veya çelişki görülen konuşmalar olacaktır.

1.1946–1960 arası ekonomi tartışmaları

1948 yılı bütçe görüşmeleri üzerine söz alan Kütahya DP milletvekili Adnan Menderes, KİT'lerin tabi oldukları işletme prensipleriyle, prensiplerin tatbik tarzının yeterince anlatılmadığından söz eder¹²³. Menderes döviz alım-satımı vs yollarla elde edilmiş olan 135 ton altının neden bütçede gözümediğinden, döviz bütçesinden ise hiç bahsedilmediğinden yakını¹²⁴. Menderes, olası 117 milyon olarak hesap edilen bütçe açığının, ilgili rakamda kalmasının mümkün olmadığını çok daha fazlasına hazırlıklı olunmasını, bütçe açığının artmasından derin endişe duyduğu iddiasında bulunur¹²⁵. Menderes'in eleştirilerinden sonra söz alan başbakan Recep Peker, konuşmasının

¹²² ALBAYRAK, s.303–311

¹²³ TBMMTD, D.8, C.3, B.18, s.16.

¹²⁴ TBMMTD, D.8, C.3, B.18, s.17.

¹²⁵ TBMMTD, D.8, C.3, B.18, s.20.

içinde geçen ve Menderes'in konuşmasını hedef alan "Psikopat ruhun ifadesi"¹²⁶ sözleri iktidar-muhalefet görüşmelerinin kopmasına neden olur. Ekonomiden sorumlu devlet bakanı Tahsin Bekir Balta, 1948 yılı bütçe konuşmasında önceki birleşimlerde konuşmuş olan Menderes'e ve partisi mensuplarının getirdiği eleştirileri cevaben, DP'nin, CHP ekonomik alanda devlet kapitalizmi yapmakla suçladığını, kendisinin kapitalist mantığı bildiğini, DP'nin devlet kapitalizmi uygulanıyor sözüne bir mana veremediğini, kendilerinin kapitalist mantık gibi devlet iktisadi teşekkülleri üzerinden en yüksek karı elde etmediklerini belirtir¹²⁷. Balta, DP'lilerin KİT'lerin memlekete ağır yük teşkil ettiğini savunduklarını, gerçekte ise KİT'lerin halka iş açan ve ihtiyaç gideren tesisler olduğunu söyler¹²⁸.

Ekonomik konularda iktidarı muhalefet yıllarında en fazla eleştiren kişi olarak Adnan Menderes öne çıkmaktadır. Menderes, meclisin 1948 yılı bütçe görüşmelerinin devam ettiği 26 Aralık 1947 tarihli oturumda kamuya her sene alınan araçların israf olduklarını bütçe açıklarının görüldüğü bir ülkede bunun sarfiyat olduğunu savunur¹²⁹. Menderes yine sözü bütçe açıklarına getirerek, araç alımı, halkevlerine ayrılan 2 milyon lira vs paranın bütçe açıklarını büyüttüğünü savunur¹³⁰.

Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu kendi bakanlığının bütçesini eleştiren muhalif milletvekillerine yönelik olarak verdiği cevaplarda, bakanlığının plansız olduğu yönündeki eleştirilere "Devlet idaremiz ne kadar planlı ise, milli eğitimimiz de o kadar planlıdır. Devlet idaremizin az planlı oluşunun acısını çekmekteyiz. Hükümetimiz işleri plan dairesinde yapmaya karar verdi"¹³¹ şeklinde olur. Banguoğlu, kendilerinin ne kadar lise veya ortaokul açmak istese de bunun bir yere kadar önemi olduğunu sonuçta maliye bakanlığının ayırabileceği tahsisat kadar okul yapılabilmesinin mümkün olduğunu ötesinin ise doğruyu ifade etmemek olacağını belirtir¹³².

Adnan Menderes, 13 Şubat 1950 tarihli bütçe görüşmelerinde¹³³ önceki yıllarda bütçeye yönelik olarak getirdiği eleştirileri tekrar eder. Menderes, hükümetin tasarruf

¹²⁶ TBMMTD, D.8, C.3, B.18, s.23.

¹²⁷ TBMMTD, D.8, C.3, B.24, s.539.

¹²⁸ TBMMTD, D.8, C.3, B.24, s.539.

¹²⁹ TBMMTD, D.8, C.3, B.23, s.297.

¹³⁰ TBMMTD, D.8, C.3, B.23, s.298.

¹³¹ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.674.

¹³² TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.675.

¹³³ TBMMTD, D.8, C.24, B.45, s.498.

yoluyla bütçe açıklarını giderme çalışmalarının başarılı olmadığını, 170 milyonluk bir açığın oluştuğunu bildirir¹³⁴. Menderes, bütçede açıkların Marşal yardımlarıyla kapatılmaya çalışıldığını, gelecek sene Marşal yardımın devam edip etmeyeceğinin belli olmadığını Marşal yardımı olmasaydı bütçe açıklarını neyle kapatacağınız yönünde eleştirilerine¹³⁵ dış yardımları konu alan bir yaklaşım sergiler.

9.dönemde oluşan yeni meclis tablosunda DP iktidar, CHP ise muhalefet olmuştur. Bütçe, ekonomi üzerine eleştiriler aynı nitelikler dâhilinde kalmış sadece partilerin yerleri değişmiştir.

Zonguldak CMP milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller, 7 Mayıs 1953 tarihli oturumunda Maliye Bakanlığına yönelik olarak ülkede ki altın stokunun yıllara göre durumunu ve ekonominin umumi gidişatı hakkındaki sorusuna¹³⁶ maliye bakanı Hasan Polatkan cevap vermiştir. Polatkan, 1945 yılında ülkenin 213 ton, DP iktidarı devraldığında 128 ton, 1952 yılı itibarıyla 127 ton 495 kilo altın stoku bulunduğunu bildirir. Polatkan cevabının devamında ülkenin toplam dış borcunun ise 227 milyon liraya tekabül ettiğini açıklar¹³⁷. Trabzon CHP milletvekili Cahit Zamangil, 25 Ocak 1954 tarihli TBMM oturumunda ülkenin içinde bulunduğu dış borç ödeme zorluklarının nedenleri, borcun nasıl bir plan dâhilinde ödenmesinin düşünüldüğü üzerine başbakana yönelik olarak bir gensoru verir¹³⁸. Gensoru DP milletvekillerinin çoğunluk oylarıyla reddedilir¹³⁹.

1955 yılı bütçe görüşmelerinde bütçe hakkında bilgi veren maliye bakanı Hasan Polatkan, ülkenin iç ve dış borçlarının toplamının 727 milyon olduğunu belirtir¹⁴⁰. CHP parti grubu adına söz alan Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu, DP'nin iktidara gelmeden önce yapacağını söz ettiği liberal amaçlarını gerçekleştiremediğini¹⁴¹, hükümetin gelişigüzel ithal mal alımının ülkenin ekonomik yapısını tehdit eder hale

¹³⁴ TBMMTD, D.8, C.24, B.45, s.499.

¹³⁵ TBMMTD, D.8, C.24, B.45, s.502.

¹³⁶ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.79.

¹³⁷ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.80.

¹³⁸ TBMMTD, D.9, C.27, B.33, s.316.

¹³⁹ TBMMTD, D.9, C.27, B.33, s.317.

¹⁴⁰ TBMMTD, D.9, C.28, B.45, s.518.

¹⁴¹ TBMMTD, D.9, C.28, B.45, s.538.

geldiğini savunur¹⁴². Aynı görüşmelerde TKP adına Seyhan milletvekili Cezmi Türk, CMP adına Abdurrahman Boyacıgiller de bütçeyi eleştirmişlerdir.

1955 yılına gelindiğinde iktidar istihsalin arttığını, ülkenin ekonomik gidişatın iyi olduğunu, ülkenin geleceğinin iktisaden aydınlık bulunduğu yönünde savunmalarını rakamlarla desteklemeye çalışır. Muhalefet ise ülkede iktisadi buhran bulunduğunu enflasyonun halk kitlelerinin alım gücünü düşürdüğünü, hükümetin ekonomide gerçekçi bir hedefinin olmayıp gündelik tedbirlerle zaman kazanmaya çalıştığı yönünde eleştirilerini devam ettirirler.

CMP adına 19 Şubat 1955 tarihli TBMM oturumunda söz alan Osman Bölükbaşı, hükümeti ekonomik iyileşme veya düzenli bir gelişim için bir planının olmadığı şeklinde eleştirir¹⁴³. Bölükbaşı, iktidarın ihracat yapamadığını bu yönlü bir yapı kuramadığını anlattıktan sonra Avrupa'da olan ülkeler ile Türkiye'de fert başına düşen ihracatı dolar üzerinden örneklerini verir, Bölükbaşı'nın verdiği rakamlarda Türkiye fert başına 17 dolar ihracat yapan bir ülke konumunda olup kıyaslanan Avrupa ülkelerinin içinde sonuncu durumdadır¹⁴⁴.

CHP grubu adına söz alan Malatya milletvekili Nüvit Yetkin, hükümeti ekonomik alanda programsız hareket ettiğini, programsızlığın ekonomik kaynakların verimsiz bir şekilde kullanılması sonucunu meydana getirdiğini söyler¹⁴⁵.

Başbakan Adnan Menderes, programsızlık konularında muhalefetin eleştirilerine bütçelerin birer yıllık yapıldıklarını, bütçelerin güçlerini mazisinden alarak geleceğe doğru uzandığını, bütün kitaplarda bunun böyle yazıldığını bu sebeple bütçenin bir yıllık olarak kabul edilemeyeceğini ifade eder¹⁴⁶.

Malatya milletvekili Nüvit Yetkin, 20 Aralık 1956 tarihli TBMM oturumunda ülkenin ekonomisi üzerine yaptığı konuşmasında, ülke ekonomisinin düzensiz ithalatların ülke içinde karaborsacılığa, çeşitli malların darlığına neden olduğunu zamanında Maliye Bakanı Hasan Polatkan'a yaptıkları uyarıların büyük kalkınma hamlesi gerçekleştiriyoruz cevabıyla geçiştirilmeye çalışıldığını belirtir¹⁴⁷. Yetkin

¹⁴² TBMMTD, D.9, C.28, B.45, s.540.

¹⁴³ TBMMTD, D.10, C.5, B.43, s.253.

¹⁴⁴ TBMMTD, D.10, C.5, B.43, s.259.

¹⁴⁵ TBMMTD, D.10, C.5, B.44, s.375.

¹⁴⁶ TBMMTD, D.10, C.5, B.44, s.378.

¹⁴⁷ TBMMTD, D.10, C.10, B.39, s.321.

konuşmasının devamında, iş hayatında 1955 yılı itibarıyla emniyet kalmadığını, paramızın değerinin hızla düşmeye devam ettiğini, altın ve döviz stoklarının tamamen eridiğini, dış borçlarımızın üç milyar liraya geçmesiyle birlikte gelecek yılki ihracatın bile ipotek alındığını iddia eder¹⁴⁸.

1957 yılında 1958 bütçesi için yapılan görüşmelerde muhalefet milletvekillerinden Osman Bölükbaşı¹⁴⁹, HP adına Ekrem Alican¹⁵⁰, CHP Nüvit Yetkin'in¹⁵¹ en büyük eleştirileri piyasada darlığı çekilen malzemeler, döviz bulunamaması, halkın alım gücünün düşmesi başta olmak üzere ağır eleştiriler getirmişlerdir. Görüşmelerde yaklaşımlar değişmeden devam etmiştir. Muhalefet ülkenin iktisadi kötü vaziyetinden eleştiri getirirken, hükümet de ülkede üretimin arttığını aksaklıklar görülmesine rağmen vaziyetin iyi yönde olduğu şeklinde savunma yapmaktadır.

11.dönem TBMM'de DP büyük oranda oy kaybetmiş, muhalefet CHP nezdinde güçlenerek meclise girmiştir. Muhalefet partilerinin toplam oyu iktidarın toplam oyundan fazladır. Muhalif partilerden HP, çoğunluk esasına göre seçimler gerçekleştirildiğinden sadece Fethi Çelikbaşı'nın memleketinde başarı kazanmış, CMP ise Kırşehir'de milletvekillikleri kazanarak meclise girmeye hak kazanmışlardır. 11.dönem TBMM milletvekillerinin birbirlerine karşı hitabet üsluplarında ağır ifadeler çokça görülmüştür.

11.dönem bütçe görüşmelerinde DP milletvekillerinin ilginç sözleri bulunmaktadır. 20 Şubat 1958 tarihli TBMM oturumunda Sinop DP Milletvekili Server Somuncuoğlu, CHP'ye atfen "Sovyet Rusya gibi plan istemedikleri malumdur" der¹⁵². Somuncuoğlu, sözlerinin devamında "Herkesin ekonomik bir plan etrafında anlaşacağını farz edelim o zaman iktidar değiştiğinde değişim sadece ekip değişiminden ileri gitmeyecektir, gelen iktidar kendi anlayışına uygun siyasi ve iktisadi değişiklikleri uygulayamayacak olmaları sonucunu doğuracağını" iddia eder. Somuncuoğlu, saydığı

¹⁴⁸ TBMMTD, D.10, C.10, B3.9, s.322.

¹⁴⁹ TBMMTD, D.10, C.17, B4.2, s.392.

¹⁵⁰ TBMMTD, D.10, C.17, B4.2, s.399.

¹⁵¹ TBMMTD, D.10, C.17, B.43, s.451.

¹⁵² TBMMTD, D.11, C.2, B.41, s.219.

nedenlere dayalı olarak bütün partilerin üzerinde mutabık kalacağı planlı ekonomik yapılanmanın mümkün olmadığını söyler¹⁵³.

CHP milletvekili Kasın Gülek, DP'nin iyi bir ekonomik yapı için gayret ettiğini ancak sadece iyi niyetin yeterli olmadığını ülkede ki ekonomik vaziyetin halk üzerinde yoğun bir baskı uyguladığını, ülkenin yağ, ekmek, et gibi temel hammaddeler için kuyruklarda beklediğini söyler¹⁵⁴. Gülek, ülkemiz kıyılarına petrol boşaltmak için gelen gemilerin parayı peşin almadan malı boşaltmadıklarını söyler¹⁵⁵. DP'nin ekonomide en büyük başarısızlığının plansızlık olduğunu geliştirmekte olan ülkelerin planlı hareketler neticesinde kalkındığını söyler¹⁵⁶.

Başbakan Adnan Menderes, KİT'lerin plan dâhilinde geliştirildiğini, özel teşebbüs için ise planlama düşünülmendiğini söyler¹⁵⁷. Başbakan Menderes, iktidarının ekonomik politikalarını eleştiren CHP'ye yönelik yaptığı savunmalarda 1946–1950 arası ekonomik rakamlar ile karşılık verir¹⁵⁸. Menderes, ülkede bazı hammaddelerde temin zorluğunun çekildiğini ancak gelişen ve istihali artan bir ülkede bu tür sıkıntılarının çekilebileceğini savunur¹⁵⁹.

Osman Bölükbaşı, bütçe üzerine görüşmelerde başbakana atfen, başbakanın İstanbul'da Liman Lokantasında yaptığı bir basın toplantısında “Amerika planla mı? Kalkındı?” şeklinde konuştuğunu iktidarın yarı resmi sözcüsü Zafer gazetesinin 28 Aralık 1955 tarihli nüshasından okuduğunu, planlı acısız kalkınma mümkünken başbakanın hala plansız kalkınma taraftarı olduğu şeklinde suçlar¹⁶⁰.

11.dönem bütçe görüşmelerinde muhalefetin ekonominin kötü olduğu yönündeki eleştirileri, iktidarın muhalefete ülke ekonomisinde bir takım aksaklıklara karşın iyi yönde gidildiğini, üretim kapasitesinin arttığını savunmaları aynen devam eder. 1959–1960 yılı bütçe görüşmelerinde milletvekillerinin birbirlerini uygunsuz söz ve davranışlarla eleştirdikleri görülür. Ağır eleştirilerin diğer bir nedeni de sokakta yaşanan darboğazın, ağır olan 1958 enflasyonun etkileridir.

¹⁵³ TBMMTD, D.11, C.2, B.41, s.219.

¹⁵⁴ TBMMTD, D.11, C.2, B.41, s.222.

¹⁵⁵ TBMMTD, D.11, C.2, B.41, s.223.

¹⁵⁶ TBMMTD, D.11, C.2, B.41, s.225.

¹⁵⁷ TBMMTD, D.11, C.2, B.41, s.241.

¹⁵⁸ TBMMTD, D.11, C.2, B.41, s.245.

¹⁵⁹ TBMMTD, D.11, C.2, B.41, s.247.

¹⁶⁰ TBMMTD, D.11, C.2, B.42, s.296.

2. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Ülkede gündemimizde bugünlerde önemli bir yer teşkil eden IMF'nin, ülkemizin ekonomik yaşamına dâhil olması 14 Şubat 1947 tarihli TBMM genel kurulunda komisyon raporlarının¹⁶¹ değerlendirilmesi ve görüşülmesiyle başlayan süreçle birlikte devamlılık arz etmiştir¹⁶². Hükümete IMF ve İmar Bankasına katılma hakkında hükümete yetki verilmesine dair kanun tasarısının görüşmelerinin ilkinde söz alan Yusuf Kemal Tengirşek, antlaşmaya Türkiye'nin imza atması halinde Türk devletinin istiklalinin ve Türk milletinin hürriyetinin mevzubahis olduğundan uzun bir tenkide ihtiyaç duyulduğunu söyler¹⁶³. Tengirşek eskiden ülkeler arasında kambiyo işlemlerin karşılığının altın karşılığıyla ölçüldüğünü yapılmak istenen antlaşmada ise altın ile ölçümün kalktığından mahsurlarının bulunabileceğini belirtir¹⁶⁴.

Fona katılma konusunda tek temkinli davranan ve katılıma eleştirel bir biçimde yaklaşımaya çalışan milletvekili Yusuf Kemal Tengirşek olmuştur. Kanun tasarısının ikinci görüşmesinde¹⁶⁵ hiçbir aleyhte fikir beyan edilmeden hükümete IMF ve Kalkınma İmar Bankasıyla antlaşma yapma yetkisi verilmiştir. Yetkinin tam tarihi 19 Şubat 1947'dir.

11.döneminin 21 Ağustos 1958 tarihli oturumunda ülkenin ekonomisi görüşmelerinde ayrıca bir gündem maddesi olarak yurtdışından elde edilen maddi yardımların ülke ekonomisinin iyileştirilmesi konusunda görüşmeler yapılmıştır¹⁶⁶.

Maliye bakanı Hasan Polatkan, yaptığı açıklamalarda 1957 yılında başlanan görüşmeler neticesinde Avrupa İktisadi İş Birliği Teşkilatı-Amerika-IMF'den toplam 359 milyon dolar¹⁶⁷ yardım temin edildiğini yardımların ülkenin üretme kapasitesinin

¹⁶¹ TBMMTD, D.8, C.4, B.44, Ekler bölümünde.

¹⁶² TBMMTD, D.8, C.4, B.44, s.157.

¹⁶³ TBMMTD, D.8, C.4, B.44, s.159.

¹⁶⁴ TBMMTD, D.8, C.4, B.44, s.160.

¹⁶⁵ TBMMTD, D.8, C.4, B.46, s.248.

¹⁶⁶ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.828.

¹⁶⁷ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.830.

yüksekliğinin yardım eden ülkelerce takdirinden kaynaklandığını iddia eder¹⁶⁸. Polatkan elde edilen yardımla ülke ekonomisinde görülen aksaklıkların giderilmeye çalışılacağını ifade ettikten sonra elde edilen dış kredinin hükümetin muvaffakiyeti olduğunu söyler¹⁶⁹.

CHP Genel Başkanı Malatya milletvekili İsmet İnönü, yapılan yardım için ilgili ülkelere teşekkür eder¹⁷⁰. İnönü, yardımların bir takım tedbirlerin alınması şartıyla verildiğini vatandaşların alınacak tedbirler konularında uyarılmalarını ve bu suretle katılımlarının istenmesinin gerektiğini belirtir¹⁷¹.

Başbakan Menderes, verdiği cevapta maliye bakanıyla aynı doğrultuda cevap vererek yine ülkede istihsalin arttığını ülkenin üretim kapasitesinin yükseldiğini birtakım olumsuzlukların olmasının rağmen ülke ekonomisinin iyi yöne doğru gittiğini belirten bir konuşma yapar¹⁷².

Hasan Polatkan, ülkenin üretme kapasitesinin yükselmesi sonucunda IMF'nin borç verdiği iddiası gerçekte uyuşmamaktadır. Borcun verilmesinden önce yapılan görüşmelerde yardımı veren kuruluşlar IMF programının uygulanması garantisi koşuluyla borcu vereceklerini ifade etmişler ve Türkiye'nin kararlılığını görmek içinde önce devalüasyonu gerçekleştirmesini beklemişlerdir. Menderes hükümeti, IMF'nin koşullarını kabul etmemekle birlikte devalüasyon uygulamasını gerçekleştirmiştir¹⁷³. Beklenen devalüasyon kararı 4 Ağustos 1958 tarihinde alınarak bir doların karşılığı 2.82'den, 9.45'e çıkarılmıştır. Devalüasyon kararından sonra IMF ve Avrupa İktisadi Kalkınma Teşkilatı yardım verme kararını almıştır.

1947'de CHP hükümetleriyle başlayan Türkiye-IMF münasebetleri, DP hükümetlerince de devam ettirilmiştir. 1947'den günümüze kadar IMF ve IMF'ye dayalı ülkemizin ekonomik programları devamlı gündem de yerini korumuştur. IMF,

¹⁶⁸ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.831.

¹⁶⁹ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.842.

¹⁷⁰ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.846.

¹⁷¹ TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.846.

¹⁷² TBMMTD, D.11, C.4, B.87, s.883-884.

¹⁷³ Korkut BORATAV, Editör Sina AKŞİN, "İktisat Tarihi", Yakınçağ Türkiye Tarihi, C1, 4.B, Cem Yayınları, s.349.

Türkiye'ye verdiği 1958 borcu öncesinde istediği ekonomik tedbirlerin etkileri piyasalarda sert etki yaratmıştır¹⁷⁴.

3. Yabancı Sermaye Yatırım Kanunu

Ülkeye yabancı yatırımcı ve sermaye getirmeyi amaç edinen DP hükümeti TBMM'nin 11 Ocak 1954 tarihli oturumunda kanun tasarisinin ilk kez gündeme alınmasını sağlar¹⁷⁵. Tasarı hakkında yapılan görüşmelerde muhalefetin sert tepkileri görülür.

CHP Trabzon milletvekili Cahid Zamangil, tarım ve ticaret sahsının yabancılara açılmasını endişe ile karşıladığını¹⁷⁶, yabancılardan sadece ihtiyaç duyulan sahalarda¹⁷⁷ faaliyet göstermelerine izin verilmesinin doğru olacağını savunur.

TKP Seyhan milletvekili Cezmi Türk, gelecek olan yabancı sermayenin sanayi üretimine el atması durumunda ülkemizdeki KİT'lerin satış yapamayacağını bir süre sonra kapanmak zorunda kalacağını iddia eder¹⁷⁸.

Kanun tasarisinin geçici komisyon sözcüsü Haluk Şaman, muhalefete mensup milletvekillerinin ticaret, tarım, üretim sahasında yabancılardan girmemesi gerektiği yönündeki görüşlerini katılmadıklarını ülkede rekabet ortamının yerli üreticiyi de tetikleyeceğini belirtir¹⁷⁹. Şaman, ithalat sahasına ecnebilerin girmesinden endişe edilmesinin gereksiz olduğunu esas olanın kimin yaptığını değil yapılan faaliyetin fayda ve mahzurlarının önemli olduğunu ifade eder¹⁸⁰.

DP Konya milletvekili Himmet Ölçmen, çıkarılmak istenen kanunun yerinde olduğunu, gelecek yabancı sermayenin ülkenin ana davalarına¹⁸¹ yatırım yapacağını ve bunun da ülke ekonomisi için faydalı olacağını iddia eder. Ölçmen, yabancı sermayenin

¹⁷⁴ ALBAYRAK, s.360

¹⁷⁵ TBMMTD, D.9, C.27, B.27, s.108.

¹⁷⁶ TBMMTD, D.9, C.27, B.27, s.109.

¹⁷⁷ TBMMTD, D.9, C.27, B.27, s.110.

¹⁷⁸ TBMMTD, D.9, C.27, B.27, s.112.

¹⁷⁹ TBMMTD, D.9, C.27, B.27, s.113.

¹⁸⁰ TBMMTD, D.9, C.27, B.27, s.113.

¹⁸¹ TBMMTD, D.9, C.27, B.27, s.115.

özelikle enerji, fabrikalaşma, demiryolu, havayolu gibi alanlarda yatırım yapacağını düşündüğünü iddia eder. Ölçmen, aynı zaman da yabancı sermayenin yerli sermayeyi de hareket geçireceğine inandığını söyler¹⁸². Ekonomi ve Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş, muhalefetin ülkede yabancı sermayenin her alanda faaliyet göstermesinin sakıncalı olduğuna dair görüşlerinin gerçeği yansıtmadığını¹⁸³, gelecek olan yabancı sermayenin ülkemizin kanun ve mevzuatlarına göre çalışacaklarından tehlike bulunmadığını, endişenin yersiz olduğunu söyler¹⁸⁴. Maddelerin görüşülmesine geçilir.

İlk görüşmelerde ortaya çıkan sonuç muhalefet ülkenin tarım-ticaret sahasının ecnebilerin eline geçmesi endişesini taşıdıklarını, iktidarın ise ülkenin üretim kapasitesinin artması, gelişen teknolojiden yararlanması için bunların sahibi olan yabancı ülkelerin ülke içinde üretime davet edilmesi konularında görüşlerini savunurlar.

Kanun tasarısının maddelerinin ikinci kez görüşüldüğü 13 Ocak 1954 tarihli oturumda¹⁸⁵ muhalefete mensup milletvekilleri 4.madde de yer alan <yabancı sermaye elde ettiği karı kendi cinsinden paraya çevirip transfer etme hakkına sahiptir> bölümüne itirazları yoğunlaşır. Muhalefet yabancı sermayenin ülkede belirli bir süre sonra 50–100 milyon dolar para biriktirdiğinde bunu kül halinde transfere kalkışırsa kendi para birimimizin aşırı değer kaybedeceğini ülke ekonomisinin bundan zarar göreceğini iddia ederler.

Ekonomi Bakanı Fethi Çelikbaş, 4.maddenin gerekli olduğunu para transferi garantisi verilmediği anda yabancı sermayenin ülkeye giriş yapmayacağını belirtir. İktidar millettekileri de kendi bakanlarının görüşlerini destekleyen konuşmalar yaparlar.

29. birleşiminde tasarının görüşmelerinde söz alan İstanbul milletvekili Ahmet Hamdi Başar, para transferinin getireceği yanlışlıklar olduğunu söyler¹⁸⁶. Başar, ülkede ecnebi sermayeye tanınan para transferinin sat-kaç¹⁸⁷ piyasası oluşturacağını, tanınan imtiyazların 19.yy.da Osmanlı devletinin tanıdığı imtiyazlar ile aynı istikamette olduğunu iddia eder¹⁸⁸.

¹⁸² TBMMTD, D.9, C.27, B.27, s.116.

¹⁸³ TBMMTD, D.9, C.27, B.27, s.118.

¹⁸⁴ TBMMTD, D.9, C.27, B.27, s.119.

¹⁸⁵ TBMMTD, D.9, C.27, B.28, s.145–171.

¹⁸⁶ TBMMTD, D.9, C.27, B.29, s.188.

¹⁸⁷ TBMMTD, D.9, C.27, B.29, s.190.

¹⁸⁸ TBMMTD, D.9, C.27, B.29, s.190.

Ekonomi Bakanı Fethi Çelikbaş, daha önceki oturumlarda olduğu gibi ülkenin üretim gücünün yükseltilip, döviz ihtiyacının azaltılması için ülkede üretim yapacak yabancı sermayeye ihtiyaç duyulduğunu, yabancı sermayeye imtiyaz tanınmayıp yerli üreticilerle aynı kanuni yükümlülükler altında çalışacaklarını kaydeder¹⁸⁹.

TKP mensubu Seyhan milletvekili Cezmi Türk, tasarı hakkında yeni açıklamalar getiren açıklamalar yapar. Türk BM'nin gelişmekte olan ülkelere insani şartlarda geliştirmek için iyi niyetli sermaye mensuplarının çalışmalar yaptığını, bunların yanında Amerika ve Fransa'da kapitalist mantık güden son yıllarda inkişaf eden neo-kapitalistlerin oluşturduğu sermaye grubunun bulunduğunu bildirir¹⁹⁰. Cezmi Türk her halükarda getirilmek istenen yabancı sermayeye karşı olduklarını, 19.yy'ın sömürgeci zihniyetine karşı çıkacaklarını, sömürgeci zihniyete ülke hudutlarından içeri sokmayacaklarını söyler¹⁹¹. Cezmi Türk, kanun tasarısına en sert muhalefeti gösteren milletvekili olmuştur. Türk, ülkede sermayedar yetiştirmek için katlanılan sıkıntıların bu kanun tasarısıyla heba edileceğini savunur¹⁹². Türk,'ün konuşmasından en dikkat çekici nokta ise neo-kapitalistlerin ülke varlığına zarar vereceği iddiasıdır. Türk neo-kapitalistleri sömürgeci zihniyetin yaşayan temsilcileri olarak görmektedir.

TBMM'nin 18 Ocak 1954 tarihli oturumunda Yabancı Sermaye kanun tasarısı görüşmelerinde maddeler üzerine görüşmeler tamamlanır. Muhalefet ile İktidarın konuşmacıları daha önceki konuşmalarından farklı bir şey eklemesler. CHP grubu adına konuşan Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu, getirilmek istenen kanunla ülke içindeki yerli müteşebbisin zarar göreceğini belirterek kanun tasarısının reddini partisi adına ister¹⁹³. İktidarın çoğunluk oylarıyla tasarı kanunlaşır.

1946 yılında ülkede başlayan çok partili hayatla beraber Türkiye'nin batı bloğu ülkelerine yanaşmaya başlaması eş zamanlı gelişen hadiselerdir. Batı katılmak batıya uyum sağlamak isteyen gerek CHP'li hükümetler gerekse DP'li hükümetler IMF, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatlarıyla münasebetlerini sıkılaştırmaya çalışmışlardır.

DP'nin muhalefetten batıya ekonomik olarak uyum sağlama çabalarında eleştirilen icraatı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve akabinde Petrol yasasıdır. DP

¹⁸⁹ TBMMTD, D.9, C.27, B.29, s.191–195.

¹⁹⁰ TBMMTD, D.9, C.27, B.29, s.196.

¹⁹¹ TBMMTD, D.9, C.27, B.29, s.196.

¹⁹² TBMMTD, D.9, C.27, B.29, s.198.

¹⁹³ TBMMTD, D.9, C.27, B.30, s.229.

harici partiler yabancı sermayenin ülkede kalıcı olmadığını, en kısa zamanda parasını kazanıp ülke dışına çıkarma amacıyla olacağını öne sürmüşlerdir. DP ise ülkeye yabancı sermayenin gelmesinin zorunluluk olduğunu kendi imkânlarımızla yekûn para gerektiren, ulaşım, ağır sanayi gibi hamlelerin gerçekleştirilemediğini gelen sermayenin ülkede istikrar görmesi durumunda kaçmayacağını iddia etmişlerdir.

1946'dan 1960 yılına kadar ülkede ithalat ağırlıklı dışa açık bir büyüme yaşanmış ve açık 1946'dan itibaren devamlı artmıştır. Dışa açık büyüme CHP'nin de, DP'nin de en büyük sıkıntılarından olmuştur.(Dışa açık büyüme için bak ek11)

1955–56 sonrası ülke ekonomisinde yaşanan darboğazlar neticesinde döviz, altın, ithal mal, temel hammaddelerin eksikliği sıklıkla görülmeye başlanmıştır.

DP hükümetlerinin bütçe görüşmelerinde veya farklı zamanlarında en çok eleştirilen ikinci özelliği ekonomik bir yapısal veya dönemsel plana sahip olmamamsıdır. DP'nin planlı ekonomiye bilerek uzak durduğunu iddia etmek mümkündür.

DP hükümetlerinin ilk kabinesinde yer alan Fahri Belen hatıralarında, başbakan Adnan Menderes'in, plansızlık yüzünden ülkeyi traktör mezarlığı haline getirdiğini¹⁹⁴, DP'nin seçimleri alamadığı illere yatırım yapılmadığını anlatır¹⁹⁵. Belen'in, plan hakkındaki en ilginç anısı ise kendisi nafia bakanı iken bakanlığının yatırımları için beş senelik bir plan yaparak bakanlar kuruluna sunacağını Başbakan Adnan Menderes'e aktardığında, Menderes'in tepkisi “Beş senelik plan komünist usulüdür” diyerek ret etmiş olmasıdır¹⁹⁶. DP Sinop milletvekili Server Somuncuoğlu planlı kalkınma olarak bahsedilen tüm partilerin üzerinde anlaşabileceği bir planın mümkün olmadığını öne sürer. Somuncuoğlu, iktidara gelen partinin kendisi siyasi ve iktisadi anlayışına uygun bir program gerçekleştirmeyi hedef edineceğinden milli planın olamayacağını ifade eder¹⁹⁷.

Demokrat Parti Meclis Grubu Zabıtlarını kullanarak, Demokrat Parti üzerine çalışma yapan Mustafa Albayrak, kitabının “DP'nin Planlı Ekonomiye Yaklaşımı”

¹⁹⁴ Fahri BELEN, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, İstanbul Matbaası- İstanbul 1960, s.17.

¹⁹⁵ BELEN, s.20.

¹⁹⁶ BELEN, s.21.

¹⁹⁷ TBMMTD, D.11, C.2, B.41, s.219.

bölümünde Menderes'in, Polatkan'ın, Ekonomi Bakanı Muhlis Ete'nin, planlı ekonomi hakkındaki olumsuz söz ve görüşlerini verir¹⁹⁸.

1946–1960 siyasi yaşamının ülkenin temel ekonomik hedefleri olan kendisine yeterli, dışarıya mal satarak gelişen, sanayileşen ülke olma amacına ulaşamamıştır. Geriye kalan ise IMF, Yabancı Sermayeyi Teşvik, Döviz, Altın, Planlı-Plansız ekonomik model tartışmaları olmuştur.

B) SENDİKA VE İŞÇİ HAKLARI

Ülkemizde 1936 yılında çıkarılan çalışma yasasında işçilerin sendika kurmaları yasaklanmıştı.1938 yılında ise dernekler yasasında yapılan değişiklik ile sınıf esasına dayalı dernek kurmak yasaklandı¹⁹⁹.

1945 yılında CHP çalışma bakanlığını kurdu²⁰⁰. 1946 çok partili hayatın başlamasından sonra cemiyetler kanununda yapılan değişiklik ile sınıf esasına dayalı cemiyet kurulmasına izin verildi. Türkiye 26 Haziran 1945'de San Fransisko toplantılarına katılmış²⁰¹, 28 Ekim 1945'de yürürlüğü giren²⁰² Birleşmiş Milletler Antlaşmasına kabul etmiştir.

Cemiyetler Kanununda sınıf esası üzerine dernek kurulabilmesi ve Birleşmiş Milletler Anayasasının kabul edilmesi ülkede dernekler yoluyla sendika isimli kuruluşların kurulabilmesinin önünü açmıştır. Hükümetin kanuni düzenlemesine kadar ülkede sendika adı altında kurulan teşekküller gerçekte cemiyetler yasasına göre faaliyet gösteren sendikalar olup henüz kanuni düzenleme olmadığı için sendika olarak nitelendirilemezler.

1–1947 İşçi Sendikaları Kanun görüşmeleri ve Sendikalar Üzerine İfadeler

¹⁹⁸ ALBAYRAK, s.352–355.

¹⁹⁹ S.Yahya TEZEL, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi(1923–1950)*, 2.B,Yurt Yayınları, Ankara 1986, s.127.

²⁰⁰ M.Orhan BAYRAK, *Türkiye'yi Kimler Yönetti (1920–1984)*, Yılmaz Yayınları, İstanbul 1992, s.37.

²⁰¹ ERİM, s.38.

²⁰² ERİM, s.44.

İşçi sendikaları hakkında 8.dönemde TBMM'nin 20 Şubat 1947 tarihli oturumunda içişleri, adalet, çalışma komisyonlarının hazırladıkları İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri hakkındaki komisyon raporları görüşülmeye başlanır²⁰³.

Diyarbakır milletvekili Vedat Dicleli, ülkenin tarım ülkesi mi yoksa sanayi ülkesi mi olduğu yönündeki tartışmaların geçerliliğini yitirdiğini, ülkemizin en azından tarım ürünlerini işlenmesi için ilgili alanlarda sanayileşmesi gerektiğinden bahsettikten sonra, ülkemizde sayıları 300.000'ü bulan sanayi çalışanlarının aileleriyle birlikte 1.500.00 milyon anlamına geldiğini, işçi kitlesinin teşkilatlandırılması anlamına gelen kanunu bu sebepten görüştiklerini ve işçilerin işverene karşı vaziyetlerinin sağlanması gerektiğini ifade eder²⁰⁴. Dicleli, dünyada endüstrileşme sonucunda işçi kesimi ve işveren kesiminin kendi menfaatlerini savunmak için oluşturdukları kurumlar bulunduğunu, işçilerin kendi haklarını işveren karşısında savunmak ve kanuni teminat almak için işçi sendikalarını kurduklarından bahsettikten sonra, ülkemizde ise sanayileşme hamlesinin 15–20 yıldır yapılmaya çalışıldığını bu sebepten Avrupa'da ki işçi hakları konusundaki gelişmelerin 200 yıl geriden takip edildiğini, çıkarılması düşünülen yasa ile işçi ve işverenin kendi menfaatlerini savunmak için dernek kurma haklarına sahip olmaları anlamına geldiğini söyler. Çıkarılması düşünülen yasa öncesinde çeşitli işçi derneklerinin cemiyetler kanununa gör kurulduklarını ancak bunların gizli cemiyet ve menfaatlerin odağı haline gelenlerinin bulunduğunu karmaşaya son vermenin yolunun işçi sendikası kanun olduğunu ifade eder²⁰⁵. Dicleli, gizli emellerden bahsederken anlattıklarını aydınlığa kavuşturarak daha önce işten çıkarılan 15 kişinin sendikaya başvurduklarını sendikanın bir bakanlığa başvuruda bulunarak 15 işçisinin yerleştirilmesi için vakanın geçtiği mahale yakın bir devlet fabrikasından 15 kişilik kadro tahsisi talep ettiğini, talep yazısında sendika başkanın kendilerinin yeni dikilmiş elma, armut olmadıklarını, kendilerinin bütün dünya işçilerin haklarının korunmaları gayesiyle kurulmuş hükümetçe de onaylanmış bir teşekkülün şubesiyiz sözlerini örnek verir. Dicleli, sendikacının başvurusundan görüleceği üzere

²⁰³ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.295.

²⁰⁴ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.296.

²⁰⁵ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.296.

söz konusu talebin işçi hakkıyla bir alakası bulunmadığını, dış cereyanların etkisinde bir yazı olarak değerlendirir. Dicleli, bu tür dış etkilerin hâkim olmaması, işçilerin politikaya karışmamaları ve işçilerin kendi aralarında yardımlaşmayı sağlamları için görüştükları kanunun çıkarılması gerektiğini ifade eder²⁰⁶. Diyarbakır milletvekili, Avrupa’da gelişen sendikaların kanuni olduklarını, eşitlik ilkesine göre hareket ettikleri, hürriyet esasına dayalı olmaları gibi üç temel ilke etrafında yapılandıklarını, kendilerinin de ülkemizde kurulacak olan işçi sendikalarına politik olmama özelliğini katarak 4. temel ilkeyi gerçekleştirmiş olacaklarını söyler²⁰⁷. Dicleli, devlet gözetiminde sendikaların kurulmasını, işçi ve işveren haklarının belirlenmesini bu suretle sendikalarda zararlı fikirlerin gelişmelerinin engellenmesinin doğru olacağını savunur²⁰⁸.

Gaziantep CHP milletvekili Cemil Sait Barlas, çıkarılmak istenen sendika kanunu için erken olduğunu, kanunun aceleye getirildiğini, Dicleli’nin ifade ettiği işçilerin politika dışı kalması yönündeki görüşüne katıldığını, 4.maddede belirtilen işçilerin sağlık, sigorta, ücret politikalarının tespiti için profesyonel yöneticiler aracılığıyla teminine çalışır hükmünün zaten devlet işletmelerinde çalışan işçilere sağlandığını, özel sektörde çalışanlar için ise daha geniş kapsamlı hazırlıklarla donanmış bir kanun teklifi ile sağlanabileceğini belirttikten sonra sözlerinin başında ifade ettiği görüşü yenileyerek ilgili kanun tasarısı için erken olduğunu en az 2 yıl sonra gelmesi gerektiğini belirtir²⁰⁹.

DP Çanakkale milletvekili Suphi Batur, İşçi Sendikalarını tarihi gelişimini özetledikten sonra, işçilerin işverenin keyfi tutumundan ancak sendika vasıtasıyla kurtulabileceğini belirtir²¹⁰. Batur, ayrıca komisyonun hazırladığı tasarıda işçiye grev hakkının tanınmadığını bunun bir eksiklik olduğunu, eksikliğin giderilmesi için ayrıca bir madde bulunmadığını, grevin ülke dışında her ülkede olmadığını savunan komisyon raporunun yanıltıcı olduğunu, demokrat bütün ülkelerde işçi sendikalarına grev hakkının tanındığını sadece Faşist İtalya ve Nazi Almanya’sında grev hakkının

²⁰⁶ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.297.

²⁰⁷ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.297.

²⁰⁸ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.297.

²⁰⁹ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.299.

²¹⁰ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.299.

tanınmadığını söyler²¹¹. Grev hakkının tanınması durumunda suiistimale karşı kanuni tedbirler alınabileceğini ifade eder. Batur, sendika mefhumunun ihtilallere yer vermeyecek, milliyetçi bir ruh ile çalışan yapılar olması, yabancı ideolojilerin teşekküllere sokulmasının kanuni tedbirlerle sağlanmış olmasını desteklediklerini, ancak grev, lokavt önleyen maddelerin tasarıdan çıkarılmasının yerinde olacağını söyler²¹².

Çalışma bakanı Konya milletvekili Sadi Irmak, Cemiyetler kanununda daha önce yapılan değişiklikler ile sınıf esasına dayalı cemiyet kurabilmenin yolunun açıldığını buna müteakip ülkenin pek çok yerinde sendika-cemiyet unvanı ile 100'e yakın kuruluşun faaliyete geçtiğini, anlaşıldığı üzere ülkede sınıf-meslek dayanışması içinde temsil edilmek istenen ihtiyacı hissedildiğini belirtir²¹³. Sadi Irmak, kurulan cemiyet ve sendika unvanlı derneklere işçilikle alakası olmayan insanların sızdığını, sızan kişilerin kendilerini tüm ülke işçilerini temsilcisi olarak göstermeye çalıştıklarını izah eder²¹⁴. Sadi Irmak, dünya da devlet güdümlü, devlet karşıtı, devletle beraber, amme menfaati içinde zümrelerin menfaatlerini müdafaa eden üç tip sendika olduğunu ülkemizde geliştirilmek istenen sendikacılık anlayışının ise 3.tip sendikacılık olduğunu belirtir²¹⁵. Bakan kanun tasarısında görüldüğü üzere sendikaların günlük siyasetten uzak kalması için gerekli tedbirlerin alındığını, sendikaların siyasetle uğraşmasını doğru bulmadıklarını açıklar. Fransız işçi sendika kanunda da siyasetin dışta tutulduğunu düşüncesini doğrulamak için örnek verir²¹⁶. Bakan, sendikalarının temsilcilerin milletlerarası düzenlenen sendika toplantılarına temsilci gönderebileceklerini ancak beynelmileliliğin karşısında olduklarını ifade eder. Sadi Irmak, DP milletvekillerinin eleştirdiği grev, lokavt hakkı gibi konuların sadece sendika yasasıyla gerçekleşecek bir hadise olmadığını grev-lokavtın yasaklayan maddenin gerçekte İş Kanununun yasağıyla alakalı olduğunu orada bir değişiklik yapılmadan sendika tasarısı içinde grev-lokavt hakkının tanımayacağını ifade eder. Bakan, grev-lokavt uygulamalarının geçerli olduğu ülkelerin liberal ekonomik kurallarla işleyen yapılarda bulunduğunu, CHP'nin ve

²¹¹ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.300.

²¹² TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.300.

²¹³ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.300.

²¹⁴ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.301.

²¹⁵ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.301.

²¹⁶ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.302.

muhafif DP'nin programlarında hedeflenen ekonomik yapının devletçi olduğundan grev-lokavt gibi anlayışlara gerek olmadığını söyler²¹⁷.

DP İstanbul milletvekili Fuad Köprülü, bakanın yaptığı açıklamalar doğrultusunda sendika kurulmasının nedenlerinin ilkinin cemiyetler kanunda yapılan değişikliğe uyum sağlamak lüzumundan, ikinci olarak ise Birleşmiş Milletler Anayasasına uyum sağlama çalışmalarından kaynaklandığının anlaşıldığını ifade eder²¹⁸. Köprülü sendika kanununun aceleyle meclise getirildiğinin kapsamından belli olduğunu²¹⁹, demokratik ülkelerdeki sendika kanunlarında grev hakkının tanındığını²²⁰, grev hakkı tanınmayan sendikaların hikmetinin vücuda gelmesinin mümkün olmadığını²²¹ eleştirilerini yaptıktan sonra sendikaların milli bir ruhla çalışıp, dışarıdan oluşabilecek tahriklerin kanunda izah edildiği yasal tedbirlerin yerinde olduğunu söyler²²².

CHP Manisa milletvekili Muammer Alakant, Köprülü'ye cevap olarak genel kurula grev konusunda fikirlerini açıklarken, grevin anlamının ne açıdan bakıldığına bağlı olarak değişebileceğini söyler²²³. Grev hakkının kullanımının antidemokratik bir yapı olduğunu iddia eder. İddiasını ise grev yapan işçilerin, çalışmak isteyen işçiler üzerinde baskı kurmak suretiyle işçileri engellemelerinin demokratik olmadığını belirttikten sonra tasarıda belirtildiği gibi grev hakkının verilmemesinin doğru olduğunu ifade eder²²⁴. Muhafif milletvekillerinden Reşat Aydın, DP'den ayrılmasının da tesiri ile çalışma komisyonu başkanı Emin Erşirgil'in işçilerimizin Türk milliyetçisi olduğu yönündeki görüşlerine katıldığını, fikrini ispat içinde cemiyetler kanununun değişiminden sonra kurulan farklı dernek ve adı sendika olan toplulukların 70.000 işçiye hitap etmelerine karşın sadece 300 kadar aza kaydedebildiklerini delil olarak öne sürerek Çalışma Bakanı Sadi Irmak'a tasarıyı gündeme getirdiği için teşekkür eder²²⁵.

Tasarının tümü üzerinde devam eden görüşmelerde muhalefet grev hakkının verilmesini savunmaya devam ederken, hükümet ve CHP'li milletvekilleri getirilen

²¹⁷ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.303.

²¹⁸ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.305.

²¹⁹ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.305.

²²⁰ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.305.

²²¹ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.306.

²²² TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.306.

²²³ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.308.

²²⁴ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.308.

²²⁵ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.313.

tasarının yeterli olduğunu grev meselesinin iş kanunu çerçevesinde değerlendirilecek bir mesele olduğundan görüşülmenin lüzumsuz olduğunu söylerler.

Kanun tasarısının maddelerinin görüşmelerine geçilir²²⁶. Madde görüşmelerinde önemli bir itiraz olmaz.5.maddede belirtilen sendikaların siyasi faaliyetlerle iştiğal edemeyecekleri ve sendikaların milli teşekküller olduklarından milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı hareket edemeyecekleri hükümleri vardır²²⁷. 7.maddede grev ve lokavtın yasaklandığı, grev-lokavta çalışanları teşvik edenlerin sendikalarının kendilerinin mahkeme kararıyla 3 aydan bir yıla kadar kapatılabilecekleri belirtilir²²⁸. Görüşmelerden sonra yapılan oylamada tasarı kabul edilerek kanunlaşır²²⁹.

2-İşçilere Ücretli Hafta Tatili Süreci ve Sendikalar Üzerine İfadeler

TBMM'nin 27.4.1951 tarihli oturumunda Zonguldak milletvekili Cemal Kıpçak, çalışma bakanlığından İşçi Sendikaları kanununun asgari ücret işinin halli ile ücretli hafta sonu tatilinin bir an evvel çıkarılması işçi menfaatlerinin düzenlenmesi hususunda çalışma bakanına soru yöneltir²³⁰. Çalışma bakanı, oturumda bulunmadığından soru gelecek birleşime bırakılır. Kıpçak'ın sorusu, 28 Mayıs 1951 tarihli oturumda Çalışma bakanı Nuri Özsan tarafından cevaplandırılır²³¹. Bakan Nuri Özsan, 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendika Birlikleri hakkındaki kanunun 4 senelik tatbikatında görülen aksaklıkların giderilmesi için çalışmalar yapıldığını, hangi iş kollarında ne kadar asgari ücret uygulamasının tespiti için valiliklere emir gönderildiğini gelen cevaplara göre farklı iş kollarının asgari ücretlerinin tespitine devam edileceğini, işçilere hafta tatili ve genel tatil günlerinde ücret ödenmesi ve yıllık ücretli izin verilmesinin yıllık bütçeye maliyetinin 40-50 milyon liraya denk geldiğini bütçeye toplamda %20'lik yük bineceğinden bütçe imkânları içinde mümkün gözümediğini ancak konu hakkında çalışmaya devam edildiğini, kesilen sigorta primlerinin azaltılmasının teknik bir konu

²²⁶ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.316.

²²⁷ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.318.

²²⁸ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.319.

²²⁹ TBMMTD, D.8, C.4, B.47, s.324.

²³⁰ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.290.

²³¹ TBMMTD, D.9, C.7, B.82, s.476.

olduğunu beynelmilel bürodan gelen iki ecnebi uzmanın durumu incelediğini²³², her sene memurlara verilen ikramiye ve primlerden işçilerin faydalandırılmaları talebinin İş kanununun mevzusu dışında olduğunu, işçilerin sendikaya üyeliklerinin mecburi tutulması istemenin demokratik olmadığından serbestiyetin devam etmesinden yana olduklarını söyleyerek Zonguldak milletvekilinin istediği tüm sorulara cevap vermiş olur²³³. Devlet bakanı Samet Ağaoğlu, söz alarak Zonguldak milletvekili Cemal Kıpçak'ın, sendikalara işçilerin üyeliğinin mecburi tutulması istemini anlamadığını, mensubu oldukları partinin zorunlu üyeliği totaliter faşist bir sistemin, komünist rejimin belli başlı düşünce ve uygulamalarından olması itibarıyla reddettiklerini belirtir²³⁴.

9 Ağustos 1951 tarihli TBMM oturumunda işçilere hafta tatili ve genel tatil günlerinde ücret ödenmesi hakkındaki kanun tasarısını içeren çalışma ve bütçe komisyonlarının raporlarının görüşmesi yapılır²³⁵. Çalışma Bakanı Muğla milletvekili Nuri Özsan, konu hakkında bilgi vermeden önce 14 Mayıs öncesi eski rejimin kötü idaresi sonucu ülkenin ekonomik olarak geri bırakıldığını, bütün mali kaynakların kısırlaştırılarak korkunç bir sefaletle yol açıldığından²³⁶ bahsettikten sonra, hafta sonları işçilerin ücretsiz tatil yaptıklarını, yıl içinde dini bayramların 14,5 gün olduğunu ilgili günlerde de işçilerin ücretsiz tatil yaptıklarını, ülkede en büyük işverenin devlet teşekkülleri olduğunu, görüşülmekte olan tasarının kanunlaşması halinde hafta sonu tatillerinde ve genel tatil günleri olan 14,5 günde işçilere yarım yevmiye verilebileceğini kendilerinin gerçekte tam yevmiye vermeyi istediklerini ancak bütçenin buna imkân vermediğinden, ülkenin farklı pek çok hizmete ihtiyaç duyduğundan işçilerin, kendilerini anlayışla karşılayacaklarına emin olduğundan bahseder²³⁷. DP Ankara milletvekili Fuat Seyhun, CHP muhalefetinin seçimlerden sonra devamlı istismar ettiği işçilere hafta sonu ücret verilmesi hakkındaki fevranlarının nihayet DP iktidarınca meclis getirildiğini işçilere haklarının adil şartlarda verildiğini söyler²³⁸. Sonraki konuşmacı DP milletvekilleri tasarıdan dolayı çalışma bakanlığına ve komisyona tebriklerini bildiren konuşmalar yaparlar. Maddelerin görüşülmesine geçildiğinde gerek

²³² TBMMTD, D.9, C.7, B.82, s.477.

²³³ TBMMTD, D.9, C.7, B.82, s.478.

²³⁴ TBMMTD, D.9, C.7, B.82, s.480.

²³⁵ TBMMTD, D.9, C.9, B.112, s.772.

²³⁶ TBMMTD, D.9, C.9, B.112, s.772.

²³⁷ TBMMTD, D.9, C.9, B.112, s.773.

²³⁸ TBMMTD, D.9, C.9, B.112, s.773.

muhalefet milletvekillerinin gerekse DP içinden milletvekillerinin yarım ücret yerine, tam ücret verilmesi yönündeki talep ve temennileri bütçe komisyonu, çalışma komisyonu üyeleriyle bakanlık tarafından bütçeye oluşturacağı yük nedeniyle kabul görmemiştir. Hafta sonu tatili yevmiyelerinin tam gün olması yönünde tasarıya değişiklik isteyen Ankara milletvekili Fuat Seyhun, Giresun milletvekili Hayrettin Erkmen, Erzurum milletvekili Enver Karan, Balıkesir milletvekili Müfit Erkuyumcu, Konya milletvekili Fahri Ağaoğlu'nun teklifleri reddedilmiş²³⁹, tasarı yapılan oylama neticesinde kanunlaşmıştır²⁴⁰.

DP İzmir milletvekili Abidin Tekön, 21 Aralık 1951 tarihinde çalışma bakanlığına işçi sendikaları hakkında bir soru önergesi verir²⁴¹. Tekön, sorusunda kendilerinin yani DP'nin muhalefette olduğu yıllarda CHP hükümetlerince çıkarılmış olan işçi sendika kanunu DP eleştirdiği hususlar bulunduğunu artık iktidarda olduklarına göre itiraz ettikleri hususların giderilmesi gerektiğini müşahade ettiğini, ülkemizdeki sendikaların müttefikimiz ABD sendikalarıyla aynı istikamette mi? Yürüdüğünü, bunun fayda ve mahzurlarının mütalaası hakkında bakanlığın görüşünün ne olduğunu sorar.

Çalışma Bakanı Nuri Özsan, kendilerinin iktidara gelmeden önce 1950 yılı mayıs ayında ülkede 88 işçi sendikası ve 86.000 üyesi bulunduğunu, o gün sendika sayısının 162 sendikalı işçi sayısının 112.00 olduğunu sendika birliği sayısının ilgili süreler arasında 4'den 8'e çıktığını sendikaların tam bir hareket serbestiyeti içinde kanunlar dairesinde çalıştıklarını bildirir²⁴². Özsan, Tekön'ün diğer sorularına yönelik olarak yeni bir kanun tasarısının hazırlandığını çalışmaların bitince meclise sevk edileceğini söylüyor ancak Tekön'ün sorduğu muhalefette eleştirdiğimiz kanunun eksikliklerinin giderilmesi yönündeki serzenişine değinmiyor²⁴³. İkinci soru olan ABD sendikalarıyla bizimkilerin hakkındaki sorusuna dünya da iki tür sendika bulunduğunu birinin totaliter zihniyetin sendika anlayışı olduğunu diğerinin ise hürriyetçi ülkelerin

²³⁹ TBMMTD, D.9, C.9, B.112, s.786.

²⁴⁰ TBMMTD, D.9, C.9, B.112, s.794.

²⁴¹ TBMMTD, D.9, C.11, B.20, s.289.

²⁴² TBMMTD, D.9, C.11, B.20, s.290.

²⁴³ TBMMTD, D.9, C.11, B.20, s.290.

içinde gelişen sendikalar olduğunu belirterek biz deki ve ABD’de ki sendikaların hür dünya idealine bağlı demokrasi istikametinde yürüyen kuruluşlar olduğunu söyler²⁴⁴.

Söz alan İzmir milletvekili Abidin Tekön, kendisinin eski bir sendikacı olduğunu ABD’de ki sendikalar üzerine yaptığı araştırmada işçilerin sendika üyesi olmasının kanunen zorunlu tutulduğunu, sendikalı olmayan kimselerin işyerlerine alınmamasının ABD’de anane haline geldiğini DP’nin yani partilerinin muhalefette, CHP’nin ise iktidarda iken zorunlu üyeliğe demokratik olmadığı nedeniyle karşı çıktıklarını, CHP’nin iktidarda olduğu yıllarda CHP’ye mensup bazı fabrikatör ve iş adamlarının işçi sendikası temsilcisi hatta tek bir sendikalı işçiyi dahi barındırmadıklarını söyler²⁴⁵. Tekön’e tekrar cevap veren çalışma bakanı zorunlu işçi sendikaları üyeliği düşüncesinin devlet rejimiyle bağdaşmadığını hazırlanmakta olan yeni tasarıda da zorunlu tutulmayacağını ifade eder²⁴⁶.

Zonguldak Millet partisi milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller, 14 Ocak 1953 tarihli TBMM oturumunda işçi sendikalarıyla alakalı sorularının cevaplanması istemiyle çalışma bakanlığına soru yöneltir²⁴⁷. Boyacıgiller, sorularını 13 başlık halinde toplar. Sorular çalışma ve sağlık bakanlığına yöneliktir. Soruya cevap veren çalışma bakanı Samet Ağaoğlu, sırasıyla kendi bakanlığını ilgilendiren konularda cevap vereceğini söyler. Ağaoğlu, DP programında vaat edilen grev hakkının verilmesi kararının sadece kendi bakanlığının kararı ile olamayacağını bunun için DP grup kararı gerektiğini²⁴⁸ karar mercinin parti meclis grubu olduğunu, Zonguldak da görülen verem hastalığının tedavisi için Kızılcahamam’da bulunan eski tesislerin sağlık bakanlığıyla müşterek hazırlanmakta olduğunu, işçi evleri için hazırlıklar yapıldığını çalışmalar bittikçe 4000 işçi evi yapılmasının düşünüldüğünü, işsizlik sigortası hakkında Çörçil’in işsizlik sigortası işsizliğin ta kendisidir²⁴⁹ dediğini kendilerinin politikasının yeni iş alanları açmak olduğunu söyleyerek cevap verir. Zonguldak Millet Partisi milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller, tekrar söz alarak üç çalışma bakanı değiştiğini, her gelen

²⁴⁴ TBMMTD, D.9, C.11, B.20, s.291.

²⁴⁵ TBMMTD, D.9, C.11, B.20, s.292.

²⁴⁶ TBMMTD, D.9, C.11, B.20, s.292.

²⁴⁷ TBMMTD, D.9, C.19, B.27, s.182.

²⁴⁸ TBMMTD, D.9, C.19, B.27, s.183.

²⁴⁹ TBMMTD, D.9, C.19, B.27, s.184.

bakanın grev yasasının gelmek üzere olduğunu söylediğini DP'nin işçiye vaat ettiği kanunu gerçekleştirmemiş olmakla işçiyi aldattığını söyler²⁵⁰.

3.Sendikalara Uzlaştırma Komisyonu Hakkı ve 1957'de Kapatılan Sendikalar

Hükümet gelişen dünya şartları içinde işçi sendikalarında uygulanmaya başlanan uzlaştırma ve hakem komisyonlarının kurulmasını ihtiva eden bir kanun tasarısını meclise sevk eder²⁵¹. Çalışma komisyonu raporu genel kurulda okunur. Yapılan görüşmelerde önemli bir itiraza yaşanmaz. Maddelerin görüşülmesinden sonra tasarı kabul edilerek kanunlaşır²⁵².

57 seçimlerinde sonra oluşan TBMM'nin de sendikalar meselesi iki kez gündeme gelir. İlkinde sendikaları gündeme gelme nedeni bir milletvekilinin sorusu dolayısıyla ikincisinde ise yıllık ücretli izin kanununun çalışmaları nedeniyle gerçekleşmiştir.

Adana CHP milletvekili Suphi Baykam TBMM'nin 18 Aralık 1957 tarihli oturumunda işçi sendikaları üzerinde meydana gelen hadiseler dolayısıyla çalışma bakanına soru önergesi verir²⁵³. Baykam, sorusunda İstanbul Gazeteciler Sendikasının neden kapatıldığını, ne zaman açılacağını, şimdiye kadar kapatıldığı söylenen 150 sendikanın kapatılma nedenlerinin ne olduğunu, ne zaman tekrar faaliyete geçeceklerini sorar. Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen, 5018 sayılı sendikalar kanununun, 7.maddesinin, 2.fıkrasında belirtildiği üzere mahkemelere kanunda belirtilen suçlar gerçekleştiğinde sendikaların faaliyetlerini menetme yetkisine sahip olduklarını açıklar. Hukuki dayanakları açıklayan Erkmen, İstanbul Gazeteciler Sendikasının Kırşehir'in vilayet haline getirilmesi sebebiyle düzenlenen törende basın mensuplarının dövüldüğü, sövüldüğü şeklinde gerçekleştiğini iddia ettikleri vakaları protesto etmek için 1 Temmuz 1957 tarihli hakikate uymayan bir beyanname neşrettiklerini, bunun üzerine yapılan başvuru ve mahkeme sonucunda sendikanın geçici olarak kapatılması kararının

²⁵⁰ TBMMTD, D.9, C.19, B.27, s.185.

²⁵¹ TBMMTD, D.9, C.29, B.55, s.37.

²⁵² TBMMTD, D.9, C.29, B.55, s.40.

²⁵³ TBMMTD, D.11, C.1, B.16, s.168.

alındığını söyler²⁵⁴. Bakan, iddia edildiği gibi 150 sendikanın değil, mahkemelerce kapatılmış sendika sayısının 9 birlik ve federasyon olduğunu açıklar. Söz alan Baykam, gazete yazarlarının dâhiliye vekili Namık Gedik tarafından yapılan bir toplantıda baskı altına almaya çalıştığını iddia eder²⁵⁵. Baykam, konuşmasının devamında 1948 yılında çıkarılan Sendika yasasından sonra CHP ve DP hükümetleriyle sendikalar arasında münasebetlerin normal şekilde devam ettiğini, meşru olarak görüldüklerini söyledikten sonra şimdi ise vaziyetin değiştiğini iddia ederek elindeki gizli ibareli çalışma bakanlığından adalet bakanlığına gönderilen yazıdan okumlar yapar. Gizli yazıda çalışma bakanı adalet bakanına 150 kadar sendikanın kanuna muhalif olarak aralarında birlikler kurduğunu bildirerek kapatılmalarını ister. Baykam, bundan sonraki gelişmelerde adalet bakanlığının açtığı mahkemeler sonucunda sendikaların kapatılmaya başlandığını esasen 150 değildir diyen bakanın gerçekte kendisinin 150 sendikanın kapatılmasını istediğini söyler²⁵⁶. Gizli yazının ortaya çıkmasından sonra söz alan Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen, gizli yazının nasıl CHP milletvekilinin eline geçtiğini sorgulayarak CHP'liler devlet daireleri içinde casuslar bulunduruyor diye suçlayınca mecliste milletvekilleri arasında gerginlikler yaşanır²⁵⁷. Bakan, verdiği cevapta sendikacılığın esasen DP devrinde geliştiğini²⁵⁸ CHP döneminde 88 sendika 76.000 sendikalı, DP döneminde ise 388 sendika 244.000 üye rakamına ulaştığını²⁵⁹ kendilerinin sendika kapatmadığını kapatmanın bağımsız mahkemelerce kanunlara göre yapıldığını söyler²⁶⁰.

4.Yıllık Ücretli İzin Verilmesi

Meclisin 11 Nisan 1960 tarihli oturumunda yıllık ücretli izin tasarısı gündeme alınmış ve görüşmeleri yapılmıştır²⁶¹. Görüşmelerde iktidar partisi milletvekilleri ve muhalefet milletvekilleri desteklemişler işçilerin yıllık ücretli olarak tatil

²⁵⁴ TBMMTD, D.11, C.1, B.16, s.169.

²⁵⁵ TBMMTD, D.11, C.1, B.16, s.169.

²⁵⁶ TBMMTD, D.11, C.1, B.16, s.171.

²⁵⁷ TBMMTD, D.11, C.1, B.16, s.171.

²⁵⁸ TBMMTD, D.11, C.1, B.16, s.173.

²⁵⁹ TBMMTD, D.11, C.1, B.16, s.174.

²⁶⁰ TBMMTD, D.11, C.1, B.16, s.175.

²⁶¹ TBMMTD, D.11, C.13, B.55, s.104.

yapabilmelerinin insani ve gelişmiş dünya ülkelerinin standartlarını yakalanması bakımından değerini takdir eden konuşmalar yapmışlardır²⁶². Gerek iktidar ve gerekse muhalif milletvekillerinin itiraz noktaları maddelerin teferruatına dair olmuş ve önemli bir fikir ayrılığı yaşanmadan maddelerin görüşülmesine geçilmiştir²⁶³. Maddelerin görüşülmesinde maddelere önemli bir itiraz gelmezken üzerinde en uzun görüşmenin yapıldığı madde yıllık izin sürelerini belirleyen 5.madde olmuştur²⁶⁴. Muhalif milletvekilleri izin sürelerinin uzatılması²⁶⁵ yönünde konuşmalar yaparken, bölgesel olarak işçi nüfusunun çok olduğu Zonguldak ilinin milletvekillerinin ise maden işçilerinin izin sürelerinin daha fazla tutulması²⁶⁶ istemleri olmuştur. Maddelerin görüşülmesinden sonra yapılan oylama neticesinde tasarı kanunlaşmıştır²⁶⁷.

Kanunun çıkmasından sonra TBMM'nin 13 Nisan 1960 tarihli oturumunda çeşitli işçi sendika federasyonlarının TBMM'ne ücretli izin kanunun çıkarmalarından dolayı teşekkür telgrafları okunur²⁶⁸.

İşçi sendikaları 1945 sonrası cemiyetler kanununda yapılan sınıf esasına dayalı cemiyetlerin kurulmasına izin verilmesiyle dernek statüsünde kurulmaya başlanmış, BM Anayasasının kabul edilmesiyle birlikte döneminin hükümeti işçi hakları alanında anayasaya uyum sağlamak için 20 Şubat 1947 tarihinde İşçi sendikaları Yasasını kabul etmiştir. Yasa da CHP işçilere grev hakkını tanımamış, sendikaların siyasi faaliyette bulunmasına izin vermemiştir. DP'li milletvekilleri ise grev hakkının tanınmamış olması dolayısıyla kanunu eleştirmişlerdir.

1950'de iktidar el değiştirip DP'li devirler başlayınca 9 Ağustos 1951'de işçilere ücretli yarım yevmiyeli hafta sonu hakkı verilmiştir. 1957'de ise işçi sendikalarına hakem komisyonu hakkı tanınmıştır. 11 Nisan 1960 tarihinde DP'nin son günlerinde işçilere ücretli yıllık izin hakkı tanınmıştır.

DP 10 senelik iktidarında 1947 yılında görüşülen işçi sendikaları yasasında olmamasını eleştirdiği grev hakkını sendikalara vermemiştir.

²⁶² TBMMTD, D.11, C.13, B.55, s.104–108.

²⁶³ TBMMTD, D.11, C.13, B.55, s.108.

²⁶⁴ TBMMTD, D.11, C.13, B.55, s.109.

²⁶⁵ TBMMTD, D.11, C.13, B.55, s.110.

²⁶⁶ TBMMTD, D.11, C.13, B.55, s.117.

²⁶⁷ TBMMTD, D.11, C.13, B.55, s.120.

²⁶⁸ TBMMTD, D.11, C.13, B.56, s.136.

CHP ve DP'nin yaptıkları kanunlarda sendikalardan ortak beklentileri, grev hakkına sahip olmamaları, siyaset yapmamaları gibi hususlarda toplanır.

Zaman zaman gündeme getirilmeye çalışılan işsizlik sigortası kanununa bakan Samet Ağaoğlu'nun yaklaşımı ilginçtir. Ağaoğlu, Çörçil'den alıntı yaparak "işsizlik sigortası uygulamasının, işsizliğin kendisidir" yaklaşımını benimsediğini açıklar.

1957 sonrası ise meclis gündeminde görüldüğü üzere sendika konfederasyonları kurulurken yasaya uymadıkları için geçici süre kapatılmışlardır.

III. DİN VE MİLLİYETÇİLİK

A) SİYASETTE DİN ÖGESİ

Meclis genel kurulları içinde en fazla öne çıkan konulardan bir tanesi de irtica, dini hareket, dinin siyaset içinde yeri şeklinde ifade edilen konuşmalardır. İrtica tek başına bir gündem madde olarak ele alınmamış ancak çeşitli görüşmelerde kullanılan bir argüman olmuştur. Meselenin kurullarda görüşülmesinin diğer bir nedeni ülkede gelişen veya basın kuruluşlarınca yazılan hadiselerin soru önergeleri olarak milletvekillerince ilgili bakanlıklardan soruların cevaplandırılmasında ortaya çıkar.

1.DP'nin Seçim Propagandalarında Din

26 Ağustos 1946 tarihli TBMM genel kurulunda seçim bölgelerindeki milletvekili mazbatalarının görüşülmesi esnasında DP'li milletvekilleri ve CHP'li milletvekilleri arasında dinin siyasette kullanılıyor olması konusunda karşılıklı suçlamalar yapılır²⁶⁹. DP milletvekili Fuat Köprülü, seçim tutanakların görüşülmesi esnasında partisine seçimlerde baskı yapıldığını hatta bunun için Ankara Polatlı ve Keskin'de müftülerin "DP'ye oy vermeyiniz, onlar kâfirlerdir" şeklinde propaganda

²⁶⁹ TBMMTD, 8.D, 1.C, 8.B

yaptıklarını iddia eder²⁷⁰. Köprülü'nün iddiasına karşılık Isparta CHP milletvekili Kemal Turan, "Arapça Ezan" okunsun diyen kimlerdir? Şeklinde oturduğu yerden Köprülü'ye cevap verir. Ankara CHP milletvekili Emin Halim Ergun, DP'nin seçim çalışmalarında halifenin Türkiye'ye gelerek DP'ye oy kullanacağına ve oluşacak yeni hükümetinde başına geçeceğine dair propagandaların yapıldığını, eski harflere dönüşün söz verildiğini, yeni mekteplerin yıkılacağını vaat ettiğini iddia eder. Ergun, köylerde DP için propaganda yapanların ise köy imamı olduğunu belirtir²⁷¹.

Söz alan diğer bir CHP milletvekili Kemal Satır, Çubuk Ağılı köyünde Ticani Şeyhi Kemal Pilavoğlu'nun bulunduğunu, adı geçen zatın DP'ye mensup kimselerin kendi müritleri olduğunu söylediğini iddia etmiştir²⁷². Satır, DP'nin dini siyasete alet ettiği görüşünü savunmaya devam ederek kendi yöresinde geliştiğini iddia ettiği propaganda örneklerini vermeye devam eder. Örneklerden biri DP Kızılcahamam müessili İpek Fikri'ni köylere giderek eline yeni yazıyla yazılmış dini kitapları alıp bunu halka göstererek köylüye kalamullah böyle kefare yazısıyla yazılmamalı şeklinde görüşler belirttiğini iddia eder. Satır'ın, verdiği en ilginç örneklerden biri ise köylere giden DP'lilerin CHP size dininizden, imamınızdan, paranızdan etti diyerek ceplerine koydukları CHP ve Türk Bayraklarını çıkararak, görüyorsunuz şimdide sizi Milli Bayrağınızdan edecekler şeklinde görüşler söyledikleri iddiasıdır.

Suçlamalar karşısında kürsüye gelen Kütahya DP milletvekili Adnan Menderes, DP'nin dini siyasete alet etmediğini dine dayalı bir propaganda yapmadığını belirtir²⁷³. Menderes dinin siyasete alet edilmesinin yanlış olduğunu gerekirse bu konuda CHP ile ortak çalışabileceklerini meclis kürsüsünden ifade eder.

2.CHP'nin Dini Anlayışının Yargılanması

Şemseddin Günaltay'ın kurduğu hükümetten sonra programın TBMM'de okunmasından sonra söz alan Millet partisi İstanbul milletvekili Osman Nuri Köni, programda laiklik konusunda hükümetin telakkilerinin doğru olmadığına diyanet işleri

²⁷⁰ TBMMTD, 8.D, 1.C, 8.B, s.122.

²⁷¹ TBMMTD, 8.D, 1.C, 8.B, s.125.

²⁷² TBMMTD, 8.D, 1.C, 8.B, s.131.

²⁷³ TBMMTD, 8.D, 1.C, 8.B, s.134.

ve evkaf gibi teşekküllerin resmi teşkilatta olmasının doğru olmadığı, bunların cemaatlere devredilmesinin doğru olacağını belirtir²⁷⁴. Köni, laikliğin devletin dine karışmadığı gibi dininde devlete karışmadığı manasına geldiğini hatırlatır.

Günaltay hükümet programının görüşmelerinde ilginç bir gelişme yaşanır. CHP Erzincan milletvekili milli şair Behçet Kemal Çağlar, hükümet programına ağır eleştirilerde bulunur. Çağlar, CHP'yi laik, halkçı, milliyetçi, devletçi, cumhuriyetçi, inkılâpçı olması dolayısıyla savunduğunu, muhalefet partisinin ise (Kastettiği DP) bu prensiplerden geriye gidiyor diye hasım saydığını, ancak CHP'nin kurulan yeni kabinesinde görüldüğü üzere CHP'nin kurtarıcı prensiplerine tam manasıyla riayet etmez bir hale geldiği suçlamasında bulunur²⁷⁵. Çağlar'ın artık böyle bir mecliste duramayacağını belirten konuşmasının son bölümünde CHP sayesinde seçildiği milletvekilliğinden istifa ettiğini bildirir dilekçesini başkanlığa vererek kürsüden iner²⁷⁶.

Erzurum DP milletvekili Bahadır Dülger, ülkede görülen aşırı sağ, sol cereyanlara karşı ne tür tedbirler alındığı hususunda başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu'na soru yöneltir²⁷⁷. Samet Ağaoğlu'nun cevabından sonra Bahadır Dülger söz alarak, ülkede gelişen aşırı sağ hareketin nedenlerinden en önemlisinin geçmiş CHP hükümetinin yanlış laiklik anlayışından kaynaklandığını savunur²⁷⁸. Dülger, CHP iktidarının laiklik anlayışının milliyetin ekseriyetle sahip olduğu Müslümanlığı bertaraf etmek için kullanıldı iddiasıyla itham edici konuşmasına devam eder. Dülger, sözlerinin devamında Türklerin yaşadıkları köylerde din esaslarını talim etmeyi bırak, cenazeleri yıkayacak kimselerin zamanla oldukça azaldığını iddia ederek geçmiş CHP hükümetinin din-laiklik anlayışına yüklenir²⁷⁹.

11.dönem TBMM'de konuşmalar içinde yine irtica, irticayı kimin kullandığı suçlamaları devam etmiştir. 1957 seçimlerinden sonra oluşan mecliste hükümet programı görüşmeleri devam ederken²⁸⁰ söz alan CHP genel başkanı İsmet İnönü, konuşmasında partisinin DP iktidarınca 800 caminin satılması konusunda suçlandığını belirtir. İnönü DP'nin seçim çalışmalarında dini siyasete alet ettiğini partilerinin seçim

²⁷⁴ TBMMTD, 8.D, 15.C, 36.B, s.165.

²⁷⁵ TBMMTD, D.8, C.15, B.36, s.174

²⁷⁶ TBMMTD, D.8, C.15, B.36, s.175

²⁷⁷ TBMMTD, D.9, C.2, B.22, s.282

²⁷⁸ TBMMTD, D.9, C.2, B.22, s.283

²⁷⁹ TBMMTD, D.9, C.2, B.22, s.284

²⁸⁰ TBMMTD, D11, C.1, B.12, s.57-124

boyunca DP'lilerce dinsiz olmakla suçlandıklarını, DP'nin Trabzon'da kürsüye çarşafli bir kadını çıkararak "DP iktidarında namusumuzu kurtaran çarşafa kavuştuk" şeklinde konuşturulduğunu, iktidarın sözcülüğünü yapan Köylü gazetesi vasıtasıyla da dini konular üzerinden saldırılar gerçekleştirildiğini iddia eder²⁸¹.

CHP'nin 57 seçimleri sonrası sıkça dile getirdiği kendilerinin DP'lilerce dinsizlikle itham edildikleri suçlamalarına tepkileri görülür. 24 Şubat 1958 tarihli TBMM oturumunda DP Tekirdağ milletvekili Zeki Erataman, söz alarak " O Halk Partisi ki senelerce aziz milletin dinini inkâr eden"²⁸² sözlerini söylerken meclis içinden CHP'lilerin yoğun tepkisi ile karşılaşır, konuşmasının devamında CHP milletvekillerine yönelik olarak sürdürdüğü milletin dinini yaşamasına izin vermediniz vs yaklaşımlarla konuşmasına devam edince akabinde meclis içinde CHP ve DP milletvekilleri arasında kargaşa meydana gelir başkan celseye ara verir²⁸³. Aradan sonra söz alan CHP milletvekili Faik Ahmet Barutçu grubu adına söz alarak, CHP'ye, Zeki Erataman'ın yönelttiği dinsizlik suçlamasının milletvekilinin kendi seviyesizliği olduğunu söyler²⁸⁴.

3.Eğitim ve Din

8.dönem TBMM'de 24 Aralık 1946 günkü genel kurulda Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşülürken söz alan Recep Peker yaptığı konuşmasında, dini eğitimin doğru olmadığını dinin dünyevi sefil hesaplara alet edilmemesi gerektiğini ifade eder. Peker, gerçekleşen konuşmalardan içinde komünizme karşı dinin ikame edilmesi düşüncesini duyduğunu bunun yanlış olduğunu belirterek kominizim zehrine karşı korumanın din yoluyla değil millet düşüncesi yoluyla mümkün olduğunu beyan eder²⁸⁵. Başbakan, kendisinin laik ve Kemalist olduğunu bu nedenle yurt içinde din propagandasına yol açmaktan korkacağını belirtir.

²⁸¹ TBMMTD, D11, C1, B12, s.72

²⁸² TBMMTD, D11, C2, B45, s.469

²⁸³ TBMMTD, D.11, C.2, B.45, s.470.

²⁸⁴ TBMMTD, D.11, C.2, B.45, s.471.

²⁸⁵ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.445.

1949 yılı bütçe görüşmelerinin Milli Eğitim komisyonu raporlarının genel kuruldaki görüşmeleri²⁸⁶ esnasında CHP Van milletvekili İbrahim Arvas söz alarak, kendisiyle birlikte İlahiyat Fakültelerinin ve İmam-Hatip kurslarının açılması için teklif veren 22 arkadaşının ne irtica nede taassup istediklerini belirttikten, sonra Mili Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'n dan 4–5 sınıflarda okutulan din derslerinin 3.sınıflarda da okutulmasını, imam-hatiplere rağbetin artırılması için yeni yöntemler uygulanmasını, halen 12 yerde olan imam-hatip kurslarının sayılarının yetersiz olduğunu belirterek artırılmasını istemektedir²⁸⁷.

CHP milletvekili Emin Soysal, yine 52.birleşimde Milli Eğitim Bakanına ve genel kurula hitaben İslam dini dinlerin en iyisidir ancak arasına sızmaya çalışan, dini amacından saptıran kimselere karşı dikkatli olunmasını istedikten sonra “Türk Milleti dinamik bir millettir, çöl felsefesi ile Türk milletini beslemeye hakkımız yoktur” diyerek konuşmasını bitirir²⁸⁸.

4 Haziran 1949 tarihli TBMM genel kurulunda Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadrolarına ek kanun tasarısı görüşmeleriyle ile CHP İlahiyat Fakültesi açılmasını gerçekleştirmeye başlamıştır²⁸⁹. İlahiyat Fakültesinin açılması bazı milletvekillerinden destek görürken, Emin Soysal, yine eğitim hayatında irticai gelişmelere dikkat edilmesi hususunda uyarıcı konuşmalar yapmıştır. Kırşehir milletvekili İsmail Hakkı Baltacıoğlu, esasında ilahiyat fakültelerinin gerçekte felsefe fakülteleri olduğunu belirtir. Baltacıoğlu, kurulması düşünülen ilahiyat fakültelerinin medrese olmadığını, ilahiyatların ilim araştırmaları yaparak toplumu araştırmalarıyla aydınlatmasını, aydınlatmanın ilahiyatlar aracılığıyla yapılmaması halinde insanların naehillerin, sapıkların eline düşebileceğini söyler²⁹⁰. Baltacıoğlu Atatürk döneminde daha önce İstanbul Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesinin açıldığını daha sonra ise kapandığını belirtir²⁹¹. Söz alan CHP Maraş milletvekili Emin Soysal, İlahiyatın açılmasını dönemin siyasi gelişmelerine bağlayan konuşmasında Milli Eğitim Bakanını bir anlamda uyararak “Günün siyasi olaylarına uyararak bu işi ele alıp yürürken

²⁸⁶ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.605–699.

²⁸⁷ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.660.

²⁸⁸ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.670.

²⁸⁹ TBMMTD, D.8, C.20, B.101, s.277–299.

²⁹⁰ TBMMTD, D.8, C.20, B.101, s.277–278.

²⁹¹ TBMMTD, D.8, C.20, B.101, s.279.

memleketin geleceği üzerinde büyük manevi mesuliyeti omzuna aldığına unutmamasını rica ederim” şeklinde konuşmuştur²⁹².

1951 yılında yeni Menderes hükümetinin program görüşmeleri esnasında din, din eğitimi, laiklik tartışmaları iki büyük parti mensuplarınca sürdürülmeye devam edilmiştir. DP’li üyeler din alanında gerçekleştirilen eğitim hamlelerinin Müslüman Türk toplumunun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olduğunu belirten konuşmaların peşinden geçmiş CHP döneminin laiklik ve din eğitimi anlayışını eleştirmişlerdir. DP Seyhan milletvekili Remzi Oğuz Arık yaptığı konuşmasında, CHP döneminin son zamanlarında yapmaya çalıştığı imam hatip kurumlarını, ilahiyat fakültelerini, iptidai baştan savma şeklinde uygulandığını belirterek, DP döneminde meselenin ciddiyetle ele alındığını belirtir. Arık konuşmasının devamında CHP döneminde din eğitimi alanında atılan adımlar esnasında DP’lilerin CHP’lileri irtica ile suçlamayıp desteklediklerini ancak DP’nin din alanında eğitim çalışmalarını CHP’lilerin irtica diye değerlendirdiklerini söyler²⁹³.

8.dönem TBMM aldığı imam-hatip okullarının açılması kararından sonra milletvekillerinin kendi illerine de adı geçen okulun açılması taleplerini dönemlerinin milli eğitim bakanlıklarından istedikleri görülmüştür. 8.dönem Van milletvekili İbrahim Arvas’ın, dönemin milli eğitim bakanı Tahsin Banğuoğlu’dan isteği 9.dönemde de aynı yönde talepler devam etmiştir. 9.dönemde Malatya milletvekili Nuri Ocakoğlu, illerine bir imam-hatip okulunun açılıp açılmayacağı hususunda milli eğitim bakanı Tevfik İleri’ye soru yöneltir. Milli Eğitim Bakanı o an bunun mümkün olmadığını yazılı olarak cevaplandırır²⁹⁴.

Din eğitimi konusunun irticaya kaynaklık edebileceği hususunda Manisa milletvekili Yusuf Hikmet Bayur endişesini 28 Mart 1956 tarihli TBMM oturumunda milli eğitim bakanına soru olarak yöneltmiştir²⁹⁵. Bayur, sorusunda ortaokullara da din dersi konulmak suretiyle ilkokulda başlayan din eğitiminin 5-6 yıl süreceğini, ortaokullarda okutulması düşünülen din derslerine fıkıh, şer’i kanunları öğretici konuların alınıp alınmadığını, alındı ise ilgili konuların dünyevi meselelerle çatışıp çatışmayacağını, cumhuriyet ile birlikte kaldırılmış şer’i uygulamalardan olan 4 eşli

²⁹² TBMMTD, D.8, C.20, B.101, s.279.

²⁹³ TBMMTD, D.9, C.6, B.59, s.94-95.

²⁹⁴ TBMMTD, D.9, C.17, B.3, s.92.

²⁹⁵ TBMMTD, D.10, C.10, B.52, s.1141.

evlilik, hilafet, saltanat meselelerine bakış açısı, miras hukuku gibi konularda geçlerin kafasında oluşabilecek karışık düşüncelerin 300 yıl boyunca acısı çekilen devirlere dönüşün başlangıcı olabileceği endişesini dile getirir. Bayur'a cevap veren Milli Eğitim Bakanı Vekili Cemil Bengü, ortaokullarda din dersinin konulması çalışmasının başlatıldığını, Bayur'un gençlerin kafasında karışıklı oluşabileceği konusuna katılmadığını, dinin inkılâp ve terakkiye mani olabileceğini asla kabul etmedikleri şeklinde cevaplar²⁹⁶. Yusuf Hikmet Bayur, dini gerekliliklerin eğitim içinde fazlaca yer almasından doğabilecek aksaklıklara dikkat çekmek için kürsüye gelir. Bayur verdiği örnekte pekâlâ bir din hocasının açık gezen kadın ahlaksızdır diyebileceğini çünkü bunun Kuran'ı Kerim'de bulunduğunu söyleyerek maarif vekilinin dikkatli olması gerektiğini belirterek konuşmasını bitirir²⁹⁷. Bakanın cevabından sonra söz alan Tokat DP milletvekili Ahmet Gürkan, din eğitimi konusuna daha ilginç bir yaklaşım sergiler. Gürkan, yaptığı konuşmasında ortaokullarda din eğitimini desteklediğini esasında din eğitimini ülkede istemeyenlerin masonlar olduğu yönünde görüş beyan eder²⁹⁸. Din eğitimini masonların istemediği bu mason zümresinin ülkenin münevver kesimine sızarak ülkenin gerçek değerlerini temsil eden DP iktidarına karşı organize olduklarını iddia eden Gürkan, din eğitiminin istenip istenmemesi hususuna yeni bir bakış açısı getirmeye çalışır.

4.Basında İrtica Tartışmaları

Seyhan milletvekili Ahmet Remzi Yüregir, ülkede son zamanlarda çeşitli basın kuruluşlarında inkılâp karşıtı dini propaganda yapıldığını, eski Osmanlı hanedanı mensuplarının ülkeye nasıl giriş çıkış yaptıkları konusunda ilgili bakanlıklara soru yöneltir²⁹⁹. Bakanlar verdikleri cevaplarda ülkemiz basınında sansür olmadığını yazıların neşredilmesinden sonra kanunsuz yazı yazarlar hakkında savcılıklarca takibat yapıldığını ülkeye giriş yapan eski Osmanlı hanedanı mensuplarının ise vatandaşı buldukları ülkelerinden aldıkları pasaportlara verilen 15 günlük ülkeden geçme iznine

²⁹⁶ TBMMTD, D.10, C.10, B.52, s.1143.

²⁹⁷ TBMMTD, D.10, C.10, B.52, s.1143.

²⁹⁸ TBMMTD, D.10, C.10, B.52, s.1144.

²⁹⁹ TBMMTD, D.8, C.7, B.11, s.205.

tabi vizeler ile giriş ve çıkış yaptıklarını bildiren cevaplarını verirler³⁰⁰. Söz alan Seyhan Milletvekili Ahmet Remzi Yüregir, dini istismar edici basın olarak en fazla *Büyük Doğu Dergisini* suçlar. Yüregir, Büyük Doğu'nun 70.sayısından alıntılar yaparak dinin siyasete alet edildiğini ispatlamaya çalışır. *Büyük Doğu*'nun 70.sayısında kaçgöçün kaldırıldığını, kadının açıldığını, bütün mumların söndüğünü, kadınların tütün ameleliliğinden hâkimliğe kadar her alanda iş bulduklarını, aile ve er ocağının böylece güme gittiğini, milli serpuş olarak şapkanın kabul edildiğini ancak bunun 22 senedir milletin kafasına uydurulmadığını, kız-erkek öğretim karma hale getirilmesi suretiyle hocalarının gözleri önlerinde birbirlerini iştahını kabartmak sanatından başka bir iş yapmadıklarını belirttiği yazılarını örnek olarak verir³⁰¹. Yüregir'in adını verdiği *Büyük Doğu* dergisinin başyazarı ve kurucusu ise Necip Fazıl Kısakürek'tir.

8.dönem TBMM meclisinde öne çıkan, içeriğinden dolayı, irtica yayını olarak görülen Necip Fazıl Kısakürek'in *Büyük Doğu* Dergisi vardır. CHP Kırşehir milletvekili Sahir Kurutluoğlu, *Büyük Doğu* dergisinin Atatürk aleyhine neşriyat yaptığını, üniversiteli kızlara yönelik asılsız suçlamalarda bulunduğunu, dergi hakkında ne gibi bir işlemin yapıldığını adalet bakanından sorar³⁰². Adalet Bakanı Fuat Sirmen, verdiği cevapta üniversiteli kızlara dergi tarafından iftira atıldığını ancak tahkikat açılabilmesi için kızlardan birini şikâyetçi olması gerektiğini, Atatürk aleyhine yazılarından dolayı ise ceza kanunlarının ilgili hükümlerinde tahkikat açıldığını bildirir³⁰³. Yüregir, tekrara söz alarak *Büyük Doğu* dergisinin irticai yazılar yazdığını Nihal Atsız'ın Kahramanlar Gecesi adıyla yayınlanmış sözde geçmişteki kralların gece hayatını tasvir eden gerçekte Atatürk'e matuf olan eserin Büyük Doğu dergisi tarafından bulunduğu ilanının yapıldığını bildirir³⁰⁴.

5.DP-MP(CMP) arasında din

1946 yılı seçimlerinden sonra oluşan 9.dönem TBMM'de DP çoğunlukta olduğu ve CHP'nin muhalefet yıllarının başladığı dönemdir. Yeni dönemin TBMM'sinin 29 Nisan 1950 tarihli oturumunda yeni başbakan Menderes, hükümet programını okurken

³⁰⁰ TBMMTD, D.8, C.7, B.11, s.210–212.

³⁰¹ TBMMTD, D.8, C.7, B.11, s.210–208.

³⁰² TBMMTD, D.8, C.21, B.11, s.228.

³⁰³ TBMMTD, D.8, C.21, B.11, s.228.

³⁰⁴ TBMMTD, D.8, C.21, B.11, s.231.

irticaiyi tehlikeye de değinir³⁰⁵. Konuşmasında Menderes, ilginç bir yaklaşımli irticayi ve ırkçı tehlikeyi kendine maske olarak kullanan aşırı sol hareketten bahseder³⁰⁶. Menderes asla irticaya taviz vermeyeceklerini ancak dine ve vicdan hürriyetinin icaplarını yerine getireceklerini belirtir³⁰⁷. Laiklik anlayışlarını açıklayan Menderes, hiçbir din düşüncesinin kanunların tanziminde müessir olmaması olarak anladıklarını açıklar. Menderes hükümetinin program görüşmelerinin devamında söz alan Millet partisi Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, ülkede cenazelerde 15–20 kişinin tekbir getirmesinin irtica olarak değerlendirilen günlere şahit olduklarını belirtir³⁰⁸. Bölükbaşı, irticadan hükümetin ne anladığını sorgular, kanunlarda irtica kavramının tam tanımının yapılması gerektiğini aksi takdirde hiçbir muhalifin kendisini emniyette hissetmesinin mümkün olmadığını söyler³⁰⁹.

İrtica tartışması meclisin 7 Mart 1954 tarihli oturumunda Basın kanununda yapılmak istenen kanun tasarısının görüşmeleri arasında başbakan Adnan Menderes ile Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı arasında yaşanır. Menderes, konuşmasında CHP'yi öteden beri irtica kaynağı olarak gördüğü bir parti ile işbirliği yapmaya çalışmakla suçlayınca o dönem CHP ile seçimler üzerinde görüşmelerde bulunan CMP genel başkanı Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı kendisinin partisinin itham edilemeyeceğini belirterek Menderes'e "İrticanın hamisi sensin. Necip Fazıl'ı koruyan ve besleyen adam sensin. İrticanın hamisi sizsiniz" diye oturduğu yerden karşılık verir³¹⁰.

Meclis içinde gerçekleşen diğer bir mücadele Millet partisi mensubu Osman Bölükbaşı'nın din alanında partisinin itham edildiği düşüncesinden kaynaklanır. Bölükbaşı, partisinin dini kullandığı suçlamasının gerçek olmadığını aksine bunu yapanın DP iktidarı olduğunu savunur, savunmasını desteklemek içinde çok defa meclis gündemine Atatürkçülük karşıtı söylemeleriyle gelen *Büyük Doğu* dergisine resmi ilanlardan 12.00 lira ile beslediğini kanıt olarak gösterir³¹¹.

³⁰⁵ TBMMTD, D.9, C.1, B.3, s.24,32.

³⁰⁶ TBMMTD, D.9, C.1, B.3, s.31.

³⁰⁷ TBMMTD, D.9, C.1, B.3, s.31.

³⁰⁸ TBMMTD, D.9, C.1, B.4, s.58.

³⁰⁹ TBMMTD, D.9, C.1, B.4, s.59.

³¹⁰ TBMMTD, D.9, C.29, B.60, s.428.

³¹¹ TBMMTD, D.9, C.23, B.3, s.209.

Meclisin bir diğeri muhalif milletvekili Millet Partisi Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, DP iktidarının din hürriyet konusunda yaptığı çalışmaların yeterli olmadığını ezanın Arapça okutulmasıyla din hürriyetinin sağlanmadığını, laiklik anlayışının CHP döneminde sadece Müslüman insanların dini inanışlarına müdahale yöntemi olarak algılandığından bahisle kendi mensubu bulunduğu partinin din işlerini cemaatlere devretmek istediğini böylece devletin dini işlere karışmayacağını garanti altına alınacağına beyan eder³¹². Bölükbaşı Menderes ile karşılıklı atıştığı konuşmasının devamında Diyanet İşleri teşkilatının neden devlet bünyesinde tutulmaya çalışıldığını anlamakta zorlandığını laik devletin icabının diyaneti cemaatlere devretmekten geçtiğini savunur.

6.163.madde

Türk ceza kanununun 163.maddesinin gündeme geldiği 10 Haziran 1949 tarihli oturumunda irtica kanun görüşmesinin içinde değinilen konulardan bir tanesi olmuştur³¹³. Gerek iktidarda CHP milletvekilleri ve gerekse muhalif milletvekilleri 163.maddenin gerekliliği üzerinde duran konuşmalar yaparlar. 163.maddenin yorumlanmasından dolayı ortaya çıkabilecek aksaklıklar hakkında fikir beyan ederler. Örneğin CHP Maraş milletvekili Emin Soysal, maddede şahsi nüfuz kullanan kişilerin cezalandırılması kısmının yanlış anlaşılacağını belirtir. Soysal verdiği örnekte Yemen’de milli mücadelede bulunmuş Türk bayrağını dalgalandırmış olan ve ülkeye döndüğünde şapka giyilmesinin caiz olduğu yönünde çevrede telkinlerde bulunan bir insanında nüfuz kullanmış kabul edilebileceğinden dolayı tutuklanabileceği örneğini verir³¹⁴. İrtica hususunda dikkatli olunması gerektiğini belirten Soysal, mekteplere neden din dersinin sokulduğunu, ilahiyatların açıldığını bunda siyasi menfaat var olup olmadığı düşüncesinin sorgulamasını yapar³¹⁵. Adalet Bakanı, madde üzerine söz alarak dini kullanan kişilere dikkat edilmesi gerektiğini belirten konuşmasında irticanın üzerine daha kuvvetli bir şekilde gidilmesi için maddenin lüzumlu olduğunu Ankara’da

³¹² TBMMTD, D.9, C.6, B.59, s.105.

³¹³ TBMMTD, D.8, C.20, B.106, s.680–705.

³¹⁴ TBMMTD, D.8, C.20, B.106, s.688.

³¹⁵ TBMMTD, D.8, C.20, B.106, s.688.

bile Kürdinin, diğeri adıyla Saidi Kürdinin veya Siracinnur isimli kimsenin neşriyatının bulunduğunu bu tür hadiseleri önleme yolunun ise madde olduğunu belirtir³¹⁶.

1953 yılında Başbakan Adnan Menderes ve heyeti Malatya gezisinde iken yanlarında bulunan gazetecilerden olan Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman bir şahıs tarafından vurulur. Ahmet Emin Yalman'ı vuran kişi Hüseyin Üzmez, isimli bir lise öğrencisi olarak tespit edilir. Tahkikat neticesinde vakanın irticai bir yapılanmanın sonucu olduğu ortaya çıkar. İrticai vakaların önünün kesilmesi ve gerekli kanuni düzeltmelerin yapılması için DP hükümetince kanuni tedbirler alınma yoluna gidilir. 23 Temmuz 1953 tarihli TBMM oturumunda Vicdan ve Toplantı Hürriyetinin Korunması hakkında kanun lahiyası ile Malatya hadisesi benzeri vakaların önüne geçmek için TCK'nin 163.maddesini destekleyici adı geçen kanun teklifi gündeme alınarak görüşmelerine geçilir³¹⁷. İktidar partisi mensupları çıkarılmak istenen kanunun 163.madde ile alakası olmadığını iddia ederler³¹⁸. Kanun görüşmeleri boyunca TKP mensubu Cezmi Türk, Remzi Oğuz Arık ve CMP Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı çıkarılmak istenen kanunun hükümetin muhalefette vaat ettiği demokratik kanun çıkarımlarıyla çeliştiği yönünde şiddetli eleştirilerini görüşmeler boyunca seslendirmişlerdir. CHP grubu irticaya karşı alınması düşünülen her türlü tedbir hususunda iktidarı destekleyeceğini ancak kanunun içinde bulunan toplanma hürriyeti bölümünün uygulamaları hususunda tereddütleri bulunduğunu meclis kürsüsünden etkin milletvekillerinden olan Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu aracılığıyla seslendirir³¹⁹.

7.Diğerleri

TBMM 8.dönem 106 sayılı oturumunda gündeme gelen diğeri bir konunun yine içinde irtica hakkında konuşmalar geçmiştir. Gündeme gelen ve hükümet kanadından gönderilen Tekke ve Zaviyelerin kaldırılması hakkındaki kanunun bir maddesinin

³¹⁶ TBMMTD, D.8, C.20, B.106, s.691.

³¹⁷ TBMMTD, D.9, C.24, B.115, s.1043/1144.

³¹⁸ TBMMTD, D.9, C.24, B.115, s.1095.

³¹⁹ TBMMTD, D.9, C.24, B.115, s.1131.

değişikliği konusudur³²⁰. İstenilen değişiklikte şeyhlik, dervişlik iddiasında bulunanların ülke içinde sürgün edilmesi, 500 lira para cezası verilmesi teklifi var. Kanun değişikliği konuşmalarında söz alan CHP Seyhan milletvekili Ahmet Remzi Yüregir, son zamanlarda askerden dönen gençlerin tarikatların, babaların, şeyhlerin, naiblerin eline düştüğüne dikkat edilmesi lazım gerektiğini belirtir. Yüregir, kökü Fas dağlarında olan Ticiani, yine kökü Irak'da Rusya'da olan Nakşibendî tarikatlarının memlekette genişlediğinden dem vurmaktadır³²¹. Yüregir, konuşmasının devamında mecliste ezan okuyanlarında, Yozgat'da ve İzmir'de Arapça ezan okuyanlarında adı geçen tarikatın mensupları olduğunu belirtir.

İrtica denince 8.dönemde de adı gündeme gelen, 9.dönemde taşan Ticiani tarikatı meselesi soru önergeleriyle meclis gündemine getirilmeye devam edilmiştir. 16 Temmuz 1951 tarihli TBMM oturumunda Amasya milletvekili Cevdet Topçu, son zamanlarda Atatürk aleyhine gelişen saldırılar ve Ticianilerle alakalı bir sorusunu Adalet Bakanına yöneltmiştir³²². Adalet Bakanı Halil Özyörük, verdiği cevapta son zamanlarda Atatürk büstlerine karşı saldırıların arkasında Ticianilerin bulunduğunun anlaşıldığını takibatın ve tahkikatın devam etmesi nedeniyle o an verebileceği bilgilerin sınırlı olduğunu söyledikten sonra Ticiani Tarikatının ülke içindeki gelişimini kısaca anlatmıştır. Özyörük tarikatın bir buçuk asır önce Fas'da kurulduğunu, esasen Mısırlı olan Abdülkadir Medeni isimli kimse tarafından İstanbul'da tesadüfen tanıştığı Kemal Pilavoğlu'na anlatıldığını Pilavoğlu'nun bundan sonra Ticianilik namı ile Ankara'da faaliyete geçtiğini belirtir³²³. Yörüköğlu, tarikatın teşkilatlı bir yapısı bulunduğunu an ak kendilerinin tarikatın ortadan kaldırılması için gerekli tüm çalışmaları yapacaklarını söyler³²⁴.

Türbe ve Zaviyeler hakkında 1 Mart 1950 tarihli TBMM oturumunda yine irtica meselesi gündeme gelir³²⁵. Türkiye hızla seçim havasına girmektedir. Konya milletvekili Sadi Irmak, kanunda yapılması düşünülen değişiklik ile doğru bir karar alındığını türbelerin ziyarete açılmasının yetişmekte olan Türk nesillerinin

³²⁰ TBMMTD, D.8, C.20, B.106, s.707.

³²¹ TBMMTD, D.8, C.20, B.106, s.708.

³²² TBMMTD, D.9, C.9, B.100, s.174.

³²³ TBMMTD, D.9, C.9, B.100, s.175.

³²⁴ TBMMTD, D.9, C.9, B.100, s.176.

³²⁵ TBMMTD, D.8, C.25, B.57, s.34.

bilinçlenmesinde faydalı olacağını belirten konuşma yapar³²⁶. Van milletvekili Arvas, Erzurum milletvekili Vehbi Kocagüney'de tasarımı destekleyen konuşmalar yaparlar. Konuşmaların sonunda söz alan Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banđuođlu, geçmişte türbeleri hurafe kaynağı haline getirmiş bir takım insanların olması dolayısıyla ziyarete kapatılmış olduğunu şimdi ise Türk gençlerinin büyüklerine ait mezarları ziyaret etmesinin manevi olduğunu söyler³²⁷. Görüşmelerin sonunda türbelerin ziyaret açılması kabul edilmiştir³²⁸. Tasarımın görüşme içeriklerinden anlaşılacağı gibi CHP veya muhalif parti mensuplarından kimse kanun değişikliği teklifi üzerine aleyhte konuşma yapmamıştır.

1950 seçimleri yaklaştıkça CHP'nin din kurumları üzerindeki uygulamalarında da değişim görülür. CHP başbakanlarından Recep Peker, eğitimde dinin yerinin olmaması gerektiğini meclis kürsüsünden çok defa ifade etmişken, CHP içinde başbakan değişiminden sonra CHP hükümetlerince din hayatı alanında geçmişe nazaran gevşemeler görülmüştür. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1949 yılında başbakanlık görevinde değişikliğe giderek Hasan Saka'yı görevden almış ve yerine İslam Felsefesi uzmanı Şemseddin Günaltay'ı atamıştır. Günaltay'ın başbakan olarak atanmasından sonra CHP Erzincan milletvekili Behçet Kemal Çağlar, bu anlayışla çalışmam diyerek Günaltay'ın yapacaklarının dine meyille değişiklikler olacağı iddiası ile milletvekilliğinden istifa eder.

Günaltay hükümeti döneminde (16 Ocak1949–22 Mayıs1950) İlahiyat Fakültesi, İmam-Hatip okulları açıldı, tekke ve zaviyelere girişler serbest bırakıldı, ilkokulların 4 ve 5.sınıflarında din dersi okutulmaya başlandı.

Din tartışması partiler arasında karşılıklı suçlama konuları olmuştur. CHP DP'lileri çok kez seçim konuşmalarında ve propagandalarında dini söylemleri ifade ettikleri gerekçesiyle suçlamıştır. DP ise CHP'yi dini gereğinden fazla bastırmak toplumun dini hayat alanında talep ettiği hizmetleri sunmamakla itham eder.

İki sağ parti olan DP ve MP arasında din ve dinin siyasette kullanımı atışmaları yaşanır. MP 4.Kongresinde taraflar arasında meydana mücadelelerin yargıya taşınması nedeniyle 9 Temmuz 1953'de MP teşkilatları geçici olarak 27 Ocak 1954'de tamamen

³²⁶ TBMMTD, D.8, C.25, B.57, s.35.

³²⁷ TBMMTD, D.8, C.25, B.57, s.36.

³²⁸ TBMMTD, D.8, C.25, B.57, s.39.

kapatıldı³²⁹. MP adı CMP olarak faaliyetlerine yeniden başladı. CMP lideri Bölükbaşı, meclis kürsüsünden başbakan Adnan Menderes'i çok defalar dini himaye etmekle Büyük Doğu dergisine resmi ilan vererek yaşatmakla suçlar.

1949 yılı ile başlayan eğitim kurumlarında din derslerinin verilmeye başlanması artan bir süreç halinde 1960 yılına kadar devam etmiştir.

İrtica hareketlenmelerine karşı Türk Ceza Kanunda en çok işlenen madde ise 163.madde olmuştur. 163.madde görüşmelerinde adı zikredilen Siracinnur'un(-Saidi Kürdi-Saidi Nursi) faaliyetleri de gündeme gelmiştir.

Saidi Nursi'nin ve yanında bulunan kimselerin çok partili hayat sürecinde CHP'ye karşı DP'yi destekledikleri kendi kitaplarında görülür. Saidi Nursi öğretilerini içeren ve yanındaki kimselere sordukları konularda fikirlerini belirttiği Emirdağ Lahikaları isimli kitapta DP'nin desteklenmesi düşüncesinin yanı sıra DP milletvekillerinden Tahsin Tola'nın Nur'a hizmet ettiği³³⁰, Hüseyin Avni Göktürk'ün seçimleri kaybetmesine üzüldüklerini³³¹, Kemal Demiralay'ın iyi bir insan olduğu sözlerini ifade ettikleri görülür.

Emirdağ Lahikalarında adı geçen DP eski milletvekili Tahsin Tola'nın 1960 yılında Saidi Nursi'e ait İşarat'ül-İ'caz isimli kitapçığın yayın kurulunda görev yapar.

DP'nin, Saidi Nursi'nin yanındaki insanlar tarafından desteklendiğinin diğer bir vesikası da başbakanlık arşivinde bulunan ve Dinar İmam-Hatip'i tarafından başbakan Adnan Menderes'e yazılan bir mektupta görülür. Dinar Demokrat Parti azaları olduklarını yazan kişiler, ilçelerinden bulunan Saidi Nursi'nin uzun zamandan beri siyasetten uzak kaldığını, ancak İslamiyet namına talebeleri ve risaleleriyle DP'nin iktidarına çalıştığını ifade ederler³³².

B) MİLLİYETÇİLİK ÜZERİNE FİKİRLER

³²⁹ YÜCEL, s.97.

³³⁰ Said NURSİ, *Emirdağ Lahikası*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 2002, s.420.

³³¹ NURSİ, s.431.

³³² DAGMCA, 030.01.18.104.371.

İncelediğimiz dönem olan TBMM'nin 8, 9, 10, 11.dönemlerinde mecliste görev yapan bütün siyasi partiler kendilerinin Türk Milliyetçisi olduklarını ifade etmişlerdir. Türk milliyetçilik kavramından ne anlaşıldığı, meselesine gelindiği zaman ise birbirlerinden ayrı düşmüşlerdir.

Partilerin milliyetçilik yaklaşımlarının farklılıklarını önce meclis kürsüsünden konuştukları zamanlarda değindikleri milliyetçilik düşüncelerini kendi ağızlarından vererek açıklamaya çalışacağız. Yaklaşımlarda milletvekillerinin bilenenlerin yanı sıra dikkati çekmemiş veya az gündeme gelen yaklaşımlarından örnekler vermeye çalışacağız.

1.Milli Eğitim Bütçe Görüşmelerinde Milliyetçilik

Milliyetçilik, Türk kültürü tartışmalarıyla iç içe girmiş bir durumdadır. 23 Aralık 1946 tarihli TBMM oturumunda Milli eğitim Bakanlığı bütçesi görüşülüyor iken söz alan Kırşehir milletvekili İsmail Hakkı Baltacıoğlu Türk olmanın, Türkçe konuşmanın, Türk devrimlerini yaşamanın, Türk vicdanına sahip olmanın kâfi olmadığını, Türk köylüsünün Türklüğün âlem şümul bir gerçek olduğunun bilinmesi gerektiğini belirterek Türklük üzerinde bilinç eksikliğinden bahseder³³³. Baltacıoğlu bilinç sebebinden dolayı görüşülmekte olan Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine atıfta bulunduktan sonra ilköğretimin vazifesinin Türk'e Türklüğünü öğretmek olduğunu savunur.

Antep CHP milletvekili Cemil Sait Barlas, Milli Eğitim Bakanlığı bütçe görüşmelerinde söz alarak konuşmasının içinde milliyetçilik meselesine değinir³³⁴. Cemil Sait Barlas, Türk milletin esasen yaratılışı solcudur demektedir. Barlas kendilerinin korktuğu solun kökü dışarıda olan komitern solu olduğunu belirterek bu düşüncenin ne şekilde beslendiğinin gençlere öğretilmesinin gerekliliğini belirtir. Antep milletvekili, geçen sene garip hadiseye şahit olduklarını ırkçılık yoluna düşen gençlerin Türk ırkı ile alakası olmayan babasının babası Rum, anası Ermeni olan çocukları gördüklerini bu çocukların Türk ırkçılık davasını eline aldıklarının görüldüğünü

³³³ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.389.

³³⁴ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.99.

söyler³³⁵. Barlas'ın sözüne ettiği dava 1944 yılında görülmeye başlanıp devam eden ırkçılık, Turancılık davalarıdır. Barlas'ın sözlerinden açıkça anlaşılacağı üzere ırkçılık davası mensuplarını Türk olmadıkları iddiasını öne sürer.

TBMM'nin Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi üzerine 24 Aralık 1946 tarihli oturumunda söz alan Başbakan Recep Peker, milliyetçiliğe başka bir açıdan incelendiğinde oldukça gerçekçi olan ve günümüze kadar uzanan çizgide haklılığını ortaya koyan konuşma yapar. Peker bütün akidelere bağlı bir müslümanın da komünist olabileceğini herhangi bir dini akidenin komünizmi önleyeceği düşüncesinin doğru olmadığını doğru olsaydı İspanya kilisesinin ülkedeki komünist akımı kesebilmesi gerektiğini, o günkü Yunanistan'ın Ortodoks insanların mümin olmadıklarından mı? Komünizmin ülkede karışıklığa sebebiyet verdiğini sorgular³³⁶. Peker, komünizmin gelişmesini önlemek için yerine yavaş yavaş gelişecek şeriat düşüncesinin ikame edilmek istenmesinin büyük bir yanığı olduğunu zehri başka bir zehirle tedavi etmenin mümkün olmadığını belirtir. Peker, solumuzda kızıl kominizim sağımızda kara ve karanlık irtica uçurumu birini diğerine tercih etmemeli, cemiyeti asrın felaketlerinden koruyacak düşüncenin ise ölçülü bir milliyet anlayışı olduğunu savunur³³⁷. Başbakan, kendisinin ifade ettiği milliyetçilik anlayışının irredantist olmayan, sınırların dışına asla çıkmayı düşünmeyen bir milliyetçilik anlayışı olduğunu, kendilerinin sahip oldukları milliyetçilik anlayışının beynelminelci olmadığını vurgular³³⁸.

Maraş CHP milletvekili Emin Soysal, Milli Eğitim bütçesi görüşmelerinde köy enstitülerin faydalarının yanı sıra son zamanlarda sol-komünist akımların denemeler yaptıkları yerler olmasından şikâyet ederek bu tarzda davranan kişilere karşı enstitülerde karşı çıkanların milliyetçi gençler olduğunu ifade eder³³⁹. Soysal, aşırı sol akıma kapılan kimselerin memleket bayrağını değiştirmek istediklerini, buna karşın Türk milletinin bayrağına son derece düşkün olduğunu bu konuda asla taviz vermeyeceğini açıklar³⁴⁰. Maraş CHP milletvekili konuşmasına devam ederek, Türk ırkının imkânlarla kavuştuğu takdirde her türlü olumsuzlukları aşabileceğini belirtir. Soysal, Türk milletinin geri kalmasının nedenlerinden birinin de Osmanlılar olduğunu

³³⁵ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.400.

³³⁶ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.445.

³³⁷ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.446.

³³⁸ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.446.

³³⁹ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.456.

³⁴⁰ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.458.

belirterek Osmanlı döneminde Türklüğün ihmal edildiğini Türk' e Türk denmeyecek devirler getirdiklerini belirtir³⁴¹.

2.Ankara Üniversitesi Vakalarında Milliyetçilik

Milliyetçilik tartışmalarını alevlendiren diğer bir hadise 1948 yılı içinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde gerçekleşen vakalardır. Siyasal Bilgiler Fakültesinde göre yapan Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil, Şerif Başoğlu, isimli öğretim görevlilerinin derslerde sosyalist propaganda yaptıkları, günlük siyasete dair eleştirilerde bulduklarına yönelik ortaya atılan iddialar sonunda Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemseddin Sirer soruşturma başlatmış nihayetinde adı geçen öğretim görevlilerinin dâhil oldukları kürsülerin doğrudan lağvedilmesi için TBMM'nin 5.7.1948 tarihli oturumunda bunu kanun teklifi olarak vermiştir³⁴². Adı geçen öğretim görevlilerin fikirlerini yaymak için kullandıkları yayın organı ise Yurt Ve Dünya isimli dergidir.

Kürsünün lağvedilmesi ile alakalı ilk sözü İstanbul milletvekili Adnan Adıvar olarak, meclisin bir üniversitenin muhtariyetine müdahale anlamına gelen isim zikrederek kürsülerin kaldırılmasını doğru bulmadığını ifade eder³⁴³. Adıvar'dan sonra söz alan Rize CHP milletvekili Fahri Kurtuluş, Ankara Üniversitesini eleştirmeye başlar eleştirilerine öncelikle üniversitenin giriş kapısından hemen sonra görünen Yunan Efebus'un heykelinin neden orada bulunduğuyla başlar. Kurtuluş, kapıya dikilecek hiç mi tarihi Türk kahramanın heykelinin bulunmadığını sorgular. Rize milletvekili, üniversite muhtariyetinin, milliyetçi vasfı taşımamak anlamına gelmediğini söyler³⁴⁴. Kurtuluş Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsünün 1944 yılında “ İrkçılık-Turancılık” isimli bir kitabı yayınlarken politik adamların arzusuna uygun günlük politikaya dair yazılar yazmasını eleştirir³⁴⁵. Kurtuluş, enstitünün döneminin Mili Eğitim Bakanının arzusuna uyarak Türkçüler aleyhine neşriyat yapmak yerine,

³⁴¹ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.458.

³⁴² TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.753.

³⁴³ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.753.

³⁴⁴ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.753.

³⁴⁵ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.754.

Türklüğü dünyaya tanıtıcı eserler vermesinin daha ilmi bir davranış olacağını savunmuştur. Kurtuluş enstitünün vazifesinin asla ırkçılık yapmayan, milliyetçilik aleyhinde değil, kominizim aleyhinde neşriyat yapması gerektiğini ifade eder.

Fahri Kurtuluş'un, Türk milliyetçiliğine zarar veren kişiler sıralamasında üniversitelerde yer alan yabancı profesör ve vasıfsız hocaların ve bunların yaydıkları fikirlerin olduğunu söyler³⁴⁶. Kurtuluş, tüm alanlarda fırsat bulan insanların ise eski milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel döneminde geliştiklerini iddia eder. Kurtuluş, Hasan Ali Yücel döneminde Köy Enstitülerinin Atatürk ve inkılâplar yolundan saptıklarını belirtir³⁴⁷. İsim vererek eleştirilerine devam eden Kurtuluş, Landberger'in 12 yıldır ülkede bulunduğunu sadece 2 talebe yetiştirdiğini ciddi bir yayın faaliyetinin bulunmadığını belirtir³⁴⁸. Doçentliği bile hak etmemişken ülkemizde profesör olan Güterbok'un derslerinde milliyetçilikten vazgeçiniz Almanya'yı yıkan bu zihniyettir doğrusu enternasyonaldir dediğini belirtir. Kurtuluş, Hasan Ali Yücel devrinde üniversitelerde enternasyonal bir yapılanmanın olduğunu ve yapılan kullanılan insanların çoğunun Güzin Dino, Necmettin Halil örneklerinde görüldüğü gibi hak etmeden yükseltildiklerini bunların yerine Türk İnkılâbının bilgiye, karakterine dayanan insanların zamanının hala gelmediğini mi? Sorgular. Kurtuluş, Türk milletinin iç ve dış siyaseti ve Türk Gençliğinin milliyetçilik, milli duygularıyla hiçbir alakası olmayan yabancı profesörlere fazla yüz verildiğini belirtir³⁴⁹. Güterbok Alman nasyonalizminin kötü olduğunu aynı yanlısında Türkiye'de yapıldığını ifade ettiğini belirten Kurtuluş, Alman nasyonalizminin nazizm gibi bir yanlışa kapıldığını Türk nasyonalizminin ise nazizm gibi bir yanlışa kapılmayacak kadar olgun olduğunu belirtir³⁵⁰. Kurtuluş, yabancı profesörlerin Landsberger'in şefliği altında toplanarak rektörlük seçimlerinde Türk milliyetçisi Tıp Fakültesi dekanı Abdülkadir Noyan'ın karşısında Şevket Aziz Kansu'yu destekleyerek müdahil olduklarını iddia eder³⁵¹. Zararlı yabancı hocalar eliyle Türk gençliğinin yetiştirilmesinin doğru olmadığını, yabancı hocaların derhal Türk öğrenciler ile alakalarının kesilmesinin yerinde olacağını, bunun her manasıyla Kemalizmi müdafaa hareketi olduğunu, aynı zamanda Türk milliyetçiliği meselesi

³⁴⁶ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.756.

³⁴⁷ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.756.

³⁴⁸ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.757.

³⁴⁹ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.760.

³⁵⁰ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.761.

³⁵¹ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.763.

olarak görülmesinin doğru olacağını savunur³⁵². Kurtuluş, Türk Üniversitelerinin yetiştirmesi gereken öğrenci modelinin milliyetçilik aleyhtarı olmayan, canı, kanı, kültürü ile cumhuriyeti ve cumhuriyetin yaşadığı toprakları savunmasını bilen kişiler olması gerektiğini savunur³⁵³.

Kadroların iptali istemine farklı tepki veren milletvekili ise Millet Partisi Afyon milletvekili Sadık Aldoğan'dır. Sadık Aldoğan, üniversitelerde bazı noksanlıkların görülmesini üniversitelerin hükümet eliyle kurulmasına bağlar. Aldoğan, milliyetçiliğin ideoloji olduğunu politik bir gerçekliğe dayandığını söyler. Afyon milletvekili, bir üniversitenin içinde milliyetçiliğin meclisce ele alınması durumunda üniversitenin içine siyaseti meclisin sokmuş olacağından bahseder³⁵⁴.

Kurtuluş'tan sonra söz alan farklı CHP'li milletvekilleri de tasarının lehinde konuşmuşlardır. Yapılan oylama sonucunda Ankara Üniversitesi Kuruluş Kadrolarından iptallerin yapılması yasalaşmıştır³⁵⁵.

3.Halkevleri Üzerinden Milliyetçilik

1949 yılı bütçe görüşmelerinde 25 Şubat 1949 tarihinde Halkevlerine tahsisat ayrılması hususunda meydana gelen görüşmelerde söz alan Hamdullah Suphi Tanrıöver, konuşmasının geçtiği ilgili bölümlerde kendilerinin Türk Ocaklarında geçmişte yapmaya çalıştıklarından bahsettiği yerler olmuştur. Tanrıöver, Türk Ocakları faaliyete iken toplam bir yılda devletin kendisine ayırdığı yardım miktarının25.000 lira olduğunu belirttikten sonra Türk Ocaklarının birleştirici bir unsura sahip olduğundan bahseder. Tanrıöver Türk Ocaklarına gelen İttihatçı ve İtilafçı kimselerin Ocaklarda 5-6 aylık bir zaman diliminden sonra partililiklerini tamamen unuttuklarını millet şuuru içinde kendi aralarındaki küçük hesaplardan sıyrılıp, vatan, millet düşüncesinin ruhlarında tam bir zafere ulaştığından bahsediyor³⁵⁶.

³⁵² TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.763.

³⁵³ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.766.

³⁵⁴ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.766.

³⁵⁵ TBMMTD, D.8, C.12, B.83, s.807.

³⁵⁶ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.609.

Erzurum CHP milletvekili Cevat Dursunoğlu, Tanrıöver'in konuşmasına atıfta bulunarak Halkevlerinde, Türk Ocakları gibi Türk milletinin has evlatlarıdır katiyen dışarıdan gelme tarafları yoktur der³⁵⁷.

Ordu milletvekili Ziya Ortaç, Halkevleri hakkında gelişen tartışmaya katılarak Atatürk'ün, Türk tarihinin, Türk kültürünün, köklerini araştıran imanlı bir milliyetçi idi diyerek katılır³⁵⁸. Ortaç, halkevlerinin kültür milliyetçiliğini halka götürmenin gayesi olarak halkevlerinin kurulduğunu söyler.

Tekrar söz alan Tanrıöver, Halkevlerinin yukarıdan emir alan müessese olarak devam etmesine izin vermeyin diyerek Halkevlerinin CHP yönetiminin elinden çıkmasını savunur.

Gerekçe olarak da Halkevleri Türk gençlerine milliyetçiliği telkin ediyor mu? Müsterih misiniz? Diye sorduktan sonra cevabını kendisi vererek öyle olmadığını olsaydı o an toplum içinde Türk Kültür Derneği, Türk Kültür Ocağı gibi yapılanmalar olmaması gerektiğini belirttikten sonra İstanbul'da tekrar Türk Ocağını açacaklarını ve dirilteceklerini ifade eder³⁵⁹.

4.Dil Üzerinden Milliyetçilik

Dil üzerinden tartışılan milliyetçilik düşüncesi Fuat Köprülü'nün anayasanın dilinin eskiden kullanılan haline getirilmesini isteyen kanun teklifi görüşmelerinde açığa çıkar³⁶⁰. Oturum tarihi 8 Aralık 1952. Köprülü'nün değişiklik istemekten maksadı 1945 yılında Anayasanın sadeleştirilmesi için TDK kurumu tarafından teklif edilerek kullanılmaya başlanmış olan kelimelerin kaldırılarak Osmanlıca olarak tabir edilen kelimelerin tekrar kullanılmasını sağlamaktır. Örneğin birleşim-inikat, Meclis Tutanağı-Zabıt Ceridesi, Bakanlar Kurulu-Riyaset Divanı, İçişleri Bakanlığı-Dâhiliye Vekâleti gibi.

³⁵⁷ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.612.

³⁵⁸ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.614.

³⁵⁹ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.616.

³⁶⁰ TBMMTD, D.9, C.18, B.14, s.129.164.

Köprülünün teklif ettiği değişikler, gerçekte 26 Eylül 1932’de I.Türk Dil Kurultayında görüşülerek uygulanmasına karar verilen öz Türkçecilik akımının öncesine gidilmesine neden olacak süreci başlatıyordu. İşin ilginç yönü I.Dil Kurultayında kelimeler yapılarak dilin Türkçeleştirilmesi çalışmalarının karşısında yer alan Hüseyin Cahid Yalçın’a karşı değişiklikleri savunan kadronun en etkin bilim adamının Fuad Köprülü oluşudur³⁶¹. Köprülü, anayasa dilinin 1945 düzenlemesi öncesine alınmasını istemekle kendisinin I.Dil Kurultayında savunduğu düşünceler ile çelişmiştir.

Ankara milletvekili Sadri Maksudi Arsal, söz alarak dil meselesine iki tür yaklaşım bulunduğunu ilk düşüncenin ilim dilimizi Arapça kelimeler istila etmiştir, Arapça kelimeleri atmak lazım gelir şeklinde olduğunu, ikinci düşünce sahiplerinin ise lisan değiştirilemez kendi kendine gelişir şeklinde görüşler ifade ettiğini bildirir³⁶². Arsal her iki düşüncenin tek başına gerçeği ifade ettiğine katılmadığını söyler. Arsal, bir Türk ve ilim adamı sıfatıyla Ata’nın eserlerine değer verdiğini kanunun kabul edilmesinin Ata’nın eserlerine darbe vurmak anlamına geleceğini söyler³⁶³. Sadri Maksudi, Atatürk’ün Türk milletinin dilinin de yabancı boyunduruğundan kurtarılması gerektiğini ifade ettiğini yapılmak istenen kanun değişikliğinin Atatürk’ün çalışmalarının baltalanması anlamına geldiğini söyler.

Söz alan bir diğer milletvekili Gümüşhane milletvekili Mahir Vasfi Kocatürk’tür. Kocatürk, dil meselesi üzerindeki bir iddianın da milliyetçilik tarafı olduğunu vurgulayarak, milli dilin uydurma dil mi yoksa halkın içinde yüzlerce yıl yaşıyan dil mi? olduğunu sorar³⁶⁴. Gümüşhane milletvekili, uydurma kelimelerle türetilen Türkçe için dayandırılmaya çalışılan milliyetçiliğin, milleti kökünden ayırdığını iddia eder. Kocatürk, CHP’lilerin dil inkılâbının Atatürk’ün eseri olduğu iddiası ile kendilerini yıldırmaya çalıştıklarını gerçeğin ise anayasa dilinin değiştirildiği tarihin 1945 olup Atatürk’le bir ilgisi bulunmadığını söyler³⁶⁵. Bursa DP milletvekili Ali Canip Yöntem söz alarak, millet bahsinde ırkçılığı kabul etmeyen insanların dil meselesinde aksine tam ırkçı olduklarını Türkçe’yi yalnız Türk kökünden kelimelere

³⁶¹ Murat Katoğlu, Editör Sina Akşın, “Cumhuriyet Türkiyesi’nde Eğitim, Kültür, Sanat” Yakınçağ Türkiye Tarihi, C.1, 3.B,Cem Yayınları, İst 2000, s.440.

³⁶² TBMMTD, D.9, C.18, B.14, s.131.

³⁶³ TBMMTD, D.9, C.18, B.14, s.134.

³⁶⁴ TBMMTD, D.9, C.18, B.14, s.140.

³⁶⁵ TBMMTD, D.9, C.18, B.14, s.142

türetmeye kalktıklarını söyler³⁶⁶. Sözüün sonunda 1945 gerçekleştirilmiş olan uydurmacılığın bu kanunla düzeltileceğini ifade eder³⁶⁷.

Eski CHP dönemi milli eğitim bakanı olan 9.dönem Sivas milletvekili Reşat Şemseddin Sirer, söz alarak anayasa dilinde yapılmak istenenleri açıklar. Sirer, yarım asırdır Türk dilinin sadeleşmesinde öz kaynaklarına dönmesinde hizmetleri olan ve şiirinde “Benim dinim, milletim uludur” diyen Mehmet Emin Yurdakul, İzmirli Türkçü Mehmet Necibi, Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin gibi insanları rahmetle andığını belirtir³⁶⁸. Sirer, dil meselesinde tartışmaların kaynağının I. Türk Dil Kurultayına dayandığını M. Kemal’in dilin sadeleşmesini savunurken kendisine karşı fikir öne süren kişinin Hüseyin Cahit Yalçın olduğunu M.Kemal’in tezlerini ilim yönünden de desteklemek için akşamları Çankaya’da profesörlerden kurulu bir heyetle çalıştığını onlardan aldığı bilgiler ile Hüseyin Cahit’e karşı fikirlerini savunduğunu belirttikten sonra işin ilginç yanının Hüseyin Cahit’e karşı çıkararak dilde sadeleşmeyi savunan ve Önder Atatürk’e bu konuda yardımcı olan başlıca kişinin şu an eski dile dönmeyi teklif eden kişilerden biri olan Fuat Köprülü olduğunu söyler³⁶⁹.

Anayasa komisyonu sözcüsü DP Diyarbakır milletvekili Ferit Alpiskender yapmak istediklerinin dilde uydurmacılığa son vermek olduğunu belirttikten sonra muhalif CHP tutumunun gerçeği yansıtmadığını ifade ederek 1945’te CHP’nin yaptığının dil inkılâbı olmadığını ancak dil devrimi olarak nitelenebileceğini, Türk milletinin devrimi masa devirmek, çam devirmek, bardak devirmek olarak anladığını kendilerin yapmak istediklerinin ise dilde inkılâp olduğunu belirterek sözlerini şu şekilde bitirir “Tasfiyeciler ve ırkçılar bizi götürmek istedikleri noktalara götüremeyeceklerdir”³⁷⁰

Konu üzerinde söz alan Manisa milletvekili eski Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver, kelimelerin Türkçeleştirme çalışmalarında yer yer başarılar elde edildiğini ancak toptan bir değişimin mümkün olmadığını Semerkant’tan İstanbul’a gelen iki basmacı gencin konuşma ve anlaşma halinde hiç yabancılık çekmemelerini

³⁶⁶ TBMMTD, D.9, C.18, B.14, s.145.

³⁶⁷ TBMMTD, D.9, C.18, B.14, s.146.

³⁶⁸ TBMMTD, D.9, C.18, B.14, s.146.

³⁶⁹ TBMMTD, D.9, C.18, B.14, s.147.

³⁷⁰ TBMMTD, D.9, C.18, B.14, s.164.

eski dilinde öneminin anlaşılması için ispat gösterir.Tanrıöver yasa teklifinin kabulünün uygunluğunu savunur³⁷¹.

CHP Hatay milletvekili Hasan Tankut, Türk çocuklarının hayattaki tüm meselleri Arapça kelimeler ile karşılaşmaları halinde çocuğun kafasının 15 yaşına gelmeden keçeleşeceğini, Türk dimağının başka milletlerin dimağından geri kalmadığını ancak o ana kadar Türk milletinin yeni bir şey bulamadığını bunun sebebinin de Türkçe olmayan kelimelerden kaynaklandığını iddia eder³⁷².

Tartışmaya katılan bir diğer milletvekili Ağrı milletvekili Kasım Küfrevi'dir. Kasım Küfrevi, yaşayan dilin kabul edilmesini, bir gecede dil devrimi dil yaratılmayacağını, yaşayan dilin kıymetinden bihaber olarak Orhon Kitabelerine kadar gitmenin ilmi irtica olduğunu söyler³⁷³.

Görüşmelerin sonunda kanun taslağı kabul edilerek dil yapısının 1945 değişikliğinden önce olduğu gibi kullanılmasına karar verilmiştir³⁷⁴. 24 Aralık 1952 tarihli oturumun içinde kabul edilen eski dile dönüş hakkında anayasa komisyonunun hazırladığı raporda 1945'de değiştirilen dil yapısının ırkçı, tasfiyeci bir anlayış olduğu şeklinde görüş bulunmaktadır³⁷⁵.

5.Sait Bilgiç ve Milliyetçilik

Sait Bilgiç meclisin 9,10 ve 11 dönemlerinde DP Isparta milletvekilidir³⁷⁶. Türk Milliyetçiler Derneği başkanıdır³⁷⁷. Başbakan Menderes'in 1953 yılında Türk Milliyetçiler Derneğine tavrı almasından sonra Şubat 1953'de dernek ülke genelinde kapatılmaya başlanır. DP grubu başbakan Adnan Menderes'ten yana tavrı koyar.31 Ocak 1953'de Sait Bilgiç DP Haysiyet Divanı kararınca partiden ihraç edilir. Bilgiç 1954 yılında tekrar partiye alınır. Bilgiç mecliste milliyetçi söylemleri ile öne çıkar.

³⁷¹ TBMMTD, D.9, C.18, B.21, s.390.

³⁷² TBMMTD, D.9, C.18, B.21, s.400.

³⁷³ TBMMTD, D.9, C.18, B.21, s.404.

³⁷⁴ TBMMTD, D.9, C.18, B.21, s.409.

³⁷⁵ TBMMTD, D.9, C.18, B.21 Ekler bölümü S.Sayı 56

³⁷⁶ Kazım ÖZTÜRK, *TBMM Albümü 1920–1973*, Önder Matbaa, Ankara 1973,s.284

³⁷⁷ YÜCEL, s.96.

TBMM'nin 7 Mayıs 1951 tarihli oturumunda Atatürk aleyhine işlenen suçlar konulu görüşmeler yapılırken iktidar partisi milletvekillerinin milliyetçilik hakkındaki yaklaşımları da görülmektedir³⁷⁸.

DP'li Hamit Şevket İnce'nin, Atatürk aleyhine işlenen suçlar kanun tasarısının komisyon görüşmelerinde *Orkun* dergisi aleyhine sözler sarf ettiğini derginin yazarlarından olan Atsız'ın Atatürk düşmanlığı yaptığı iddiasını öne sürdüğünü bildiren Isparta DP milletvekili Sait Bilgiç, kendisinin *Orkun* dergisinin abonesi olduğunu yayınları yakından takip ettiğini Hamit Şevket'in söylediği gibide Atatürk'ü hedef tutan bir yazısını görmediğini belirtir³⁷⁹. Atatürk aleyhine yazıların Necip Fazıl'ın *Büyük Doğu*'sunda veya diğer mecmualarda olabileceğinden bahseder. Bilgiç, ayrıca Hamit Şevket İnce'nin tek partili hayat devrinde Atsız'ın bir defa savunmasını yapmaya karar vermişken bıraktığını öne sürer³⁸⁰.

Bilgiç'ten kendisi hakkında ithamlar gelince DP Ankara milletvekili Hamit Şevket İnce söz alarak, Nihal Atsız'ın savunmasını Bulgaristan hududunda öldürülen Sabahattin Ali ile olan hakaret davasından dolayı aldığını kendisine davanın milliyetçi bir gencin savunmasının milliyetçi bir avukata verilmek istenmesinden kaynaklandığını izah ettiklerini kendisinin de bunun üzerine davayı severek aldığını belirtir³⁸¹. Savunmayı almasından sonra komşularının kendisine "Nasıl olur da ırkçı bir adamın davasını alırsın, yazdığı eserleri okudun mu?" şeklinde sözler sarf ettiklerini. Bunun üzerine kendisinin Atsız'ın "Sarhoşlar Gecesi" isimli kitabını okuduğunu, kitapta Atatürk'ün madden ve manen öldürüldüğünü, Atatürk'ün tahkir edildiğini anladığını, milliyetçi diye vekâletini aldığı kişinin Hitler'in peşinde bir kişilik olduğunu anladıktan sonra vekâletini bıraktığını bildirir³⁸². Sait Bilgiç, Atsız'ın Hitlerci olmadığını oturduğu yerden İnce'ye söyler. İnce, kürsüden ırkçılığın ne olduğunu bilenlerden olduğunu söyledikten sonra Bilgiç'e hitaben kendisinin Atsız'ın arkadaşı olması dolayısıyla müdafaa ettiğini anladığını söyler.

Kendisi hakkında söz söylendiği için söz alarak kürsüye gelen Bilgiç, İnce'nin sözleri değiştirerek kendisine ırkçı dediğini eğer Hamit Şevket İnce'nin anladığı

³⁷⁸ TBMMTD, D.9, C.7, B.73, s.78-131.

³⁷⁹ TBMMTD, D.9, C.7, B.73, s.103.

³⁸⁰ TBMMTD, D.9, C.7, B.73, s.103.

³⁸¹ TBMMTD, D.9, C.7, B.73, s.106.

³⁸² TBMMTD, D.9, C.7, B.73, s.106.

ırkçılığın kendisinin anlattığı gibi ise, ırkçı olduğunu ve bununla iftihar ettiğini meclis kürsüsünden ifade eder³⁸³.

DP Isparta milletvekili Sait Bilgiç, 24 Nisan 1953 tarihli TBMM oturumunda 1944 yılında milliyetçilere işkence vuku bulmadığına dair Ulus gazetesinin neşriyatı hakkında ne düşünüldüğünü başvekinden sorar³⁸⁴. Bilgiç sorusu gündeme geldiği anda genel kurulda olmadığından sorusu gelecek birleşime kalır.

7 Mayıs 1953 tarihli TBMM oturumunda Sait Bilgiç sorusunu tekrar eder. Bilgiç, sorusunda Başbakan Menderes'in 1944 yılında milliyetçi evlatların maruz kaldıkları işkenceler bulunduğunu zaman zaman ifade ettiğini belirtir. Ulus gazetesi yazarı Hüseyin Cahit Yalçın'ın ise iddiaların hayal mahsulü olduğunu gazetede yayınladığı makalelerde kabul ettirmeye çalışmasının Başvekili müfteri durumuna düşürmek gayreti olduğunu, Başvekilin bu konudaki mütalaasının ne olduğunu sorar. Sorusunun diğer kısmında da Bilgiç 44 hadiselerinde işkence yapanlar hakkında herhangi bir soruşturmanın olup olmadığını, işkence faillerinin hangi görevlerde bulunduğunu sorar³⁸⁵.

Bilgiç'e, Devlet Bakanı Celal Yardımcı cevap verir. Yardımcı, "İrkçılar, Turancılar" adıyla bilenen davada iddia edilen işkencelerin yapıldığının Kenan Öner-Hasan Ali Yücel davası görülürken açığa çıkmış bir hadise olduğunu, bu davanın sonunda Emniyet Müdür Muavini Kamuran Çoruh, emniyet memuru Muzaffer Us isimlerine ulaşıldığını tahkikatın genişlemesi neticesinde emniyet müdürü Ahmet Demir, emniyet şube müdürü Ahmet Koçak isimlerine ulaşılarak takibatın devam ettirildiğini ancak çıkmış olan af kanunu nedeniyle takibatın ortadan kaldırıldığını ifade eder³⁸⁶. Adı geçenlerden o gün itibarıyla Kamuran Çoruh'un merkez valisi, Ahmet Demir'in Emekli Sandığı İdare Meclisi azası, Sait Koçak'ın içişleri bakanlığı teftiş kurulu azası, Muzaffer Us'un da İstanbul ilinde komiser yardımcısı olarak görevlerini sürdürdüklerini açıklar³⁸⁷.

Söz alan Bilgiç, Yardımcı'nın suçu iki memurun omzuna yıkıverdiğini hadisenin gerçek faillerinin açıklanmadığını belirtir. Bilgiç 1944 yılında bir edebiyat öğretmenin

³⁸³ TBMMTD, D.9, C.7, B.73, s.106.

³⁸⁴ TBMMTD, D.9, C.21, B.72, s.485

³⁸⁵ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.108.

³⁸⁶ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.109.

³⁸⁷ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.109.

dönemin başvekiline hitaben maarif bakanlığında görev yapan komünistlerin varlığını ve faaliyetlerini bildiren mektup yazarak vaziyeti ifşa ettiğini söyler³⁸⁸. Isparta milletvekili, ifşa edilenlerin kimisinin Bulgaristan hududunda kaçarken vurulduğunu bazılarının ise Amerika'ya giderek komünist âlemine hizmete devam ettiklerini açıklar. Bilgiç, İsmet İnönü'nün 1944 yılı 19 Mayıs nutkunda ırkçılar ve Turancıları suçladığını, Bilgiç kendisinin konuştuğu CHP'li bir arkadaşının yapılan konuşmadan elem duyduğunu söylediğini ifade ediyor³⁸⁹. İnönü'nün 1944 konuşmasından sonra ise Hasan Ali Yücel'in Turancılar, ırkçılar aleyhine yazılmış yazıları toplayarak Irkçılar, Turancılar adı altında bir kitapta toplayarak ülkenin her tarafındaki kütüphanelere dağıttığını ifade eder. Bilgiç konuşmasında, 1944 yılına gelinceye kadar hâkim unsurda bir ırk şuurunun, ırkçılık fikrinin mevcudiyetinin iddia edilmediğini öne sürer³⁹⁰. Sait Bilgiç geçmişte Kürşat dergisinde yazmış olan Samet Ağaoğlu'nun DP'de bakan olduktan sonra fikrinin değiştiğini ve Turancılık ile ırkçılığı tehlikeli gördüğünü söylediğini, bu memleketin milliyetperver çocuklarına ırkçı, Turancı damgası vurmanın moda olduğunu ifade eder. Gazetecilerin kendisine Turancı olup olmadığı yönünde sordukları soruyu şu şekilde cevapladığını ifade eder. Rusya'da 9 Yahudi doktorun gördüğü fena muamelenin İsrail'de yaşayan gençlerin yoğun tepkisine neden olduğunu, Rusya içinde milyonlarca Türk'ün yaşadığı ızdırabın gündeme getirilmesinin buna göre suç olamayacağı örneğini verir³⁹¹. Bilgiç, CHP milletvekili Cemil Sait Barlas'ın ülke içinde iç politika da gelenekçi, dış politik anlayışta fütühatçı bir kitlenin varlığından bahsetmesine Türkler'in maceracı yapıda insanlar olmadığı şeklinde cevap verir. Bilgiç Menderes'in zaman zaman milliyetçilerin işkence gördüğü tabutluklarda miting yapacağım dediğini, başbakan mecliste olsaydı onunla konuşmanın kendine zevk vereceğini ifade ediyor.

Söz alan devlet bakanı Celal Yardımcı, Bilgiç'in kendisinin 1944 işkencecilerini küçülttüğü fikrine katılmadığını, kendisinin kanun dâhilinde konuştuğunu mesul görülen kişilerin af kanunundan yaralandıklarını tekrar ifade eder³⁹².

³⁸⁸ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.109.

³⁸⁹ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.111.

³⁹⁰ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.112.

³⁹¹ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.112.

³⁹² TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.113.

Yardımcı, Bilgiç'in iddia ettiği gibi Menderes'in "Tabutluklar önünde miting yapacağım" dediğini hatırlamadığını belirtir. Bilgiç tekrar söz alarak, memlekette bu tür hadiselerin bir daha gerçekleşmemesi için hatırlamanın, hatırlatmanın faydalı olacağını düşündüğünü söyler³⁹³.

1944 sanıklarının, İnönü tarafından işkenceye maruz kalması iddiası meclis görüşmelerinin farklı oturumlarında heyecanın yükseldiği durumlarda ifade edilmiştir. 10 Haziran 1957 tarihli meclis birleşiminde Fevzi Bozer'in affı görüşmelerinde İsmet İnönü şiddetli bir konuşma yapınca, konuyla alakası olmamasına rağmen İşletmeler bakanı Samet Ağaoğlu'da konuşmasının heyecanı içinde İnönü'ye yönelik olarak "Ne yaparsınız dâhiliye vekilini çağırıp bir gece içinde milliyetçilerin hepsini tutuklatıp mahkûm edilmeleri için emir mi verirsiniz" şeklinde seslenir³⁹⁴.

Milliyetçilik-ırkçılık kavramalarının birbirlerine girmiş olduğu tartışmalarda tüm partilerin eğitim ve eğitime ilgili kuruluşlardan beklentileri ortaktır. Eğitim ve eğitime alakalı tüm kuruluşlar milliyetçi olmalıdırlar. Komünizme ve düşüncelerine geçit verilmemesi konusunda orakta görüş sahibidirler.

Milliyetçilikten ne anlaşıldığına gelindiğinde CHP'liler DP'lileri milliyetçilik kavramına dini anlayışlar sokmaya çalışmakla, DP'lilerde CHP'lileri milliyetçilik ötesi ırkçılık yapmış oldukları yönünde genel çizgilerle suçlarlar.

Özele inildiğinde Başbakan Recep Peker gibi CHP'nin önemli isimleri kendilerinin milliyetçilik anlayışının sınırlar içinde kaldığını ifade ederler, DP içinde olan Türk Milliyetçiler Derneği başkanı Sait Bilgiç ise kendi partisinin etkili isimlerinden İnce tarafından, Turancılığa meyilli olmakla suçlanır. Bilgiç, 1953 yılında başbakan Menderes'in olur vermesinden sonra partiden ihraç edilmiştir. Bu hareket DP'nin de milliyetçilik anlayışının sınırlar içinde tutulmak istenmesine örnek olarak verilebilir.

IV. ÜNİVERSİTE-BASIN

³⁹³ TBMMTD, D.9, C.22, B.78, s.114.

³⁹⁴ TBMMTD, D.10, C.20, B.79, s.112.

A) ÜNİVERSİTELER

Osmanlıdan Cumhuriyet Türkiye'sine geçişte 1924 yılında Cumhuriyet hükümeti İstanbul Darülfünunu tüzel kişilik olarak tanımıştır. 1933'da ülke dışından getirilen uzmanlar ülkede üniversitenin taşıması gereken nitelikler üzerine bir rapor tanzim etmişlerdir.

1933 yılında İstanbul Darülfünun'u ilga edilmiş, 1933 Temmuzunda yeni bir üniversite kurulmasına karar verilmiştir. 2252 sayılı ve 1933 tarihli kanun ile İstanbul Üniversitesini özerkliği kaldırılmış Milli Eğitim Bakanlığına bağlanarak rektör ataması Ankara tarafından yapılmıştır³⁹⁵.

1946 yılında 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu çıkarılmış aynı yasayla Ankara Üniversitesi de kurularak ülkede üniversite sayısı üçe çıkarılmıştır. Üniversiteler kanununun 120.maddesinde 1961 yılında değişiklik yapılmış olup, kanun 1973 yılına kadar yürürlükte kalmıştır³⁹⁶.

Üniversiteler 1946–1960 arası siyasi yaşamda ağırlığı olan bir konu olarak öne çıkmaktadır. Üniversitelerin amacının ne olduğu, üniversite öğretim görevlilerin ne tür niteliklere sahip olmaları gerektiği, üniversitelerden beklentiler iktidar ile muhalefet partileri arasında tartışılan konulardan olmuştur. Üniversiteler Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olduğundan daha çok Milli eğitim Bakanlığı bütçelerinde konu edilmişlerdir. Bütçe görüşmelerinin dışında soru önergeleri veya üniversitelerde meydana geldiği iddia edilen konuların meclisteki tartışmalarında görüşülmüştür.

1.CHP döneminde üniversiteler

1947 yılı 11 Aralık 1946 tarihli Ankara Üniversitesi bütçesi görüşmelerinde Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemseddin Sirer, üniversitelerin görevlerini ve beklentilerini söyler. Sirer, Üniversitelerin öğrencilerini bilim, uzmanlık konularında en iyi yetiştiren,

³⁹⁵ Murat Katoğlu, Editör Sina Akşin, "Cumhuriyet Türkiye'si'nde Eğitim, Kültür, Sanat" Yakınçağ Türkiye Tarihi, C 1,3.B, Cem Yayınları, İst 2000, s.424.

³⁹⁶ Agm, s.426.

Türk devriminin ülkelerine bağlı ve milli karakter sahibi vatandaşlar olarak yetiştirmek amacıyla olan kurumlar olmalarının beklendiğini ifade eder³⁹⁷. Sirer üniversitelere bahşedilen hürriyetler ve muhtariyetin masum kalması gerektiğini ifade eder.

Gaziantep milletvekili Cemil Sait Barlas, üniversitelerin muhtar olması gerektiğini, muhtar olsalar da temel hedeflerinin Türk cemiyetinin, Türk milliyetçiliğinin, gözcülük merkezleri olmaları gerektiğini söyler³⁹⁸. Barlas, istenen muhtariyetin suiistimal edilmeye çalışan üniversite personeli olması durumunda ise üniversite idarelerinin suiistimalcilerin başına çöreklenmesi gerektiğini söyler. Antep milletvekili, üniversitelerde Marksında okutulması gerektiğini ancak onların yılanlar gibi üniversitelere de çöreklenmeleri müsaade edilmemesi gerektiğini belirtir³⁹⁹.

Meclisin 3 Mayıs 1948 tarihli birleşiminde Zonguldak milletvekili Orhan Seyfi Orhun, Milli eğitim bakanının cevaplama istemiyle bir soru verir. Orhun sorusunda AÜDTCF 3 öğretim görevlisinin milliyet aleyhtarı solculuk yapmaları üzerine Üniversite yönetimince öğretim mesleğinden oybirliği ile çıkarıldıklarını ancak üniversitelerarası kurul tarafından kararın bozulduğunu açıklayarak milli eğitim bakanının husus üzerinde ne düşündüğünü sorar⁴⁰⁰.

Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemseddin Sirer, biri profesör ikisi doçent kişinin öğrencilerin şikâyeti üzerine tahkikat yapıldığını suçlu görüldüklerini açıklar. Sirer Ankara Üniversitesi senatosu kararının üniversitelerarası kurulda bozulma aşamalarını ve gelişimlerini açıklar.

Orhan Seyfi Orhun, üniversitelerarası kurulun kararını eleştirerek üç komünisti koruduklarını ima eder⁴⁰¹. Orhun, ülkenin çeşitli badireler atlatmaya çalışırken asıl işi ilim olan üniversite personelinin siyasi faaliyetlerle uğraşmasını eleştirir⁴⁰².

Antep milletvekili Emin Soysal, meclisin 2 Haziran 1948 tarihli birleşiminde Ankara Ziraat Fakültesinde öğrencilerin komünist propaganda yapmalarına dair soru önermesine Tarım Bakanı Tahsin Çoşkan cevap verir⁴⁰³. Çoşkan, kominizim denen

³⁹⁷ TBMMTD, D.9, C.3, B.15, s.114.

³⁹⁸ TBMMTD, D.9, C.3, B.15, s.116.

³⁹⁹ TBMMTD, D.9, C.3, B.15, s.117.

⁴⁰⁰ TBMMTD, D.9, C.11, B.54, s.247.

⁴⁰¹ TBMMTD, D.8, C.11, B.54, s.249.

⁴⁰² TBMMTD, D.8, C.11, B.54, s.251.

⁴⁰³ TBMMTD, D.8, C.12, B.66, s.3.

afetin zaman zaman patlak verdiğini, Veteriner fakültesinde bazı öğrencilerin propaganda yaptıklarının tespit edildiğini tahkikatın devam ettiğini şimdilik söyleyebileceklerinin bu kadar olduğunu söyler⁴⁰⁴.

Mecliste daha önce gündeme gelmiş AÜDTCF öğretim görevlilerinden bazılarının komünist propaganda yaptıkları dair görüşmelerde 3 öğretim görevlisinin öğretim mesleğinden çıkarılma kararının Ankara Üniversitesi senatosunca karar verilmesine rağmen üniversitelerarası kurul tarafından kararın bozulmasından sonra üç öğretim görevlisi görevlerine dönmüşlerdir. Sivas milletvekili aynı zamanda Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemseddin Sirer, üniversitelerarası kurul kararının uygulanmasından sonra 5 Temmuz 1948 tarihinde 3 öğretim görevlisinin çalıştıkları kürsülerin ilga edilmesi için hazırladığı tasarıyı gündeme getirmiştir⁴⁰⁵.

Tasarı üzerine ilk sözü kendisi de profesör olan Adnan Adıvar almıştır⁴⁰⁶. Adıvar, tasarıya karşı olduğunu meclisin muhtar üniversitenin bir kürsüsünü lağvetmesinin doğru olmadığını, ancak meclisin üniversitenin istediği kadar parasını kısılabileceğini belirtir.

Rize CHP milletvekili Fahri Kurtuluş, Ankara Üniversitesinin kapısından girildiğinde ilk karşına çıkanın antik Yunanlı bir talebenin heykelinin çıktığını, bunun yerine eski Türk kahramanlarından birinin heykelinin neden konmadığını sorgular. Kurtuluş, üniversite muhtariyetin milliyetçi vasıf taşımamak demek değildir der⁴⁰⁷. Rize milletvekili, Ankara üniversitesinin dayanması gerektiği temellerin ilmin tarafsızlığı, milli karakter, milli tarihimizin ruhları olacakken bu değerlerin devamlı ihmal ettiklerinin görüldüğünü söyler. Kurtuluş, Hasan Ali devrinde üniversitelerde komünizme yol verildiğini ifade eder⁴⁰⁸. Kurtuluş, konuşmasının devamında yabancı asıllı öğretim üyelerinin komünist propagandalara zemin hazırlamakla suçlar. Kurtuluş, yabancı öğretim görevlilerinden Landberger'in adını zikreder. Kurtuluş, Ankara Üniversitesinde yabancı kökenli hocaların kendi aralarında organize olarak rektör

⁴⁰⁴ TBMMTD, D.8, C.12, B.66, s.4.

⁴⁰⁵ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.753.

⁴⁰⁶ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.753.

⁴⁰⁷ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.754.

⁴⁰⁸ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.756.

seçimlerine müdahil olduklarını kendilerine uygun Şevket Azizi Kansu'ya destek vererek milliyetçi Prof Abdülkadir Noyan'ı saf dışı bıraktıklarını söyler⁴⁰⁹.

Denizli milletvekili Hulusi Oral ise Ankara Üniversitesi DTCTF öğretim görevlilerinde içinde olduğu bir grubun Yurt ve Dünya isimli bir dergi çıkararak siyaset yaptıklarını ifade eder⁴¹⁰.

Tasarı oylamasından sonra Milli Eğitim bakanın istediği karar çıkararak tasarı kanunlaşır ve ADTCF⁷ sinin komisyon raporunda belirtilen kürsüler lağvedilir⁴¹¹.

23 Mart 1950 tarihinde Ankara siyasal Bilgiler Okulunun Ankara Üniversitesi bünyesine alınarak isminin Ankara Üniversitesi Siyasi ve İktisadi Bilimler Fakültesi olması yönündeki kanun tasarısı görüşülür⁴¹².

Siyasal Bilgiler Okulunun Ankara Üniversitesi bünyesine alınmasına hiçbir milletvekillerinden itiraz gelmez ve tasarı maddelerinin hızla görüşülmesiyle kanunlaşır⁴¹³.

2.DP döneminde üniversite tartışmaları

9.dönem TBMM'de Seyhan DP milletvekili Remzi Oğuz Arık, 25 Nisan 1951 tarihli birleşimde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde meydana gelen asistanlık seçimiyle alakalı bir soru yöneltir⁴¹⁴. Arık, asistanlık seçimlerinde bir öğrencinin iki kez üstün başarı göstermesine rağmen alınmadığını yapılan haksızlık hakkında milli eğitim bakanın ne düşündüğünü sorar. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, asistanlık imtihanının 3.kez yapılacağını bildirir⁴¹⁵.

Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller, 2 Nisan 1952 tarihinde milli eğitim bakanın cevaplaması istemiyle üniversitelerde görev yapan profesörlerden kaçının kendi sahasında eser verdiğini, üniversitelerin sanayicilerle işbirliği yapıp

⁴⁰⁹ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.763

⁴¹⁰ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.773.

⁴¹¹ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.775.

⁴¹² TBMMTD, D.8, C.25, B.71, s.844.

⁴¹³ TBMMTD, D.8, C.25, B.71, s.852.

⁴¹⁴ TBMMTD, D.9, C.6, B.68, s.273.

⁴¹⁵ TBMMTD, D.9, C.6, B.68, s.274

yapmadığını, eser vermeyen profesör ve ordinaryüsler hakkında ne yapılacağını sorar⁴¹⁶. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, adını zikretmeden bir fakültemizde 105 öğretim üyesi olup 1944'den 1952'ye kadar kitap, makale, monografi olmak üzere 1205 eser verildiğini, bunlardan 225'ninin yabancı dilde yayınlandığını belirtir⁴¹⁷. Abdurrahman Boyacıgiller'in sorusu dikkate alındığında Tevfik İleri'nin istenilen bilgileri tam olarak vermediği görülür.

Üniversiteler Kanununun 46.maddesinin d fıkrasında değişiklik isteyen Milli Eğitim Bakanlığının tasarısı meclisin 21.7.1953 tarihli oturumunda görüşülür⁴¹⁸.

Tasarı üzerine söz alan Sivas CHP milletvekili Reşat Şemseddin Sirer, 7 sene önce CHP döneminde çıkarılan ve üniversitelere muhtariyet sağlayan kanunun içeriğiyle yapılması düşünülen değişikliklerin bağdaşmasının mümkün olmadığını söyler⁴¹⁹. Sirer, kendi dönemlerinde çıkardıkları kanunda üniversite öğretim üyelerinin siyasi partilere üye olmalarının engellenmediğini belirterek, çıkarılması düşünülen tasarıyla siyasi partiler içinde faaliyet gösteren hocaların meslekten atılmasının hedeflendiğini iddia eder. Sirer, kendi dönemlerinde DP'den Prof. Dr Nihat Reşat Belger'in İstanbul DP il başkanlığı ve üniversite hocalığını yaptığını söyler⁴²⁰.

CHP Ordu milletvekili Hüsnü Akyol tasarının iki hedefinin olduğunu ilkinin üniversite öğretim üyelerinin siyasi partilerde faaliyet göstermelerinin engellenmesi, ikincisi olarak da siyasi beyan ve yayın yapan öğretim görevlilerinin meslekten çıkarılması gayesi olduğunu iddia eder⁴²¹.

TKP adına konuşan Kazım Arar, tasarıda siyasi yazı yazar öğretim üyelerinin meslekten menini isteyen fıkranın kimi hedef aldığını araştırdığını ve sadece Nihat Erim'in siyasi içerikli gündelik gazetelerde makale neşreden öğretim görevlisi olduğunun ortaya çıktığını bu sebepten tasarıda hedeflerden birinin Nihat Erim olduğunu söyler⁴²².

⁴¹⁶ TBMMTD, D.9, C.14, B.56, s.182.

⁴¹⁷ TBMMTD, D.9, C.14, B.56, s.183.

⁴¹⁸ TBMMTD, D.9, C.24, B.113, s.935.

⁴¹⁹ TBMMTD, D.9, C.24, B.113, s.935.

⁴²⁰ TBMMTD, D.9, C.24, B.113, s.936.

⁴²¹ TBMMTD, D.9, C.24, B.113, s.937.

⁴²² TBMMTD, D.9, C.24, B.113, s.942.

DP İstanbul milletvekili Prof. Dr. Fuad Köprülü, üniversite muhtariyetinin manası üzerine uzun bir konuşma yaptıktan sonra ilmi mevzuları siyasi istismar ve ihtiraslara alet etmemeliyiz şeklinde tamamlar⁴²³

DP Erzurum milletvekili Milli Eğitim Bakanı Prof. Dr.Rıfki Salim Burçak, üniversite muhtariyetinin hocaların ilim yapmalarını teminat altına aldığını yoksa demagojik siyaset yapmalarının doğru olmadığını savunur⁴²⁴. Tasarı iktidar mensubu DP'li milletvekillerinin oylarıyla kanunlaşır⁴²⁵

3.Turhan Feyzioğlu, Hüseyin Nail Kubalı Vakaları

Kırşehir Milletvekili Tahir Taşer, 19 Aralık 1956 tarihinde Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanı Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınmasının nedenini sorar⁴²⁶. Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel Ankara Üniversitesinin açılış gününün dışında Siyasal Bilgiler Fakültesinin ayrıca açılış yaptığını bunun Ankara Üniversitesi kararlarına aykırı olduğunu, fakülte açılışında Feyzioğlu'nun üniversite muhtariyeti ve profesör olamayan bir arkadaşını gündeme getirdiğini belirtir⁴²⁷. Özel, anlattığı nedenlerden dolayı Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alındığını söyler⁴²⁸.

HP mensubu Kocaeli milletvekili Turan Güneş, Siyasal Bilgiler Fakültesinin her sene açılış yaptığını ve her sene Milli Eğitim Bakanının açılışa davetiye aldığını Turhan Feyzioğlu'nun bakanlığa alınma nedeninin açılış olmayıp sadece açılışta söylediği sözlerden ileri geldiğini söyler⁴²⁹.

Başbakan Adnan Menderes, kendilerinin üniversiteleri günlük siyaset dışında tutma gayesi içinde olduklarını söyler⁴³⁰. Menderes, iktidarlarına karşı saldırılar olduğunu belirterek isim vermeden tahrikçiler bulunduğunu iddia eder. Menderes,

⁴²³ TBMMTD, D.9, C.24, B.113, s.951.

⁴²⁴ TBMMTD, D.9, C.24, B.113, s.964.

⁴²⁵ TBMMTD, D.9, C.24, B.113, s.975.

⁴²⁶ TBMMTD, D.10, C.15, B.18, s.176.

⁴²⁷ TBMMTD, D.10, C.15, B.18, s.178.

⁴²⁸ TBMMTD, D.10, C.15, B.18, s.179.

⁴²⁹ TBMMTD, D.10, C.15, B.18, s.184.

⁴³⁰ TBMMTD, D.10, C.15, B.18, s.188

konuşmasının özünde üniversitelerin siyaset dışı kalması gereken kurumlar olması gerektiğini ifade eden konuşmasına devam eder.

Turan Feyzioğlu üzerinde gelişen tartışmalardan görüleceği üzere, DP üniversitelerin siyasete girmemelerini savunmakta, CHP'liler ise üniversitelerin muhtar kurumlar olduğunu, ilme müdahale edilmemesi gerektiği düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Turhan Feyzioğlu 1957 seçimlerinde CHP'den Sivas milletvekili olarak seçilir. 10.dönem meclisin tartışma konularından biri olan Feyzioğlu aktif bir milletvekili olarak mecliste yerini alır⁴³¹.

26 Şubat 1958 tarihli bütçe görüşmelerinde CHP grubu adına söz alan Sivas milletvekili Turhan Feyzioğlu, üniversite hocalarının memleket meselelerine ışık vermesinden korkulmamalıdır, siyasal ve sosyal bilimlerle uğraşan hocaların kanaatlerini söz ve yazı ile bildirmeleri sadece bir hak değil aynı zamanda vazifedir⁴³². Feyzioğlu, DP'yi öven, DP'ye kayıtlı olan, DP'de delege olan pek çok üniversite hocasına gösterilen müsamahanın objektif kanaatlerini savunan üniversite hocalarından esirgenmemesi gerektiğini ifade eder⁴³³. Sivas milletvekili, iktidarlara üniversite hocalarını istediği anda işten uzaklaştırma yetkisinin verilmesinin üniversite muhtariyetine vurulan en büyük darbe olduğunu iddia eder.

Feyzioğlu'ndan sonra kürsüye gelen Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı, hükümetin hiçbir zaman üniversite hocalarına kanunsuz müdahale yapmadığını, iktidarlarının üniversite muhtariyeti için çalıştığını, hükümet ile üniversiteler arasına sokulmak istenen nifaktan vazgeçilmesini ister⁴³⁴. Milli Eğitim Bakanı, Ankara Üniversitesi 3 Ekim 1957 tarihinde aldığı bir kararla hocaların günlük siyasetle iştiğal etmemeleri yönünde karar aldığını belirtir. Bakan, üniversitelerde ilmin üniversitesi çatısı altında siyasete bulaşmaması gerektiğini bulaşanların şer işlemiş olacaklarını, böyle bir durumda ise kanunları karşılarında bulacaklarını söyler⁴³⁵.

⁴³¹ ÖZTÜRK, s.235.

⁴³² TBMMTD, D.11, C.2, B.47, s.720.

⁴³³ TBMMTD, D.11, C.2, B.47, s.721.

⁴³⁴ TBMMTD, D.11, C.2, B.47, s.749.

⁴³⁵ TBMMTD, D.11, C.2, B.47, s.750.

Sivas CHP milletvekili Prof.Dr. Turhan Feyzioğlu, meclisin 4 Nisan 1958 tarihli birleşiminde İstanbul Üniversitesi Profesörü Naili Kubalı'nın bakanlık emrine alınmasından sonra İstanbul Üniversitesi senatosunun ne mütalaada bulunduğu dair Milli Eğitim Bakanına soru yöneltir⁴³⁶. Feyzioğlu'nun dışında HP milletvekili Fethi Çelikbaş, CKMP milletvekili Osman Canatan'da aynı konu üzerinde soruları vardır⁴³⁷

Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı, Kubalı üzerine İstanbul Üniversitesi senatosunun yaptığı incelemelerde yazılarının maksadının siyasi olmadığı yönünde görüş bildirdiğini, ancak bakanlığın kendisini ilgili yazı ile kendini bağlanmış kabul etmediğini bildirir⁴³⁸. Söz alan Feyzioğlu, üniversitenin cevabı açık iken milli eğitim bakanının kendilerini senato görüşünün bağlamadığını bildirmesini yanlış kabul eder. Feyzioğlu kendi ilim sahalarında neşriyat yapan profesörlerin üniversite kararlarına rağmen bakanlık emrine alınmasının doğru olmadığını savunur⁴³⁹.

Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı, kendilerinin Kubalı konusunda kanunları uyguladıklarını beyan eder. Yardımcı, başka bir örnek vererek “Üniversiteler kanunu değiştirilmelidir” diye neşriyat yapan Adile Ayda'nın Kubalı'nın bakanlık emrine alınmasına olanak tanıyan aynı yasayla görevine iade edildiğini açıklar⁴⁴⁰.

Feyzioğlu, milli eğitim bakanının devamlı Kubalı'nın siyaset yaptığından şikâyetçi olduğunu, ilim adamlarının siyasetle uğraşmaması gerektiğini ifade etmesine rağmen DP'nin kendi listelerinden aday olan profesörler ve doçentler hakkında işlem yapmadığını belirterek yapının ayrımcılık olduğunu belirtir⁴⁴¹. Feyzioğlu, Ankara Üniversitesi rektörü İzzet Birant'ın, Erzurum üniversitesi rektörü Özel'in DP listelerinde aday olduklarını söyler.

Muhalefet mensubu Turhan Feyzioğlu, Fethi Çelikbaş ve milli eğitim bakanı Celal Yardımcı arasındaki Kubalı ve Kubalı meselesi üzerinde üniversite hocaları üzerinde hükümetlerin yetkileri, üniversite hocalarının siyasete iştirak edip etmemeleri tartışmaları devam eder. Tartışmalarda yeni bir fikir öne sürülmez karşılıklı cevap verme şeklinde neticelenir.

⁴³⁶ TBMMTD, D.11, C.3, B.55, s.169.

⁴³⁷ TBMMTD, D.11, C.3, B.55, s.170.

⁴³⁸ TBMMTD, D.11, C.3, B.55, s.170.

⁴³⁹ TBMMTD, D.11, C.3, B.55, s.171.

⁴⁴⁰ TBMMTD, D.11, C.3, B.55, s.178.

⁴⁴¹ TBMMTD, D.11, C.3, B.55, s.185.

Mecliste yapılan görüşmelerden anlaşılacağı üzere iktidar ve muhalefet partileri arasında üniversiteye bakış açılarında farklılıklar vardır. Meclis görüşmelerinde ortaya çıkan fikirlere göre iki büyük siyasi parti olan CHP ve DP üniversitelerde kesinlikle milliyetçilik aleyhtarı sosyalizm yanlısı örgütlenmelere izin vermemek için her türlü kanuni tedbire başvurmuşlardır. Hatta CHP iktidarının milli eğitim bakanı Sivas milletvekili Reşat Şemseddin Sırer Ankara Üniversitesi DTCF’de 3 öğretim görevlisinin işine Ankara Üniversitesi senatosunun son vermesinden sonra, üniversitelerarası kurulun öğretim görevlilerini görevine iade edince, 3 öğretim görevlisinin bağlı buldukları kürsüleri 5 Eylül 1948 tarihinde kanun çıkarmak suretiyle lağvederek işlerine son vermiştir.

CHP iktidarınca 1946 yılında çıkarılan 4936 sayılı üniversiteler kanununda öğretim görevlilerin siyaset yapabilecekleri siyasi teşekküllere üye olabileceği hükmü var iken, DP döneminde 21 Temmuz 1953 tarihinde üniversiteler kanununun 46.maddesinin d fıkrasında yapılan değişiklik ile üniversite mensuplarının siyasi teşekküllere üye olamayacakları, siyasi nitelikte yazılar neşredemeyeceklerine dair değişim yapılır. CHP değişime karşı çıkarak, kanunun üniversite özerkliğini ve bilimi kısıtlayan bir araç haline geleceğini iddia eder.

CHP üniversite mensuplarının üniversitelerin özerk yapısının dikkate alınarak siyasetle uğraşabileceklerini 1946–1960 yılları arasında savunmaya devam etmiştir. DP ise üniversite hocalarının günlük siyasetle meşgul olmalarının doğru olmadığını 1953 düzenlemesi sonrası savunmuştur. DP 46.madde de yaptığı değişikliğe dayanarak üniversitelerin kadrolarındaki öğretim görevlilerine müdahaleleri üniversiteler ile DP’nin arasının açılmasına neden olmuştur.

Milletvekillerinin en çok sorguladıkları hadiselerden bir tanesi de üniversitelerin amacının ne olduğudur. CHP, DP, CKMP, HP partileri üniversiteleri Türk milliyetçiliğine bağlı, devrimleri savunan, ülke geleceği için ilim üreten merkezler olarak görürler.

Çeşitli siyasi partilere mensup milletvekillerinin üniversiteler üzerine sorguladıkları diğer bir hadise öğretim görevlilerin nitelikleri üzerine olmuştur.

1946–1960 arası üniversiteler özerk olmasına rağmen hükümetler kanunun kendine verdiği yetkiye dayanarak milli eğitim bakanlığı aracılığıyla öğretim üyelerini

bakanlık emrine alabilmektedirler. Üniversitelerin bütçe görüşmelerinde, milli eğitim bütçe görüşmeleri içerisinde yapılmıştır.

Üniversitelerin diğer bir yönü çok partili hayatla beraber Türkiye'nin çeşitli illerinde gelen milletvekillerinin kendi illerine veya bölgelerine üniversite açılma talepleri olmuştur.1946 yılı itibarıyla ülkede 3 (İstanbul Üni, İstanbul Teknik Üni, Ankara Üni) olan üniversite adedi 1960 yılına kadar açılan yeni 4 üniversite ile beraber 7'ye çıkmıştır. Yeni açılan üniversiteler Ege Üniversitesi 1955, Karadeniz Teknik Üniversitesi 1955, ODTÜ 1957, Atatürk Üniversitesi 1958 olmuştur⁴⁴².

Yeni üniversitelerin kurulması gereken illerin tespitinden sonra iktidar partisinin yakın illerden önemli miktarda oy kaybettiği de görülmüştür. Elazığ' açılması düşünülen Atatürk Üniversitesi, Erzurum DP milletvekili Prof. Dr. Rıfki Salim Burçak'ın milli eğitim bakanlığı döneminde meclis gündemine alınmış ve üniversitenin Erzurum'da kurulması yönünde karar alınmıştır⁴⁴³. Kararın açıklanmasından sonra Elazığ seçmeni tepki göstermiştir.

B) BASIN

T.C Devletinin kurulmasından sonra Türklerin Osmanlı döneminde göre daha yoğun faaliyet göstermeye çalıştıkları alanlardan biri de basın-yayın olmuştur. Milli Mücadelenin Ankara merkezli başlamasından sonra işgal altında bulunan ve itilaf devletleri baskısı altında bulunan basının yerine Ankara merkezli Milli Mücadeleyi Müdafaa edecek bir gazeteye duyulan ihtiyaç neticesinde Ankara'da da gazete basılma çalışmalarına başlanılmıştır.

Ülkede milli mücadelenin kazanılmasından sonra iki merkezli basın faaliyetleri görülmektedir. Ankara merkezli ve İstanbul merkezli basın kuruluşları.

Basın üzerinde iktidarların döneminin gerekliliklerine göre zaman zaman da aşırıya kaçan sansür uygulamaları olduğu bilinen gerçeklerdir. Basın üzerinde olağanüstü zaman da yapılan sansür uygulamalarının en çarpıcı örneklerini gazetecilerin

⁴⁴² Murat Katoğlu, Editör Sina Akşin, "Cumhuriyet Türkiye'si'nde Eğitim, Kültür, Sanat" Yakınçağ Türkiye Tarihi, C.1,3.B, Cem Yayınları, İst 2000, s.432.

⁴⁴³ YÜCEL, s.129.

hatıralarından bulabilmek mümkündür. II. Dünya Savaşı Türkiye'nin kapısına dayandığında Basın Umum müdürlüğünün sıkıyönetim kanunlarına dayanarak İstanbul gazetelerine sansür uygulama şekillerini en iyi açıl原因 eser ilgili dönemde gazetelerde muhabir olarak çalışmış olan ve gelecekte İsmet İnönü'nün kızıyla evlenmek suretiyle İnönü'ye damat olacak olan Metin Toker'dir. Metin Toker, 1944–1950 arası ve öncesi gelişen siyasi hadiseler üzerine yazdığı “Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973 Tek Partiden Çok Partiye 1944–1950⁴⁴⁴” hatıralarında çok kez basın yayın müdürlüğünce gazetelerin kapatıldığını, gazetelerde sansür nedeniyle düşman uçaklarına bilgi vermemek gayesiyle hava durumunun bile yazılmadığını ifade eder. Toker, ayrıca döneminin devlet başkanı İsmet İnönü'nün takip ettiği yansızlık politikaların devlet zoru ile gazetelerde çarşaf çarşaf yayınlandığını yazar⁴⁴⁵.

Toker'in eserinden de anlaşılacağı üzere hükümetler olağanüstü durumlarda hassas davrandıkları hadiselerin başında basının ilettiği haberler ve mahiyetidir. Hükümetlerin basın araçlarından olan gazetelerin haberlerine olağanüstü durumlarda fazlaca önem vermesinin nedeni olarak dönemin millet içinde tek iletişim aracının gazeteler olmasına bağlanabilir.

Çok partili hayata geçilmesinden sonra iki büyük ve diğer küçük partiler arasında meydana gelen mücadeleleri en iyi yansıtmaya ve halka duyurma olanağına sahip olan gazetelerin önemi siyasilerin gözünde daha da artmıştır. Gazeteler siyaset için önemli idi kendilerinin gidemediği yerleri fikirlerini en kısa yoldan ulaştırabilecek vasıtalar gazetelerdi. Çok partili hayata geçilmesinden daha önce CHP'nin kendisine ait mülkiyetinde bulunan *Ulus* isimli bir gazetenin sahibi idi. Yeni muhalefet DP'nin ise kendine ait bir gazete başlangıçta yoktu.

CHP-DP arasında meydana gelen siyasi mücadelelerde en fazla zararı gören kurumlar gazeteler olmuşlardır. İktidarda bulunan parti herhangi bir nedenle gazeteler kapatıldığında, muhalefet tarafından özgürlükçü olmamak, sansürcü olmak, istibdat taraftarı olmakla suçlanıyorlardı. Suçlamaları ilk yapan DP olmuştur. 1950 sonrası DP iktidar devirleri açılınca basına sansür ve baskı uygulamakla suçlanan parti ise bu defa DP olmuştur.

⁴⁴⁴ TOKER, C.1, s.18.

⁴⁴⁵ TOKER, C.1, s.22.

Gazeteler hükümetlerce konulmuş olan basın-yayın kanuna göre yayın yapmadıklarından yâda illerinde ilan edilmiş olan sıkıyönetim kararlarına uymamak iddiasıyla kapatıldıkları görülecektir.

Meclis görüşmelerinin içinde bahsettiğimiz suçlamaların ve suçlamalar karşısında basının savunma nedenlerini görebilmek mümkündür.

1946 seçimlerinde DP listelerinden meclise giren gazeteciler de bulunmaktadır. Meclise giren bu gazeteciler gazetelerinde yazmaya devam etmişlerdir. Nadir Nadi, Cihad Baban, Mümtaz Faik Fenik, Ziyad Ebuzyya gazeteci kökenli millettekileridir.

1.Basın Kanunları

a. 20.9.1946 Basın Kanunu Görüşmeleri

13 Eylül 1946 tarihli TBMM genel kurulunda “Matbuat Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun Tasarısı” görüşmelerine başlanır⁴⁴⁶.

Tasarı üzerine söz alan İstanbul milletvekili Adnan Adıvar, demokrasilerin vazgeçilemez kurumlarından birin matbuat ve matbuatın hürriyeti olduğunu söyledikten sonra farklı Avrupa ülkelerindeki matbuat uygulamalarından örnekler vererek yasalaştırılmak istenen tasarının eksikleri bulunduğunu, daha geniş hacimli ve az baskıcı bir kanun tasarısının hazırlanmasının yerinde olacağını ifade ederek sözlerine “korku vermek için çatılmış kaşlar karşısındaki insana acı bir tebessüm ilham etmekten başka bir şey yapamaz” diyerek son verir⁴⁴⁷.

Diyarbakır milletvekili Fazıl Ahmet Aykaç, tasarının iki önemli hususu içinde barındırdığını ilkinin basın hürriyetinin sağlanması, ikincisinin ise basın yoluyla kişiler, kurumlara zehirli saldırıların önüne geçilmek istendiğini belirtir⁴⁴⁸. Aykaç, her gecen gün daha geniş ve daha temelli bir kafa ve kalem hürriyeti sağlayacaklarını, fakat bu hürriyeti düşmanların cüretlerini artırmaları için değil hangi partiye bağlı olursa olsun

⁴⁴⁶ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.279.

⁴⁴⁷ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.279–282.

⁴⁴⁸ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.282.

bütün vatan evlatlarının en serbest göz ile memlekette yanlış gördüklerini eleştirebilmeleri için istediklerini söyler⁴⁴⁹.

İstanbul bağımsız milletvekili Cihad Baban, tasarının 42.maddesini eleştirir. Baban, 42.maddeye göre mahkeme tarafından bir gazete aleyhine dava açıldığı andan itibaren gazetenin mahkeme konusunu teşkil eden vakayla ilgili haber yapamamasının yanlış ve mahzurlu olacağını ifade eder⁴⁵⁰. Baban, görüşünü desteklemek için İstanbul'da yaşanmış bir vakayı aktarır. Baban, İstanbul başsavcılığının bir ilçede açık bulunan kâtiplik için basın aracılığıyla ilan yaptırdığını ancak savcılık kaleminin ilçe adını basına yanlış vermesi nedeniyle ilanı yapan gazetecilerden birinin ilerleyen günlerde yalan haber vermekten tutuklandığını ve tutuklanan kişinin haklılığını ispatlamak için gazetenin herhangi bir neşriyatta bulunmadığı örneğini verir. Eleştirilerine devam eden Baban, 27.madde de mahallin en büyük idari amirinin veya savcının gazetelerde rumuz kullanarak yazı yazan kişiler hakkında bilgi isteme hakları olduğunu gazete sahibinin yazarların kimliklerini 24 saat içinde bildirmekle yükümlü kıldıklarını, kimliklerin 24 saat içinde bildirilmemesi durumunda ise gazetenin mahkeme kararıyla 3 yıl kapatılacağı hükmünün bulunduğunu bildirerek bunun yangından mal kaçırmaya benzediğini tasvir eder⁴⁵¹. Baban, 34.maddeye göre yalan haberi bilerek yayınlayan gazete mesullerinin hapsedileceği hükmünün bulunduğunu bunun takdire bağlı olarak değişebileceğini iddia eder. Baban, tahdit yoluyla istenilen demokratik ortama ulaşılmayacağımızı yarım asırdır çeşitli tecrübelerle anladığımızı esas olanın hürriyetlerin bilinçli şekilde geliştirmek olduğunu bunun da tahdit ile yapılamayacağını söyler. Matbuat kanun tasarısı içinde bulunan intiharların yazılmasının yasaklanmasını ise Baban gülünç olarak niteler⁴⁵².

Seyhan milletvekili Cavit Oral, tasarıda olan devlet otoritesini zayıf düşürmek gayesiyle yayın yapan neşriyatın engellenmesi için düşünülen cezaları çok ağır bulunduğunu, bazı maddelerin açık olmadığını ifade eder⁴⁵³.

Kütahya DP milletvekili Adnan Menderes, tasarı üzerine uzun bir konuşma yapar. Menderes özetle matbuat hürriyetinin tasarıyla yok denecek seviyeye çekilmek

⁴⁴⁹ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.284.

⁴⁵⁰ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.284.

⁴⁵¹ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.285.

⁴⁵² TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.288.

⁴⁵³ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.290.

istendiğini⁴⁵⁴, kaç vatandaşın hürriyetine matbuat tarafından tecavüz uğramıştır ki bunu engellemek için tasarıya madde konulduğunu sorar. Menderes, matbuatın yıkıcı bir kuvvet saltanatı olabileceğinin ifade edildiğini, oysa dünya da son 20 sene de zümre hâkimiyeti sağlamaya çalışan insanların varlığının asla unutulmaması gerektiğini ifade eder⁴⁵⁵. Menderes, ülkede önceliğin anayasanın uygulanması olduğunu, her şeyden önce anayasaya ruhunun yaşatılması gerektiğini söyler. Menderes, ülkede matbuatın iktidar taraftarı ve muhalefet taraftarı arak ikiye ayrılabilceğini belirtir. Menderes, konuşmasının devamında ülkede matbuatın gelişmediğini 20 milyon nüfuslu bir ülkede bir günde sadece 150.000 gazete satılabildiğini ifade eder. Kütahya milletvekili, basının ülkede çektiği zorluklardan teknik yetersizlikleri anlatır.

Menderes, gazete çıkarmanın tasarının geçmesi halinde daha da zorlaşacağını, bütün zorlukları aşan kişilerin ise 12.madde de bulunan gazete çıkaracak kişilerin suişöhret sahibi olmaması gerektiği yönündeki hükümden dolayı idari amirin izin vermemesine yol açabileceğini iddia eder⁴⁵⁶.

Kütahya milletvekili Adnan Menderes, konuşmasının son bölümünde meclis seçmek, mecliste bir miktar milletvekili bulundurmakla demokrasinin teessüs etmiş sayılamayacağını, anayasanın vatandaşlara verdiği hakların teminat altına alınmadıkça demokrasiden bahsedilemeyeceğini⁴⁵⁷, vatandaşlık hak ve hürriyetlerini temin olan basın hürriyetinin görüşülmekte olan tasarı ile kısılmak istendiğini, matbuat hürriyetine yöneltilen tasarının reddedilmesi gerektiğini belirtir⁴⁵⁸.

İstanbul DP milletvekili Osman Nuri Köni, tahrik ve bozguncu nitelikli yazılar için Türk Ceza Kanununda yeterince karşılığının bulunduğunu⁴⁵⁹, kanunlaştırılmak istenen tasarının bu sebepten lüzumsuz olduğunu söyler. Köni, Türk Gazetecilerinin namus ve şeref düşmanı olmadıklarını, namus ve faziletine bağlı insanlar olduklarını, geçim zorluğu yaşadıklarını, güç koşullar altında bulduklarını belirterek kanun tasarısının geri çekilmesini savunur.

⁴⁵⁴ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.291.

⁴⁵⁵ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.292.

⁴⁵⁶ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.293.

⁴⁵⁷ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.295.

⁴⁵⁸ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.296.

⁴⁵⁹ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.296.

CHP Siirt Milletvekili Ali Rıza Esen, muhalefetin basın hürriyeti tahdit ediliyor sözlerinin yerinde olmadığını, kendisi gibi Balkan Harbini yaşayanların matbuatın halkı nasıl galeyana getirebileceğini iyi bildiğini, Peker hükümetinin kanat, fikir, sanat üzerine yazılan eleştirileri hüsnü niyetle kabul edeceğini söyler⁴⁶⁰. Siirt milletvekili çıkarılmak istenen yasayla yalan ve iftira türü haberin önüne geçilebilmesinin mümkün hale geldiğini belirttikten sonra sadece matbuatta değil halk arasında da fısıltı şeklinde bozguncu haber yayılmasının önüne geçmek içinde ayrıca bir teşkilat kurulmasının gerekli olduğunu değinir⁴⁶¹.

CHP Kocaeli milletvekili Nihat Erim, basın kanunu tartışmasının bir hürriyet ve demokrasi rejimi münakaşasına dönüştüğünü mevzu konuşulmaya başlandığından beri konuşmacıların demokrasiyi ülkede ilk icat eden bizlermişiz gibi konuşmalarının doğru olmadığını söyler⁴⁶². Erim, basın hürriyeti üzerinde Avrupalı âlimlerin basın hürriyeti üzerindeki görüşlerinden örnekler vermek suretiyle tasarımı destekleyici bir konuşma yapar. Erim, Avrupalı âlim Duguit'in basın hürriyeti tarifini aynen verir. Buna göre "Matbuat hürriyeti, bir kimsenin fikir ve kanaatlerini hiçbir mukaddem sansür ve müsaadeye tabi olmaksızın, fillerin cezai ve hukuki mesuliyetleri baki kalmak şartıyla kitap, broşür, mecmua, dergi, gazete aracılığıyla neşretmek hakkıdır" diye ifade ettiğini tasarının da okuduğu tarife uyduğunu ifade eder⁴⁶³.

Tasarının tümü hakkındaki görüşmelerde ve gerekse maddelerinin görüşülmesinde ve en son tekrar tümü hakkındaki görüşmelerde iktidar mensubu milletvekilleri ile muhalefet mensubu DP milletvekillerinin konuşmalarında farklı bir hususa dokunmadıkları görülür⁴⁶⁴. Görüşmelerin tamamlanmasından sonra yapılan oylamada tasarı kanunlaşır⁴⁶⁵.

Basın kanunu tasarısının görüşmelerinde muhalif milletvekillerinden en fazla itirazda bulunanlar Kütahya DP milletvekili Adnan Menderes ile İstanbul bağımsız milletvekili ve aynı zamanda *Tasvir* gazetesinin sahibi olan Cihad Baban olmuştur. Her iki milletvekili de, yapılmak istenenin değişikliklerin anayasa ve demokrasi ile verilmiş

⁴⁶⁰ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.297.

⁴⁶¹ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.298.

⁴⁶² TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.298.

⁴⁶³ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.300

⁴⁶⁴ TBMMTD, D.8, C.1, B.15, s.325–367; TBMMTD, D.8, C.1, B.16, s.372–416; TBMMTD, D.8, C 1, B.17, s.418–429.

⁴⁶⁵ TBMMTD, D.8, C.1, B.18, s.444.

olan temel hakların kısılması sonucunu yaratacağı gerekçesine dayanarak, matbuat üzerindeki yıkıcı dış kaynaklı düşünceler dışındaki tüm fikirlerin serbestçe beyan edilmesi gerektiği ve basının tenkidinden korkulmaması gerekliliğini savunmuşlardır.

b. 14.7.1950 Basın Kanunu ve sonrasında eklenen maddeler

1950 seçimlerinden sonra iktidara çoğunlukla gelen DP, Matbuat Kanununda serbestlik sağlanması için muhalefette iken vaat ettiği birtakım değişiklikleri hayata geçirmek için harekete geçer. Matbuat kanunu üzerinde yapılması düşünülen değişiklikler için komisyonların hazırladığı raporlar meclis gündemine taşınır. İlk itiraz bağımsız Mardin milletvekili Kemal Türkoğlu'ndan gelir. Türkoğlu, görüşmeler başlanmadan önce usul hakkında söz alarak istenen kanun tasarısının aceleye getirildiğini söyleyerek işleyişi eleştirir⁴⁶⁶.

İzmir DP milletvekili Cihad Baban, on seneden beri hasreti çekilen basın kanununun görüşülmeye başlanmasından memnuniyet duyduğunu ifade eder. Baban çıkarılacak olan kanun tasarısının yeni bir dönemin yani DP döneminin demokratik hayata verdiği önemi gösterdiğini önceki dönemle zihniyet farkının görüşülmekte olan matbuat kanun tasarısında rahatlıkla görülebileceğini söyler⁴⁶⁷. Baban, CHP döneminde matbuata karşı olumsuz yaklaşımları özetler.

Erzurum DP milletvekili Bahadır Dülger, ülkede hürriyet mücadelesinin 150 yıldır devam ettiğini, bazı zamanlarda iktidarların hürriyeti tesis ettiklerini açıkladıklarını, gerçekte hürriyetin temel teminatlarından olan matbuat hürriyetinin 9.meclis ve DP tarafından görüşülmekte olan tasarıyla gerçekleştirdiğini söyler⁴⁶⁸.

Tekrar aleyhte söz alan Mardin milletvekili Kemal Türkoğlu, basın için ayrıca bir kanun tasarısına gerek olmadığını, anayasanın 77.maddesinde matbuat kanunun zaten var olduğunu 1946 yılında çıkarılan 1881 sayılı kanunun kaldırılmasının yeterli olacağını iddia eder⁴⁶⁹.

⁴⁶⁶ TBMMTD, D.9, C.1, B.23, s.726.

⁴⁶⁷ TBMMTD, D.9, C.1, B.23, s.727.

⁴⁶⁸ TBMMTD, D.9, C.1, B.23, s.728.

⁴⁶⁹ TBMMTD, D.9, C.1, B.23, s.731.

Maddeler üzerine görüşmelere geçildiğinde muhalif CHP milletvekillerinin hiçbir önemli çıkışı görülmez, maddelerin teferruatları üzerinde iktidar mensubu milletvekilleriyle komisyon başkan veya sözcüleri arasında fikir alışverişi yapılır.

Tasarının 32.maddesinde intihar haberlerini aşırı biçimde okuyucuları tesir altına bırakacak şekilde verilmesi 100 liradan 1000 liraya kadar para cezasını içerir⁴⁷⁰. Tasarının oylaması yapılarak tasarı kanunlaşır⁴⁷¹.

Kanunlaşan tasarının 1946 yılında çıkarılan 1881 sayılı matbuat kanundan önemli farkı basın üzerindeki kısıtlamaların azaltılmış olması, sorumlu yazı müdürleri üzerindeki kanuni yükümlülüğün azaltılması, denetimin azaltılması gibi önemli farklılıklar içerir. DP listelerinden meclise girmiş olan *Tasvir* gazetesi sahibi Cihad Baban ve *Cumhuriyet* Gazetesi sahibi Nadir Nadi'ye görüşmelerde tasarımı desteklemişlerdir.

Basın kanununun 36.maddesinin birinci fıkrası hakkında Muğla milletvekili Nadir Nadi'nin teklifi 6 Şubat 1953 tarihinde görüşülür⁴⁷². Görüşmeler neticesinde fıkranın yazılı basın-yayın yoluyla işlenmiş olan bütün suçlardan ötürü sivil vatandaşlar hakkında ağır cezayı gerektiren davalar ağır ceza mahkemelerinde diğerleri asliye ceza mahkemelerinde görülür hükmü getirilir⁴⁷³.

7 Mart 1954 tarihli TBMM oturumunda adliye bakanı Osman Şevki Çiçekdağ tarafından görüşmeye alınması istenen “Neşir veya radyo yoluyla işlenecek bazı cürümler hakkında kanun lahikası” adıyla sevk edilir⁴⁷⁴. Adalet Bakanı, kanun değişikliği istenmekteki amacı açıklar. Çiçekdağ, kendilerinin matbuatın hürlüğüne önemini iyi bildiklerini lakin basın kuruluşlarında kişilerin şahsiyetine yönelik iftira, hakaret yazılmasının da hürriyet olmadığını belirtir. Adalet Bakanı tasarıda yer alan 3.maddenin yalan haber ve havadisi suç saydığını iki kısımdan oluştuğunu ilkinin yalanın umumi efkârın heyecanına sebebiyet vermesi üzerine olduğunu, ikincisinin ise devletin siyasi ve mali itibarını sarsacak mahiyette yayınlanan haberleri suç saydığını açıklar⁴⁷⁵.

⁴⁷⁰ TBMMTD, D.9, C.1, B.23, s.759.

⁴⁷¹ TBMMTD, D.9, C.1, B.23, s.772.

⁴⁷² TBMMTD, D.9, C.20, B.39, s.142.

⁴⁷³ TBMMTD, D.9, C.20, B.39, s.165.

⁴⁷⁴ TBMMTD, D.9, C.29, B.60, s.386.

⁴⁷⁵ TBMMTD, D.9, C.29, B.60, s.388.

Tasarı hakkında CHP grubu adına Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu konuşur. Barutçu kanunu iki açıdan eleştirir. İlki kanunun hürriyetleri kısıtlayan bir işlevi olduğundan karşısında olduklarını, ikincisinin tasarının zamanlaması ile alakalı olduğunu açıklar. Barutçu 5 gün sonra meclisin kendini feshedeceğini meclisin kapanması esnasında son çıkaracağı kanunun bir tahdit kanunu olmaması gerektiğini ifade eder⁴⁷⁶.

Tasarının aleyhinde fikir beyan eden milletvekilleri Mardin milletvekili Mehmet Kamil Boran, Seyhan milletvekili Cezmi Türk, eski DP milletvekili Çankırı milletvekili Kazım Arar'dır.

Tasarıyı savunmak için kürsüye gelen Başbakan Adnan Menderes, tasarıyla basın hürriyetinin kısılmadığını sadece kişilerin namus ve şereflerinin koruma altına alınmak istendiğini söyler⁴⁷⁷. Menderes, muhalefet tarafından çok defa gündeme getirilmeye çalışılan "İspat Hakkı" nı yürürlükte olan kanunlara göre istenemeyeceğini bakanları suçlayan her gazetecinin ispat hakkıyla uğraşmanın kendi görevleri olmadığını kanunda yazdığını söyler⁴⁷⁸.

Menderes'in konuşmasından sonra basın kanununda yapılmak istenen değişiklik tasarısı hakkında söylenenler CHP-DP dönemi retleşmesine dönüşmüş, CHP'den Faik Ahmet Barutçu, DP'den Başbakan Adnan Menderes arasında hangi partinin devrinin daha demokratik hürriyetçi olduğu tartışmasına dönüşerek tartışma esas konusundan sapmıştır⁴⁷⁹. Tasarının maddelerin görüşülmesine geçildiğinde söz alan Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, tasarının hedefinin yaklaşan seçimler nedeniyle muhalefetin sesinin kısılmak istenmesiyle izah eder⁴⁸⁰.

Tasarı hakkındaki görüşmeler meclisin 9 Mart 1954 tarihli oturumunda da devam ederek kabul edilmiştir⁴⁸¹.

c. 1955 sonrası Basın Kanunları

⁴⁷⁶ TBMMTD, D.9, C.29, B.60, s.390.

⁴⁷⁷ TBMMTD, D.9, C.29, B.60, s.410.

⁴⁷⁸ TBMMTD, D.9, C.29, B.60, s.413.

⁴⁷⁹ TBMMTD, D.9, C.29, B.60, s.413-430

⁴⁸⁰ TBMMTD, D.9, C.29, B.61, s.479.

⁴⁸¹ TBMMTD, D.9, C.29, B.62, s.548.

20 Şubat 1955 tarihli TBMM genel kururlunda bütçe üzerine görüşmeler yapılırken söz alan Başbakan Adnan Menderes, kendilerinin 1950 yılında iktidara geldiklerinde basına muazzam bir serbestiyet tanıyan kanunlar yaptıklarını, ancak düzenlemenin hatalarını fark etmede gecikmeden, insanların namus ve şerefini ilgilendiren, matbuat üzerinden gerçekleştirilen saldırıları engellemek gayesiyle, 1954 seçimlerine gidilirken kanuni düzenlemeler yapmak zorunda kaldıklarını açıklar⁴⁸². Menderes, yasaklamalara neden olan yayınlardan örnekler verir. Örneklerde ki sözler “Sen ey anansının rahmine bilmem hangi balo gecesi düşmüş piç; Daha ne zamana kadar milletin dinine inkılâpların arkasından saldıracaksın; Susun şuradan buradan Ata arayan Ata’sız piçler; On yılda onbeş milyon genç yarattık şarkıcıları susun artık” “Kimisi Yahudiliğin kolu masonluğun selamet mahfilini temsil eder”⁴⁸³. Menderes gerek kendi şahsiyetine gerekse DP’li bakanlara gerekse Atatürk’e hakaret eden yayınlardan pek çok örnek verir. Menderes TBMM’ye, hükümete, şahıslara, muhalefete sövdürmeyeceklerini belirterek 54 seçimlerine girilmek üzere iken matbuat kanununda yaptıkları değişikliklerin nedenlerini anlatmaya çalışır⁴⁸⁴

Zonguldak milletvekili Edibe Sayar, 27 Nisan 1955 tarihinde Basın kanununun 33.maddesinin değiştirilmesi istemiyle tasarı teklifi verir. Tasarıda ilgili madde de belirtilen mağduriyete uğrayan insanların kimliklerinin açıklanmaması hakkında ki maddenin değiştirilmesi sadece kimliğin açıklanmayacağı hükmünün yeterli olmayıp mağduriyete uğramış kişiyi ve aileyi açıklayabilecek bilgilere de yer verilmemesi istemi vardır⁴⁸⁵. Görüşmelerin sonunda 33.maddesinin 2.fıkrası mağduriyete uğrayanların “hüviyetlerini açıklayan malumat ve resimlerin neşri yasaktır” şeklinde değiştirme yapılarak kabul edilir⁴⁸⁶.

6 Haziran 1956 tarihinde hükümet kanadından radyo ve basın yoluyla işlenecek suçların cezalarının arttırılmasını isteyen bir önerge meclis gündeminde görüşülmeye başlanır⁴⁸⁷.

⁴⁸² TBMMTD, D.10, C.5, B.44, s.358.

⁴⁸³ TBMMTD, D.10, C.5, B.44, s.359.

⁴⁸⁴ TBMMTD, D.10, C.5, B.44, s.362.

⁴⁸⁵ TBMMTD, D.10, C.6, B.68, s.484.

⁴⁸⁶ TBMMTD, D.10, C.6, B.68, s.502.

⁴⁸⁷ TBMMTD, D.10, C.12, B.73, s.91.

Tasarıda hakkına açıklamada bulunan Adalet Bakanı Hüseyin Avni Gökçürk, basın kanunun engin hürriyetinden insanların namus, şeref, haysiyetleriyle oynanan neşriyatlar yapılması üzerine esaslı tedbirle alınması gerektiğinden tasarının kanunlaşması gerektiğini belirtir⁴⁸⁸.

Muhalefet tasarıya sert tepki gösterir. Malatya milletvekili İsmet İnönü, tasarımı kapalı ve karanlık bir rejime dönen arzusu olarak gördüklerini söyler⁴⁸⁹. İnönü, iktidarın iktisadi buhranı gündeme getiren basının yazılarından rahatsız olduğunu iddia eder. İnönü iktidarın meclis kürsüsünden muhaliflerini “profesyonel cani” Adapazarı mitinginde de “Dünyanın en adi insanları “ olarak nitelediğini bu sözleri sarf eden insanların dağınık ve tesadüfî ifadelerden şikâyet etmeye hakları olmadığını ifade eder⁴⁹⁰.

Hürriyet Partisi namına Kocaeli milletvekili Turan Güneş, yasalaştırılmak istenen tasarının fikir hürriyetleri üzerinde emsali görülmeyen bir baskının, tehdidin altına alınmak gayesini güttüğünü söyler⁴⁹¹.

CKMP adına söz alan Osman Bölükbaşı, matbuat hürriyeti olmayan bir memlekette hiçbir şekilde hürriyetten bahsedilemeyeceğini, DP'nin 1946 yılında CHP başbakanı Recep Peker tarafından çıkarılan basın kanunun baskı aracı olarak gördüklerini şiddetle direndiklerini o günlerde matbuat hürriyetinin en kutsal değer olduğunu iddia eden Menderes'in nerede olduğunu sorar⁴⁹². Tasarıda güya yalan haber ve iftiranın önlemeye çalışılacağı iddialarının gerçek olmayıp gerçek niyetin her türlü tenkidi engellemek olduğunu ifade eder⁴⁹³.

Başbakan Menderes, tasarımı savunarak kendilerine hakaret içeren çeşitli yayınlardan örnekler verdikten sonra çıkarmak istedikleri kanunla hakiki hürriyetin temelini attıklarını, demokrasinin nadan ellere düşmesi halinde perişan olacağını, tasarının amacının nadan elleri kırma gayesinden kaynaklandığı söyleyerek konuşmasını bitirir⁴⁹⁴.

⁴⁸⁸ TBMMTD, D.10, C.12, B.73, s.96.

⁴⁸⁹ TBMMTD, D.10, C.12, B.73, s.100.

⁴⁹⁰ TBMMTD, D.10, C.12, B.73, s.102.

⁴⁹¹ TBMMTD, D.10, C.12, B.73, s.103.

⁴⁹² TBMMTD, D.10, C.12, B.73, s.113.

⁴⁹³ TBMMTD, D.10, C.12, B.73, s.114.

⁴⁹⁴ TBMMTD, D.10, C.12, B.73, s.151.

Tasarı hakkında ilginç çıkışlardan bir tanesini İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver yapar⁴⁹⁵. Tanrıöver, Atatürk ve İnönü devirlerini hasretle aradığını, CHP devrini hasretle aradığını söyler. Tanrıöver, Atatürk ve İnönü'ye karşı fikir beyan ettiği zamanlarda bile o anki kadar gürültüyle karşılanmadığını belirterek milletvekillerinin kendisine tarizlerinden rahatsızlığını dile getirir⁴⁹⁶. Tanrıöver tasarıdan hayırlı bir sonuç çıkmayacağını, buhranın her sahada olduğunu, bulunan çarenin buhranı eksiltmeyip arttıracığını söyler.

Gazeteci kökenli milletvekillerinden Ziyad Ebuziyya da tasarının maddelerinin bazılarına itirazda bulunur.

Bazı maddeleri komisyona geri gönderilen tasarının geriye kalan maddeleri hakkında yapılan oylama neticesinde tasarı kanunlaşır⁴⁹⁷.

2.Sıkıyönetimde Basın

Meclisin 13 Eylül 1946 tarihli oturumunda İstanbul bağımsız milletvekili ve *Tasvir* gazetesi eski sahibi Cihad Baban başbakanlığa *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazetelerinin hangi nedenlere dayandırılarak kapatıldığı şeklinde yazılı soru verir⁴⁹⁸.

Başbakan Recep Peker, gazetelerin sıkıyönetim kanunun bölge komutanına yetki verdiğini hatırlatarak kanunun verdiği yetki sınırlarını açıklar⁴⁹⁹. Peker, İstanbul sıkıyönetimin komutanının seçimler esnasında demokrasinin tahakkuk etmesi için matbuata seçim döneminde müdahale edilmediğini, seçimlerin geçmesinden sonra seçim hakkında şaibeye yol açacak yazılar neşredilmemesi konusunda matbuatı genelge ile uyardığını ancak bazı gazetelerin genelgeye uymayarak seçimin sağlılığını konusunda halkta tereddüt oluşacak biçimde yayınlarına devam ettiklerinden dolayı adı geçen gazetelerin kapatıldığı bilgisinin komutanlıkça kendisine verildiğini ifade eder⁵⁰⁰. Peker, ayrıca İstanbul basımından bazı gazetelerin, sadece *Yeni Sabah* için kendilerinin

⁴⁹⁵ TBMMTD, D.10, C.12, B.73, s.163.

⁴⁹⁶ TBMMTD, D.10, C.12, B.73, s.166.

⁴⁹⁷ TBMMTD, D.10, C.12, B.73, s.220.

⁴⁹⁸ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.271.

⁴⁹⁹ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, S.271.

⁵⁰⁰ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.272.

hükümet programlarında bulunan demokratik rejim prensibi vaadini hatırlatarak ilgili gazetenin tekrar neşrine izin verilmesi yönünde kendisine telgraf çektiklerini ancak kendisinin başbakan olarak sıkıyönetim komutanının kendisine verilmiş olan kanuni yetkilerine müdahale etmek gibi yasal bir hakkının olmadığından talebi karşılayamadığını belirtir.

İstanbul milletvekili Cihad Baban, başbakanının verdiği cevabın kendisini tatmin etmediğini⁵⁰¹, sıkıyönetim uygulanan bir ilde hürriyetin var olamayacağını, esasen var olan sıkıyönetimin siyasi değil, idari olduğunu iddia eder⁵⁰². Baban, sıkıyönetimin lüzumsuz olduğunu, kapatılan gazetelerdeki 60–70 çalışanın aileleriyle birlikte sıkıntıya itildiklerini söyler⁵⁰³. Baban gazetelerin kapatılma nedeninin Bayar'ın seçimler üzerine yaptığı yorumları yayınlamalarından kaynaklandığını ancak aynı yorumu yayınlayan *Tanin* Gazetesinin ise kapatılmayarak farklı bir uygulamaya tabi tutulduğunu iddia eder⁵⁰⁴.

Peker, Baban'ın konuşmasından sonra kürsüye gelerek gazeteler arasında ayırım yapılmadığını gazetelerin kapatılma nedeninin sadece Bayar'ın beyanatlarını yayınlamalarından kaynaklanmadığını örneğin kapatılan *Gerçek* gazetesinin gerekçesinin, ülkemizde gerçekleşmiş olan seçime Birleşmiş Milletleri müdahaleye davet etmiş olduğundan yapıldığını açıklamıştır⁵⁰⁵.

Başbakan Recep Peker imzalı 4 Aralık 1946 tarihli 6 ilde sıkıyönetimin uzatılmasını isteyen teklifin meclis görüşmelerinde basın konusu gündeme gelir⁵⁰⁶. DP Afyon milletvekili, devamı istenen sıkıyönetimin kanunun amacının mitinglere mani olmak ve basını susturmak amacıyla kullanıldığını ifade eder⁵⁰⁷. Aldoğan'ın basının susturulmak istendiği yönündeki iddiası iktidar milletvekillerince ve devlet bakanı Mümtaz Ökmen tarafından reddedilir. Ökmen sıkıyönetimin basını susturma aracı olarak kullanılmadığını söyler⁵⁰⁸.

⁵⁰¹ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.272.

⁵⁰² TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.273.

⁵⁰³ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.273.

⁵⁰⁴ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.274.

⁵⁰⁵ TBMMTD, D.8, C.1, B.14, s.277.

⁵⁰⁶ TBMMTD, D.8, C.3, B.12, s.13.

⁵⁰⁷ TBMMTD, D.8, C.3, B.12, s.25.

⁵⁰⁸ TBMMTD, D.8, C.3, B.12, s.26.

Peker hükümetinin, 28 Mayıs 1947 tarihinde 6 ildeki sıkıyönetim kararını tekrar uzatmak istediğine dair tezkeresini meclise göndermiştir⁵⁰⁹. Görüşmelerde muhalif DP'ye mensup Sinop milletvekili Suphi Batur, yaptığı konuşmasında artık sıkıyönetim uzatma istemi hakkında kesin kanat getirdiğini hükümetin amacının sıkıyönetim altında basın ve umumi efkâr üzerinde baskı kurmak olduğunu ifade eder⁵¹⁰. Batur'dan sonra söz alan çeşitli DP'li milletvekilleri de artık sıkıyönetim uzatılmak istenmesinin bir mantığı bulunmadığını, sıkıyönetimle gerçekleştirilmek istenen temel amaçlar içinde basının susturulması kapatılması ve muhalefetin sesinin kısılmasının olduğunu ısrarla ifade ederler. DP genel başkanı Celal Bayar ise yaptığı konuşmasında İstanbul'da sıkıyönetimin uzatılmasının İstanbul matbuatını ve umumi efkârı taziyik altında tutmak için kullanıldığını söyler⁵¹¹. İktidar mensubu milletvekilleri ve başbakan Recep Peker⁵¹², ise sıkıyönetimin gayesinin ülke güvenliği olduğunu hiçbir şekilde matbuatın ve umumi efkârın baskı altında alınmaya çalışılmadığını söylerler.

Manisa milletvekili Muammer Alakant, tarafından meclisin 21 Aralık 1955 tarihli birleşiminde örfi idare kumandanlığı tarafından kapatılan gazeteleri milli müdafaa vekilinden sorar⁵¹³. Alakant, İzmir'de *Sabah Postası*, Ankara'da *Ulus* ve *Zafer* gazetelerinin kapatılmalarının yanı sıra *Ulus* ve *Zafer* gazete sahiplerinin ülkede bir daha gazete çıkaramayacaklarına dair karar olup olmadığını sorar. Alakant'ın sorusuna cevap veren Milli Müdafaa Bakanı Şemi Ergin, aldığı bilgilere göre *Ulus* gazetesini sıkıyönetimi komutanlığının halk da yanlış anlamalara neden olabilecek yayınlar yaptığından kapatıldığını, ikinci defa *Ulus* ve *Zafer*'in yayınlarında orduyu siyasete karıştırmak isteyen yazılarından dolayı kapatıldığını, *Ulus* ve *Zafer* gazetelerinin sahiplerinin örfi idare içinde yayınlarının durduruldukları süre boyunca ülkenin başka yerinde de gazete çıkaramayacaklarının kanuni zorunluluk olduğunu ifade eder⁵¹⁴. Muammer Alakant, ilan edilen örfi idare ile 6-7 Eylül vakaları hakkında gelişmelerin takip edilmesinin engellenmeye çalışıldığını, haber alma hürriyetinin kısıtlandığını

⁵⁰⁹ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.227.

⁵¹⁰ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.227.

⁵¹¹ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.254.

⁵¹² TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.252.

⁵¹³ TBMMTD, D.10, C.8, B.17, s.377.

⁵¹⁴ TBMMTD, D.10, C.8, B.17, s.378.

yapılanların kişilerin haber aldıkları basın kuruluşlarının kapatılması yoluyla anayasal hakların ihlali anlamına geldiğini ifade eder⁵¹⁵.

3.Basına Resmi İlan

DP'nin iktidara gelmesinden sonra 1951 yılında başbakanlık kararnamesi çıkarılarak resmi ilan dağıtımını önceliğinin başbakanlığa verilmesi neticesinde muhalefet resmi ilan paralarıyla iktidara bağımlı bir basın oluşturulduğu iddialarını sürekli tekrar eder. 1955'ler sonrası ülkede döviz darboğazı sonucu gazete kâğıtlarının dağıtımının hükümetlerce yapılıp basına iktidarın tahsisat yapması yine muhalif basına az kâğıt verildiği iddialarının artmasına neden olur.

DP'nin iktidarı devralmasından sonra başta CHP milletvekilleri olmak üzere hükümetin resmi ilanları basını satın almak veya korkutmak için bir araç olarak kullanmakla suçlarlar. Muhalif milletvekilleri düşüncelerini yani DP'nin basın üzerinde resmi ilanlar yoluyla hâkimiyet kurmaya çalıştığını ispat için soru önergeleri vererek hangi basın kuruluşuna kaç paralık resmi ilan verildiği sorusunu gündeme getirmeye çalışırlar.

Meclisin 30 Mayıs 1952 tarihli oturumunda CHP Van milletvekili Ferid Melen ve iki arkadaşı resmi ilan dağıtımında yolsuzluk yaptığı gerekçesi ile başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu hakkında soruşturma açılmasını isteyen önergelerini meclise sunarlar⁵¹⁶. Melen, Ağaoğlu'nun üç buçuk milyonluk resmi ilan dağıtımının sadece 500.000 liralık kısmının sürümü fazla olan büyük gazetelere geriye kalan 3 milyon liralık ilanların ise hükümetin hoşuna giden yazıları neşreden iktidar taraftarı gazetelere vermekle suçlar.

Önergesi hakkında açıklamalar yapmak için kürsüye gelen Melen, resmi ilan işinin kanunen 1938 yılında başladığı söyledikten sonra 1951 yılına kadar arada konuyla ilgili çıkarılan kanunlardan örnekler verir⁵¹⁷. Melen, resmi ilanla alakalı son düzenlemesinin ise 1 Ağustos 1951 tarihinde yayınlanan 3-13294 sayılı kararname ile

⁵¹⁵ TBMMTD, D.10, C.8, B.17, s.380.

⁵¹⁶ TBMMTD, D.9, C.15, B.78, s.400.

⁵¹⁷ TBMMTD, D.9, C.15, B.78, s.401.

düzenlendiğini aktarır⁵¹⁸. Kararnameye göre resmi ilanlar gündelik gazetelere tercihen verilecek, kendilerine ilan verilecek gazeteleri başbakanlık belirleyecek gibi hükümlerin bulunduğunu açıklar. Melen bahsettiği ve özelliklerini belirttiği karamamenin çıkmasından sonra işin çığırından çıktığını söyler ve örnekler verir. Melen, Ankara’da Hizmet adında günde 100 tane bile satılmayan bir gazeteye bir yılda 100.000 liralık resmi ilan verildiğini, uygulamanı iktidardan para almak için pek çok gazete adı altında neşriyatın yayına geçmesine neden olduğunu savunur⁵¹⁹.

Suçlanan başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu, Melen’in konuşmasından sonra kürsüye gelerek suçlamaların tamamını reddeder. Ağaoğlu, CHP döneminde *Ulus* gazetesine yılda 400.000 lira resmi ilan verildiğini hatırlatır⁵²⁰. Ağaoğlu, her şeyin mevzuat çerçevesinde yapıldığını söyleyerek açıklamalarına son verir.

Muhafif milletvekillerinden Millet Partisi, Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı, rakamlar vermek suretiyle başbakan yardımcısının açıklamalarının doğru olmadığını iddia eder⁵²¹. Bölükbaşı, ülke genelinde satılan ve okunan gazetelere yılda 25.000 liralık resmi ilan verilmesine karşın daha küçük orta çapta iktidara yakınlığı herkesçe bilinen *Milliyet*, *Son Posta*, *Son Saat* gazetelerine yıllık takriben 120.000 liralık resmi ilanlar verildiğini söyler. Sözlerinin devamında Bölükbaşı en büyük adaletsizliğin Ankara’da neşredilen *Zafer* Gazetesinde görüldüğünü, *Zafer*’in yıllık 276.901 liralık resmi ilan aldığını söyler⁵²².

Başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu hakkında soruşturma açılmasını isteyen gensoru önergesi iktidarın çoğunluk oylarıyla reddedilir⁵²³

TKP mensubu Seyhan Milletvekili Cezmi Türk, 15 Aralık 1952 tarihli meclis oturumunda 14 Mayıs 1950’den o güne kadar resmi ilanlarla alakalı kaç kararname çıkarıldığı ve resmi ilanlar için ne kadar ödendiği bilgisini başbakanlıktan sorar⁵²⁴. Cezmi Türk’e cevabı başbakanlık adına devlet bakanı Muammer Alakant verir. Alakant, verdiği cevapta resmi ilanlar için 1950’den 15 Aralık 1952 tarihine kadar 2 adet

⁵¹⁸ TBMMTD, D.9, C.15, B.78, s.402.

⁵¹⁹ TBMMTD, D.9, C.15, B.78, s.403.

⁵²⁰ TBMMTD, D.9, C.15, B.78, s.408

⁵²¹ TBMMTD, D.9, C.15, B.78, s.419.

⁵²² TBMMTD, D.9, C.15, B.78, s.420.

⁵²³ TBMMTD, D.9, C.15, B.78, s.425.

⁵²⁴ TBMMTD, D.9, C.18, B.17, s.238

kararname çıkarıldığını bilgisini verir⁵²⁵. Alakant, 1950 yılında 1.900.000 lira, 1951 yılında 1.600.000 lira, 1952 yılında ise 2.731.000 liralık resmi ilan verildiğini açıklar.

Eski bakan DP milletvekili Mükerrerem Sarol'un *Türk Gücü* isimli gazete üzerinde haksız kazanç elde ettiğine dair İzmir milletvekili Pertev Arat'ın komisyon raporları sorusu üzerine meclis de görüşmeler başlar⁵²⁶. CHP milletvekili Mehmet Zeki Tolunay, komisyon çalışmalarında bulunduğunu, çalışmalar neticesinde Sarol'un İstanbul'da ki bir kooperatif üzerinden menfaat elde ettiğini, Ankara'da çıkarılmakta olan *Türk Gücü* isimli gazeteye usulsüz resmi ilan verdirdiğini, *Türk Gücü* gazetesini resmi kurumlara zoraki abone ettirdiğini, *Türk Gücü* gazetesine devlet kaynaklarından usulsüz kâğıt vs yardımlarda bulunduğunun anlaşıldığını söyler⁵²⁷

Mükerrerem Sarol kendisini savunan konuşmasından sonra Başbakan Adnan Menderes'te Sarol'u koruyucu bir konuşma yapar⁵²⁸. Görüşmelerin neticesinde Mükerrerem Sarol'un Divan-ı Aliye sevkini isteyen önergeler reddedilir⁵²⁹

1957 sonrası ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumun zorluğundan ve döviz yokluğundan basın gazete kâğıdı bulma hususunda sıkıntılar yaşamıştır. Yurtdışından getirilen gazete kâğıtlarının tahsisatı hükümetçe yapıldığından muhalefet tahsislerin adilane yapılmadığını muhalif basına az kâğıt verilerek sesinin kısalmak istendiği iddialarını sıkça gündeme getirirler.

Ankara milletvekili eski gazeteci CHP mensubu Bülent Ecevit, 1957 yılında Ankara, İstanbul, İzmir illerindeki günlük gazetelere kâğıt tahsisatın miktarını sorar⁵³⁰. Ecevit ayrıca resmi ilanların hangi gazetelere ne miktarda verildiğini sorar.

Devlet bakanı Emin Kalafat, gazetecilerin kâğıt talepleri adı altında ellerinde bir rakam mevcut olmadığını bildirir. Kalafat, 1958 yılı reklâm ilan dağıtımını verdiği rakamlar doğrultusunda yapıldığını söyler. Kalafat'ın verdiği bilgilere göre Ankara'da faaliyet gösteren gazetelerden *Zafer* gazetesine 70.000, en yakın takipçisi *Medeniyet* gazetesine ise 15.600, en az olarak da *Ticaret* gazetesine 2700, *Ulus*'a 7000; İstanbul gazetelerinden en çok *Havadis*'e 33.000, en az alanlardan *Birlik*, *Münakaşa* gibi

⁵²⁵ TBMMTD, D.9, C.18, B.1.7, s.238.

⁵²⁶ TBMMTD, D.10, C.12, B.78, s.366.

⁵²⁷ TBMMTD, D.10, C.12, B.78, s.368.

⁵²⁸ TBMMTD, D.10, C.12, B.78, s.372.

⁵²⁹ TBMMTD, D.10, C.12, B.78, s.400.

⁵³⁰ TBMMTD, D.11, C.2, B.45, s.565.

gazetelere 1500; İzmir gazetelerinden en fazla *Yeni Adam'a* 30.000, *Demokrat İzmir'e* 2000 liralık ilan verildiğini açıklar⁵³¹.

Basın-yayın kanunun üzerinde yapılan görüşmelerden iktidarlar ile muhalefetler arasında devamlı bir suretle basının baskı altına alınmaya çalışıldığı, basının baskı altına alınmasının anayasanın tanıdığı temel hakların engellenmesi anlamına geldiğini söylerler.

Basının baskı altına alınması için siyasi partiler birbirlerini sıkıyönetim kanunlarını kullanarak basını susturmakla, basın kanuna ağır yoruma açık maddeler koyarak basını korkutmaya sindirmeye çalışmakla suçlarlar.

CHP döneminde 1946 yılında basını sıkı kontrol altına alacak kanun tasarısının kabul edildiği esnada başta Menderes olmak üzere muhalefetin sert tepkisi görülür.

DP iktidarının başladığı 1950'li yıllarda, 1946'da çıkarılan basın kanununun pek çok kısmını değiştirmiş, basın üzerinde olduğu iddia edilen baskıyı azaltmıştır. Ancak 1954 seçimlerine yaklaşılacak günlerde DP basın üzerinde işlenen suçlar adı altında tasarımı meclise sevk ederek cezaları ağırlaştırmıştır. 1956 yılında DP yine basın kanun cezalarını arttıran bir tasarımı meclisten geçirir.

DP'nin 1950 'de basın üzerindeki kısıtlamaları kaldırmasından sonra ki bütün dönemlerde DP basın ceza kanununun giderek ağırlaştırmıştır.

DP döneminin basın uygulamalarından olan resmi ilan dağıtımını muhalefete mensup milletvekillerinin hükümetin para dağıtmak suretiyle besleme basın yarattığına dair iddialarını sık sık ifade edilmesine neden teşkil etmiştir. Soru cevap şeklinde gelişen meclis görüşmelerinin içinde muhalefeti haklı çıkaran rakamlar mevcuttur.

DP ve CHP'nin basın kanununda değişikliklere giderken ifade ettikleri gerekçeler birbirine yakındır. CHP ve DP kendilerinin şeref ve namuslarına kadar iftiraya gidildiği, basının yalan haberleri yaymak suretiyle toplum da heyecan, infiale yol açtığı gerekçeleriyle basın kanununda sertliklere yönelmişlerdir.

Muhafif milletvekilleri ve DP içinde bulunan eski gazete yazarları yapılanlara tepki göstermişler partiden ayrılmalar yaşanmıştır. Muhafif milletvekilleri başta CKMP milletvekili Osman Bölükbaşı olmak üzere Menderes'in 1946 çıkarılan basın yasasına

⁵³¹ TBMMTD, D.11, C.2, B.45, s.566.

gösterdiği sert tepkilerden örnekler vermek suretiyle 1952 sonrası basın üzerinde uyguladığı baskının çelişki ve samimiyetsizlik olduğunu söylemişlerdir.

V.SEÇİM KANUNLARI

TBMM'nin oluşumu sağlayan seçim kanunları 1946–1960 yılları arasında mecliste temsil edilen siyasi partilerin dağılımını tartışılır bir halde etkilemiştir. Tartışmanın birinci meselesi 1946 seçimlerine gidilirken CHP tek dereceli çoğunluk esasına dayalı bir kanunla seçime girmiştir. Kanunun neticesi olarak bir ilde çoğunluk oyları alan siyasi partinin neredeyse o ilin bütün milletvekillerini kazanmasına yol açan bir uygulama olmuştur.

1950 seçimlerine CHP'nin ağır biçimde kaybetmesinden sonra çoğunluk esasını savunan eski CHP milletvekili anayasa profesörü Nihat Erim, CHP içinde yenilginin sorumlusu olarak gösterilmiştir. Çoğunluk prensibini savunmayan milletvekillerinin önerisi ise nispi temsil olmuştur. CHP'nin nisbi temsili savunma aşmasına gelmesi ise muhalefet yıllarında başlamıştır. DP, CHP'yi kendi yaptığı kanunlarla çelişmekle suçlayarak, 50'li yıllar boyunca çoğunluk esasına dayanan milletvekili seçimleri kanunu üzerinde fazla bir değişiklik yapmayacaktır.

1950 seçimlerine gidilirken DP üzerinde en fazla durduğu hadiselerin başında da seçim kurularının oluşumu üzerine itirazları görülür. DP iddiasına göre 1946 seçimleri şaibelidir, şaibenin nedeni ise seçim sayım kurullarında görevli olan kişilerin CHP'nin atadığı kişilerden olup sayımlarda usulsüzlük yaptıkları temeline dayandırmaya çalışırlar. DP seçim kanununda istenilen değişikliklerin yapılmaması halinde partisinin seçimlere girmeyeceği yönünde sıkça beyanatlarda bulunmuştur.

DP'nin seçime girmemesi ülkede geliştirilmek istenen çok partili siyasi hayatı olumsuz etkilemekle kalmayacak aynı zaman da ülkenin demokratik olmayıp CHP tahakkümünde devam eden tek partili bir siyasi yaşam olduğu intibamı dünya da yayılması ihtimalini de güçlendirecektir. Dünya'da tek partili ülkelerin sukut ettiği demokratik ülkelerin temsilcilerinin dünyanın yeni belirleyicisi oldukları bir ortamın yayıldığı düşünülürse, T.C'nin tek partili görüntüsünün o günkü dünya şartlarına ne

oranda ters düştüğü daha iyi anlaşılabilir.1950’li yıllara yaklaşıldığında dünya da tek partili ülkeler umumen komünist bloğa dâhil ülkelerdir.

DP’nin ısrarı ve CHP’nin de olur vermesiyle 1950 seçimlerine yaklaşılrken iktidardaki parti olan CHP seçim kanunun değiştirerek, seçim kurul başkanlıklarına hâkimlere getiren kanunu kabul etmiştir. 1960 yıllarda da kanunda önemli bir değişikliğe gidilmemiştir.

Seçimlerin ilginç diğer bir noktası gerçekleşmiş olan seçimlere itiraz merciinin TBMM olmasıdır. Seçimlerin gerçekleşmesinden sonra illerden gelen mazbatalar TBMM’de görüşülmekte itiraza uğrayanlar milletvekili mazbataları hakkında oylama yapılarak itiraza uğrayan kişinin milletvekili olup olmayacağı hususunda çoğunluğun oyuna göre karar verilmesidir. 1946 seçimleri ve 1950 seçimleri sonrası mazbataları itiraz görüşmeleri mecliste uzun müddet görüşülen, tartışılan meselelerden bir tanesini teşkil etmiştir.

A) SEÇİM KANUNLARI DEĞİŞİKLİKLERİ

1. CHP Dönemi Seçim Kanunu Değişiklikleri

2 Temmuz 1948 tarihli TBMM oturumunda gündeme gelen milletvekili seçimi kanunun 15.maddesine bir fırka eklenmesi ve 24, 25, 27, 34 sayılı maddelerin değiştirilmesini isteyen hükümet teklifi görüşülmeye başlanır⁵³².

Adalet Komisyonu sözcüsü CHP Ankara milletvekili Ahmet Halim Ergün, muhalefet milletvekillerinin seçim kurullarında hâkim teminatı istemini farklı ülkelerde incelettirdiklerini her gelişmiş ülkede seçim kurulu başkanlarının hâkimler olmadığını gördüklerini, adli teminatın seçim kurullarında görevli memurların denetimi için Memurin Muhakematı Kanuni, diğer üyeler içinse Türk Ceza Kanunu tarafından zaten sağlandığını söyler⁵³³. Ergun, seçim kurularının oluşturulması içinde belediye başkanın nezaretinde kura çekmek suretiyle 4 encümenin belirlenerek seçim kurullarının

⁵³² TBMMTD, D.8, C.12, B.80, s.590.

⁵³³ TBMMTD, D.8, C.12, B.80, s.591.

oluşturulması gerektiğini savunur. Ergün, kurada farklı partilere mensup encümenlerin çıkabileceğinden kurula itirazın olamayacağını söyler⁵³⁴. Komisyon başkanı sandık mahalinde oy vermek için kapalı alanlar oluşturacaklarını, vatandaşın pusulasını alıp kapalı alanda oyunu verdikten sonra zarfa koyarak sandığa atacağı usulünün kabul edildiğini, açık olarak da sayılacağından itiraz yaşanmayacağını iddia eder⁵³⁵.

İstanbul milletvekili Adnan Adıvar, gelen tasarıdaki en büyük yeniliğin gizli oy, açık tasnif olduğunu, ancak seçim kurularının da belediye başkanı gözetimden çalışacak 4 encümen maddesinin uygun bulmadığını belediyelerin çoğunlukla iktidar partisi CHP'nin elinde olduğunu ifade eder⁵³⁶. Adıvar, seçim kurullarına valilerin, oda başkanlarının, en kıdemli öğretmenin eklenmesinin düşünebileceğini söyler. Adnan Adıvar, seçim kurulu başkanlarını hâkimler olması isteğini bir türlü anlayamadığını sakıncalı gördüğünü ülkede iki kurumun siyasi faaliyetler dışında tutulması gerektiğini, siyaset dışı kalması gereken başlıca kurumlardan birinin de adliye teşkilatı olduğunu ifade eder⁵³⁷.

Tasarı üzerine söz alan DP Kütahya milletvekili Adnan Menderes, 1946 seçimlerine 5 Haziran 1946 tarihinde yapılmış olunan kanunla girildiğini, kendilerini kanunun çıkmasından önce kanunun suiistimale açık olduğunu hile yoluna müsait olduğu yönlerindeki eleştirilerinin dikkate alınmadığından bahseder⁵³⁸. Menderes, 1946 yılında çıkarılmış olan kanunun yanlışlığını kendilerinin o zaman ifade ettiklerini CHP'nin ise aynı noktaya gelmesinin ise o güne kadar sürdüğünü söyler. Menderes, gizli oy, açık tasnif usulünün yerinde olduğunu belirtir. Seçim kurullarının oluşturulması konusunda partilerinin teklifinin ise, yargıcın başkanlığında belediye başkanı, iki encümen, seçime iştirak edecek siyasi partilerden birer aza ile oluşturulması gerektiğini savunur⁵³⁹. Menderes, parti temsilcilerinin oy kullanılması esnasında gözlem için orada bulunabildiklerini, ancak parti temsilcilerinin oy tasnifi esnasında kontrol için izin verilmemiş olmamasının ve sonrada oy pusulalarının yakılacak olmasından dolayı şaibeye yol açacağını söyler⁵⁴⁰.

⁵³⁴ TBMMTD, D.8, C.12, B.80, s.592.

⁵³⁵ TBMMTD, D.8, C.12, B.80, s.593.

⁵³⁶ TBMMTD, D.8, C.12, B.80, s.594.

⁵³⁷ TBMMTD, D.8, C.12, B.80, s.595.

⁵³⁸ TBMMTD, D.8, C.12, B.80, s.597.

⁵³⁹ TBMMTD, D.8, C.12, B.80, s.599.

⁵⁴⁰ TBMMTD, D.8, C.12, B.80, s.601.

Menderes'ten sonra söz alan muhalif milletvekilleri, Menderes'le aynı noktalara temas etmek suretiyle kanunun eksik yönlerini eleştirirler. CHP mensubu milletvekilleri de gizli oy, açık tasnif muamelesini yeterli görerek belediye başkanı ve kurada seçilecek 4 encümene itimat edilmesi gerektiğini savunarak kanunun ihtiyaçlara cevap verdiğini iddia ederler. Farklı olarak İstanbul CHP milletvekili Osman Nuri Köni, yargıç teminatı meselesine değinir. Köni, anayasanın 56.maddesinde yargıçların belirtilen görevleri arasında seçim kurullarına başkanlık etmek gibi bir vazifesinin olmadığını, 57.madde de yargıçların 56.madde de belirtilen görevler dışında görevlendirilemeyeceklerine dair hükümden dolayı DP'nin hâkim başkan istemesinin yerinde olmadığını savunur⁵⁴¹.

CHP milletvekili Şükrü Sökmensüer, getirdikleri yeni seçim taslağının DP'lilerce kendilerinin haklı çıkarılmasına yönelik olarak gösterilmeye çalışıldığını hakikatin o yönde olmayıp son CHP kurultayında alınan kararlar ve partilerinin malı olan 12 Temmuz beyannamesini eseri olduğunu açıklar⁵⁴².

5 Temmuz 1948 tarihli TBMM oturumunun 82.birleşimin de kanun tasarısının görüşmelerine aynı itiraz ve kabul düşünceleriyle devam edilir. İki maddesi komisyona geri gönderilen tasarının görüşmelerine komisyon raporlarının gelmesinden sonra devam etme kararı alınır⁵⁴³.

Meclisin 9 Temmuz 1948 tarihli ve 86 nolu birleşiminde komisyondan gelen maddeler üzerinde görüşmelerde bulunulur⁵⁴⁴. Komisyondan gelen raporda seçim kurlarının üyelerinde değişiklik yapılmıştır. Yeni rapora göre belediye başkanı, kura ile belediye meclis üyelerinden bir, ilçe genel meclis üyelerinden kura ile bir, ilçe mahalle muhtarlarından kura ile bir, ilçedeki meslek teşekkülü üyelerinden kura ile bir, o ilçede seçime girecek siyasi partilerden ikisinin kura ile belirlenmesi belirlenen siyasi parti üyelerinden birer kişi de seçim kurulu üyesi olması kabul edilir⁵⁴⁵.

Komisyon raporlarının görüşülmesinden sonra ise tasarı kanun halini alır⁵⁴⁶.

1950 yılına gelindiğinde seçim kanunu gündeme gelir. Teklif hükümet kanadından gelmektedir⁵⁴⁷. Tasarı hakkında söz alan geçici komisyon sözcüsü CHP

⁵⁴¹ TBMMTD, D.8, C.12, B.80, s.619.

⁵⁴² TBMMTD, D.8, C.12, B.81, s.675.

⁵⁴³ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.752.

⁵⁴⁴ TBMMTD, D.8, C.12, B.86, s.1097-1110

⁵⁴⁵ TBMMTD, D.8, C.12, B.86, s.1097.

⁵⁴⁶ TBMMTD, D.8, C.12, B.86, s.1111.

Kayseri milletvekili Sait Azmi Feyzioğlu, tasarının komisyon görüşmelerinde siyasi partiler arasında işbirliği sağlandığını, yapılmak istenen değişiklik ile seçim kurulları başkanlarının hâkimler olacağını, sandık kurullarına siyasi partilerden üç, 11 kişilik il seçim kurullarında görev alacak altı kişinin siyasi parti temsilcileri olacaklarını, seçmenlerin ve müşahitlerin seçim kurullarının kararlarına karşı geniş itiraz imkânlarına sahip olduklarını açıklar⁵⁴⁸.

Kanun tasarısının maddelerinin görüşmelerinde yeni tasarı uyarınca hakim başkanlığında oluşturulan il seçim kurulunun ilan ettiği milletvekili seçilenlere dair kararına itiraz edilebilir. İtiraz hâkimlerin oluşturduğu yüksek seçim kuruluna yapılır. Yüksek kurul sonuçları TBMM başkanlığına bildirir. TBMM mazbatasını almasını uygun görmediği kişilerin milletvekilliklerini fesheder. Feshedilen milletvekilliği için yeniden seçim yapılır gibi hükümler tasarının içinde mevcuttur.

Tasarının kanunlaşması için maddeler üzerinde yapılan görüşmeler TBMM'nin 8 Şubat 1950 tarih ve 41 no'lu birleşimde, 9 Şubat 1950 tarih ve 42 no'lu birleşimde, 10 Şubat 1950 tarih ve 43 no'lu birleşiminde görüşülmeye devam edilmiş, araya bütçe kanun görüşmeleriyle komisyona geri gönderilen maddelerin genel kurula tekrar gelmesi beklendiğinden bir süre kesintiye uğramıştır. TBMM'nin 16 Şubat 1950 tarihli oturumunda komisyondan gelen milletvekili seçim kanun tasarısı gündeme alınarak maddelerin görüşülerek oylanması işine geçilmiştir⁵⁴⁹. Kanun tasarısı tümünden oylama sonucunda kabul edilmiştir⁵⁵⁰.

Tasarının kanunlaşmasından sonra söz alan Başbakan Şemşeddin Günaltay, kanunun Millet Partisi hariç tüm siyasi partilerce ortak bir biçimde çıkarıldığını gönlünün Millet partilerinde muvafakat etmesini istediğini ancak bunun mümkün olmadığını söyler⁵⁵¹. Günaltay, Millet Partililerin esas itiraz noktasının nispi temsil olduğunu, nisbi temsilin bazı ülkelerde kötü uygulamasının görüldüğünü, hükümetlerin nisbi temsilde teşekkül edilemediğini edilse bile haftasında yıkıldığını, esasen nisbi temsilin Türk Milletinin ruhuna aykırı olduğunu⁵⁵², Türk milletinin fikri tartışma

⁵⁴⁷ TBMMTD, D.8, C.24, B.40, s.149.

⁵⁴⁸ TBMMTD, D.8, C.24, B.40, s.150.

⁵⁴⁹ TBMMTD, D.8, C.24, B.48, s.667-710.

⁵⁵⁰ TBMMTD, D.8, C.24, B.48, s.710.

⁵⁵¹ TBMMTD, D.8, C.24, B.48, s.711.

⁵⁵² TBMMTD, D.8, C.24, B.48, s.711.

tarafтары olduğunu ancak fikirlerde keskinleşme istemediğini nisbi temsilin ise keskinleşmeyi beraberinde getireceğinden tasvip etmediklerini savunur⁵⁵³.

2. DP Dönemi Seçim Kanunu Değişiklikleri

9.dönem TBMM’de seçim kanununun gündeme gelme nedeni bazı maddelerinde değişiklik isteminden kaynaklanmaktadır⁵⁵⁴. Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, adliye ve dâhiliye encümenlerden beşer kişi alınarak komisyon kurulması talebi olduğunu söyler, oylama yapılır ve adalet bakanın isteği milletvekili seçim kanununun incelenmesi doğrultusunda komisyon kurulur⁵⁵⁵.

Komisyon raporlarının değerlendirilmeye başlandığı 17 Şubat 1954 tarihli TBMM oturumunda iktidar ve muhalefet milletvekillerinin kanun tasarısı üzerinde farklı düşündükleri hususlar üzerine fikirlerini ifade ederler⁵⁵⁶. Muhalefetten CHP grubu adına Faik Ahmet Barutçu⁵⁵⁷ ve TKP adına Cezmi Türk⁵⁵⁸ varolan seçim kanunu sonucunda ortaya çıkan temsilin gerçeği yansıtmadığını, milletvekillerinin mazbatalarına itirazın değerlendirme yerinin TBMM olmasının sakıncalar içerdiği ve kütüklerin oluşumunda muhalefetin bilgilendirilmesinin kanuni müeyyidelerinin sıkılaştırılması gerektiği yönünde birbirlerine yakın görüşler ifade ederler.

Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, milletvekili seçim kanununun tasarısında görüleceği üzere yapılmak üzere olan değişikliklerden birinin milletvekillerinin mazbatalarına itirazların karar merciinin meclis olmaktan çıkarılıp yüksek seçim kuruluna bırakıldığını, kütüklerin yeni mahalle ve köy oluşumları nedeniyle güncellendiğini işlemin bitmesinden sonra muhalefete verileceğini, çoğunluk esasına dayalı seçim yerine nispi temsil istemenin doğru olmadığını, nispi temsilin Fransa’da görüldüğü gibi işlem akışı üzerinde aksaklıklara neden olduğunu, muhalif CHP’nin çoğunluk esasına dayalı seçim kanununun zamanında kendisinin yaptığını, CHP’nin de

⁵⁵³ TBMMTD, D.8, C.24, B.48, s.712.

⁵⁵⁴ TBMMTD, D.9, C.28, B.43, s.289.

⁵⁵⁵ TBMMTD, D.9, C.28, B.43, s.290.

⁵⁵⁶ TBMMTD, D.9, C.28, B.44, s.430.

⁵⁵⁷ TBMMTD, D.9, C.28, B.44, s.436.

⁵⁵⁸ TBMMTD, D.9, C.28, B.44, s.443.

ülke yönetiminde aksama meydana gelmemesi için çoğunluk esasına dayalı seçimi desteklemesi gerektiğini belirten bir konuşma yapar⁵⁵⁹.

Değişiklik istenen maddelerin görüşülmesine geçildiğinde milletvekilleri daha çok uygulamada aksaklık yaratacağına inandıkları maddeler üzerine söz alarak tenkitlerini yaparlar. Maddeler üzerinde görüşmelerin bitmesinden sonra verilen çeşitli değişiklik isteyen önergeler ret edilerek⁵⁶⁰ oylamaya geçilir. Oylama neticesinde değişiklik tasarısı kanunlaşır⁵⁶¹.

1957 yılında CHP, HP, CMP arasında olası bir seçimde işbirliğine gidilmesi üzerine aralarında görüşmeler gerçekleşir. İktidar partisi DP güç kaybında olduğunu hissettiğinde, muhalefetin işbirliğini engellemek ve son altı ayda bir siyasi partiden ayrılan kimsenin başka bir siyasi partiden aday olmasını engellemek amacıyla kanun tasarısı hazırlayarak meclis genel kuruluna sevkine çalışır. Herhangi bir siyasi partiden son altı ayda istifa eden bir milletvekilinin başka bir siyasi partiden aday olmasını engellemek yolundaki düşündüğü maddenin amacı Fuat Köprülü'nün önünü kesmeye yöneliktir.

Adliye Bakanı Hüseyin Avni Göktürk, 10 Eylül 1957 tarihli TBMM oturumunda tarafından verilen önergede milletvekili seçim kanunun üzerine çalışacak bir komisyonun oluşumu için teklif vermiştir⁵⁶². Önerge kabul edilerek komisyon çalışmalarının başlanmasına karar verilir. CHP Grubu adına Malatya milletvekili Nüvit Yetkin söz alarak, tasarıyla muhalefetin işbirliği yapmasının önünün kesilmek istendiğini belirterek, bunun manasının iktidarın, muhalefetin tüm oylarının kendi oylarını geçtiğini kabul etmesi anlamına geldiğini söyler⁵⁶³. Yetkin, eklenmek istenen diğer bir madde ile de iki ay önce bir siyasi partiden istifa etmiş bir milletvekilinin önünün kesilmek istendiğini, yapılmak istenen değişikliğin demokratik olmadığını anayasa ile bağdaşmadığını savunur. Malatya milletvekili, tasarının tümünün ülkedeki demokratik havayı yaraladığını, CHP parti grubu olarak tasarının karşısında olduklarını bildirir. Nüvit Yetkin'in adını belirtmeden niteliklerini zikrettiği istifa eden milletvekili

⁵⁵⁹ TBMMTD, D.9, C.28, B.44, s.454-457.

⁵⁶⁰ TBMMTD, D.9, C.28, B.44, s.487.

⁵⁶¹ TBMMTD, D.9, C.28, B.44, s.487.

⁵⁶² TBMMTD, D.10, C.20, B.90, s.657.

⁵⁶³ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.687.

ise DP’de dışişleri bankalığı, başbakan yardımcılığı gibi görevlerde bulunmuş olan ve DP’nin kuruluşu esnasında 4’lü takririn sahiplerinden olan Prof.Dr.Fuat Köprülü’dür.

CMP adına söz alan Ahmet Bilgin, bir kişinin milletvekili adayı olmasını engellemek istemenin anayasanın 12.maddesine aykırı olduğunu bu sebeple hükümetin yaptığı uygulamanın anayasa aykırı olduğunu iddia eder⁵⁶⁴. Bilgin, iktidar mahfillerinin muhalif partilerin bir araya gelmesini komplo olarak nitelendirdiklerini gerçekte muhalefetin yaptığının ise memleket menfaatleri için bir araya gelmek olduğunu ifade eder⁵⁶⁵. Bilgin, CMP grubunun tasarının aleyhinde oy kullanacağını ifade eder.

HP adına Feridun Ergin, demokratik ülkelerde muhtelif siyasi partilerin bir araya gelerek ortak liste tanzim ettiklerini ancak DP’nin getirdiği kanun tasarısıyla bu demokratik hakkı engellemeye çalışıldığını ifade eder⁵⁶⁶. Ergin, İngiltere’de İşçi Partisi ile Liberal partilerin müstakiller veya Milli Liberal, Nasyonalist partiler işbirliklerine örnek vererek düşüncesini desteklemeye çalışır⁵⁶⁷. Ergin, DP’nin gerçekte kanun tasarısını meclise sevkinin anlamının eskisi kadar oy toplayamadığını kabul etmesi anlamına geldiğini, hatta muhalefetin oylarının toplamının da altında olduğunu resmen kabul etmesi anlamına geldiğini ifade eder⁵⁶⁸. Ergin, HP’nin tasarının aleyhinde oy kullanacağını ifade eder.

Söz alan Hikmet Bayur, tasarımı savunarak kanunun kalıcı olduğunu bundan sonra iktidara gelemsi muhtemel siyasi partilerce de kullanılacağını ifade eder. Bayur kanun kabul edilmediği muhalefetin birleşerek seçimleri aldığı düşünüldüğünde ortaya çıkacak manzaranın hoş olmayacağını bir siyasi partinin çoğunlukta olmayacağı bir meclis yapısı oluşturacağını, siyasi partilerin birbirleriyle anlaşmadığı durumlarda iktidar sorumlusunun ki olacağını muğlâk olduğunu söyler. Bayur, demokrasinin soysuzlaşmaması için milletin karşısında mesul bir çoğulcu iktidarın bulunması gerekliliği ile tasarımı savunur⁵⁶⁹. Bayur, Fransa’da muhtelif siyasi partilerin işbirliği yaptığını neticesinin iyi olmadığını her on ayda hükümetin düştüğünü demokrasini soysuzlaştığını belirterek Türkiye’nin aynı duruma düşmemesi gerektiğini belirtir⁵⁷⁰.

⁵⁶⁴ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.688.

⁵⁶⁵ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.689.

⁵⁶⁶ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.689.

⁵⁶⁷ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.690.

⁵⁶⁸ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.690.

⁵⁶⁹ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.692.

⁵⁷⁰ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.693.

Konuşmalarını sertleştiren Bayur CHP'nin kendisini Atatürk'ün partisi olarak bildiğini, CMP'nin ise her fırsatta Atatürk'ü küçük düşüren, inkılâp düşmanı bir parti olduğunu belirterek her iki siyasi partinin işbirliği yapmasının siyasi ahlaksızlık olduğunu söyler⁵⁷¹. Bayur'un sözlerine tepki gösteren CHP milletvekili Turgut Göle, Bayur'a kendisinin ahlaksız olduğunu kaça satıldığı şeklinde hitap edince TBMM başkanınca salon dışına ıkartılır⁵⁷².

CHP ve DP milletvekilleri arasında görüşmelerde sertlikler yaşanması üzerine meclis başkanı oturuma 10 dk ara verir⁵⁷³.

CHP milletvekili İsmet İnönü, seçimlere gidilmek üzere olunan zamanda iktidarın seçmeni görüşülmekte olan kanun tasarısıyla susturmaya teşebbüs ettiğini ileri sürer⁵⁷⁴. İnönü, seçmenin oyuna sahip çıkması durumunda 57 seçimlerinin DP'nin düşüşü anlamına geleceğini, bunun demokratik rejimi hakikaten teessüs edeceğini, ülke demokrasisini 50 sene ileriye götüreceğini söyler. İnönü, demokrasinin gerçekleşmesini engellemek için DP'nin görüşülmekte olan tasarılar gibi kanunları hayata geçirmesi durumunda serbest seçimin neticelerinin ortaya çıkmasına müsaade edilmeyeceği bir durum meydana geleceğini bunun da DP'ye hiçbir şey kazandırmayacağını ifade eder⁵⁷⁵.

Kanun tasarısının maddelerinin görüşülmesine geçilir.1.madde bir siyasi partiden istifa eden bir kişinin en az altı ay süresince başka bir siyasi partiden veya bağımsız olarak aday olmasını engeller⁵⁷⁶. Madde üzerinde yapılan görüşmelerde iktidar partisi mensubu milletvekillerinin teklifi ile seçime iştirak edecek siyasi bir partinin bir seçim çevresinde en az o bölge için tespit edilmiş milletvekili sayısı kadar aday çıkarması gerektiği bunu yapmadığı takdirde ilgili siyasi partinin ülke genelinde seçimlerden men edileceği hükme eklenir⁵⁷⁷. 3.madde de seçim tarihinden 6 ay evvel bulunduğu siyasi partiden ayrılmamış olanlar başka bir siyasi partiden aday olmazlar hükmü getirilir⁵⁷⁸. Kastamonu milletvekili Ziya Termen, 3.maddenin Fuad Köprülü'nün

⁵⁷¹ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.693.

⁵⁷² TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.693.

⁵⁷³ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.697.

⁵⁷⁴ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.698.

⁵⁷⁵ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.698.

⁵⁷⁶ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.703.

⁵⁷⁷ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.715.

⁵⁷⁸ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.716.

adaylığını engellemek için konduğunu bunun anayasanın vatandaşlarına tanımış olduğu seçilebilme hakkına karşı bir hüküm olduğunu söyler⁵⁷⁹.

DP dışındaki, muhalif partiler olan CHP, HP, CMP tasarının aleyhinde konuşurlarken iktidar tasarımı savunucu konuşmalar yapar. Tasarımın tümünün oylamasına geçilir⁵⁸⁰. Oylama neticesinde tasarı kanunlaşır⁵⁸¹.

1946 seçimleri, çok partili hayata geçen Türkiye’de seçim kanunları, kanunların demokratik olup olmadığı, iktidarın kanunları kendi lehine kullanıldığı iddiası iktidar ve muhalefet partileri arasında en çok konuşulan konular olmuşlardır. 1946 seçimleri açık oy-gizli sayım esasına göre yapılmış olduğundan üzerinde en çok şaibe iddiası bulunan seçimdir. 1946 sonrası oluşan mecliste DP’nin ısrarla üzerinde durduğu ve neticede iktidar CHP’nin de kabul etmesiyle 9 Temmuz 1948 tarihinde seçim kurulları oluşturacak kişiler değiştirilmiş, gizli oy-açık tasnif benimsenmiştir. 1950 seçimlerine yaklaşıırken kanun CHP’nin teklifiyle bir daha değiştirilerek seçim kurullarına hâkimlerin başkanlık edeceği hükmü getirilerek seçimler adliye teşkilatının bağımsız hâkimlerince gerçekleştirilmiştir.

1946, 1950 seçimleri sonrası itiraza uğrayan milletvekillerinin mazbatalarının kabul veya red yetkisi TBMM’de kalmaya devam etmiştir.

1954 seçimlerine gidilirken iktidar DP’nin teklifi ile milletvekillerinin mazbatalarının kabul-red yerinin meclis olmaktan çıkarılıp yüksek seçim kuruluna devrini kabul eden kanun tasarısının 17 Şubat 1954 tarihinde kabulüyle milletvekillerinin seçim itirazlarının değerlendirme yeri TBMM olmaktan çıkar.

1957 seçimlerine gidilirken ise iktidar muhalefet partilerinin işbirliğini önleyecek kanun tasarısını 10 Eylül 1957 tarihinde kendi çoğunluğuna dayanarak meclise kabul ettirir. Aynı kanun tasarısındaki seçime altı ay kala bir milletvekilinin partisinden istifa etmemiş ise başka bir siyasi partiden aday olamayacağına yönelik düzenleme ile eski bakan M.Fuad Köprülü’nün milletvekili adayı olması engellenir. DP’nin muhalefetin işbirliğini engellemeye yönelik tasarımı kabul ettirmesi kendisine 1957 seçimlerinde avantaj sağlamıştır. Seçim sonuçlarına göre DP 4403190 oy ile %47.70 tekabül eden yüzdeyle 424 milletvekili, CHP 3768043 ile %40.82 tekabül eden

⁵⁷⁹ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.717.

⁵⁸⁰ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.729.

⁵⁸¹ TBMMTD, D.10, C.20, B.91, s.734.

178 milletvekili, CMP 663295 oy ile %7.19 tekabül eden 4 milletvekili, HP 356.419 oy ile %3.86 tekabül eden 4 milletvekili çıkarmışlardır. 1957 genel seçimleri sonuçlarına bakıldığında muhalefet olan CHP, CMP ve HP'nin aldığı oy toplamının DP oy toplamından fazla olduğu görülür⁵⁸².

DP çıkardığı kanunla muhalefetin işbirliğini engelleme yoluna gitmeseydi, çoğunluk esasına dayanan seçim kanununa göre iktidarı kaybedecekti.

VI. ÖRFİ İDARE (SIKIYÖNETİM)

Meclisin 1946–1960 yılları arasında hükümetlerin kendilerine yasaların verdiği yetkiye dayanarak ihtiyaç duyulan hallerde sıkıyönetim ilan ettikleri görülür.

A) SIKIYÖNETİM DÖNEMLERİ

1.Recep Peker Sıkıyönetimleri

8.dönemin meclisin oluşumundan sonra Başbakan Recep Peker, 4 Aralık 1946 tarihli TBMM oturumunda 23 Kasım 1940 yılından beri devam eden en son 1946 sayılı kararla Aralık 1946'ya uzatılmış bulunan sıkıyönetimin, 23 Aralık 1946'dan itibaren 6 ay daha uzatılmasını istemektedir. Uzatımın istenildiği iller öncekilerle aynı olup İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli'dir⁵⁸³. Recep Peker, Bakanlar Kurulunda mütalaanın yapıldığını ve yapılan incelemeler sonunda 1940 yılında sıkıyönetimin ilan edilmesini gerektiren şartların ortadan kalkmamış olduğundan yönetimim 6 ay daha uzatılmasının yerinde olacağı kararına varıldığını açıklar⁵⁸⁴.

⁵⁸² Süleyman GÜNGÖR, *Muhalefette CHP*, 1.B, Alternatif Yayınları, Ankara Haziran 2004, s.466.

⁵⁸³ TBMMTD, 8.D, C.3, B.12, s.13.

⁵⁸⁴ TBMMTD, 8.D, C.3, B.12, s.13.

İçel DP milletvekili Refik Koraltan söz alarak, istenen uzatmanın meclisin görüşü sorulmadan, meclis gündemine getirilmeden karar alınmaya çalışıldığını, sıkıyönetimin vatandaşların anayasal haklarını kısıtlayan bir uygulama olduğundan bahsederek, sıkıyönetimin hangi hallerde ilan edilebileceğinin, anayasanın 86.maddesinde açıkça yazdığını, ilan edilmek istenen sıkıyönetim kararının anayasada belirtilen şartları taşımadığını belirtir⁵⁸⁵. Koraltan, anayasada ihtilal veya harp emaresi görülmesi halinde sıkıyönetimin ilan edilebileceğini Avrupa’da harbin bittiğinden dolayı uzun süren meşakkatli devirlerin bitmesinden sonra vatandaş haklarının normal süreç içinde yaşatılması gereğinden bahisle sıkıyönetimin uzatılmasına karşı olduğu beyan eder⁵⁸⁶.

Erzurum CHP milletvekili Vehbi Kocagüney, tasarının lehinde konuşarak harbin bitmiş olmasına rağmen sınırlarımızın ötesinde Balkanlarda bombaların susmadığını tehlikenin hala geçmemiş olmasından hükümete istenen yetkinin verilmesinin doğru olacağını ayrıca sıkıyönetimin insanların günlük hayatında, iktisadi veya siyasi baskı aracı olarak kullanılmadığını CHP’nin sağladığı serbestiyet içinde herkesin yazıp söylediğini iddia eder⁵⁸⁷.

Kastamonu CHP milletvekili Fahri Ecevit, Koraltan’a cevap babında harbin bittiğinin doğru olduğunu ancak silahların henüz bırakılmayıp Balkanların çeşitli gelişmelere gebe olduğunu, İstanbul’un stratejik önemi dolayısıyla dikkat edilmesi gerektiren askeri hususlar içermesinden dolayı tehlikenin geçmediğini söyler⁵⁸⁸.

Eskişehir DP milletvekili İsmail Hakkı Çevik, hükümetin iddia ettiği gibi bir tehlikenin var ise durumun meclisin gizli oturumla bilgilendirilmesini ister. Çevik, kendilerinin olağanüstü hale gerektirecek durumları bilmediklerini söyleyince CHP milletvekillerinden Mardin milletvekili Azizi Uras, Yozgat CHP Kemal Cenap Berksoy hatibe müdahale ederek “Boğazları unuttun mu?-Çocuklar bile biliyor” şeklinde karşılık verirler⁵⁸⁹.

DP İstanbul milletvekili Fuat Köprülü, sıkıyönetimin kişilerin anayasal haklarını sınırlandırdığını, hükümet kanadının savunduğu tehlikenin sıkıyönetim ile aza

⁵⁸⁵ TBMMTD, 8.D, C.3, B.12, s.13.

⁵⁸⁶ TBMMTD, 8.D, C.3, B.12, s.14.

⁵⁸⁷ TBMMTD, 8.D, C.3, B.12, s.15.

⁵⁸⁸ TBMMTD, 8.D, C.3, B.12, s.15.

⁵⁸⁹ TBMMTD, 8.D, C.3, B.12, s.16.

indirgenmesinin mümkün olmadığını ayrıca kanuni tedbirlere ihtiyaç duyulduğunu düşündüklerinden sıkıyönetimin uzatılmaması taraftarı olduklarını söyler⁵⁹⁰.

CHP Antep milletvekili Cemil Sait Barlas, konuşmacılar içinde ilk kez ülke adı telaffuz ederek Ankara ile Moskova arasında notaların gelip gittiğinin bütün gazetelerde haber olduğunu söyleyerek CHP'nin aslında kimi tehdit olarak gördüğünü dolaylı yoldan söylemiştir⁵⁹¹. Barlas, sıkıyönetimin ülkenin karşılaşması muhtemel vaziyetlerden dolayı uzatılmasının yerinde olduğunu savunur.

Konuşmacılardan asker kökenli eski General Burdur milletvekili Fahrettin Altay, ülke savunmasının edebiyat götürmeyeceğini herkesin bildiği gibi Trakya'da ülkemizin en büyük ordusunun tutulduğunun sır olmadığını, ordunun hareket imkânı kazanabilmesi içinde sıkıyönetimin uzatılmasının ordunun işlerini kolaylaştıracağına bir gerçeklik olduğundan bahseder. Altay, sıkıyönetim sahası içinde yaşayan vatandaşların ise üzerinde herhangi bir baskı bulunmadığını pek çok vatandaşın sıkıyönetimin farkında bile olmadığını söyler⁵⁹².

Afyon milletvekili eski General Sadık Aldoğan, sıkıyönetimin uzatılmasının nedeninin insanların toplanıp miting yapmasını engellemek ve muhalif basını susturmak olduğunu ifade eder. Aldoğan, kendisinden önce konuşan eski meslektaşısı Fahrettin Altay'ın sözlerine yönelik olarak ordunun işleyebilmesinin için sıkıyönetime ihtiyaç duymadığı şeklinde cevap verir⁵⁹³.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen, tasarının gerekliliğini izah ettikten sonra Sadık Aldoğan'ın muhalefeti susturma için sıkıyönetimin uzatıldığı iddiasını reddederek hangi basın organının muhalif görüşlerinden dolayı kapatıldığını sorar⁵⁹⁴.

26 Aralık 1946'dan geçerli olmak üzere 6 ay uzatılmış bulunan 6 ildeki sıkıyönetim hali, başbakanlığın talebi ile aynı gerekçelerle meclisin 28.5.1947 tarihli oturumunda görüşülmüştür⁵⁹⁵.

⁵⁹⁰ TBMMTD, 8.D, C.3, B.12, s.17.

⁵⁹¹ TBMMTD, 8.D, C.3, B.12, s.18.

⁵⁹² TBMMTD, 8.D, C.3, B.12, s.21.

⁵⁹³ TBMMTD, 8.D, C.3, B.12, s.25.

⁵⁹⁴ TBMMTD, D.8, C.3, B.12, s.27.

⁵⁹⁵ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.227.

DP Sinop milletvekili Suphi Batur, sıkıyönetimin uzatılmasının anayasada belirtilen şartlara uygun olmadığından uzatılmasının doğru olmadığını, hükümetin 4935 sayılı kanunla matbuat kanununun 50.maddesinin mülga olmasına rağmen uzatılmak istenen sıkıyönetim kararı ile matbuat üzerine baskı kurulmak istendiğinin kesinlik kesbettiğini iddia eder. Batur, baskının sadece basın üzerinde değil seçilmiş milletvekillerinin konuşmalarının bile engellendiği bir hal geline geldiğini iddia eder⁵⁹⁶. Suphi Batur, muhalif milletvekillerinin yerel seçimler dolayısıyla açıklamalarının yayımlandığı gazetelerin örfi idare kanunlarına dayanılarak kapatıldığı söyler⁵⁹⁷.

CHP Erzurum milletvekili eski General Vehbi Kocagüney, sıkıyönetim isteminin yerinde olduğunu Amerikan Başkanı Truman'ın Amerikan Kongresinde dünyada tehlikeli bir vaziyetin vahametini gördüğünü söylemesini, Moskova Konferansı sonrasında gelişmelerin olumlu olmadığını, yakın komşularımızdan birinin diğer ülkeden sızan çetelerle aylardan beri savaştığını, tüm hadiselerin bizim sınırlarımızın yanından gerçekleştiğinden tehlikenin geçmediğini, İstanbul'da bir iki gazetenin kapatılmasının ise acılıklarından veya memleket birliğini bozmak istemelerinden kaynaklandığını savunur⁵⁹⁸.

Söz alan DP milletvekillerinden konuşanlar anayasasının 86.maddesinde belirtilen halin olmadığından uzatılmasının gerekli olmadığına ayrıca sıkıyönetim kanunlarının İstanbul basını ve muhalefet milletvekilleri üzerinde susturma aracı olarak kullanıldığını iddia eden konuşmalar yaparlar. CHP milletvekilleri ise sınırlar dışında gerçekleşen vakaların örfi idarenin uzatılmasının temel nedeni olarak açıklayıp uzatmayı savunurlar.

CHP Siirt milletvekili Ali Rıza Esen, kapatılan gazetelerin *İleri* ve *Tasvir* olduklarını söyleyerek isimlerini verir. Esen, *İleri* gazetesinin "Hükümetin ve Halk Partisinin rejimine karşı hareket eden bir gazete olduğunu", diğer gazete olan Cihat Baban'ın *Tasvir*'in ise yerel seçimlerden sonra meclisin aleyhinde yazılar yazdığından kapatılmasının doğru olduğunu savunur⁵⁹⁹.

⁵⁹⁶ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.227.

⁵⁹⁷ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.228.

⁵⁹⁸ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.230.

⁵⁹⁹ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.232.

CHP İçel milletvekili Şefik Tugay, sıkıyönetimin uzatılmasından kimlerin Şikâyetçi olduğunu sorgular. Tugay Őikâyetilerin meclisin meŐrutiyetini tartışma meselesi haline getiren kişilerin olduğunu söyleyerek muhalefete yüklenir⁶⁰⁰.

Eskişehir DP milletvekili İsmail Hakkı evik, altı ay önceki uzatma görüşmelerinde söz alan eski General Fahrettin Altay'ın kominizim tehlikesinden dolayı uzatmanın zaruretini açıklayınca kendisinin hükümet aleyhinde oyunu kullanmadığını, ancak zamanla yaptığı hareketin yanlışlığını anladığını söyler⁶⁰¹. Kendisinde bu düşünce nin gelişmesinin sebebinin ise kapatılmış olan muhalefet basınında örnekler vererek açıklamaya çalışır. Çevik, Yarın gazetesinin kapatıldığını, kapatmanın gerekçeli kararının örfi idarece yayınlandığını, yayında gazetenin devlet başkanı aleyhindeki neŐriyattan kapatıldığının anlaşıldığını, Tasvir gazetesinin ise bir milletvekilinin seçimlere itirazına dair görüşlerini yayınladığı için kapatıldığını söyler⁶⁰². İsmail Hakkı evik, sıkıyönetimin gayesinin komünizme karşı tedbir almak ise bunun sıkıyönetimle sağlanamayacağını, Rusya'da komünizmin gelmesinin askeri pek çok tedbir rağmen engellenemediğini, komünist tehlikenin Rusya'da başarılı olmasının nedeninin ekonomik buhran olduğunu ölkemizin de ekonomik darboğazda olduğunu komünizmi başarılı kılacak asıl tehlikenin bu olduğunu anlattığı nedenlerden dolayı sıkıyönetimin uzatılmasının gereksiz olduğunu savunur⁶⁰³.

Afyon DP milletvekili Kemal Özoban, sıkıyönetim uygulanıŐ şeklinin eşitlik, hak, adalet kavramlarıyla uyuŐmadıđını ilgili kanunun muhalefeti bastırmak için kullanıldığını geçen sene DP beyannamesini basan Yeni Sabah gazetesi ile Tanin gazetelerinin sadece beyannameyi bastıkları için kapatıldıklarını sıkıyönetimin gereklilikten değil yanlış demokrasi anlayışı ve uygulaması olduğu yönünde görüş beyan eder⁶⁰⁴.

Eski General Sadık Aldoğan, yaptığı konuşmada sıkıyönetimin mutlakiyet idaresine bile rahmet okutacak bir duruma geldiği şeklinde fikir beyan edince meclisten tepkili sözler yükselir⁶⁰⁵. Aldoğan'ın sözleri genel kurulda kargaŐaya yol açar, birleşime

⁶⁰⁰ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.233.

⁶⁰¹ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.235.

⁶⁰² TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.235.

⁶⁰³ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.235.

⁶⁰⁴ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.238.

⁶⁰⁵ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.239.

ara veren başkanlık kurulun tekrar faaliyete başlamasından sonra Aldoğan hakkında ceza tatbik edilmesini ister. Meclis Aldoğan'ın 15 gün süreyle meclisten ihracına karar verir⁶⁰⁶.

Konu üzerinde konuşmacılardan sonra kürsüye gelen başbakan Recep Peker ve DP lideri Celal Bayar kendi milletvekillerinin savundukları görüşleri teyit ederek konuşmalarını yaparlar.

Başbakan Recep Peker, farklı olarak birkaç gün önce gazetesi kapatılan *Tasvir* sahibi Cihat Baban ile görüşüklerini gazete kapatılması meselesini kendisine sorduğunda Baban'ın yapılan tamamen haklı olduğunu kendisinin sadece sıkıyönetime karşı olduğunu söylediğini bildirir⁶⁰⁷. Oylama neticesinde 6 ilde sıkıyönetimin 6 ay daha uzatılması kararı onanır⁶⁰⁸. Aralık 1947'ye kadar devam eden sıkıyönetim uygulaması bir daha uzatılmadığı için sona erer.

İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi Milli mücadele komutanlarından Ali İhsan Sabis'i de 10 Şubat 1947 tarih ve 629–771 sayılı kararı ile 1 yıl üç ay ağır hapis cezasına mahkûm etmiştir⁶⁰⁹. Meclise yazılı olarak af müracaatında bulunan Sabis için af görüşmelerinde bulunulmuştur⁶¹⁰. Görüşmeler neticesinde Ali İhsan Sabis'in cezasının affına karar verilir⁶¹¹.

2. 6–7 Eylül Sıkıyönetimleri

Sıkıyönetimin gündeme geldiği diğer bir vaka Türkiye'nin dışişlerinde Yunanistan ile yaşanan Kıbrıs gerginliğinden dolayı Selanik'te Ata'nın doğduğu evin bombalandığı haberinin İstanbul'da duyulmasından sonra yaşanan gelişmelerdir. Gelişmeler tarihte 6–7 Eylül vakaları olarak isimlendirilen gelişmelere yol açmış bakanlar kurulu üç ilde yetkisine dayanarak 7 Eylül 1955 tarihinde sıkıyönetim ilan

⁶⁰⁶ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.241.

⁶⁰⁷ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.255.

⁶⁰⁸ TBMMTD, D.8, C.5, B.65, s.256.

⁶⁰⁹ TBMMTD, D.8, C.10, B.45, s.275.

⁶¹⁰ TBMMTD, D.8, C.10, B.42, s.141.

⁶¹¹ TBMMTD, D.8, C.10, B.45, s.275.

etmiştir⁶¹². İstanbul başta olmak üzere İzmir’de de gayrimüslim vatandaşların gayrimenkullerine, işyerlerine saldırılar yaşanmıştır. Saldırıları güçlükle bastırılmıştır. Başbakanlık 12 Eylül 1955 tarihinde olağanüstü toplanan TBMM genel kurulundan, hükümetin ilan etmiş bulunduğu sıkıyönetimin 6 ay olarak tasdikini ister. Önergenin görüşmelerinde iktidar ve muhalefet mensubu milletvekilleri arasında sert tartışmalar yaşanır.

Konuşmacılardan ilki CHP grubu adına İsmet İnönü’dür. İsmet İnönü, gelişen saldırıların vahim olduğunu devletin itibarının zedelendiğini yasa ve kanunlarla teminat altına alınmış vatandaş haklarının korunamadığından şikâyet eder⁶¹³. Örfi idarenin tasdikini isteyen hükümet teklifinin Ankara kısmına gerek olmadığını söyleyen İnönü yürürlükte olan örfi idarenin vakaları aydınlatmasının ilk görevi olduğunu söyler. İnönü örfi idareden mesul olan şerefli askerlerinden hakikatlerin öğrenilmesini ve TBMM’ye bildirilmesini beklediklerini ifade eder⁶¹⁴.

CMP grubu adına söz alan Kırşehir milletvekili Ahmet Bilgin, yaşanan vakaların vahamet olduğunu, resmi görevlilerin olayları bastırmak için veya gelişmesini engellemek için hiçbir tedbir almadıklarının meydana olduğunu, nedenini tam açıklamadan içişleri bakanının istifa ettiğini, gerçekleşen olayların araştırılması için adalet mekanizmasının elinde yeterince yetki bulunduğundan sıkıyönetimi uzatmanın gerekli olduğuna inanmadıklarından örfi idarenin devamından yana olmadıklarını açıklar⁶¹⁵.

DP Burdur milletvekili Ahmet Özbey, vakaların Yunan basını ve radyolarının tahriki sonucu geliştiğini, tecavüzleri gerçekleştirenleri teşvik edenlerin ülke içindeki komünist örgütler olduğunu, alınmış bulunan sıkıyönetim kararının yerinde gördüğünü ifade ederek önergeyi destekler⁶¹⁶.

Eski General İstanbul milletvekili Ali Fuat Cebesoy, hadiseler karşısında alınan sıkıyönetim kararının yerinde olduğunu ancak sıkıyönetimin 2 aydan fazla olmaması gerektiğini ilgili zaman zarfında sorumluların yakalanarak adalete teslim edilmesi gerektiğini belirtir⁶¹⁷.

⁶¹² TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.668.

⁶¹³ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.669.

⁶¹⁴ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.669.

⁶¹⁵ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.671.

⁶¹⁶ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.672.

⁶¹⁷ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.673.

CMP Kırşehir milletvekili Osman Alişiroğlu, asayişin temin edildiğini, sükunetin hasıl olduğunu matbuattan takip ettiklerini, tahrikçilerin adalete teslim edildiklerini bildiklerini bu itibarla sıkıyönetimi uzatmaya ihtiyaç duyulmadığını ifade eden konuşmasından anlaşılacağı üzere sıkıyönetimin uzatılmasının veya devamının karşısında olduğunu beyan eder⁶¹⁸.

İstanbul DP milletvekili Aleksandors Hacıpulos, kendisi Rum kökenli bir milletvekilidir sıkıyönetimle ilgili yapılan görüşmelerde daha çok olayın gelişimini aktarmış sıkıyönetim üzerine fikir beyan etmemiştir⁶¹⁹.

Manisa milletvekili Hikmet Bayur, sıkıyönetimin ilanının yerinde olduğunu uzatılma istemenin mutlaka kabul edilmesi gerektiğini söyler. Bayur, sıkıyönetimin sadece asayişini sağlamakla işinin bitmediğini saldırıya uğrayan insanlara zaruri ihtiyaçlarının karne oluşturulması suretiyle sağlanması gerektiğini söyler⁶²⁰.

Farklı olarak Diyarbakır milletvekili İhsan Hamit Tıgrel, sıkıyönetimin ilan edilmesi gerektiğin ancak meclisin dağılmayarak sıkıyönetim yetkililerinin aldığı tedbirleri yaptığı uygulamaları öğrenerek gelişmelerin takipçisi olması gerektiğini savunur⁶²¹.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, olan hadiselerin gelişiminin daha önceden hükümetçe bilindiğini ancak zamanlamanın muayyen olmadığından hadiselerin baskın şekilde geliştiiđini⁶²², hadiselerin arkasındaki kuvvetin dış gelişmeler takip edilirse rahatlıkla komünist örgütlenmeler olduğunun anlaşılabilceđini⁶²³, hükümetin istediği 6 aylık sıkıyönetim tasarısının desteklenmesini ister⁶²⁴.

Başbakan Adnan Menderes, ana muhalefet partisine örfi idarenin ilan edilmesi gerektiği yönünde görüşlerinden dolayı teşekkür eder⁶²⁵. Görüşmelerin sonunda CHP'ye mensup milletvekilleri Ankara'da örfi idarenin kaldırılmasını ve uzatmaya dâhil olmamasını⁶²⁶, örfi idarenin 1 ay süreyle kısıtlanmasını istediler⁶²⁷. CHP'nin teklifleri

⁶¹⁸ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.675.

⁶¹⁹ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.676.

⁶²⁰ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.677.

⁶²¹ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.679.

⁶²² TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.684.

⁶²³ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.685.

⁶²⁴ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.686.

⁶²⁵ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.690.

⁶²⁶ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.691.

reddedildi. CMP mensubu Ahmet Bilgin ve Osman Bölükbaşı'nın örfi idarenin reddedilmesi teklifleri kabul edilmedi⁶²⁸. İktidar mensubu milletvekillerinin hükümet ile aynı doğrultuda örfi idarenin süresinin 6 ay olmasını isteyen teklif oy çokluğuyla kabul edildi⁶²⁹.

Sıkıyönetim süresinin bitimine kısa bir süre kala hükümet kanadı 7 Eylül 1955 tarihinde hükümet karamamesi ile ilan edilip, TBMM'nin 12 Eylül 1955 tarihli ve 1947 sayılı kararıyla Ankara, İstanbul, İzmir için 6 aylık örfi idare kararı çıktığını, İstanbul için ise daha önce alınmış olan 6 aylık sıkıyönetim kararının süresinin bitmesine müteakip ek olarak 3 aylık süre uzatım talebinde bulunmuştur⁶³⁰.

CHP grubu adına söz alan Malatya milletvekili Nüvit Yetkin, sıkıyönetimin İstanbul'da uzatılmasını gerektirecek bir durum olmadığını aksine geçen sefer sıkıyönetim isteyen hükümete herkesin destek verdiğini ancak hükümetin zanlıları yakalayamadığını bu sebeple örfi idare yetkilerinin görevlerini yapmadıklarını yapılmamış görevler için neden ek süre istendiğinin gerçekçi bir sebebi olmadığını söyler⁶³¹.

Manisa milletvekili Muammer Alakanat, 6-7 Eylül hadiselerinin gelişimden sonra çıkarılan sıkıyönetim kararından sonra 15-20 gün içinde hadiselerin ortadan kalktığını, hükümetin sıkıyönetimin kaldırılmasını teklif edeceğini beklerken uzatmanın gerekçesinin anlaşılmadığını ve lüzumsuz olduğunu bu sebeple uzatılmaması gerektiğini söyler⁶³².

Devlet Bakanı Cemil Bengü, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetimin kaldırıldığını ancak İstanbul'da sıkıyönetim ilanını gerektirmiş olan sebeplerin tamamen ortadan kalkmadığından uzatılmasının yerinde olduğunu söyler⁶³³.

Malatya CHP milletvekili İsmet İnönü, örfi idarenin uzatılması için hükümet tarafında hiçbir gerçekçi neden öne koyamadığını dikkat çekici olanın sıkıyönetimin en büyük ve faal gazetelerin bulunduğu ilde yapılmak istendiğini gazetecilerin

⁶²⁷ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.692.

⁶²⁸ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.692.

⁶²⁹ TBMMTD, D.10, C.7, B.82, s.692.

⁶³⁰ TBMMTD, D.10, C.10, B.47, s.1185.

⁶³¹ TBMMTD, D.10, C.10, B.47, s.1186.

⁶³² TBMMTD, D.10, C.10, B.47, s.1187.

⁶³³ TBMMTD, D.10, C.10, B.47, s.1188.

sıkıyönetimin ne anlama geldiğini bildiklerini söylemek suretiyle basın baskı altına alınmak istediğini ima etmiştir⁶³⁴. Oylama neticesinde İstanbul'da sıkıyönetimin 3 ay daha uzatılması kararı alınır⁶³⁵.

1960 yılına gelindiğinde DP ile CHP arasında mücadelesi hız kazanmış, karşılıklı olarak suçlamalar ağırlaşmıştır. İki partinin mücadelesi ülkenin pek çok yerinde şiddet vakalarına neden olmuştur. İktidar muhalefeti sokaktaki şiddeti körüklemek organize etmekle suçlarken, CHP, DP'nin iktidarı kaybetmemek toplum üzerinde baskı politikası uygulama yapmakla suçlamışlardır.

3.1960 sıkıyönetimleri

DP'nin 29 Nisan 1960 tarihli TBMM oturumunda sıkıyönetim ilanı isteyen başbakanlık tezkeresi gündeme alınmıştır⁶³⁶. Tezkerede Başbakan Adnan Menderes, İstanbul'da tahrik ve tertipler neticesinde meydana gelen hadiselerde devletin kuvvetlerine direniş görüldüğünü, bakanlar kurulunun 28 Nisan 1960 tarihinde kanuni yetkisine dayanarak Ankara ve İstanbul'da örfi idare ilan edildiğini, kararın meclisçe tasdiki için tezkerenin TBMM'ye gönderildiğini açıklar⁶³⁷.

Muhalefet örfi idare ilan etmek isteyen hükümeti suçlayıcı ifadeler kullanırken, DP'lilerde örfi idareyi gerektiren hadiselerin arkasında CHP'nin olduğunu ima eden konuşmalar gerçekleştirmişlerdir. Konuşmalarda milletvekilleri arasında sık sık müdahaleler zabıtlardan açıkça görülebilmektedir. Müdahaleler neticesinde zaman zaman karşıt fikirli partiler arasında uygun olmayan hitap tarzları göze çarpmaktadır.

CHP Malatya milletvekili Nüvit Yetkin, konuşmasına Ankara'da silah seslerin devam ettiği esnada TBMM'nin içtima ettiği şeklinde başlayınca DP İstanbul milletvekili Muhlis Erdener'in "İftihar et" şeklinde sataşmasına maruz kalır⁶³⁸. Nüvit Yetkin, İstanbul'da polislerin özerk şekilde yönetilen üniversitenin kampusuna girerek rektöre öğrencinin gözü önünde işkence edildiğini, öğrencilerin üzerine ateş açıldığını,

⁶³⁴ TBMMTD, D.10, C.10, B.47, s.1189.

⁶³⁵ TBMMTD, D.10, C.10, B.47, s.1190.

⁶³⁶ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.315.

⁶³⁷ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.315.

⁶³⁸ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.315.

İstanbul'un peşinden Ankara'da da öğrencilere devletin beylik tabancalarıyla ateş açıldığını iddia eder⁶³⁹. Nüvit Yetkin, öğrencilerin sadece İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan kanuni haklarını kullanarak protesto gösterileri yaptıklarını, öğrencilerin anayasa devleti ve hukuk rejimi istediklerini söyler. Yetkin'in, örfi idare kabul edilirse askeri makamların yetkinin bir bölümü kullanacaklarını yetki kullanacak askeri makamların kifayetine kendilerinin emin olduğunu söyler⁶⁴⁰. Malatya milletvekili, tezkerede istenen sürenin belli olmadığını daha önce DP döneminde yaşanmış olan 6-7 Eylül hadiselerinden sonra ilan edilen sıkıyönetim sorumlularının yağmalamayı tahrik-teşvik eden kişileri adalete teslim edemediğini, önceki tecrübelerin gösterdiği gibi DP'nin amacının fail bulmak olmadığını söyler⁶⁴¹. Yetkin, örfi idare kumandanının meclis müzakerelerini nakleden ve "Çetin İmtihan" isimli yazıyı yayınlayan Ulus gazetesinin müebbeden, Milliyet-Tercüman'ın ise 15 günlüğüne kapatıldığını bildirerek örfi idarenin adil tarafsız şekilde görev yapması gerektiğini söyler⁶⁴². Nüvit Yetkin, örfi idare yoluyla hükümetin dolayısıyla Demokrat Partinin kapalı rejim, keyfi rejim uygulama arzusuna kavuşmak için araç olarak kullanacağını iddia eder⁶⁴³. Yetkin, örfi idareye gerek kalmaması için hükümetin çekilmesinin doğru olacağını belirterek sözlerine son verir⁶⁴⁴.

CHP Grubu adına Ankara milletvekili Avni Doğan, ilan edilmek istenen sıkıyönetimde görev yapacak askerlerin vatana, millete, demokrasiye bağlılıklarından söz ettikten sonra yetkilerini anayasadan olan ordunun milletin gözbebeği olduğunu askeri idarenin yarattığı itimadın, grup kararlarına itaatle mükellef olan herhangi bir kurulunkinden bin misli fazla olduğunu söyler⁶⁴⁵. Doğan, o ana kadar Adnan menderes hükümetinin demokratik hayat üzerinde uyguladığı tahakkümden dolayı ilan edilmesi düşünülen örfi idare için güvenlerinin olmadığını söyler. Doğan, Türk milletinin siyasi hak ve hürriyetlerinin elinden alınarak, DP'nin kendi nüfuz ve idaresini sağlama girişimi içinde olduğunu ifade eder⁶⁴⁶. Doğan'da Yetkin gibi hükümetin çekilmesinin

⁶³⁹ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.316.

⁶⁴⁰ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.317.

⁶⁴¹ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.318.

⁶⁴² TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.318.

⁶⁴³ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.319.

⁶⁴⁴ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.319.

⁶⁴⁵ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.320.

⁶⁴⁶ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.320.

ülkenin huzur ve emniyeti için gerekli şartlardan olduğunu söyleyerek konuşmasını bitirir⁶⁴⁷.

DP Manisa milletvekili Samet Ağaoğlu, örfi idarenin gerçekleşen hadiseler ışığında gerekli olduğunu savunan konuşmasında İstanbul Üniversitesi vakalarını gerçekleştirenlerin 400–500 dolayında serseriler olduğunu ifade edince mecliste şiddetli gürültüler yaşanır⁶⁴⁸. Ağaoğlu ordunun iç siyaset malzemesi olmadığını ve olmayacağını belirtir. Manisa milletvekili, örfi idarenin siyasi faaliyetlerin gizli köklerini bulmak için⁶⁴⁹ kurulduğunu söyledikten sonra, bir avuç insanın iktidara bir an gelmek için bir takım vatandaşlara yaptıkları tahriklerin memleketi felakete sürüklememesi için örfi idare tasarısının kabul edileceğini söyler⁶⁵⁰. DP milletvekili Samet Ağaoğlu, CHP'lilerin meclisin çıkardığı kanunların gayr-i meşru olduğu yönünde basındaki çeşitli ifadelerinin yerinde olmadığını bunun TBMM'nin meşruiyeti üzerinde tereddüt uyandırmasının yolunu açacağından en büyük ihanet olacağını iddia eder⁶⁵¹.

CHP milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata, böylesine önemli bir görüşmede başbakanın mecliste bulunması gerektiğini belirttikten sonra aldığı habere göre Ulus, Dünya, Akis, Sabah postası, Demokrat İzmir basın-yayın organlarının kapatıldığını söyler⁶⁵². Bekata, gazetelerin kapatılması kararının Tahkikat Encümenince alındığını, bunun örfi idare kumandanlığına bildirildiğini, örfi idarenin de tebliği yaptığını, hadiseden anlaşılacağı üzere örfi idare ile encümenin birlikte çalışır duruma geldiklerini ifade eder⁶⁵³. Bekata, İstanbul Üniversitesinde gelişen hadiselerin öğrencilerin Evrensel Haklarını kullanmak için yaptıkları bir nümayiş üzerine polisin sert tedbirlere başvurması neticesi şekil değiştirip büyüdüğünü, polisin öğrenci üzerine ateş açtığını, rektör Sıddık Sami Onar'ın tartaklandığını belirtir. Hıfzı Oğuz ,resmi gazetede 27 Mayıs 1949 tarihinde yayınlanan BM'in kabul etmiş olduğu İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin başvekâlet emri ile okullarda okutulması kararının bulunduğunu öğrencilerin ve gençlerin evrensel değer ve hakları koruma konusunda kendilerinin değerleri temsil edecek ve yaşatacak olmalarının istendiğini İstanbul Üniversitesi

⁶⁴⁷ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.321.

⁶⁴⁸ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.323.

⁶⁴⁹ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.325.

⁶⁵⁰ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.325.

⁶⁵¹ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.325.

⁶⁵² TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.326.

⁶⁵³ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.326.

gençliğinin de evrensel değerlerin koruyucusu olduğundan nümeyiş yaptıklarını söyler⁶⁵⁴. Bekata sıkıyönetimin aleyhinde olduğunu neticede ifade eder⁶⁵⁵.

Nafia Bakanı Tevfik İleri, İsmet İnönü'nün basın aracılığıyla ülkede ihtilal havası estirmeye çalıştığını⁶⁵⁶, İstanbul Üniversitesi vakalarında yakalanan gençlerin cebinde Halk Partisi bayrakları çıktığını⁶⁵⁷söylediği konuşmasında örfi idareye dokunmadan konuşmasını bitirir⁶⁵⁸.

Behzat Bilgin, gelişen hadiselerin vahim olduğunu önceliğin hadiselerin önünün kesilmesi gerektiğini İstanbul'da gerçekleşen Üniversite olaylarının isyan şekline⁶⁵⁹ girmek üzere olduğunu, İnsan Hakları Evrensel beyannamesinin anayasamızın daha üstünde bir gerçeklik olmadığını⁶⁶⁰ ileri süren Bilgin, bunu öne süren milletvekiline yakıştıramadığını ifade eder⁶⁶¹. Bilgin huzur ve güvenlik için örfi idarenin gerekli olduğunu söyler⁶⁶².

Meclis başkan vekili verilen takrirler neticesinde oylamaya geçer, oylama sonucunda örfi idare kararının tasdiki kabul edilir⁶⁶³. Örfi idare süresi 3 ay olarak belirlenir.

Meclisin 29 Nisan 1960 tarihli oturumunda görüşülen örfi idare istemi esnasında yaşanan pek çok gergin konuşmaların neticesinde Halk Partili milletvekillerinden bazıları meclis başkanın uyarılarının netice vermemesi üzerine oylama ile genel kurul dışına çıkarılmışlardır. Çıkarma istemenin DP milletvekillerini kapsamadığı görülür.

Sıkıyönetim yetkisinin 1946–1960 arası Türk siyasi yaşamında hükümetlerce üç farklı dönemde uygulandığı görülmekte.

İlki 1940'da başlayıp, Aralık 1947'ye kadar İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli illerinde 7 yıl devam eden uygulama. İkincisi 7 Eylül 1955 tarihinde başlayıp Mart 1956'ya kadar devam eden İstanbul, İzmir, Ankara

⁶⁵⁴ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.328.

⁶⁵⁵ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.331.

⁶⁵⁶ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.332.

⁶⁵⁷ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.333.

⁶⁵⁸ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.333.

⁶⁵⁹ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.334.

⁶⁶⁰ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.335.

⁶⁶¹ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.336.

⁶⁶² TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.336.

⁶⁶³ TBMMTD, D.11, C.13, B.62, s.338.

sıkıyönetimleri, Mart 1956'da İstanbul için tekrar 3 aylık uzatım alınmış olup Haziran 1956'ya kadar devam etmiştir. Üçüncüsü ise Nisan 1960'da başlayıp 6 aylık süreyi kapsayan Ankara, İstanbul sıkıyönetimleridir ki son uygulama Mayıs 1960'da askeri ihtilal yaşanınca 1 aya yakın sürmüştür.

1947'ye kadar devam eden sıkıyönetim kararlarının gerekçelerini CHP hükümetleri Trakya'da ki komşularımızda yaşanan sıkıntıları ve SSCB tehlikesinin ortadan kalkmamasıyla açıklamışlardır.

1955 yılında meydana gelen 6-7 Eylül vakaları sonrasında DP hükümetleri sıkıyönetimin nedeni olarak vakaları batırabilmeyi, tahrikçileri ele geçirebilmeyi, komünist örgütlenmeleri açığa çıkarabilme olarak izah eder.

1960 sıkıyönetimini ise DP üniversitelerde kolluk kuvvetlerine direnildiğini ve ateş açıldığını gerekçe göstererek ilan eder.

Örfi idare uygulayan parti muhaliflerince her defasında yoğun eleştiriye tabi tutulmuştur. Örfi idare ilan eden hükümet dolayısıyla hükümeti oluşturan siyasi parti baskıcı olmak, demokratik olmamak, gereklilik ortada yok iken keyfi davranmak eleştirilerine maruz kalmıştır.

1947 yılına kadar sıkıyönetimin gerekçeleri dış tehlikeler olarak gösterilmişken, 1955 ve 1960 sıkıyönetim kararlarının gerekçeleri ise iç asayiş nedenlerine dayandırılmıştır. Sıkıyönetim gündeme geldiği her zaman muhalefet, iktidarın basını, kendilerini sıkıyönetim aracılığıyla susturmaya çalışmakla suçlamıştır. Muhalefet ayrıca, sıkıyönetim ilan etmekle iktidarların, işledikleri suçların ve yaptıkları kanunsuzlukların üzerini örtmeye çalıştıklarını öne sürer.

VII. DP DÖNEMİNDE KANUNLAŞAN VE ÜZERİNDE YOĞUN TARTIŞMALAR YAŞANAN KANUN TASARILARI

A) KÖY ENSTİTÜLERİ

Köy çocuklarını eğitim sürecine dâhil etmek ve eğitimleri neticesinde tekrar köylere öğretmen olarak atanmalarını sağlamak düşüncesiyle 1930'lerden itibaren çeşitli denemeler yapılmıştır. Denemelerin neticesi 17 Nisan 1940 tarihinde kabul edilen 3803 sayılı kanunla "Köy Enstitüleri"'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Enstitünün ilk temel hedefi köy çocuklarını, köy enstitülerine alarak köy öğretmeni olarak yetiştirmektir. İkinci hedef ise öğrencilere eğitim gördükleri süre içinde ek bir el becerisi yeteneği kazandırarak, edindikleri beceriler ile köylerde üretim artışı yönünde olumlu etkiler oluşturabilmektir.

Köy Enstitülerinin yapımındaki maddi külfeti azaltmak için 4274 sayılı kanundan yararlanılmaktadır. 4274 sayılı kanun enstitünün yapılacağı köyde ve yakın köylerde oturan insanların maddi katkı yapmalarını yâda bedenlen çalışmalarını zorunlu kılar.

Kurulan Enstitüler üzerindeki tartışmalar CHP hükümetlerinin kendi içinde başlamış, DP hükümetleri döneminde farklı bir boyutla tartışma devam etmiştir.

1. CHP Döneminde Enstitülere Bakış

Meclisin 14 Ağustos 1946 tarihli oturumunda Recep Peker Hükümeti programı görüşülürken söz alan DP Denizli milletvekili Reşat Aydın, görüşlerini ifade ederken sözü köy enstitülerine getirmiş, köy enstitülerinde esaslı meslek bilgisi verilmediğini, mezunlarının hakiki mürebbilik ve hocalık yapamadıklarını, kifayetsiz olduklarını, yüz binlerce lira masraf edilmelerine karşın başarısız olduklarını iddia etmiştir⁶⁶⁴.

Adı çok geçen Hasanoğlan köy enstitüsüne uğramış olan Ankara CHP milletvekili eski General Naci Tınaz ise meclisin 2 Eylül 1946 tarihli oturumunda bütçe değişiklikleri görüşülürken söz alarak, Hasanoğlan köy enstitüsüne geçerken uğradığını öğrencilerin hal, hareketlerinin kendisine fena tesir ettiğini, çocukların iyi yetiştirilemediğini, mezun olarak köylere giden öğretmenlerin çevre ile olan münasebetlerinin milli eğitim bakanından incelenmesi ister. Tınaz konuşmasında köy enstitüleri üzerine 100 sayfalık kitap yazmış olan Emin Soysal'a müşahedelerinden

⁶⁶⁴ TBMMTD, D.8, C.1, B.3, s.64.

dolayı teşekkür eder⁶⁶⁵. Tınaz konuşmasının son bölümünde müessesenin memleket hayrına çalışan yerler olduğunu ve o vadide yürüyeceklerini belirtir⁶⁶⁶.

Aynı tarihte Erzurum CHP milletvekili eski General Vehbi Kocagüney, sadece Hasanoğlan köy enstitüsüne ihtimam gösterildiğinden, kendi ilinde olan okulda 48 çocuğun verem olduğundan, öğrencilerin sadece ekmeğe zeytin yediklerinin yapılan muayenelerde tespit edildiğinden söz eder⁶⁶⁷.

Kocagüney'in konuşmasının içinde Erzurum'daki köy enstitüsünün bakımsızlığından genel müfettişliğin sorumlu olduğunu söylemesi karşısında, eski müfettişlerden Sivas CHP milletvekili Nazif Ergin söz almış, adı geçen hastalığın sadece sahil bölgelerinden Erzurum Pulur' daki okula alınan çocuklarda görüldüğünü, bunların daha sonra tekrar sahile nakledildiklerini, vakanın sorumsuzluktan kaynaklanmadığı şeklinde Kocagüney'e cevap verir⁶⁶⁸.

Söz alan CHP Bingöl milletvekili Tahsin Banguoğlu, köy enstitülerinin 25 yıllık bir tecrübe sonrasında ortaya çıkan bir uygulama şekli olduğunu istenen ilk hedefin köy çocuklarının okutulması, ikincisinin ise öğrencilerin pratik bilgiler edinmesinin ve bu bilgileri kendi muhitlerinde yaymalarının temel amaç olduğunu açıklar⁶⁶⁹. Bingöl milletvekili, son zamanlarda köy enstitüleri aleyhine olumsuz bir havanın kamuoyunda yayıldığını, cereyanın amacının köy enstitülerini yıkmak hedefinde olduğunu, meclisin böyle bir havaya girmemesi gerektiğini belirtir. Banguoğlu, işin noksan tarafları olduğunu ancak yeni milli eğitim bakanının vakaya el koyduğunu söyler⁶⁷⁰. Oturumun diğer konuşmacıları olan CHP'li milletvekilleri köy enstitülerinin olumlu özelliklerinden bahsederler⁶⁷¹.

Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin tümü üzerinde meydana gelen 23 Aralık 1946 tarihli oturumda köy enstitüleri yine gündemin içindedir⁶⁷².

CHP Rize milletvekili Fahri Kurtuluş, konuşmasında kendisi için köy enstitülerinin daimi bir mesele olarak kaldığını ancak kendisinin milli eğitim bakanı ile

⁶⁶⁵ TBMMTD, D.8, C.1, B.9, s.222.

⁶⁶⁶ TBMMTD, D.8, C.1, B.9, s.223.

⁶⁶⁷ TBMMTD, D.8, C.1, B.9, s.223.

⁶⁶⁸ TBMMTD, D.8, C.1, B.9, s.223.

⁶⁶⁹ TBMMTD, D.8, C.1, B.9, s.223.

⁶⁷⁰ TBMMTD, D.8, C.1, B.9, s.224.

⁶⁷¹ TBMMTD, D.8, C.1, B.9, s.225.

⁶⁷² TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.388.

yaptığı görüşmede tedbirler alındığını öğrendiğini yakın zamanda köy enstitülerinin kendi hissiyatlarına göre mevki alacağından şüphesi kalmadığını söyler⁶⁷³.

Kırşehir milletvekili İsmail Hakkı Baltacıoğlu söz alarak, köy enstitülerinin özünde çok güzel bir uygulama olduğunu lakin içinde uygulanan marangozluk, demircilik vs çalışmalarının başarılı olabilmemesinin zor olduğunu, öğrencilerin köylerdeki ustalar kadar zanaatta başarılı olmalarının mümkün olmadığını, ancak bu çocukların birer Hezarfen olabileceği şeklinde görüşlerini bildirir⁶⁷⁴.

Çanakkale eski DP, olduğu durumda bağımsız milletvekili, Nurettin Ünen köy enstitülerinde 5 yılda hedeflenenin öğrencilerin âlim, fazıl, sanatkâr olmalarının beklendiğini bunun mümkün olmadığını, Türk köylüsünün yarım yamalak yetişenlerin bilgisine ihtiyaç gösterecek kadar aşağı seviyede bilgi sahibi olmadığını söyler⁶⁷⁵.

Konya milletvekili Muhsin Adil Binal, Hasanoğlu Köy Enstitüsünün yüksek kısmının 8 şubeden oluştuğunu söyleyerek programları sayar, programlar 1-Kümes hayvanları, 2-Ev ve ev sanatları, 3-Güzel sanatlar, 4-Yapıcılık inşaat, 5-Maden işleri, demircilik, 6-Tarla bahçe ziraatı, 7-Zirai işletme ekonomisi, 8-Hayvan bakımı.⁶⁷⁶

Bursa milletvekili Muhittin Baha Pars, milli eğitim bakanlığı bütçe görüşmelerinin devam ettiği 24 Aralık 1946 tarihli oturumda yaptığı konuşmasında köy enstitülerinin lehinde olduğunu ancak 12 yaşına kadar bir çocuğa mesleki beceri verilebilmesinin çocuğun fizyolojisine ve psikolojisine aykırı düştüğünü söyler. Pars köy enstitülerinde 16.000 kusur öğrenci bulunduğunu buna karşın ustalık eğitimi veren 46 usta bulunduğunu ustabaşına 300–400 öğrenci düştüğünü belirtir⁶⁷⁷. Pars öğretmenlerin işinin eğitim-öğretim faaliyetleri olduğunu, eğitim ve öğretimin içinde öğrencilerine milli tarih ve milliyetçilik öğretilerinin gerektiğini, öğretmenin sanatkâr olmasına lüzum görülmemesinin doğru olacağını ifade eder⁶⁷⁸.

Balıkesir milletvekili Eminettin Çeliköz, köy enstitülerinin seçimi esnasında siyasete alet edildiklerini, talebelerin iyi seçilmediğini çoğununun sınıfta kalmadan okulu bitirdiklerini köylere gittiklerinde arazi alarak tarım faaliyetlerinde

⁶⁷³ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.388.

⁶⁷⁴ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.391–392.

⁶⁷⁵ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.398.

⁶⁷⁶ TBMMTD, D.8, C.3, B.21, s.401.

⁶⁷⁷ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.434.

⁶⁷⁸ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.434.

bulduklarını, gittikleri köylerde görev yapan eski öğretmenlerle aralarında fark bulunduğunu, teftiş edilmediklerini öne sürer⁶⁷⁹. Çeliköz ayrıca kendisinin de şahit olduğu köy enstitüleri kooperatiflerine formalar halinde hazırlanmış komünist neşriyatın sokulmaya çalışıldığını bildirerek, okul müdürlerinin uyanık olması lazım geldiğini ifade eder⁶⁸⁰.

CHP Maraş milletvekili Emin Soysal, köy enstitülerinin içinde pek çok aksaklığın olmasının 1940'dan itibaren 20 enstitünün hızla açılmasından kaynaklandığını söyler⁶⁸¹. Soysal müfredatların hazırlanmasında tüm uzmanlardan faydalanılmadığını, Ankara'da tespit edilen şartların tüm köylere uymadığını, eğitimin teorik olduğunu, iş terbiyesi prensibinin öğretilmediğini öğrencilerin ve öğretmenlerin amelilik şeklinde pedagojik olmayan yöntemlerle çalıştıklarından sakatlıklar meydana geldiğini iddia eder⁶⁸². Maraş milletvekili, köylerde okutulması gereken ve köy enstitüsü mezunlarının kullanacağı kitapların hala basılmadığını kullanılanların ise köy müfredatına uymadığını söyler⁶⁸³. Soysal, Hasanoğlan köy enstitüsünde komünizmin yayıldığını münazaraların okulda komünistler-milliyetçiler şeklinde yapıldığını⁶⁸⁴, Savaştepe köy enstitüsünde ise kızlar ile erkeklerin ailelerinin izni olmadan nisan törenleri yaptıklarını, 16–17 yaşında aşk meşk işlerine düşen gençlerin derse ilgilerin azalacağından endişesini dile getirir⁶⁸⁵.

Milli Eğitim Bakanı CHP milletvekili Reşat Şemseddin Sirer, bütçe hakkındaki görüşlerini ifade ederken köy enstitüleri meselesine de değinir. Sirer köy enstitülerinin kurulmasının nedeninin köy realitesi içinde, şehir lezzetine bağlı olmayan, ömrünün sonuna kadar köylerde mesut müsterih yaşayabilen, köylünün eğitim ihtiyaçlarını karşılayan öğretmenler yetiştirmek fikri ile kurulduklarını söyler⁶⁸⁶. Bakan, 21 adet köy enstitüsüne sahip olduklarını açıklar. Sirer, yapılan eleştiriler içinde yer alan öğretmenin asli vazifesinin öğretmenlik olduğu ve başka meslekleri icra etmesinin öğretmenin asli vazifelerinden uzaklaştıracağı yönünde gelen eleştirilere cevap mahiyetinde, köy enstitüleri mezunu öğretmenlerin asıl işinin öğretmenlik olduğunu, öğrencilere

⁶⁷⁹ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.441.

⁶⁸⁰ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.443.

⁶⁸¹ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.449.

⁶⁸² TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.450.

⁶⁸³ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.453.

⁶⁸⁴ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.456.

⁶⁸⁵ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.457.

⁶⁸⁶ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.460.

marangozluk, demircilik gibi eğitimlerin amacının mükemmel usta yetiştirmek olmadığını zaten o şekilde düşünmenin hayal olduğunu, gerçek amacın öğretmenlik görevini iyi görebilmesi için, işe elverişli, kifayetli öğretmen yetiştirmek gayesi ile yapıldığını savunur⁶⁸⁷. Sadece köy enstitüleri için değil umumen okullarda şikayet edilen hadiselerden olan ahlak konusunda her hocanın görevinin öğrencilerine milliyetini sevmesini, millet sevgisine sahip olması, milliyet şuru ile yetiştirmesinin vazifesi olduğunu söyler⁶⁸⁸.

Köy okulları ve enstitüleri hakkında hükümet kanadından 14 Şubat 1947 tarihinde yapılan TBMM genel kurul toplantısında köy okulları ve köy enstitüleri kanununun 25.maddesinin birinci fıkrasında değişiklik istemi vardır⁶⁸⁹. Kanun taslağı tutanakların sonundaki ekler bölümünde verilmiştir⁶⁹⁰. İstenen değişikliğin amacı 4274 sayılı kanunda belirtilen vatandaşların ne kadar köy okulları ve enstitülerinin yapımı için inşaatlarda çalışacakları veya ne kadar maddi katkıda bulunacaklarını hususunda görülen aksaklıkların düzeltilmesi düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Tasarı hakkında söz alan Denizli CHP milletvekili Kemal Cemal Öncel, yapılmak istenen değişiklik ile köy kadınlarının inşaatlarda çalışma şartlarının kaldırılmasını olumlu ve yerinde bir adım olarak gördüğünü belirtir⁶⁹¹.

Denizli bağımsız milletvekili Reşat Aydın, değiştirilmek istenen 4274 sayılı kanunun 25.maddesinin birinci fıkrasında daha fazla değişiklik yapılmasını hatta tamamen ilgasını istemektedir. Aydın fıkranın köylü-şehirli ayırımına neden olduğunu, günlük tespit edilen yevmiyeyi ödemeleri halinde vatandaşların çalışma yükümlülüğünden muaf tutulmalarının yine ikiliğe neden olduğunu, kanunun uygulanmasında suiistimallere meydan verdiğini, kanunun çalışma maddesinin kılık değiştirmiş angarya olduğunu iddia eder⁶⁹².

Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu, kadınların çalışma yükümlülüğün kaldırılmasını doğru bir hareket olarak değerlendirdikten sonra ilgili kanunun başka bir noktasına dikkat çekerek başöğretmen tebligatı ile köylülere okul yapmalarının tebliğ

⁶⁸⁷ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.461.

⁶⁸⁸ TBMMTD, D.8, C.3, B.22, s.465.

⁶⁸⁹ TBMMTD, D.8, C.4, B.44, s.146.

⁶⁹⁰ TBMMTD, D.8, C.4, B.44, Ekler bölümü.

⁶⁹¹ TBMMTD, D.8, C.4, B.44, s.148.

⁶⁹² TBMMTD, D.8, C.4, B.44, s.149.

edilmesini yanlış bularak bu işi kaymakamlar ve valiler tarafından tespit edilmesinin daha doğru olacağını savunur⁶⁹³.

Isparta milletvekili Sait Köksal, kanunun 23.maddesinin yine kadınların da çalışmasını gerektirebileceğinden değişiklik ister. Köksal, kendisinin eski bir kaymakam olduğunu hatırlatarak köylüleri bedenlen çalışmakla yükümlü kılan 15.kanun bulunduğunu bildirir⁶⁹⁴.

Kanun tasarısının bir anlamda savunmasını ve açıklamalarını işçileri komisyonu sözcüsü CHP Kars milletvekili Akif Eyidoğan yapar. Eyidoğan, amaçlarının 10 yıllık bir süre içinde ellerindeki programa göre köy okullarının 4274 sayılı kanuna dayanılarak bitirilmesi olduğunu söyleyerek kadınlara çalışma muafiyeti getirilmesinin zamanla karşılaşılan gerekliliklerden kaynaklandığını açıklar⁶⁹⁵. Kanunun madde görüşmelerine geçildiğinde 18–50 yaş arası erkeklerin yılda en çok 20 gün köy okullarının yapımında çalışmaları esası görülür⁶⁹⁶. Kanunun 25.maddesinin birinci fıkrada değişikliği iki sonraki oturum olan 19 Şubat 1947 tarihli kurulda kabul edilir⁶⁹⁷.

Ankara Üniversitesinde bazı kürsülerin kapatılması hakkında Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemseddin Sırer teklifi görüşülürken söz alan Rize milletvekili Fahri Kurtuluş, eski milli eğitim bakanı Hasan Ali Yücel döneminde köy enstitülerinin milli kültür, milli dava bilinçlerinden şikâyet ederek zararlı fikir akımlarının(komünizm) etkisinin varlığından bahseder⁶⁹⁸.

Reşat Şemseddin Sırer'den sonra milli eğitim bakanı olan Bingöl CHP milletvekili Tahsin Banguoğlu, köy enstitülerinin iyi yolda olduklarını gerek manevi gerekse maddi bakımdan programlarının tanzim edildiğini daha verimli çalışmalar için çabaladıklarını belirten bir konuşma yapar⁶⁹⁹.

2.Enstitülerin Kapatılması

⁶⁹³ TBMMTD, D.8, C.4, B.44, s.150.

⁶⁹⁴ TBMMTD, D.8, C.4, B.44, s.152.

⁶⁹⁵ TBMMTD, D.8, C.4, B.44, s.155.

⁶⁹⁶ TBMMTD, D.8, C.4, B.44, s.155.

⁶⁹⁷ TBMMTD, D.8, C.4, B.46, s.246.

⁶⁹⁸ TBMMTD, D.8, C.12, B.82, s.756.

⁶⁹⁹ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.673.

9.dönemde yeni oluşan ve iktidarın el değiştirmesinden sonra köy enstitülerine yaklaşım ve uygulama farklılıkları görülür.

27 Aralık 1953 tarihli TBMM oturumunda 1953 yılı milli eğitim bütçe görüşmelerinde söz alan milletvekilleri köy enstitüleri hakkında fikir beyan etmişlerdir⁷⁰⁰.

Gümüşhane DP milletvekili Vasfi Kocatürk, köy enstitülerinin açıldığı günden beri hiçbir zaman iyi olmadıklarından, sosyal, maddi, öğretmen bakımından şartlarının tamamen yerine getirilemediğinden bahseder. Kocatürk, köy enstitülerinin sarfiyat yerlerine dönüştüklerini, öğretmen okuluyla alakası olmayan pek çok dersin öğrencilere öğretilmeye çalışıldığını bir an önce bu okulların köy öğretmen okulları haline getirilmesinin gerekli olduğunu savunur⁷⁰¹.

Balıkesir milletvekili Ali Fahri İşeri, Savaştepe Köy Sanat okulunun 400 dönüm üzerinde zirai faaliyet gösterdiğini, 130 koyunu, 20–25 sığıra sahip olduğunu, bir çalışana sorduğunda hayvan sütlerinden senede 3–5 defa sirke yapılması için bir mütehassıs bulunduğunu öğrenir. İşeri, okulda 12 memur bulunduğunu hayvan yemlerinin dışarıdan satın alındığını açıklar. Balıkesir milletvekili köylerde 120 talebeye bir öğretmen var iken Savaştepe’de 800 öğrencinin 38 öğretmeni bulunmasının haksızlık olduğunu ifade eder. İşeri, sarfiyatın çok olduğunu kaynakların daha verimli işlerde kullanılmasının vicdanen daha doğru bir hareket olacağından bahseder⁷⁰².

Seyhan milletvekili Remzi Oğuz Arık, köy enstitülerinin iyi amaçlarla kurulduğunu ve toplumsal bir ihtiyacı karşılamak üzere yapılandırıldıklarını ancak 1943–1944 yıllarında ülkeyi idare edenlerin kafa bulanıklığından dolayı köy enstitülerinin solcuların eline geçtiğini söyler. Arık, çığırından çıkmış köy enstitülerini Milli Eğitim Bakanı İleri’nin müesseseyi yerine getirmeye çalıştığından bahseder. Arık köy enstitülerinin köy öğretmen okulları olduğunu buralara şehirlerden öğrenciler alınma yoluna gidilmesinin istenen sonuçları doğuramayacağından yinede bir köy öğretmeni tipine ihtiyaç duyulacağını iddia eder⁷⁰³.

⁷⁰⁰ TBMMTD, D.9, C.13, B.49, s.949.

⁷⁰¹ TBMMTD, D.9, C.13, B.49, s.967.

⁷⁰² TBMMTD, D.9, C.13, B.49, s.968.

⁷⁰³ TBMMTD, D.9, C.13, B.49, s.969.

Erzurum milletvekili Bahadır Dülger, köy enstitüleri her ele alındığında buraların solun eline geçmiş yerler olarak tasvir edilmesinden sonra Türk milliyetçiliği edebiyatı mevzuu olarak kullanılan bir alan iktibas ettiğini söyler⁷⁰⁴. Dülger, vaktiyle solun eline geçmiş enstitülerin aynı gerekçe ile tahsisatın kesilmesini, şehirlerdeki gibi öğretmen okulları haline getirilmeye çalışılmasının yanlış olduğunu, okulların ıslah edilip devamının getirilmesinin yerinde olacağını savunur. Bahadır Dülger, şehir öğretmen okulları mezunlarının köylerde başarılı olamadıklarından, köy enstitülerinin köyde çalışacak, köy şartlarını bilen öğretmenler yetiştirmesini gerekli olduğunu ifade eder. Köy enstitüsünden mezun olan öğretmenlerinin Türk köylüsünün faydası ve Türk milliyetçiliğinin yükselmesi için yeniden çalıştırılmalarının mümkün olduğunu savunur. Dülger, DP iktidarının köy enstitülerinin daha fazla yıpranmasına izin vermemesi gerektiğini, kötileyici söylemlere son verilmesini, enstitülerin milliyetçi olmalarıyla, DP'nin köylere yaklaşımı gösteren vasıta haline gelmesini istemektedir.

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, köy için öğretmen yetiştirilmesi hususunda mevcudun kötü taraflarının kaldırılarak, yeni usullere göre ıslahlar yapılacağını şehir öğretmen okullarından mezun olan öğretmen adaylarının da köylerde başarılı olamayacakları yönünde yapılan konuşmalara katılmadığı söyler⁷⁰⁵.

14 Kasım 1952 tarihli TBMM oturumunda Zonguldak milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller, içinde köy enstitülerini de ilgilendiren bir sorusunu cevaplanmak üzere Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'den sorar. Milletvekili, sorusunda köy enstitüsü mezunlarının komünist oldukları yönünde Ege ve Güney Marmara bölgelerinde propaganda yapıldığından bahisle kaç öğrenci veya öğretmenin takibata uğradığını, milliyetçi köy öğretmenleriyle öğretmen okulu mezunlarının bu tür ithamlardan kurtarılmaları için radyo ve gazetelerden yayın yapıp yapılmasının düşünülüp düşünülmediği şeklinde soru yöneltir⁷⁰⁶.

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, yazılı olarak verdiği cevapta, Ege ve Güney Marmara'da görev yapan köy enstitüsü mezunlarına atfedilen komünistlik suçlamasının gerçek olduğunu, bütün köy enstitülerinin komünist yuvası haline getirildiklerinin yalan olduğunu, köy enstitüsü mezunlarının faaliyetlerinin dikkatle takip edildiğini, köy

⁷⁰⁴ TBMMTD, D.9, C.13, B.49, s.970.

⁷⁰⁵ TBMMTD, D.9, C.13, B.49, s.970.

⁷⁰⁶ TBMMTD, D.9, C.17, B.4, s.157.

enstitülerinden mezun olup öğretmenlik yapanların sayısının 16677 olduğunu, komünistlik takibatına uğrayanlardan birinin meslekten ihraç edildiğini, beşinin vazifesine son verildiğini, dokuzunun da bakanlık emrine alındığını cevabında verir⁷⁰⁷.

Köy enstitüleri ile ilk öğretmen okullarının birleştirilmesini içeren kanun taslağı TBMM 20 Ocak 1954 tarihli oturumunda görüşülmeye başlanmıştır⁷⁰⁸. Kanun taslağı ve komisyon raporları da tutanakların son kısmında verilmiştir⁷⁰⁹.

Rize DP milletvekili Ahmet Morgül, taslağın lehinde yaptığı konuşmasında köy enstitülerinin yetersiz donanım, eksik müfredat ve kitaplarından, köy ihtiyaçlarının yeterince tespit edilememiş olmasından dolayı istenen verimin bir türlü alınmadığını yıllarca milyonlarca liranın heder olduğundan bahisle kanun taslağının yerinde olduğunu beyan eder. Morgül, ayrıca köy enstitülerine solun sokulmaya çalışıldığını belirtir. Morgül, DP iktidarınca alınan tedbirler neticesinde öğrencilerin milliyetçi, vatansever, tertemiz birer vatandaş olarak yetiştirildiklerini kaydeder.

Rize milletvekili, köy öğretmeni yetiştiren enstitülerden mezun olan gençlere 20 yıl gibi uzun bir sür mecburi hizmet konularak haksızlık yapıldığını, diğer öğretmen okulu mezunlarının zorunlu hizmet sürelerinin eğitimlerinin bir buçuk katı olduğunu ifade eder. Morgül, köy enstitüsü öğretmenlerden meslekte icra edilmelerinin beklenerek koltukta birden fazla karpuz taşınmalarının istendiğini gençlerin hepsini muhafaza edelim diye uğraşırken hiçbirini tam olarak yapamadıklarını iddia eder⁷¹⁰. Morgül, kanunla birlikte enstitülerin öğretmen okullarına dönüştürülmesinin yerinde olduğunu söyleyerek konuşmasını bitirir.

Milli Eğitim Bakanı Erzurum milletvekili Rıfık Salim Burçak, kanun taslağının amacını açıklayan bir konuşma yapar. Burçak yürürlükte olan kanuna göre iki tür öğretmen okulu bulunduğunu bununda eğitim, özlük hakları, disiplin uygulaması farklılığı, maaş farklılığı gibi ayrı uygulamalara neden olduğundan bahisle görüşülen kanun tasarısı ile öğretmen statüleri ve hakları ve uygulamaları açısından birlik sağlanacağını belirtir⁷¹¹. Bakan, söylediklerini örneklerle açıklar buna göre öğretmen okulu mezunu bir öğretmen adayının staj süresi 1–3 olup maaşlarına 20 lira ile başlarlar,

⁷⁰⁷ TBMMTD, D.9, C.17, B.4, s.158.

⁷⁰⁸ TBMMTD, D.9, C.27, B.31, s.258.

⁷⁰⁹ TBMMTD, D.9, C.27, B.31, Ekler bölümünde

⁷¹⁰ TBMMTD, D.9, C.27, B.31, s.259.

⁷¹¹ TBMMTD, D.9, C.27, B.31, s.260.

enstitü mezunu bir öğretmen adayının staj süresinin 3–6 yıl arasında olup başlama maaşı 105 liradır; enstitü mezunu kişiler köylerde görev alırlarken, öğretmen okulları mezunları kasaba ve köylerde görev alabilirler; köy enstitülerine köylü çocuklar alınırken, öğretmen okullarına şehirli ve köylü çocukların alındığını ifade eder.

Bakandan sonra söz alan diğer konuşmacılar yoğunlukla köy öğretmen okullarına alınacak öğrencilerin ne oranda köylü ve şehirli çocuğa dayalı olacağı konusunda görüşmelerde bulunurlar. Kanun taslağının iki maddesinin tekrar komisyona gönderilmesi kararından sonra 27 Ocak 1954 tarihli TBMM genel kurulunda komisyondan gelen maddeler tekrar görüşülerek kabul edildiler⁷¹².

Kanun taslağının kabul edilmesiyle 1940 yılında eğitim ve öğretime başlayan köy enstitülerinin varlığı sona ermiştir.

Meclisteki görüşmelerden anlaşıldığı üzere 1946–1950 yılları arasında iktidarı elinde tutan CHP'nin köy enstitülerine bakışı zamana göre değişmiştir. CHP'li milletvekilleri köy enstitülerinin gerekli olduğunu ancak malzeme eksikliği, usta öğretici eksikliği, ahlaki yaklaşım tarzı, öğretmenlik eğitimiyle mesleki eğitimin bir arada yürümeyeceği, öğrencilerin sağlık durumunun bozuk olduğu yönlerinden eleştirirler. Reşat Şemseddin Sirer'in milli eğitim bakanlığı döneminde ise CHP'li milletvekillerinin köy enstitülerine komünizmin sızdığına dair endişelerini dile getirdikleri görülür. CHP'li milletvekilleri her ne kadar enstitüleri eleştirselerde enstitülerin aksaklıklarının giderilerek devamından yana görüş belirtilir.

DP'li milletvekilleri ise muhalefet yıllarından itibaren iktidarlarına giden süreçte ve iktidarlarında köy enstitüleri hakkında olumsuz kanaate sahiptirler. DP muhalefette iken köy enstitülerinin verimsiz kullanıldığı, öğretmenler arasında statü farklılığına neden olduğu gibi nedenlerden eleştirmiştir. DP'nin asıl eleştirileri iktidarları döneminde ortaya çıkar. DP'li milletvekilleri köy enstitülerinin güzel amaçlarla kurulmuş kurumlar olduğunu ilerleyen zamanlarda ise Hasan Ali Yücel'in yaptığı kadrolaşmalar neticesinde komünizmin görüldüğü yerler haline geldiklerini açıktan ifade etmeye başlarlar. Yakın ifadeleri TKP mensubu milletvekilleri ile MP-CMP milletvekillerinde görmek mümkündür.

⁷¹² TBMMTD, D.9, C.27, B.34, s.378.

Köy Enstitülerinin kapatıldığı esnada milli eğitim bakanı olan Rıfki Salim Burçak ilkokullara iki ayrı kaynaktan öğretmen alındığını, bunlardan ilkinin öğretmen okulları olup, mezunlarının 20 lira ile maaşla işe başladıklarını, 1–3 yıl arasında staj gördüklerini, 4357 sayılı kanuna tabi olduklarını, mecburi hizmet sürelerinin eğitim sürelerinin 1.5 katı olduğunu, köylerde ve şehirlerde görev alabildiklerini açıklar. İkinci kaynak ise köy enstitüleridir, enstitü mezunu öğretmenler 20 lira maaşla işe başladıklarını, 3–6 yıl arasında staj gördüklerini, 4247 sayılı kanuna tabi olduklarını, mecburi hizmet sürelerinin ise 20 yıl olduğunu ve sadece köylerde görev alabildiklerini açıklayarak köy enstitülerinin öğretmen okullarına dönüştürülmesinin teknik nedenlerini açıklar⁷¹³.

Burçak, enstitülerin kapatılmasının diğer nedeni olarak köy enstitüleri bünyesine sol akımların girdiğini, halkın bu sebepten enstitülere ve mezunlarına güven duymadığı şeklinde izah eder⁷¹⁴.

27 Ocak 1954 tarihinde 6234 sayılı kanun taslağı kabul edilmiş ve köy enstitüleri kapatılarak öğretmen okulları haline getirilmişlerdir.

B) CHP'NİN GAYRİMENKULLERİ

1950 seçimleri sonrası mecliste çoğunluğa geçen DP'nin CHP'ye yönelik olarak geliştirdiği politikalardan olan CHP malları davası, DP ve CHP arasında soğuk rüzgârların esmesine karşılıklı suçlamaların ağırlaşmasına neden olan gelişmelerin başlangıç noktalarından birini oluşturmuştur.

8 Ağustos 1951 tarihinde Halkevleri statüsünün iktidar mensubu DP'lilerin teklifiyle değiştirilmiş olması⁷¹⁵ CHP için önemli bir gayrimenkul kaybı yaratmışken 12 Aralık 1952 tarihinde CHP'nin tüm mallarına el konulmasını öngören kanun tasarısının mecliste görüşülmesi CHP için 1950 seçimleri yenilgisinden sonra aldığı 1.darbe olan Halkevleri statüsünün değişmesinden sonra 2.büyük darbe olarak karşısına gelmiştir.

⁷¹³ BURÇAK, s.145.

⁷¹⁴ BURÇAK, s.146.

⁷¹⁵ TBMMTD, D.9, C.9, B.111, s.727.

DP, kanun tasarısının amacının tek parti döneminde parti- devlet anlayışınca CHP'ye katma bütçeli kuruluşlardan, köy sandıklarından, belediye bütçelerinden para aktarmak suretiyle verilmiş olan gayrimenkullerin ve basın araçlarının hazineye aktarılması olduğunu açıklar.

CHP ise çok partili hayat öncesi CHP'nin mallarını kanuni yollardan elde ettiğini, çıkarılmak istenen kanun tasarısıyla resmi gaspın gerçekleşeceğini, kanun tasarısının gerçek amacının adalet getirmek değil en büyük muhalefet partisi olan CHP'yi susturma sindirme hareketi olduğu yönünde kendilerini savunurlar.

Meclisin 12 Aralık 1952 tarihli oturumunda CHP'nin haksız iktisaplarının iadesi hakkında kanun tasarısı adıyla görüşmelere geçilir⁷¹⁶. Görüşmelere başlanılmadan önce kanun tasarısının nedeni açıklanır. Açıklamada CHP'nin uzun dönem Türk siyasi hayatına tek başına egemen olduğu yıllarda, parti-devlet kavramının bilerek karıştırıldığı, CHP'nin bu suretle partisine idari nüfuz kullanarak çok sayıda haksız gayrimenkul edindirdiği, Türk Ocakları ve Muallimler Birliklerinin feshettirilerek mallarının Hak Partisine devrettirildiği, hesapları tetkik edilen CHP teşkilatlarından 9'unun devlet teşekküllerinden 57 milyon aldığının ve parti namına kullandığının tespit edildiği, 54 teşkilatın incelemesinin devam ettiğini belirtilerek tasarısının kabulü istenir⁷¹⁷.

Kanun tasarısının maddelerinde CHP'nin tüm gayrimenkul ve basın-yayın araçlarının alacak ve verecekleriyle hazineye ve maliyeye devri istenmektedir⁷¹⁸.

Tasarının tümü üzerinde söz alan CHP Malatya milletvekili İsmet İnönü, yaptığı konuşmada yapılmak istenenin anayasa aykırı olduğunu, 9.dönem TBMM'nin daha önceki dönemlerde alınmış olan kararları yargılayarak tanımadığını, CHP'nin maddi kaybını önemli olmadığını, üzücü tarafın hukuk dışı rejimin kurulmasıyla karşı karşıya olduklarını ifade eder. İnönü, sözlerine şu şekilde devam eder “Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyorum, suçluların telaşı içindediniz” der. DP sıralardan yoğun protestolar yükselince İnönü “ Türk âdetinde 400 babayiğit bir kişiye hücum etmez” şeklinde

⁷¹⁶ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.160.

⁷¹⁷ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.162–166.

⁷¹⁸ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.166–167.

karşılık verir⁷¹⁹. İnönü'nün konuşmasının bitmesinden sonra CHP milletvekilleri salonu boşaltırlar⁷²⁰.

İnönü'den sonra kürsiye Başbakan Adnan Menderes gelir. Menderes, İnönü'yü itham ederek tiyatro yapmakla suçlar. Menderes konunun dışına çıkarak sözü 46 seçimlerinin haksızlığına getirir. Menderes, 46 seçimleri sonrası oluşan siyasi yapıda İnönü'nün 4 sene haksız yere maaş aldığını, kendilerinin meclisi terk etmek suretiyle başlattıkları ve 12 Temmuz Beyannamesini sonuçlanan süreçte İnönü'nün kendilerini tekrar meclise getirmeye çalıştığını açıklar. Menderes neden kendilerinin yani DP'nin İnönü tarafından meclise 12 Temmuz Beyannamesi yoluyla getirilmeye çalıştığını ise şu sözlerle açıklar "DP meclis grubunun o zaman dâhil bulunmadığı bir Büyük Millet Meclisinin, sadece siyasi eşkıya ve haydutların doldurduğu bir çatı altından başka bir manası yoktu"⁷²¹ şeklinde çok ağır bir ithamda bulunur. Menderes'in ithamları karşısında Hamdullah Suphi Tanrıöver, Tezer Taşkiran itiraz ederler⁷²². Menderes, her ikisinin de hürmete layık kişiler olduklarını söyleyerek 46 seçimleri sonrası oluşan meclisteki bir partinin milletvekillerinin birçoğunun milletvekili olmadıklarını bildikleri şeklinde iddiasını biraz değiştirerek yeniler⁷²³. Menderes, konuşmasının devamında devamlı surette konu dışında konuşmuş, CHP'nin 46 seçimlerine hile karıştırdığını, 8.dönem TBMM'in 9.dönem TBMM ile aynı olmadığını, İnönü'nün ve partisinin tiyatro yaptığı şeklinde konuşarak ana mesele olan CHP malları davasının kanuni gerekçelerini tam açıklamadan sözlerini bitirir⁷²⁴.

TKP adına söz alan Seyhan milletvekili Cezmi Türk, kanunun mevsimsiz olduğunu söyler. Türk gerçekte görüşülmekte olan kanun tasarısının DP'nin seçimleri kazandığının belli olmasından hemen sonra yapılması lazım gerektiğini ancak DP lideri Menderes'in devri sabık yaratmayacağız düşüncesinden dolayı görüşülmekte olan tarihe kaldığını söyler⁷²⁵. Cezmi Türk, görüşülmekte olan gün itibarıyla artık CHP mallarına el konulmasının doğru olmadığını, mevsimsiz bir hareket olacağını, siyasi partiler arasında

⁷¹⁹ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.169.

⁷²⁰ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.170.

⁷²¹ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.170.

⁷²² TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.171.

⁷²³ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.171.

⁷²⁴ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.176.

⁷²⁵ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.176.

tamiri zor kırgınlılar oluşturacağını ifade eder⁷²⁶. Cezmi Türk, kanun tasarısının gerekçesinde iddia edilen haksızlıkların Atatürk dönemini denk geldiğini, bu sebeple mantığı anlayamadığını ifade eder⁷²⁷. Seyhan milletvekili, DP'nin yapmak istediğinin küçük bir hesabının da, karşısında dürüst, evvelki mazisi ile meşgul olmayacakları bir parti bırakmak istemedikleri şeklinde belirtir⁷²⁸

Cezmi Türk'ün suçlamaları karşısında kürsüye başbakan Adnan Menderes, tekrar gelir. Menderes, Türk'ün hiçbir suçlamasını kabul etmediklerini, DP'de Cezmi Türk'ün misafirliğinin kısa sürdüğünü ifade eder. Menderes, çıkarmak istedikleri kanunun bir Takrir-i Sükûn Kanunu, bir İstiklal Mahkemesi Kanunu olmadığını sadece millete ait olanın tekrar millette iadesini sağlamaya yönelik bir çalışma olduğunu söyler⁷²⁹. Sözlerinin devamında Menderes bir partinin mallarına el konulmasıyla o partinin varlığının sona ereceğini veya yara alacağı iddiasının doğru olmadığını, olsaydı hiçbir malvarlığı bulunmayan DP'nin asla gelişmemesi gerektiğini söyler⁷³⁰. Menderes, *Ulus* gazetesinin Atatürk'ün CHP'ye vasiyeti olduğuna dair iddialarının doğru olmadığını, *Ulus* gazetesinin de herkesin göreceği gibi 3 gün sonra çıkmaya devam ederek kendilerine saldırmaya devam edeceğini belirtir⁷³¹. CHP muhalefetinin bu kanun tasarısıyla susacağını iddia edenlerin yanlış düşündüğünü söyleyen Menderes, haksız şekilde partiye mal aktarmış olan insanların kıyıda köşede bir şeyler sakladığını iddia eder⁷³².

CHP malları konusunda en ilginç yaklaşımlardan bir tanesini Feridun Fikri Düşünsel'in yaklaşımı oluşturur. Düşünsel, seçime CHP listelerinden girmiş milletvekilliğini kazanmış, CHP Grup başkanvekilliği görevini yürütmüş ve 25 Mart 1951'de CHP'den istifa ederek DP'ye katılmıştır⁷³³. Düşünsel, yaptığı konuşmada tarihi bir gün yaşandığını, CHP'nin artık bir daha Allah göstermesin geri gelemeyeceğini, Halk Partisi diye bir şeyin olmadığını, gelecek olanın sadece İnönü olduğunu söyler⁷³⁴. Düşünsel, İnönü'nün başbakanlığı zamanında çıkarılan 431 sayılı kanunla eski padişah

⁷²⁶ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.177.

⁷²⁷ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.179.

⁷²⁸ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.180.

⁷²⁹ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.182.

⁷³⁰ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.182.

⁷³¹ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.189.

⁷³² TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.190.

⁷³³ GÜNGÖR, s.186.

⁷³⁴ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.200.

Vahdettin'in, ölmüş olan Sultan Hamid'in, Reşat'ın varislerinin mallarının alındığını yapılanın zamanında kanuni olduğunu iddia eden CHP'nin nasıl olurda, CHP'nin haksız iktisaplarının geri alınmasına karşı çıktığını anlam veremediğini ima eden konuşma bir konuşma yapar⁷³⁵.

Manisa DP milletvekili Fevzi Lütü Karaosmanoğlu, tasarıya başka bir açıdan yaklaşır. Karaosmanoğlu, milletlerin hayatında geçmişin izlerini silmek, bütün haksızlıklarıyla bir daha uyandırmamak üzere yapılması gerekli olan hareketler olduğunu kendilerinin de görüşülen kanun tasarıyla bunu gerçekleştireceklerini belirtir⁷³⁶.

DP'den bir dönem uzaklaştırılmış olan Isparta milletvekili aynı zamanda Milliyetçiler Derneği başkanı Sait Bilgiç, İnönü salonda olsaydı kendisine alma mazlumun ahını çıkar aheste aheste diye hitap etmek istediğini belirtir. Bilgiç, Milliyetçiler Derneğinin mallarının müsadere edildiği zamanda İnönü'nün beyanat vererek hükümetin hareketini tasvip ediyorum dediğini hatırlatır⁷³⁷. Bilgiç, tasarının mevsimsiz olduğu fikrine katıldığını, neden o güne kadar beklenildiğini, haksız mal edinmelerin neden yargıya taşınmadığı hususunda iktidarı eleştirir⁷³⁸.

Maddelerin görüşülmesinde öncekilerden farklı fikirler öne sürülemez. Konuşulanlar tasarının tümü üzerinde söz alanların söyledikleri paralelindedir. Gerçekleştirilen oylama 5 muhalif, 341 kabul ile neticelenmiştir.

11 Eylül 1923 tarihinde resmen kurulan CHP'nin, 14.12.1953 tarihine kadar arada geçen 30 yıl 3 ay ve 3 günlük biriktirdiği tüm gayrimenkullerine, basın-yayın araçlarına çıkan kanunla beraber el konulmuştur.

DP, CHP'nin malları haksız iktisaplarla elde ettiğini savunarak el konulmasına savunmuş, CHP ise partisinin tüm mallarının haklı kazançlarla elde edildiği savunmasını yaparak engellemeye çalışsa da çoğunluk DP'nin oylarıyla kazanımlarını bir günde yitirmiştir.

CHP dışındaki muhaliflerden TKP ve CMP mensupları kanunun aleyhinde fikir beyan etmişlerdir.

⁷³⁵ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.201.

⁷³⁶ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.203.

⁷³⁷ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.204.

⁷³⁸ TBMMTD, D.9, C.26, B.17, s.205.

Cumhurbaşkanı Bayar, yıllar sonra yazdığı “Başvekilim Adnan Menderes” isimli eserinde CHP malları konusuna değinir. Bayar eserinde Menderes ile birlikte çalıştığı süre içerisinde iki konuda fikir ayrılığı yaşadıklarını bunun birinin de CHP’nin mallarına el konulması olduğunu ifade eder⁷³⁹.

Mallarının el konulmasından sonra CHP mefluçe uğrayacağı iddiası ise yersiz çıkmıştır. CHP kendisine yeni bir genel merkez kiralamış ülke genelinde uhdesindeki gayrimenkulleri devrederek kiraya çıkmıştır. CHP’nin basın organı *Ulus* gazetesi matbaasına el konulduğundan, ilerleyen günlerde 16 Aralık 1953’de *Yeni Ulus* adında başında Nihat Erim’in⁷⁴⁰ bulunduğu bir gazeteyi çıkarmaya başlamıştır.

30 yıllık maddi kazanımını bir günde kaybeden CHP Halkevlerinden statüsünün değiştirilmesinden sonra ki en ağır darbesini mallarına el konulmasıyla almış, 1955 sonrası ise hızla açığına kapatma çalışmalarına ağırlık vererek etkin muhalefet gücünün bir zamanlar sahip olduğu gayrimenkul ve basın araçlarından kaynaklanmadığını ispatlamıştır.

C) HALKEVLERİ

Cumhuriyet tarihinin önemli kurumlarından birisi olan Halkevleri CHP’nin 1931 Kongresi’nde tüzüğüne eklenen “Halkevleri” maddesiyle gündeme resmen girmeye başlamıştır. Kongreden sonra kurulması düşünülen Halkevleri için etraflı yönetmelik oluşturma çabalarına girildi.

19 Şubat 1932 tarihinde ilk Halkevi açıldı. Haziran 1932’de şube sayısı yirmi 20 oldu. 1938’de 209, kapatıldığı tarih olan 1951 yılında ise şube sayısı 404’dü.

Halkevleri tüzüğünde 9 ana esas program belirlenmişti. Dil-Edebiyat-Tarih, Güzel Sanatlar, Temsil-Spor, İhtimai Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Müzecilik ve Sergileme programlarından oluşur⁷⁴¹.

⁷³⁹ Celal BAYAR, *Başvekilim Adnan Menderes*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1986, s.97.

⁷⁴⁰ ERİM, s.528.

⁷⁴¹ Murat Katoğlu, Editör Sina Akşin, “Cumhuriyet Türkiye’si’nde Eğitim, Kültür, Sanat” Yakınçağ Türkiye Tarihi, C.1, 3.B, Cem Yayınları, İst 2000, s.434.

Uygulanması düşünölen programlara da dikkat edildiğinde Halkevlerinin hedef edindiği kitlenin halk tabanı olduğu görölr. Devlet, parti arasında kurulmaya çalışılan iletişimin diğer bir yönünü teşkil eden halk unsurunun da bilinçlendirilmesi ve hedefler doğrultusunda resmi olmayan bir kurum olarak geliştirilmeye çalışıldığı, halkın resmi kurumlardan alamadığı kendini geliştirme faaliyetlerinin merkezi olarak düşünölmüştür.

Halkevleri tartişması 1946 sonrası çok partili hayatın geçilmesinden sonra CHP-DP arasında üzerinde anlaşılamayan konulardan biri olmuştur. CHP Halkevlerinin toplumun költürel faaliyetlerini gerçekleştirebildiği, Cumhuriyetin ilkelerinin topluma kazandırılması yönünde önemli bir işlevi yerine getirdiğini söylemekte, DP ise Halkevlerinin CHP gençlik kolları gibi kullanıldığını, kurumun halk hizmetinde olması gerekirken CHP hâkimiyetinde kaldığından şikâyet etmişlerdir.

1.CHP Döneminde Halkevleri

Meclis görüşmelerinde Halkevlerinin gündeme gelmesi en fazla bütçe görüşmelerinde gerçekleşmiştir. 1948 yılı bütçe görüşmelerinin 26 Aralık 1947 tarihli oturumunda bütçeyi eleştiren DP Kütahya milletvekili Adnan Menderes önceki seneki bütçeden Halkevlerine cemiyetler bütçesinden ve çeşitli kalemlerden takriben 5 milyon lira aktarıldığını söyleyerek, halkevlerinin cemiyet olmadığını, hükmi şahsiyeti bulunmadığını, ödenen bütün buranın bu sebepten CHP kasasına gittiğini iddia eder⁷⁴².

1949 yılı bütçe kanunun tasarısının 25 şubat 1949 tarihli görüşmelerinde Halkevlerine ayrılan ödenekle ilgili komisyon çalışmalarında DP'nin itirazı üzerine söz alan Kırşehir CHP milletvekili Sahir Kurtoğlu, komisyon çalışmalarında Halkevlerine ayrılan ödeneye itirazlar yaşandığını, amaçlarının sorgulandığını, hüviyetinin ne olduğu konusunda tartişmalar meydana geldiğinden açıklama yapma gereği duyduğunu söyler⁷⁴³. Kurtoğlu, inkılâpları başarmış CHP'nin milletin sosyal ve költürel seviyesini yükseltmek için siyasi mülahazaların üstünde halkevlerini kurduğunu açıklar. Kurtoğlu, son senlerde çok partili hayata geçişle birlikte halkevlerinin hukuki konumunu oturtmak için CHP'nin 7. Kurultayında yetki alındığını, verilen yetkinin kumrumun kanuni şart

⁷⁴² TBMMTD, D.8, C.8, B.23, s.297.

⁷⁴³ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.605.

ve mükellefiyetlerinin hazırlanarak devamlılığını sağlayacak bir biçim alması yönünde çalışmalar yapılmasının uygun görüldüğünü açıklar⁷⁴⁴. Sahir Kurtoğlu, bütçeden halkevleri için ayrılan paranın muhalefetin iddia ettiği gibi CHP kasasına değil, bütçe içinde Halkevleri namıyla oluşturulan bir fon tarafından kullanıldığını söyler⁷⁴⁵. Kırşehir milletvekili, Halkevlerinin sadece CHP'lilere mahsus bir yuva olmadığını söyler. Kurtoğlu, Halkevlerinin hükmi şahsiyet kazanana kadar hizmetlerinin devamı için yardım edilmeye devam edeceğini, CHP'nin de Halkevlerine önemli katkılarının olduğunu kendisinden halkevlerine para, mal, aktarımında bulunulduğunu, eleman olarak her şeyini tesis etmeye gayret gösterdiğini ifade eder⁷⁴⁶.

DP Afyon milletvekili Hazım Bozca, bütçeden ayrılan 2 milyon liranın halkevlerine hükmi şahsiyeti bulunmadığından dolayı verilemeyeceğini belirtir⁷⁴⁷. Bozca CHP'lilerin söylediği gibi halkevlerinin hükmi şahsiyet kazanmasının meseleyi çözmeyeceğini, çözümün tesis etmekten geçeceğini ifade eder. Afyon milletvekili, CHP'nin halkevlerini tesis ederek millete iadesinin doğru bir davranış olacağını söyler. Bozca halkevlerinin kültür müesseseleri haline getirilmesi durumunda para aktarımının doğru olacağını, o anki şekliyle halkevlerine bütçeden para ayırmanın CHP'ye vermekle aynı olduğunu iddia eder⁷⁴⁸.

Bağımsız İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, halkevlerinin nasıl doğduğu sorusuna cevap arayarak konuşmasına başlar. Tanrıöver halkevlerinin muhtelif memleketlerin gençlik teşkilatlarının tesiri ile açıldığını, Almanya'da Hitler'in Jugend teşkilatının, İtalya'da Mussoli'nin Balila teşkilatının, Rusya'da Stalin'in Komson ve Narodni Dom gençlik teşkilatlarının bulunduğunu, Rusya'ya giden bir görevlimizin Narodni Domları(Halkevi) görüp ülkeye döndüğünde halkevi fikrini bize getirdiğini söyler. Tanrıöver, diğer ülkelerde bulunan gençlik teşkilatlarıyla bizim halkevlerinin birbirlerine benzemediğini, diğer ülkelerdeki gençlik teşkilatlarının amacının tek tip otoriteye bağımlı gençlik yetiştirmek amacıyla olduklarını, bizdekinin ise cumhuriyetten sonra rejimi yeni müesseselere bağlamadan iler geldiğini açıklar. Tanrıöver, müesseselerin varlığını partiler bağlamının doğru olmadığını, CHP'nin bir

⁷⁴⁴ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.605.

⁷⁴⁵ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.606.

⁷⁴⁶ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.607.

⁷⁴⁷ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.607.

⁷⁴⁸ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.608.

gün iktidardan düşeceğini, iktidardan düşen CHP'den sonra ise milletin milyonlarca lira biriktirerek oluşturduğu halkevlerinin halinin ne olacağını düşünülmesi gerektiğini ifade eder. Tanrıöver, CHP ile Halkevleri arasında çok sıkı bir münasebet bulunduğunu inkâr etmenin mümkün olmadığını, halkevlerinin CHP'nin gençlik fidanlığı olduğunu, çok partili hayatın başlamasından sonra halkevlerinin bir parti vesayeti altında kalmasının sakıncalar oluşturacağını iddia eder⁷⁴⁹. Tanrıöver, Halkevlerinin partiler üstü bir yapı haline gelerek tüm Türk gençliğinin yetiştirildiği kültür müesseseleri olması gerektiği şeklinde sözlerine son verir⁷⁵⁰

DP Manisa milletvekili Muammer Yunus Alakanat, Halkevlerinin CHP tarafından kullanıldığına değinerek kendisinin Turgutlu'da DP'lilerle toplantı yaparken bir vatandaşın "Halkçı milletvekilleri geldiği zaman Halkevlerinde toplantı yapıyorlar bizde oraya gidelim" teklifini getirdiğini kendisine jandarma ve polisle bir mücadeleye girmenin gereksiz olduğu şeklinde cevap verdiğini söyler. Alakanat, istenen tahsisatın Halkevlerine verilmesini doğru bulmadıklarını, halkevlerinin ayrı bir kurum haline getirilmesi gerektiğini savunur⁷⁵¹

CHP Kırşehir milletvekili İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halkevlerinin CHP'nin nüfuzu altında bulunan yerler olduğu, Halkevlerinin CHP'den ayrılması gerektiğinin ifade edildiğini, CHP'lilerin dışında DP'lilerin içeriye alınmadığının söylendiğini hatırlatarak söylenenlerin gerçekler olmadığını ifade eder⁷⁵². Baltacıoğlu halkevlerinde yerinde ve güzel faaliyetler yapıldığından bahsettikten sonra elbette bir gün DP'nin iktidara geleceğini, DP'nin de iktidara geldikten sonra halkevleri üzerinde vaaz edeceğini müesseselerin yaşaması gerektiğini belirtir. Tanrıöver halkevlerinin ıslah edilmesini kuvvetlendirilmesinin gerektiğini ifade ederek konuşmasını bitirir⁷⁵³.

Muhالیf milletvekilleri halkevlerine ayrılmak istenen 2 milyon liralık tahsisatın bütçeden çıkarılmasını isteyen öneriler⁷⁵⁴. Muhالیf milletvekillerinin önerileri reddedilerek CHP'li çoğunluğun oyu ile tahsisatın verilmesi kabul edilir.

⁷⁴⁹ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.608.

⁷⁵⁰ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.609.

⁷⁵¹ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.610

⁷⁵² TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.611

⁷⁵³ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.612

⁷⁵⁴ TBMMTD, D.8, C.16, B.52, s.619

2. Halkevlerinin kapatılması

TBMM'nin 9.döneminde DP çoğunluğa sahip parti olarak 8.dönemde halkevleri üzerine olan düşüncelerini hayata geçirme imkânı bulmuştur.6 Ağustos 1951 tarihli TBMM oturumunda Manisa DP milletvekili Refik Şevket İnce ve arkadaşları tarafından halkevlerinin statüsünü, işleyişini değiştirecek olan resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere gayrimenkul devredemeyeceği devredilenlerin ise hazineye alınması gereği üzerine kanun tasarısı teklifi görüşülmeye başlanmıştır⁷⁵⁵.

DP grubu adına söz alan Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş, 1946'da çok partili siyasi hayata geçilmesinden sonra dahi CHP'nin bütçeden, belediyelerden vs kurumlardan yani resmi müesseselerden kazanımlar elde etmeye devam ettiğini belirtir. Burdur milletvekili tasarı meclise gelmeden önce CHP ile görüşüldüğünü ancak halkevlerinin gayrimenkullerinin hangi kaynaklardan oluştuğu üzerinde yapılan görüşmelerde aralarında büyük bir ihtilaf olduğunu söyler. Çelikbaş, halkevlerinin CHP devrindeki tesisinde, halkevi olarak inşa edilmiş binalar ile Türk Ocakların feshi üzerine CHP'ye geçen binalardan bazılarının halkevlerine verilmesiyle menkullerinin oluştuğunu söyler⁷⁵⁶. İfade edilen edinimlerin dışında herhangi bir şekilde tasfiyeye uğrayan tüzel kişilerden CHP'ye geçen gayrimenkullerden; bedelli, bedelsiz köy, belediye, özel idare, hazine ve vakıflardan CHP'ye intikal eden gayrimenkullerden; teknil menkullerden oluştuğunu ifade eder.

Çelikbaş, Halk Partisinden Faik Ahmet Barutçu, Zihni Betil, Avni Doğan'la halkevlerinin durumu hakkında yapılmış olan müzakereleri özetler. Celikbaş'ın konuşmalarında çıkan sonuç DP, CHP ile Halkevlerinin gayrimenkullerinin kayıtlar esas alınarak ayrılmasını istemekte, halkevleri adı altında veya halkevi olması itibarıyla para toplanılmış olan gayrimenkullerin hazineye devrini istemektedir⁷⁵⁷. DP grubu sözcüsü muhalefet milletvekillerinin halkevlerinin yok edilmek istendiği yönündeki propagandalarının doğru olmadığını, halkevlerinin bütünlüğünün devam ettirilerek

⁷⁵⁵ TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.575

⁷⁵⁶ TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.578.

⁷⁵⁷ TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.579-580.

bakanlar kurulunun belirleyeceği esaslara göre çalışmalarının devam ettirileceğini ifade eder⁷⁵⁸.

Malatya CHP milletvekili İsmet İnönü, söz alarak tasarı ile yapılmak istenenlerin; halkevlerini fiilen ilga edilmesi; hazineye devredilen halkevleri menkullerinin dağıtma yetkisinin bakanlar kuruluna verilmesi, hazineye intikal eden halkevlerinin geride kalan borçlarının CHP'ye bırakılması amacı taşıdığını; geçmiş TBMM'ce alınan kararların ve yapılmış olan uygulamaların cebir ve nüfuz kabul edilmek suretiyle yapıldığından muteber olamayacağı anlamına geldiğini açıklar⁷⁵⁹. İnönü halkevlerinin statüsünün belirlenememesin nedeni olarak kendilerin iktidarda, DP'nin muhalefette bulunduğu 1947 yılında kendilerinin DP'ye teklifleri olduğunu, DP'nin ise teklif sunmadığından aralarında anlaşma gerçekleşmediğini, başbakanla CHP grup başkan vekili arasında meydana gelen görüşmelerden sonra kendilerinin 31 Ocak 1951 tarihinde bir teklif verdiklerini, iktidarın 11 Haziran 1951 tarihinde mukabil proje verdiğini, kendilerinin 20 Haziran 1951 tarihinde projeye karşılık verdiklerini sonra ansızın görüşmekte oldukları tasarinin meclise iktidara mensup milletvekillerce verildiğini ifade eder. İnönü kapatılacak olan halkevlerini ülkenin 20 yıllık tarihinde kültürel faaliyetler sergileyerek büyük bir hizmet gördüklerini, kapatılmalarının kültürel hizmetlerin halka yayılmasını engelleyeceğini savunur⁷⁶⁰. Halkevlerinin partiler üstü bir yapıya kavuşturulması gerekirken bakanlar kuruluna bırakılmasının doğru olmadığını savunur⁷⁶¹.

Bütçe komisyonu adına konuşan DP İzmir milletvekili Behzat Bilgin, 1935'den 1950 yılına kadar halkevlerine bütçeden para ayrıldığını, 1935'de 479.880 lira ile başlayan tahsisatın 1949 yılında 1.950.000 lira 1950 yılında 1.250.000 lira ayrılarak, 1935–1950 arası toplamda 23.654.000 lira aktarılmış olduğu bilgisini verir⁷⁶². Bilgin, Halkevlerinin bütçesini incelediğinde paranın CHP hesapları adı altında açılan halkevleri kalemine yatırıldığının tespit edildiğini, ancak parayı kullanma hakkının halkevlerinin tüzel kişilik olmamasından CHP tarafından gerçekleştirildiğinin

⁷⁵⁸ TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.581.

⁷⁵⁹ TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.582.

⁷⁶⁰ TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.583.

⁷⁶¹ TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.584.

⁷⁶² TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.585.

anlaşıldığını belirtir⁷⁶³. Bilgin, Halkevlerinin CHP'nin nüfuzunda olan kullanım alanı olduğunu ileri sürer⁷⁶⁴.

CHP namına söz alan Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu, konuşmasında kanundan DP'nin amacının CHP'nin gayrimenkullerinin bir kısmına el koymak ve halkevlerini lağvetmek olduğunu söyler. Barutçu, kendilerinin gerek başbakan Adnan Menderes ve gerekse başbakan yardımcısı Samet Ağaoğlu ile Halkevlerine meselesini fikir birliği içinde çözmek için yaptıkları görüşmeleri açıklar⁷⁶⁵. Barutçu, halkevlerinin yaşatılması gereken kurumlar olduğunu zamanında bütçeden aktarılmış ve kullanılmış paraların ise devrin kanunlarına uygun olduğunu söyler⁷⁶⁶.

Kanun tasarısı hakkındaki 7 Ağustos 1951 tarihli görüşmelerinde CHP grubu görüşmelere topluca katılmaz ve salonu boşaltır⁷⁶⁷. CHP salonu boşaltınca sadece DP milletvekilleri tasarı hakkında konuşurlar. DP milletvekilleri daha önce söylenmiş olanlardan farklı şeyler söylemezler. DP Ankara milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ, halkevlerinin İnönü'nün iddia ettiği gibi kültür müesseseleri olmadığını gençlerin halkevlerinin kütüphanelerine gitmediğini çünkü halkevlerinde bir siyasi partinin propagandasının yapıldığını ifade eder⁷⁶⁸. Tasarının maddelerinin görüşülmesine geçilir. Ana muhalefet CHP salonda olmadığı için maddeler üzerinde fazla münakaşa yaşanmaz.

Meclisin 8 Ağustos 1951 tarihli oturumunda tasarının maddelerinin görüşülmesine devam edilir⁷⁶⁹. Oylama neticesinde tasarı kanunlaşır⁷⁷⁰.

19 Şubat 1932 yılında ilk şubesiyle faaliyetlerine başlayan halkevleri, 8 Ağustos 1951 tarihinde çıkarılan kanunla kapatılmışlardır.

Yapılan konuşma incelemelerine dikkat edildiğinde halkevlerinin kapatılmasından öncesinde gelişen süreçte CHP ve DP'nin halkevlerine bakış açılarını yakalamak mümkün olmuştur.

⁷⁶³ TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.586.

⁷⁶⁴ TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.588.

⁷⁶⁵ TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.598.

⁷⁶⁶ TBMMTD, D.9, C.9, B.109, s.601.

⁷⁶⁷ TBMMTD, D.9, C.9, B.110, s.635.

⁷⁶⁸ TBMMTD, D.9, C.9, B.110, s.639.

⁷⁶⁹ TBMMTD, D.9, C.9, B.111, s.693–727.

⁷⁷⁰ TBMMTD, D.9, C.9, B.111, s.735.

Halkevlerinin tartışılmaya başlanması çok partili siyasi hayata geçilmesinden sonra oluşmuştur. Türk siyasetinin yeni partisi DP CHP'nin tüzel kişiliği olmayan Halkevlerine para aktarmasını kanunlara aykırı görmüştür. DP'nin ikinci iddiası ise halkevlerinin kültürel kurumlar olmayıp CHP'nin gençlik veya propaganda merkezi olarak devlet korumasında faaliyet gösterdikleri düşüncesine sahiptir.

CHP halkevlerinin cumhuriyet ile özdeşleşmiş inkılâpların yaşatıldığı halka kazandırıldığı, eğitim kurumları dışında halkın da kültürel faaliyetlere katılma olanağı sağlayan kurumlar olduğunu partilerinin halkevleri üzerinde nüfuzu bulunmadığını savunmuşlardır.

19 yıl 5 ay faaliyet gösteren halkevleri kapatıldığı günden günümüze kadar uzanan çizgide siyaset tartışmalarının önemli bir konusunu teşkil etmiştir. Ülkemizde halkevleri üzerine yapılan tartışmalar daha çok taraflar arası çekişme mevzuu olduğundan tarafgir açıklamalar ve eserler dikkati çekmektedir. Prof. Dr.Sina Akşin koordinatörlüğünde çıkarılan Yakınçağ Türkiye Tarihi isimli 2.ciltlik eserin, 1.cildinde yer alan ve Murat Katoğlu tarafından yazılan Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim başlıklı makalenin halkevleri bölümünde ülkenin kültürel gelişiminde önemli görevler üstlenmiş olan Halkevlerinin DP tarafında kapatılmasının toplum yararına birçok etkinliğinin yok olmasına, yayınlarının, derlemelerinin heba olup gitmesine neden olduğunu öne sürer⁷⁷¹

DP Tarihi ve İdeolojisi isimli eserin sahibi Prof. Dr. Cem Eroğul, Haziran 1951'de başlayıp, Ağustos 1951 muhalefetin elindeki malvarlığına el konulmasıyla sonuçlanan hareketin gayesinin muhalefeti vurmak, onu zayıf düşürmek için yapıldığını yazar⁷⁷².

Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti isimli doktora tezi yapan Dr. Mustafa Albayrak eserinde umumen DP'yi tarafsız bir biçimde değerlendirmeye çalıştığı görülür. Albayrak Halkevlerinin kapatılması hadisesi değerlendirdiği eserinin ilgili bölümünde DP'nin içindeki partizanların halkevlerini siyasetten arındırmak yerine kapatma yoluna gitmiş olmaları, halkevlerinin sahip oldukları kitaplıklarının

⁷⁷¹ Murat Katoğlu, Editör Sina Akşin, "Cumhuriyet Türkiye'si'nde Eğitim, Kültür, Sanat" Yakınçağ Türkiye Tarihi, C.1, 3.B, Cem Yayınları, İst 2000, s.435.

⁷⁷² Cem EROĞL, *DP Tarihi ve İdeolojisi*, 4.B, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s.109.

aydınlanmadaki önemini görmezlikten gelmelerinin yanlış bir hareket olduğunu yazar⁷⁷³.

Faik Ahmet Barutçu, hatıralarında kanunun çıkmasından sonra yapılan parti toplantısında kanun yoluyla el konulan ve CHP parti binası olarak kullanılan yerlerin, kanuni müddeti bitmesinin beklenmeden boşaltılmasına karar alındığını yazar⁷⁷⁴.

Meclis görüşmelerinden de anlaşılacağı üzere aslında CHP hazırlıksız yakalanmıştır. CHP'nin kendi iktidarı döneminde halkevlerini partiler üstü bir yapı içinde tüzel kişilik kazandırmamasının tek bir izahı vardır. CHP seçimleri kazacağını⁷⁷⁵ düşündüğünden, halkevleri statüsü meselesine ilerleyen yıllara yaymayı düşlediğini anlamak güç değildir. CHP büyük bir hata yaparak tüzel kişilik haline getirmediği halkevleri, DP iktidarınca çok kolay halledilir bir mesele olmasının önünü açmıştır.

D) EZAN TARTIŞMALARI

Atatürk döneminde 1932 yılında uygulanmaya başlayan Türkçe ezan uygulaması kesintisiz bir biçimde 18 sene devam etmiştir. Atatürk'ün vefatından sonraki CHP iktidarlarının üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan birisi olmaya devam etmiştir.

8.dönem TBMM'de CHP'li milletvekilleri, DP'li milletvekillerinin 1946 yılında gerçekleşen seçim çalışmaları esnasında halka Arapça ezan vaat ettiklerini iddia ederler.

TBMM'de seçim bölgeleri zabıtları inceleme görüşmeleri yapılırken CHP Isparta milletvekili Kemal Turan, DP'lilerce seçim çalışmaları esnasında iktidarımızda Arapça ezan okunmasına izin vereceğiz şeklinde vaatlerde bulduklarını iddia etmiştir⁷⁷⁶. Kemal Turan'ın ifadesinden anlaşıldığı üzere Türkçe ezanın Arapça'ya çevrilmesi hadisesi 46 seçimlerinden beri tartışma yaratan bir konu olmuştur. Yine CHP Kastamonu milletvekili Fahri Ecevit Güldarlar, köyünde DP'lilerin Arapça ezan vaat

⁷⁷³ ALBAYRAK, s.213.

⁷⁷⁴ BARUTÇU,C2, s.1125.

⁷⁷⁵ BARUTÇU,C2, s.1022.

⁷⁷⁶ TBMMTD, D.8, C.1, B.8, s.122.

ettiklerini, Çubuk'tan Köprülü'nün hemen ayrılmasından sonra ezanın Arapça okunduğunu iddia eder⁷⁷⁷.

CHP ve DP milletvekilleri arasında 8.dönem meclisine yansıyan Arapça ezan tartışmaları olduğunda, ister istemez din ve dinin siyasetteki yeriyle alakalı atışmalarda eksik olmamıştır. Siyasette din olgusunu tezim irtica bölümünde incelendiğimden ayrıca bu bölümde vermeyeceğim. Ezan tartışmaları veya dinin siyasette DP'lilerce kullanıldığı iddiasının en azından Arapça ezan bölümü mesnetsiz çıkmamıştır. 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlerini çoğunlukla kazanan DP seçimlerin üzerinden daha bir ay geçmeden Arapça ezan meselesini meclis gündemine taşıdı.

16 Haziran 1950 tarihli TBMM oturumunda Türk Ceza Kanununun 526.maddesinin ikinci fıkrasının değiştirilmesi istemiyle alakalı hazırlanan tasarı gündeme alınarak görüşülmüştür. Tasarıda yapılacak olan değişiklik ile Türkçe okunan ezanın Arapça olarak okunmasını sağlayacak kanuni düzenleme yapılmak istenmektedir⁷⁷⁸. (Arapça Ezan Yasağını Kaldıran Kanun Tasarısı için bak ek)

Teklifi veren DP grubu tasarının ivedilikle görüşülmesini istemektedir, isteği başbakan Menderes kendisi kürsüye gelerek ifade etmiştir⁷⁷⁹

CHP grubu adına söz alan Trabzon milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu'nun konuşması iki bölüme ayrılabilir. Eyüboğlu, ilk bölümde CHP'nin Türkçe ezan meselesine yaklaşım nedenlerini açıklar. Eyüboğlu, milli devlet, milli şuur politikasının Cumhuriyet ile geliştiğini, CHP'nin ezan ve dil meselesini milli şuur meselesi olarak telakki ettiğini belirtir. Eyüboğlu, milli devlet politikasının ülkede dilin Türkçe kullanılmasını gerektirdiğini, bu sebeple CHP olarak ibadete çağırmanın öz dil olan Türkçe ile yapılmasını daima tercih ettiklerini belirtir.

Eyüboğlu, konuşmasının ikinci bölümünde ise görüşülmekte olan tasarıya CHP'nin yaklaşımlarını ifade eder. CHP sözcüsü Türkçe ezan, Arapça ezan mevzuunda bir siyasi münakaşa açmaya taraftar olmadıklarını, Arapça ezan meselesinin ceza kapsamından çıkarılmasına muhalif olmayacaklarını ifade eder⁷⁸⁰.

⁷⁷⁷ TBMMTD, D.8, C.1, B.8, s.136.

⁷⁷⁸ TMMMTD, D.9, C.1, B.9, s.181.

⁷⁷⁹ TMMMTD, D.9, C.1, B.9, s.181.

⁷⁸⁰ TMMMTD, D.9, C.1, B.9, s.182.

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, kanunu desteklediğini hükümetin ve DP'nin tebrik edilmesi gerektiği, Tanrı-Allah kelimelerinin aynı manaya gelmediğini doğrusunun Allah olduğunu belirtir. Seyhan milletvekili, Arapça ezan meselesine farklı bir açıdan da yaklaşır. Tekelioğlu, konuşmasında "Türk milletinin büyük umdesi olan dine sarılmak esası komünizme vaki olan kaleyi Adnan Menderes tamamıyla ve mutlak olarak kurmuştur" der.

Ankara milletvekili Talat Vasfi z, Arapça ezanın yasak edilmesinin 18 Temmuz 1932 tarihinde diyanet işleri riyasetinin yayınladığı bir tamimle başladığını, Arapça ezan okumaya devam edenlerin mahkemeye verildiğini ancak mahkemelerin kanunlardaki boşluğa işaret Arapça ezan okuyanları berat ettirmesinden sonra hükümetin 1941 yılında 526 sayılı TCK yapılan değişiklik ile Arapça ezan ve gamet okuyanlar hakkında cezai işlem yapılabilmesinin yolunu açtığını zetler⁷⁸¹. z ezanın Arapça okunmasının Peygamberin emri olduğu cihetle yapılan düzenlemenin doğru olduğunu belirterek hükümeti tebrik eder.

Görüşmelerin devamında aleyhte söz alan kimse olmayınca Cumhuriyet döneminin en çok tartışılan konularından biri olan Türkçe ezan meselesi kapanmış 526 sayılı Ceza Kanununun içinde gerçekleştirilen değişiklik ile Türkçe ezan uygulamasına son verilmiştir.

1932 yılında uygulanmaya başlanan Türkçe ezan, meclis tutanaklarından anlaşıldığı üzere çok partili hayatın ilk seçimleri olan 1946 yılı seçim çalışmalarında kullanılan propaganda yöntemlerinden birisi olmuştur.1946 seçimleri sonrası DP'lileri seçim çalışmalarında Arapça ezan vaat etmekle suçlayan CHP'li milletvekillerinin iddiaları karşısında suçlamaları reddeden DP'li milletvekillerinin 1950 sonrasında iktidara gelmelerinin üzerinden henüz bir ay geçmeden Arapça ezan okunmasını suç olmaktan çıkaran tasarıyı meclise getirmiş olmaları, CHP'lilerin DP'lileri 46 seçim çalışmalarında Arapça ezan getirmekle alakalı propaganda yaptıkları iddialarını doğrulayan bir gelişme olmuştur.

CHP'nin kendisiyle özdeşleşmiş olan Türkçe ezan yerine, Arapça ezanın ikame edildiği tasarıdaki tavrı da ilginçtir. CHP sözcüsü kendilerinin Türkçe ezan okunması

⁷⁸¹ TMMMTD, D.9, C.1, B.9, s.184.

tarafтары olduğunu söylemesine rağmen tasarıyı da muhalif olmayacaklarını bildirmesi çelişkidir

Farklı bir yaklaşım olarak Seyhan DP milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun sözleri öne çıkar, Tekelioğlu, Arapça ezanın kabulüyle Türk milletinin dinine sarılarak komünizme geçit vermeyeceğini iddia eder.

Meclis tutanaklarına göre açıklayamadığımız CHP'nin yaklaşım çelişkisini ise CHP milletvekili ve grup başkanı Faik Ahmet Barutçu'nun hatıralarında bulmak mümkündür. Barutçu hatıralarında grup toplantısında DP'nin Arapça ezan teklifi görüşmelerinde ekseriyet CHP milletvekilinin az kalsa Türkçe ezan okumanın hata olduğunu itirafa kadar gideceklerdi⁷⁸² diye anlatır.

CHP'nin meclis dışı kalmış olan önemli isimlerinden Prof. Dr. Nihat Erim ise tasarı meclise gelemeden 9 Haziran 1950 tarihli günlük notlarında Menderes hükümetinin ilk işinin ezanın Arapça okunmasına müsaade edileceğini söylemek olduğunu, bu kadarla kalırsa şükredilmesi gerektiğini, diğer inkılâp tedbirlerinden DP'nin fedakârlığa devam etmelerinden korktuğunu yazmıřtır⁷⁸³.

Neticede 18 Temmuz 1932' de Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı bir tamimi ile Arapça ezan ve kamet okunması yasaklanmıştı. Ancak tamim kanunla desteklenmediğinden ezanı Arapça okumaya devam ederek ceza alanlar az bir süre tutuklu kalsalar da tahliye oluyorlardı. 1939 yılında Türk Ceza Kanununun 526.maddesine eklenen fıkralarla Arapça ezan ve kamet suçları ağırlaştırılarak kanun kapsamına alındı. 16 Haziran 1950'da DP'nin TCK'nun 526.maddesinin ilk fıkrasının değiştirilmesi istemiyle meclise sevk ettiği tasarının kanunlaşmasından sonra Arapça ezan ve kamet suç kapsamından çıkmıştır.

E) MASON DERNEKLERİ

Mason dernekleri tartışması TBMM gündeminde birleşim olarak yer almasından önce atıflara neden olan bir tartışma meselesidir.

⁷⁸² BARUTÇU, C.2, s.1019.

⁷⁸³ ERİM, s.459.

8.dönem TBMM görüşmelerinin 20.cildinin, 106 no'lu birleşiminde Tekke ve Zaviyeler kanunun görüşülürken Tokat DP milletvekili Ahmet Gürkan, kapatılması gereken derneklerden bir tanesinin de Mason dernekleri olduğunu ifade ederek ilgili derneğe karşıtlığını dile getirmiştir.

Afyon milletvekili Gazi Yiğitbaş, Mason derneklerinin durumu hakkında başbakanlıktan yazılı soruda bulunmuştur⁷⁸⁴. Mason derneklerini zararlı gördüğünü her fırsat bulduğunda meclis kürsüsünden ifade eden Ahmet Gürkan çeşitli, defalar dernek hakkında içişleri bakanlığına yazılı sorular yöneltmiştir⁷⁸⁵.

Gürkan, meclisin 25 Nisan 1951 tarihli oturumunda Mason derneklerinin kapatılmasına yönelik bir kanun teklifi vermiştir.

Derneğin kapatılması istemini 68.birleşimde kanun tasarısı düzenleyerek isteyen Ahmet Gürkan'ın teklifine karşın içişleri ve adalet komisyonları meclisin 27 Nisan 1951 tarihli oturumunda derneğin cemiyetler kanuna göre faaliyetlerini sürdürdüğünü bu sebeple kanun çıkarmak suretiyle kapatılmasının doğru olmayacağı yönünde raporlarını meclise takdim ederler⁷⁸⁶.

Gürkan, derneğin zararlı olduğunu ve kapatılması yönündeki düşüncesinin haklılığını ispatlamak için raporun okunmasından sonra söz alarak kürsüye gelir. Gürkan, yaptığı konuşmasında önce Mason düşüncesinin tarihi geçmişini özetlemeye çalışır. Gürkan, masonluğun kendisini çok öncelere dayandırmasına rağmen kendilerini ilgilendiren konunun ortaçağ Avrupa'sında Fransa'da görülmeye başladığını Serbest Duvarcılar namıyla faaliyetlerine başlayan masonların ilim, din adamı zıtlaşmasının yaşandığı devirde din adamların karşı mücadeleye girişmiş bir yapılanmaları olduğunu, Fransız İhtilali sonrası topluluğun kendisini dağıttığını anlatır. Anlatımın devamında derneğin muvaffakiyetini gören İngiltere'nin müstemlekelerde uygulamak için derneğin önemini kavramasından sonra sahip çıkarak her müstemlekemesinde derneği kurma gayreti içinde olduğunu söyler. Osmanlı'da ilk teşekkülün 1809 tarihinde gerçekleştiğini ilk zamanlarda gayri Müslim unsur arasında gelişme gösterirken yavaş yavaş Türk münevverlerini de içine almaya başladığını ifade eder. Türk münevverlerinin derneği girişinin amacının imparatorluğu parçalanmaktan kurtarmak

⁷⁸⁴ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.288.

⁷⁸⁵ TBMMTD, D.9, C.6, B.68, s.278.

⁷⁸⁶ TBMMTD, D.9, C6, B.69,Ekler bölümü 5.sayfa

amacıyla devletin desteklediği bu teşkilattan faydalanma isteklerine bağlayan Gürkan, Türk ırkından olmayanların imparatorluktan ayrılmalarıyla beraber derneğin Osmanlı parçalanmasına hizmet ettiğini iddia eder. Gürkan, zararlı görülen derneğin Cumhuriyet döneminde Atatürk tarafından kapatıldığını söyler⁷⁸⁷. Gürkan, vakayı özetledikten sonra komisyon raporunda belirtilen ve açıklanan raporu okuyunca kendisinin de mason olası geldiği şeklinde raporla dalga geçer. Gürkan, komisyon raporuna katılmadığını beynelmilel bir teşkilat olan masonluğun, iddia ettiği gibi toplumsal vakarla eğileceğini iddia ediyorsa çocuk esirgeme kurumu, Kızılay gibi teşkilatlarda çalışmalarını önererek, gizli çalışan masonların kuşku uyandırdığını söyler⁷⁸⁸. Gürkan, Karl Marks 33. dereceden mason olduğunu, masonların sosyalistlere yardım ettiğini, masonların İskoçya'dan idare edildiklerini kökünün dışarıda olduğunu iddia eder. Tokat milletvekili, İsviçre'de yayınlanmakta olan Frayer isimli gazetenin 17 Nisan 1951 tarihli sayısında mason ve farmasonların asli görevlerinden birinin aile ve çocuklarını dini akidelerden uzak tutmak olduğunu belirten güney Amerika mason derneklerinin talimatnamesini örnek verir. Gürkan, masonluğun kuşku çekmesinin nedeninin faaliyetlerini gizli yapmasından dolayı olduğunu belirttikten sonra kendisinin sahip olduğu bilgilere göre masonların yemin teme merasiminden örnekler verir. Masonların kendi iç dayanışmalarına sahip olduklarını ve birbirlerine hizmet ederken din, mezhep, milliyet ayrımı gözetmediklerini Avrupa'da pek çok komünistin mason dernekleri mensubu olduğunu iddia eder⁷⁸⁹. Gürkan, konuşmasının son bölümlerinde masonluğa karşı olmasının temel nedeninin kökünün dışarıda olan bir yapılanma dolayısıyla olduğunu, mason mensuplarının kendi aralarında mabet, mahfel gibi alanlarda dini yapılanmaları olduğunu bu sebeple bir nevi tarikat olduklarından dolayı kapatılmalarının yerinde olacağını, raporu hazırlayan komisyonun görüşlerine kendisinin katılmadığını bildirir⁷⁹⁰.

Gürkan'ın konuşmasından sonra kürsüye gelen işleri bakanı Halil Özyörük, önce mason derneklerinin ülkedeki geçmişinden bahseder⁷⁹¹. Bakan ilk mason derneğinin cumhuriyet devrinde 30 Haziran 1927 tarihinde İstanbul ilinde Tekamülü Fikri Cemiyeti adıyla kurulduğunu, 16 Mayıs 1929 tarihinde isim değiştirerek Türk

⁷⁸⁷ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.307.

⁷⁸⁸ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.308.

⁷⁸⁹ TBMMTD, D.9, C.6, B.69,s.309.

⁷⁹⁰ TBMMTD, D.9, C.6, B.69,s.309.

⁷⁹¹ TBMMTD, D.9, C.6, B.69,s.309.

Yükselme Cemiyeti adını aldığını, 1933 senesinde Türk Yükselme Cemiyeti-Türkiye Büyük Maşrıkı adıyla faaliyetine devam ettiğini, 1935 yılına kadar kanun içinde devam eden bir dernek iken, 3 Kanun-u Evvel 1935'de Muhittin Osman imzasıyla İstanbul Valiliğine bir dilekçe vererek faaliyetlerine son verdiğinin bilindiğini ifade eder⁷⁹². Dernek kendisini kapatma ile birlikte menkul ve gayrimenkul mallarını CHP'ye bırakmıştır. İçişleri Bakanı, Mason derneğinin 5 Şubat 1948 tarihinde İstanbul, 10 Ocak 1949 İzmir ve Ankara da tekrar faaliyetlerine başladığını, tüzüklerinde belirtildiğine göre temel amaçlarının kardeşlik, hürriyet, eşitlik prensiplerinin Türkiye'de geliştirmek olduğunu, derneğin faaliyetlerini tanıtmak için konferanslar, toplantıları yaptığını, bir mecmuası bulunduğunu belirttikten sonra tüzüklerinin cemiyetler kanuna uygun olduğunu belirtir⁷⁹³.

İçişleri Bakanı, Tokat DP milletvekili Ahmet Gürkan'a cevap olarak cemiyetin beynelmilel olduğuna dair bir emare bulunmadığını, Atatürk tarafından da kapatılmadığını kapatma kararının Muhittin Osman isimli dernek başkanı tarafından bildirildiğini, kanuna uymayan bir faaliyetinin var ise bilenler tarafından söylenmesini kanunlar dâhilinde işlem yapılacağını ifade eder⁷⁹⁴.

Masonluk hakkında olumsuz fikir beyan eden bir diğer milletvekili ise Erzurum milletvekili Fehmi Çobanoğlu'dur. Fehmi Çobanoğlu, mason kardeşliğini kullanarak II. Cihan harbi esnasında İtalyan casuslarının ülkeye sızarak faaliyetlerde bulunduğunu iddia eder. Çobanoğlu, mason derneklerinin kapandığı tarih olan 1935 yılında İzmit civarında bulunan mühimmat deposunda patlama meydana geldiğini ve patlamanın Mussoli'ni İtalyanlarınca mensup masonlarca gerçekleştirildiğinin söylendiğini ifade ederek görüşlerine dayanak oluşturmaya çalışır⁷⁹⁵.

İçişleri komisyonu sözcüsü DP Balıkesir milletvekili Vacit Asena, kendilerinin komisyon olarak teklif edilen mason derneklerinin kanun ile kapatılması talebini incelediklerini, ancak derneğin cemiyetler kanununa göre faaliyetlerine devam

⁷⁹² TBMMTD, D.9, C.6, B.69,s.310.

⁷⁹³ TBMMTD, D.9, C.6, B.69,s.310.

⁷⁹⁴ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.311.

⁷⁹⁵ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.311.

ettirdiğini, teklifi yapan Ahmet Gürkan'ın işin edebiyatını yaptığını kanunen kapatma talebenin uygun olmadığı yönünde komisyon adına görüşlerini beyan eder⁷⁹⁶.

Tokat DP milletvekili Ahmet Gürkan, kendi partili arkadaşlarının çoğunlukta bulunduğu komisyon raporunun reddini ve kendisiyle birlikte 15 arkadaşının vermiş olduğu kanun teklifinin maddelerine geçilmesini isteyen bir önerge verir⁷⁹⁷. Önergenin oylanmasına geçilir. Oylamanın neticesinde Gürkan'ın işçileri komisyonun raporunun reddi ve kendisiyle birlikte 15 arkadaşının vermiş olduğu mason derneklerinin kapatılması hakkındaki kanun tasarısının maddelerine geçilmesi isteği 125 red, 50 kabul, 3 çekimsiz sonuçla reddedilmiştir⁷⁹⁸.

Tokat DP milletvekili Ahmet Gürkan, kanun teklifinin kendi partililerin çoğunluğu tarafından reddedilmesinden sonra, mason dernekleri hakkındaki şahsi kanaati değişmemiştir. Gürkan, masonların dine karşı kişiler olduğunu fırsat buldukça meclis kürsüsünden ifade etmiştir. 28 Mart 1956 tarihli TBMM oturumunda Manisa milletvekili Yusuf Hikmet Bayur'un milli eğitim bakanına yönelik olarak ortaokullarda din dersi tedrisatı yapılacağına doğru olup olmadığı sorusu görüşmelerinde söz alan Gürkan, Türkiye'de din eğitimi istemeyenlerin masonlar olduğunu, masonların DP iktidarına karşı organize faaliyetler içinde olduklarını iddia etmiştir. Gürkan masonların dini eğitime karşı oldukları hakkındaki sözlerini daha önce TBMM gündeminde kanun teklifi olarak verdiği mason derneklerinin kapatılmasına dair kanun teklifi görüşmelerinde dayanak olarak kullandığı aynı gazetenin aynı tarihli haberine dayandırır⁷⁹⁹.

Mason derneklerinin Türkiye'deki durumunu en iyi açıklayan elindeki bilgi ve belgeler dolayısıyla işçileri bakanı Halil Özyörük olmuştur. Özyörük'ün verdiği bilgilere göre dernek cumhuriyet döneminde 1927 yılında İstanbul'da Tekâmülü Fikri Cemiyeti adıyla kurulmuş, 1935 yılında kendi üyelerince kapatma kararı alınarak faaliyetlerine ara vermiş, 5 Şubat 1948'de İstanbul'da tekrar faaliyete geçerek ülke sathında cemiyetler kanununa göre şubeler açmış olup 1951 tarih itibarıyla devam etmiştir.

⁷⁹⁶ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.312.

⁷⁹⁷ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.315.

⁷⁹⁸ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.333.

⁷⁹⁹ İsviçre'de yayınlanmış olan 17 Nisan 1951 Frayer Gazetesi

DP milletvekilinin her fırsat bulduğunda ülkedeki masonların dini eğitime karşı olduğunu iddia etmesi ve hatta ülkedeki masonların DP iktidarına karşı çalıştıkları iddiasını öne sürmesi DP iktidarının tüm milletvekillerince en azından başbakanın kendisi tarafından paylaşılmadığı kesindir.

Adnan Menderes 1950 yılında başbakan olarak göreve başlamasından sonra müsteşar olarak görevlendirdiği kişi **Ahmet Salih Korur**'dur. Korur 1950–1960 yılları arasında başbakanlık müsteşarı olarak görev yapmıştır. Korur, **Hür Ve Kabul edilmiş Masonlar Locasında 1955–1960 yılları arasında Türkiye masonlarının en kıdemli kişisi olarak kabul edilen Büyük Üstat**'lık görevini yürütmüştür⁸⁰⁰. Ahmet Salih Korur, günümüzde MİT olarak bilinen o günkü adı Milli Emniyet Hizmet Reisliği(müsteşarlığı) görevini de 21.7.1959 -02.10.1959 tarihleri arasında bir süre vekâlet etmiştir⁸⁰¹.

DP'nin vazgeçilmez meclis başkanı Refik Koraltan'ın oğlu Oğuzhan Koraltan, Türkiye'de 1951'de teşebbüs edilip açılmayan Rotary kulüplerinin açılması için 1952'de ikinci girişim grubunun liderliğini yapmış, 24 Mart 1954'de Nail Avunduk ve Doç Dr.Mukbil Özyörük'ün kurucu üye oldukları Ankara Rotary Kulübü Şahap Birgi başkanlığında faaliyetlerine başlamıştır⁸⁰². Oğuzhan Koraltan ilerleyen yıllarda İzmir Rotary kulübünün kuruluş aşamasında faal olarak görev almıştır⁸⁰³.

Bu bilgiler ışığında DP milletvekili Ahmet Gürkan'ın iddia ettiği gibi masonların DP iktidarı aleyhine çalışıp çalışmadığı kesin olmamakla birlikte kesin olan, masonların Büyük Üstat'larının başbakanlık müsteşarlığı görevinin yanı sıra istihbarat teşkilatının müsteşarlığına da bir süre vekâlet ettiğiidir.

F) ATATÜRK'Ü KORUMA KANUNU

⁸⁰⁰ Türk Mason Dergisi sayı ve tarih yok. www.mason.org.tr.ustatlar.html

⁸⁰¹ www.mit.gov.tr/musteşarlar.html

⁸⁰² www.ankararotary.org

⁸⁰³ Dündar SOYER, *Cumhuriyetle Adım Adım Olaylar*, 2.B, Büke Yayınları, İstanbul 2001, s.218.

Atatürk'ün büstlerine ülkenin farklı noktalarında tecavüzler artınca konu meclis gündemine kadar uzanmaya başlamıştır. Tecavüzcüler konusunda öne çıkan grup ise Ticaniler isimli bir yapılanmadır.

Mardin CHP milletvekili Kamil Boran, 14 Mayıs 1950 ile 27 Nisan 1951 tarihleri arasında gerçekleşen tecavüzler konusunu içişleri bakanına soru olarak yöneltmiş ve İçişleri Bakanı sözlü olarak cevap vermiştir. Mardin milletvekili, son zamanlarda meydana gelen artışların nedenlerinin neler olduğunu da sormuştur⁸⁰⁴. İçişleri Bakanı Yörükoğlu, cevabında ölümünden 14 Mayıs 1950 tarihine kadar Ata'nın manevi varlığına 51, fotoğrafına 12, büstlerine ise 4 olmak üzere toplamda 67 tecavüz hadisesi yaşandığını ifade eder⁸⁰⁵. 14 Mayıs 1950 ile 1 Nisan 1951 tarihleri arasında ise 15 tecavüz vakasının yaşandığını ve hepsinin adalete intikal ettiğini bildirir⁸⁰⁶. Bakan, cevabının son kısmında Atatürk'e karşı gerçekleşen saldırılarda o ana kadar tespit edilen hadiselerin birbirleriyle bağlantısız gözüktüğünü hükümet olarak ülkede sadece Atatürk'e bağlılık gördüklerini, aksi yönde görünen tezahürlerin ise tamamen suni olduğunu belirterek konuşmasını bitirir⁸⁰⁷.

4 Mayıs 1951 tarihli TBMM oturumunda Atatürk'ü Koruma Kanununun hazırlanmış olan kanun tasarısı ve adalet komisyon raporu görüşmeleri gerçekleştirilir⁸⁰⁸. Konuşmalar sırasına göre değil lehte ve aleyhte olmak üzere sıralanmıştır

İlk konuşmacı olarak Ankara milletvekili Selahattin Adil konuşmasında, kanunun bazı hususlarını itiraz eder. Adil, Atatürkçülük'ün halka mal olduğunu bu kanun ile şahsa ait kanun çıkarılmasının yanlış olduğunu dünyanın hiçbir yerinde şahsa ait yasa çıkarılmadığını ifade eder⁸⁰⁹. Ankara milletvekili, 1946 yılından beri siyasetçilerin halkla temas ettiklerini hangi köy ve kasabadan Atatürk heykeli istendiğini sorar⁸¹⁰. Selahattin Adil, "Rejim ve inkılâpların bir şahsa izafesi alışkanlığının şarka bilhassa memleketimize ait bir ruheti haliyedir" diye itirazına devam eder. Adil, kanunun getirilmesinin 1950 ile açılan demokratik ortama

⁸⁰⁴ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.288.

⁸⁰⁵ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.288.

⁸⁰⁶ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.289.

⁸⁰⁷ TBMMTD, D.9, C.6, B.69, s.289.

⁸⁰⁸ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.40.

⁸⁰⁹ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.40.

⁸¹⁰ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.41.

yakışmadığını ve DP'nin böyle bir kanunu kabul etmek istemesine kendi demokratik prensipleriyle çelişki olarak gördüğünü ifade eder. Adil'in diğer bir itiraz noktası ise kanunun yürürlüğe girmesi ile beraber Atatürk'ün idari ve siyasi alanda hata yaptığını söylemenin suç teşkil edeceğini bununda demokratik rejimi benimsemiş meclisce kanunlaştırmanın yanlış olduğunu söyler⁸¹¹. Selahattin Adil, Atatürk'ün doğrularının yanı sıra hatalarının da millete aksettirilmesinin tarihi ve vatani bir vazife olduğunu bildirir⁸¹². Adil sözlerini “Türk'ün yegâne timsali altı asırlık al sancağı ve yolu demokrasi ve hürriyet yoludur Allah bizi bundan ayırmasın” diye bitirir.

Giresun milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu, söz alarak anayasanın 69 maddesinde Türkler kanun karşısında eşittirler sınıf ayırımı yoktur şeklinde olduğunu çıkarılmak istenen kanunun anayasa ile çeliştiğini bugüne kadar Türk Ceza Kanununun Atatürk'ü korumaya yettiğini ifade ederek çıkarılmak istenen kanunun yanlışlığını vurgulayan bir konuşma yapar⁸¹³.

Ankara milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ, söz alarak kanuna muhalif olduğunu kendini bilmez bazı insanların son zamanlarda saldırıları karşısında çıkarılmak istenen bu kanunun tüm millete yayılmak istenmesinin yanlış olduğunu, Atatürk'ün eserlerini istemeyen ona karşı saldırılarda bulunanların bu kanunla susturulacağını bununda realiteye uygun düşmeyeceğini belirtir⁸¹⁴. Çiçekdağ, kanunun çıkması durumunda Atatürk'ü takdir etmeyen kanı bozukların ayırt edilemeyeceğini söyler⁸¹⁵.

Çanakkale DP milletvekili Bedi Enüstün, söz alarak kanunun aleyhinde konuşur. Enüstün Türk milletinin sembolünün Türk Bayrağı olduğunu onun dışında bir sembolü bulunmadığını bir dönem Atatürk büstlerinin yaranmak ve ticari kazanç elde etmek isteyen kişilerce geliştirilmeye çalışıldığını bunun yanlış olduğunu Atatürk büstlerinin ne Atatürk'ü nede Türk reformunu sembolize edemeyeceğini belirtir⁸¹⁶. Dar kafalı insanlara göre Atatürk'ün inkılâpların sembolü olarak görülmesi yanlışlığı neticesinde

⁸¹¹ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.42.

⁸¹² TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.42.

⁸¹³ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.43-44.

⁸¹⁴ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.46.

⁸¹⁵ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.46.

⁸¹⁶ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.48.

büstlerine saldırıların arttığını kanunun çıkarılmasıyla beraber aynı yanlışlığın meclisce de yapılacağı iddiasına öne sürer.

Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci, Atatürk'ün büyüklüğüne vurgu yaptıktan sonra Atatürk'ü kanun ile korumanın yanlış olduğunu asıl sevginin kanun ile sağlanan değil samimiyet yoluyla gelişen sevgi olması nedeniyle kanunu doğru bulmadığını ifade eder⁸¹⁷.

Konya Milletvekili Abdurrahman Fahri Ağaoğlu, çıkarılması düşünülen kanunla Atatürk yolunda ayrıldığını belirtir. Ağaoğlu'na göre, ayrılığı iki temelde toplamak mümkündür ilki kanunun antidemokratik olması hasebiyle demokrasi yolunda zarar verdiği, ikincisi ise Atatürk'ün sağlığında dahi kendisinin arkasında konuşanlar hakkında takibat yaptırmadığı örnekleriyle kanuna muhalefet eder⁸¹⁸.

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, konuşmasında kanunun aleyhinde olduğunu evde kavga eden karı-kocanın iki şahit yoluyla birbirlerini Atatürk düşmanı olarak ihbar edebileceklerini belirtir. Tekelioğlu farklı örnekler vermeye devam eder örneklerinden birisi Atatürk'ün resmini olduğu bir gazete parçasına helva sarmanın suç sayılabileceğini bildirir⁸¹⁹.

CHP Yozgat milletvekili Avni Doğan, çıkarılmak istenen kanunla korunanın Atatürk ve inkılâpları olmadığını korunanın sadece tunç ve bakırlar olduğunu iddia eder⁸²⁰. Doğan, kanun tasarısının komisyona geri gönderilerek Atatürk'ün inkılâplarının ve düşüncelerinin korunacağı bir şekil almasının sağlanmasını ister.

Diyarbakır milletvekili Yusuf Azizoğlu, kanunun yanlış olduğunu bu kanunun ortaçağ zihniyetlerini çağrıştırdığını belirterek karşı yönde görüşlerini ifade eder⁸²¹. Atatürk'ü sevenlerin veya karşı çıkanların üzerinde baskı zoruyla kabul ettirilmelerinin doğru olmadığını belirtir. Azizoğlu, İsa, Musa, Muhammet gibi peygamberlerinde asırlarca çeşitli kitlelerin saldırısına uğradıklarını bu saldırıların asla onların değerini

⁸¹⁷ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.49.

⁸¹⁸ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.52-53.

⁸¹⁹ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.57.

⁸²⁰ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.62.

⁸²¹ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.69.

düşürmediğini söyler. Azizoglu, Atatürk'ün korunmasının kanunların işi değil amme vicdanınca sağlanması gerektiğini ifade eder⁸²².

Isparta DP milletvekili Sait Bilgiç, kanun hakkında aleyhte söz alır⁸²³. Sait Bilgiç, Atatürk'ün de her zaman insan gibi olduğunu hataları bulunabileceğini ancak çıkarılması düşünülen kanunla doğruların söylenemeyeceğini bu sebeple antidemokratik bir yasa taslağı olduğunu söyler.

Mardin CHP milletvekili Kamil Boran, Atatürk'ün daha ölümünden kısa bir süre sonra böyle bir kanun ile korunmaya çalışılması aşamasına gelmesinin ürkütücü olduğunu belirttikten sonra kanun ile inkılâpların değil Atatürk'ün resim, büst, fotoğraflarının korunmaya alındığını hâlbuki Atatürk'ün sağ olmuş olabilseydi kendisinin değil inkılâplarının korunmasını isteyeceğine emin olduğunu ifade eder. Boran, mesleki tecrübesine dayanarak bir meselenin halledilebilmesinin yolunun sert kanunlar olmadığını bunun ancak tali bir yol olabileceğini asıl olanın saldırıların sebeplerini araştırıp bunların üzerine gidilerek meselenin halledilebileceğini söyler. Boran, bu aşamaya gelmesinin nedenlerini tahlil ederek, ilk olarak demokratik ve hürriyete dayalı yaşamın yeterince geliştirilemediğini, ikinci olarak ise hükümet ve organlarının konu üzerinde takındıkları kararsız ve azimsiz vaziyeti sebep olarak gösterir⁸²⁴. Çözüm olarak ise meclisin, hükümetin elbirliği yaparak Atatürk'e ve inkılâplarına olumsuz tavır takınan insanları aydınlatma faaliyetlerine girişilmesi gerektiğini bunun ağır ceza kanunun uygulamaktan daha etkin bir sonuç vereceğini inandığını söyler.

Boran'ın konuşmasında, Atatürk'e tecavüzlerin bir nedeninde hükümetin dirayetsiz tutumuna bağlamasına cevap veren Başbakan Adnan Menderes, eğer hükümetlerin tutumu neticesinde Atatürk'e saldırıların artması söz konusu ise, müessibinin para ve pullardan Atatürk'ün resmini kaldırarak kendi resmini yerleştiren şef idaresinin suçu olduğunu söyler⁸²⁵.

Adalet Bakanı Rükneddin Nasuhioğlu, kanun tasarısına yapılan itirazların üç noktada toplanabileceğini, itiraz noktalarının anayasaya aykırılık, antidemokratiklik,

⁸²² TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.70.

⁸²³ TBMMTD, D.9, C.7, B.73, s.104.

⁸²⁴ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.54–55.

⁸²⁵ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.56.

şahsa yönelik kanun olamayacağı yönünde olduğunu ancak bunların doğru olmadığını ifade ederek, rejime, Atatürk'e meydana gelen saldırıların durdurulması için kanunun çıkarılması ihtiyaç duyulduğunu belirtir⁸²⁶.

Başbakan Menderes, Atatürk'ü koruma kanununun tasarısının kabul edilmesi halinde hürmet kazanmış eserlerin korunabileceğini belirterek, kanunun amacının asla fikir hürriyetini engellemediğini savunur⁸²⁷. Sözlerinin devamında başbakan tasarımı savunmaya devam ederek kanunun çıkmasından zararlı çıkacak kişi ve zümre bulunmadığını söyler. Menderes, Atatürk büstlerine çeşitli yerlerde saldırılar meydana gelmesinden sonra basın aracılığıyla haberler yapıldığını akabinde hükümetçe bir şey yapılmıyor mu? Hükümet neden tedbir almıyor? Sorularına muhatap kalındığını bildirir. Başbakan sözlerini bitirirken Atatürk heykellerine gerçekleşen saldırıların hükümete hücum vasıtası olmaktan çıkarmanız yerinde olur diyerek kanun tasarısı destekleyen konuşmasını bitirir⁸²⁸.

Aleyhte konuşmacılardan sonra meclis başkanlığınca lehte konuşacak kişilere söz hakkı verilir. Lehte ilk söz alan Erzurum milletvekili Enver Karan olur.

Enver Karan, Atatürk'e saldırıların infial oluşturarak insanları hükümete karşı ayaklandırmak hevesiyle yapıldığını ifade ederek bunu engellemenin yolunun kanunun kabul edilmesi gerektiği yönünde konuşmasını sürdürür⁸²⁹.

DP İstanbul milletvekili Füzulan Tekil konuşmasında, öğretim sistemimizi tam bir garanti haline getirinceye kadar inkılâp umdeleri üzerinde ve onun sembolü olan Atatürk'ü temsil eden her şeye kol kanat germeliyiz şeklinde konuşur⁸³⁰.

Komisyon adına söz alan Ankara milletvekili Hamit Şevket İnce, kanun tasarısını savunurken etten Atatürk'e saldırmak ile Tunçtan bakırdan Atatürk'e saldırmak arasında bir fark olmadığını söyler⁸³¹. İnce, saldırıları gerçekleştirenleri lanetlediği konuşmasında Atatürk'ü överek kanunu savunur.

73.Birleşim görüşmelerinin sonucunda kanun tasarısının anayasa komisyonuna gönderilmesine karar verilir.

⁸²⁶ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.50-51.

⁸²⁷ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.58.

⁸²⁸ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.60.

⁸²⁹ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.63.

⁸³⁰ TBMMTD, D.9, C.7, B.72, s.66.

⁸³¹ TBMMTD, D.9, C.7, B.73, s.80.

Anayasa komisyonunda tekrar görüşülen Atatürk'ü Koruma Kanunu tasarısı raporu 23 Temmuz 1951 tarihli meclis oturumunda sunulur⁸³². Yapılan konuşmalarda komisyon üyesi DP'lilerce ve söz alan DP'li milletvekillerince, kanun tasarısının anayasa aykırı olduğunu, şahsa yönelik kanun yapılamayacağını savunan milletvekillerinin düşüncelerinin doğru olmadığını tasarının anayasaya aykırılık taşımadığını ifade ederek savundukları görülür⁸³³.

TBMM'nin 25 Temmuz 1951 tarihli oturumunda Atatürk'ü Koruma Kanunu Tasarısının maddeleri görüşülür. Görüşler daha öncekilerde olduğu gibi 3 esas etrafında şekillenmiş ve görüşler kürsüden ifade edilmişlerdir⁸³⁴. Kanun tasarısı yapılan oylama neticesinde kanunlaşmıştır⁸³⁵.

Atatürk'ü Koruma Kanunu görüşmelerinde muhalif milletvekillerinin itirazları görülmektedir. Muhalif milletvekillerinden çoğunluğu CHP'li milletvekilleri oluştururken, DP'li Said Bilgiç ve Sinan Tekelioğlu'nun da itirazları görülür. DP içinden itirazı en etkili olan isim ise Ankara milletvekili Selahaddin Adil Paşa'dır. Selahaddin Adil milli mücadele güney cephesi komutanlığı yapmış olması dolayısıyla M.Kemal'in silah arkadaşıdır.

İtirazlar; şahsa yönelik kanun yapılamayacağı, inkılâpları sadece Atatürk'ün temsil etmediğini, Atatürk'ün kanunun çıkmasıyla beraber eleştirilemeyeceği bununda doğru-yanlış ayırımını güçleştireceğini, kanunun çıkması durumunda Atatürk'e saldıran kimselerin açığa çıkarılamayacağını, Atatürk sevgisinin zorla verilemeyeceği, Atatürk'e saldırıların kanunlarla durdurulamayacağı gerçekte yapılması gerekenin herkesin el ele vererek Atatürk konusunda onu sevmeyenleri aydınlatıcı çalışmalar yapılması gerektiği, Atatürk heykellerinin veya büstlerinin inkılâplarının sembolü olmadığı noktalarında toplanabilir.

DP'lilerden yasayı savunan milletvekilleri Atatürk'ün her şeyinin inkılâplarının, büstlerinin korunması gerektiğini söyleyerek tasarıyı desteklerler. DP içinden en çarpıcı gerekçe başbakan Adnan Menderes, tarafından dile getirilir. Menderes, Atatürk büstlerine meydana gelen saldırıların, hükümete saldırı aracı olmaktan çıkması için

⁸³² TBMMTD, D.9, C.9, B.103, s.251.

⁸³³ TBMMTD, D.9, C.9, B.103, s.251–290.

⁸³⁴ TBMMTD, D.9, C.9, B.104, s.303–323.

⁸³⁵ TBMMTD, D.9, C.9, B.104, s.325.

kanunun çıkması gerektiğini ifade ederek milletvekillerinden destek ister. Menderes'in sözleri akıllara Atatürk'ün büstlerinin mi? Yoksa iktidara saldırıların mı kesilmek istendiği hususunda akıllarda soru işareti bırakır.

SONUÇ

Türk Siyasi yaşamının bir kesitini oluşturan 1946–1960 yılı hadiselerine milletvekillerinin bakış açılarını yakalamaya çalıştığımız incelememizin sonunda milletvekillerinin ülke içinde ve dışında gelişen hadiseler karşısında gösterdikleri tepkilerini ortak bir nokta üzerinde toplanabileceğini görüldü.

Milletvekillerinin düşünceleri üzerinde en bağlayıcı olan husus dâhil oldukları siyasi partilerin görüşlerini savunma biçiminde öne çıkmaktadır. Milletvekilleri dâhili oldukları partilerin grup adına konuşmacılardan sonra söz aldıklarında üzerinde görüşülen konu da aykırı fikir beyan etmedikleri görülür. Grup konuşmacılarından sonra söz alan milletvekillerinin düşünceleri aslında bir nevi çerçevelenmiştir. Görüşlerin sınırlandırılması iktidar partisi milletvekillerinde görüldüğü gibi muhalefete mensup milletvekillerinin konuşmalarında da görülür.

Milletvekillerinin mensubu oldukları partileri dışında fikir beyan etmeleri ya parti değiştirdiklerinde yâda o da o partiden ayrıldıklarında ifade etmişlerdir.

Meclis görüşmelerinde milletvekillerinin düşüncelerini en çok iç siyaset konularında meydana gelen tartışmalarda yakalamak mümkün oldu. İç siyasette iktidarın kanunlar üzerindeki değişiklik istemi muhalefete mensup milletvekilleri tarafından kuşkuyla karşılanmıştır. Görüş ile uygulama milletvekillerinde doğru orantılı olarak gerçekleşmemiştir. Örneğin işçi sendikalarına grev hakkı verilmesini muhalefette savunan DP, reddeden CHP iktidarı olmuş iken, iki büyük partinin konumu değiştiğinde düşüncelerde yer değiştirmiştir.

İç politikada iktidarların kanunlar üzerinde yapmak istediği değişikliklere muhalefetin itirazları hemen hemen aynı nokta üzerinden olmuştur. Çıkacak olan kanun tasarısının anayasaya aykırı olduğu iktidarın kendisine verilen yasal sınırları geçtiği itirazları, üzerinde en çok tartışılan konuyu öne çıkarmıştır “İktidarların kanunu yorumlama ve uygulama sınırı nedir?”.

İç politikada eksik olmayan tartışmalara karşın dış politikada milletvekilleri arasında göreceli bir birliktelik 1957 yılına kadar yaşadı. 1957 yılından sonra DP iktidarının uyguladığı Ortadoğu politikası tartışmaları başlattı. Takip eden yıllarda DP'nin NATO kapsamı dışında Adana askeri üssünü ABD ordusuna geçiş olarak

kullandırmış olması milletvekilleri arasında dış politika üzerinde olan uzlaşmayı da bitirmiş oldu. 1946'da Missouli zırhlısının İstanbul'a gelişinde ABD varlığını Türkiye'de iktidar muhalefet bütün milletvekilleri görmek isterken, 1958 yılında ABD askerlerinin ülkenin askeri üslerini herhangi bir antlaşmaya tabi olmadan kullanmaları ABD varlığının sorgulanması sürecini de hızlandırmıştır.

İç politikada "İktidarların kanunu yorumlama ve uygulama sınırı nedir?", tartışmalarının devam ettiği süreç bu sefer milletvekillerince dış politikaya taşındı "İktidarların dış ilişkileri yorumlama ve uygulama sınırı nedir?".

1946–1960 Türk siyasi yaşamında son sözü söyleme yeri meclistir. Meclisin çıkardığı bir kanunu denetleyecek, reddedecek bir otokontrol sistemi yoktur. İç politikada başlayan daha sonra dış politikaya sıçrayan iktidarların çoğunluğu elinde tuttuğu, muhalefetin iktidarın niyetine güvenmediği bir mecliste sorgulanan "İktidarın kanunun yorum ve kullanma sınırı nedir?" düşüncesi beraberinde başka bir soruyu daha getiriyordu çoğunluk iktidarı rakamsal olarak muhalefet sınırlayamıyorsa, sınırlamayı kim? Nasıl? Gerçekleştirecek?

İç ve dış politikadaki yetki sınırı tartışmaları tutanaklarda görüldüğü üzere devam etmiş ve ülkeyi bu düşünce altında 27 Mayıs 1960 ihtilaline götürmüştür.

KAYNAKLAR:

8 Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi Cilt 1–25

9 Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi Cilt 1–4, 6–29

10 Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi Cilt 1–17

11 Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi Cilt 1–13

AHMAD Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye’de Çok Partili Hayatın Kronolojisi (1945–1971)*, B1, Bilgi Yayınevi, Ankara Temmuz 1976

AĞAOĞLU Samet, *Siyasi Günlük Demokrat Partinin Kuruluşu*, B2, İletişim Yayınları, İstanbul Ekim 1993

AKALIN Cüneyt, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye (1945–1952)*, B1, Kaynak Yayınları, İstanbul Mayıs 2003

AKŞİN Sina ve Komisyon, *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908–1980*, C1, B4, Cem Yayınları, İstanbul 2001

ALBAYRAK Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde DP (1946–1960)*, B1, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

ARI Tayyar, *Orta Doğu*, B1, Alfa Yayınları, İstanbul Ekim 2004,

ARMAOĞLU Fahir, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, B1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

ARMAOĞLU Fahri, *Siyasi Tarih 1914–1980*, C1, B7, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991.

Ayn Tarihi 201, Başbakanlık Enformasyon Müdürlüğü Yayınları, Ankara Ağustos 1951

BAĞLUM Kemal, *Anıpolitik (1945–1960)*, B1, Bilgi Yayınevi, Ankara Mayıs 1991

BARUTÇU Faik Ahmet, *Siyasi Hatıralar*, C1- 2, B1, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001

BAYAR Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1986

BAYKARA Tuncer, *T.C.İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük*, Üniversite Kitapevi, İzmir 1995

BAYRAK, M.Orhan, *Türkiye’yi Kimler Yönetti (1920–1984)*, Yılmaz Yayınları, İstanbul 1992

BELEN Fahri, *Demokrasiden Diktatörlüğe*, İstanbul Matbaası İstanbul 1960.

- BURÇAK Rıfıkı Salim, *On Yılın Anıları*, Ankara 1998.
- EROĞLU Cem, *DP Tarihi ve İdeolojisi*, B4, İmge Kitabevi, Ankara 2003
- ERİM Nihat, *Günlükler 1925–1979*, C1–2, B1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- T.C Başbakanlık İstatistik Enstitüsü, *İstatistik Göstergeler 1923–2004*, Ankara 2003
- GÖNLÜBOL Mehmet ve Komisyon, *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919–1995)*, B9, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996
- GÜNGÖR Süleyman, *Muhalefette CHP*, B1, Alternatif Yayınları, Ankara Haziran 2004
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ, “Irak”, S679, C5-II. cilt, MEB Yay İstanbul 1999.
- KAZGAN Gülten, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, B2, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1988
- KOHN Hans (Çev: Agâh Oktay Güner), *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, B3, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1991
- NURSİ Said, *Emirdağ Lahikası*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 2002
- ÖKE Mim Kemal-MÜTERCİMLER Erol, *Düşler ve Entrikalar*, B2, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
- ÖZTÜRK Kazım, *TBMM Albümü 1920–1973*, Önder Matbaa, Ankara 1973.
- RESMİ GAZETE, 19 Şubat 1952, S8048.
- SARAY Mehmet, *Türkiye'nin NATO'ya Girişi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000
- SOYER Dünder, *Cumhuriyetle Adım Adım Olaylar-Anılar*, B2, Büke Yayınları, İstanbul Ekim 2001
- TEZEL S.Yahya, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi(1923–1950)*, B2, Yurt Yayınları, Ankara 1986
- TOKER Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944–1973*, C1–3, B2, Bilgi Kitabevi, Ankara Şubat 1990.
- Türk Mason Dergisi*, Sayı ve tarih yok.
- YALMAN Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim(1922–1971)*, B2, Pera Turizm Yayınları, İstanbul 1997.

YEŐILYURT Süleyman, *Ermeni-Yahudi-Rum Asıllı Milletvekilleri*, B4, Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2005

YÜCEL Serhan, *Demokrat Parti*, B1, lke Kitapları, İstanbul 2001

Internet adresleri:

www.mason.org.tr.üstatlar.html

www.ankararotary.org

www.mit.gov.tr/müsteŐarlar